

รายงานวิจัยเรื่อง

วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม

โดย

พระมหาขวัณชัย กิตฺติเมธี, ดร.

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.,ดร.

โครงการวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา

ของ

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ. 2563

รายงานวิจัยเรื่อง

วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม

โดย

พระมหาขวัณชัย กิตฺติเมธี, ดร.

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.,ดร.

โครงการวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา

ของ

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ. 2563

ข้อมูลและความเห็นในงานวิจัยนี้เป็นของผู้วิจัย ศูนย์พุทธศาสนศึกษาไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือและสนับสนุนของบุคคล องค์กร และวัด/สถาบันทางพระพุทธศาสนาหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของทุกท่าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกูรโรหิต ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ต้องการให้ศูนย์พุทธศาสนศึกษามีงานวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูปพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำวิธีการทำวิจัยเรื่องนี้มาตั้งแต่ต้น

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ประธานกรรมการคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ช่วยตรวจสอบแบบสอบถามและออกใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน

ด้วยความเมตตาของพระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุวรรณภูมิพุทธชยันตี พระสุธีรัตนบัณฑิต เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม พระวัลลภ ชุตินฺธโร รองเจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม คุณธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา คุณธนวัฒน์ ธีระตระกูล. ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์ คุณกฤษดา มหาวิริโยทัย ประธานกรรมการวัดสมานรัตนาราม แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ประธานมูลนิธิโพธิ์วันณา ที่อนุญาตให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ รวมถึงบุคคลทั่วไปภายในวัดทั้งเจ้าหน้าที่ แม่ค้า และนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่ให้สัมภาษณ์ด้วยความเต็มใจยิ่ง

คุณไพรินทร์ แยมศรวลและเจ้าหน้าที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษาทุกท่านที่ช่วยดำเนินการด้านเอกสาร และบุคคลอีกหลายท่านที่มีได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้

บทคัดย่อภาษาไทย

ชื่อโครงการวิจัย: วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม
 ชื่อผู้วิจัย: พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.
 พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.

บทคัดย่อ

วัดในพระพุทธศาสนาถูกเข้าใจว่าสร้างขึ้นมาเพื่อให้พระภิกษุได้อาศัย ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรม วัดกลายเป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุเท่านั้น แต่วัดสมานรัตนารามได้พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่เคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ให้คนมาประกอบอาชีพและทำกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างรายได้ ด้วยเหตุดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและเสนอรูปแบบการพัฒนาวัดสมานรัตนาราม ผลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากข้อมูลเอกสารมีดังนี้

1. วัดสมานรัตนารามมีบทบาทสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) สนับสนุนส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรมของพระภิกษุและการปฏิบัติธรรมของฆราวาส 2) ส่งเสริมชุมชนในเรื่องการค้าขายแลกเปลี่ยนทางธุรกิจ และเป็นสถานที่สำหรับการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ 3) สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดกิจการสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างโรงพยาบาล การพัฒนาคมนาคม การสนับสนุนหน่วยงานราชการ

2. รูปแบบของการพัฒนาวัดสมานรัตนาราม มาจากวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาส วัดสมานรัตนารามแบบเดิมนั้นเป็นวัดตามวิถีชีวิตของพระภิกษุที่มีแนวคิดที่สงบและเรียบง่าย อีกทั้งข้อปฏิบัติที่ควรยุ่งเกี่ยวกับชุมชนมากเกินไป สภาพโบสถ์ วิหารและอาคารภายในวัดจึงถูกปล่อยให้ไปตามนั้น ไม่มีการบูรณะซ่อมแซม เมื่อเจ้าอาวาสปรับปรุงวัดด้วยแนวคิดที่ว่า วัดควรเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ด้วยการแก้ปัญหาภายในชุมชน สร้างอาชีพและรายได้แก่ประชาชนในชุมชน อีกทั้งตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่ต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรม

3. วัดได้สร้างภาคีเครือข่ายทางด้านสังคมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเริ่มตั้งแต่การสร้าง ความเกี่ยวข้องกับชุมชนรอบวัดไปถึงชุมชนที่อยู่ห่างไกลผ่านอาชีพและรายได้รวมไปถึงสาธารณประโยชน์ต่าง จนทำให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอื่นที่ไม่ใช่วัดและชุมชนรอบวัดเท่านั้น

ภาพรวมของงานวิจัยทำให้เกิดความเข้าใจการพัฒนาวัดสมานรัตนารามในฐานะวัดของ
พระพุทธศาสนาเถรวาทของประเทศไทย และสามารถนำไปแบบอย่างในการดำเนินการพัฒนาวัดทรุด
โทรมและมีลักษณะคล้ายคลึงกันให้กลับมาเป็นวัดของชุมชนได้

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

Project Title: A Temple that meets the Community's Demand: A Case Study of Wat Samanrattanaram

Name of the investigators: Phramaha Khwanchai Kittimedhi, Dr.
Phramaha Pornchai Sirivaro, Asst. Prof. Dr.

Abstract

In Buddhism, a temple is somehow believed to have been built for Buddhist monks' living, studying and practicing Dhamma whereby it only belongs to Buddhist monks but Wat Samanratanaram has been changing into the places wherein tourist destination, relaxation, worshipping holy things, business and various activities are obviously provided. By virtue of the mentioned reasons, this research was purposely made to study the roles of temples that meet certain demand of a community and then to propose the development formation of Wat Samanratanaram. The research findings gained from the interview and the analysis of documents were as follows:

1) Wat Samanratanaram has three significant roles as follows: 1) it supports and promotes Pariyattidhamma Studies to Buddhist monks including laity's Dhamma practice, 2) it somehow enhances the trades and business exchanges in the community and it also serves as the enshrined place for worshipping, and 3) the public benefit and welfare, establishing the hospital, development of transportation, government sectors' aids, for instance, are regularly advanced.

2) The development formation of Wat Samanratanaram is actively and ideally derived from the abbot's vision. Earlier, the temple traditionally follows the tranquility and simplicity of the Buddhist monks' ways of life without any more interference with the community. As a result of that vision, the temple was left as it was without any restoration. Once modified based on the idea that a temple should be a part of the community where the solution of internal problems of the community, job creation and income should be

provided. Furthermore, it should satisfy the need of those people who eagerly seek for the place of relaxation, mental steadiness and Dhamma practice respectively.

3) As far as the development of the temple leading to the need of a society is concerned, it is actively engaged itself with social networks where the temple is regarded as the center for such an improvement starting from involvement of the surrounding nearly community to faraway ones through the occupation including various kinds of public welfare. Consequently, it has been giving rise to the great deal of benefit to other community, not only the temple and surrounding ones.

In overall, the research findings clearly provided the understanding of the temple's development in Theravada Buddhism, Thailand and thereby servicing the ideal development formation of ruined temples and the like to bring it back to become a community's temples respectively.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
4. วิธีดำเนินการวิจัย	7
5. ขอบเขตของการวิจัย	10
6. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	11
7. ผลของการวิจัยที่คาดว่าจะได้และการเผยแพร่ผลงาน	11
8. กรอบแนวคิดในการวิจัย	12
บทที่ 2 มโนทัศน์เรื่องวัดและความต้องการของชุมชน	13
1. แนวคิดเรื่องวัด	13
1.1 ความหมายของวัด	13
1.2 ลักษณะและประเภทของวัด	15
1.3 กำเนิดของวัด	22
1.4 บทบาทของวัด	25
1.5 ทรัพยากรของวัด	29
2. แนวคิดเรื่องการบริหารวัด	34

2.1 ลักษณะทั่วไปของการบริหาร	34
2.2 การบริหารวัด	38
2.3 ลักษณะผู้บริหารวัด	40
3. แนวคิดเรื่องความต้องการของชุมชน	45
3.1 ความหมายของความต้องการ	45
3.2 รูปแบบของความต้องการ	47
4. สรุป	51
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานของวัดสมานรัตนาราม	52
1. ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดฉะเชิงเทรา	52
1.1 ลักษณะทางกายภาพ	53
1.2 ข้อมูลเศรษฐกิจ	53
1.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม	55
2. ข้อมูลพื้นฐานวัดสมานรัตนาราม	57
2.1 ประวัติความเป็นมา	57
2.2 ลักษณะของวัด	58
2.3 บทบาทของวัด	61
2.4 สิ่งก่อสร้างภายในวัดสมานรัตนาราม	63
3. การบริหารงานของวัดสมานรัตนาราม	65
3.1 การบริหารวัดตามรูปแบบพระธรรมวินัย และตามรูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์	65
3.2 การบริหารวัดที่ตอบสนองชุมชนกับการบริหาร เพื่อตอบสนองพระธรรมวินัย	67
3.3 การบริหารวัดสมานรัตนาราม	68
4. กิจกรรมวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน	73
4.1 การสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล	73
4.2 การสนองความต้องการของสังคม	74

5. สรุป	76
บทที่ 4 ข้อเสนอวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน	77
1. รูปแบบการบริหารภายในวัด	77
1.1 รูปแบบของผู้นำมีบาร์มี	77
1.2 รูปแบบการบริหารตามทฤษฎีการบริหาร	84
1.3 รูปแบบการบริหารวัดตามหลักพุทธธรรม	90
2. รูปแบบความต้องการของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการบริหารวัด	96
2.1 ความต้องการของปัจเจกบุคคล	96
2.2 ความต้องการของชุมชน	100
2.3 ปัญหาวัดที่สนองความต้องการของชุมชน	107
3. สรุป	114
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	118
1. รูปแบบการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน	118
1.1 ลักษณะของเจ้าอาวาส	119
1.2 รูปแบบการบริหาร	120
2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป	123
บรรณานุกรม	124
ภาคผนวก	130

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดในพระพุทธศาสนาได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ เริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาลวัดแห่งแรกเกิดขึ้นจากพระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การปลีกเร้น” จึงถวายอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้า เป็นที่มาของการอนุญาตวัดหรืออาราม (วินัยปิฎก มหาวรรคเล่มที่ 4 ข้อ 59 หน้า 71-72)¹ โดยวัดแห่งแรกนั้นได้สะท้อนให้เห็นความจำเป็นของที่อยู่อาศัยของพระภิกษุในทางศาสนาที่เหมาะสมคือร่มรื่นและมีความสงบ หลังจากนั้นจึงมีการสร้างวัดกันเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ต่างเสียสละทรัพย์เพื่อสร้างวิหารมีปรากฏให้เห็นหลายแห่งด้วยกัน เช่น เขตวันมหาวิหารที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย และบุพพารามที่นางวิสาขาเป็นผู้สร้างถวาย สาเหตุสำคัญมาจากท่าทีของบุคคลผู้สร้างวัด เพราะต้องการบุญและสวรรค์ (พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 294 หน้า 91) และคำสอนเรื่องการทำทานที่ถุกยกย่องและมีผลที่มีมากกว่าทานประเภทอื่น ดังข้อความว่า “การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวณฐิผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นสกทาคามีผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นอนาคามี...สกทาคามี...พระอรหันต์...พระปัจเจกพุทธเจ้า...พระพุทธเจ้า...ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญพระพุทธเจ้าให้บริโภคการที่บุคคลสร้างวัดอุทิศถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาตเล่มที่ 23 ข้อ 20 หน้า 472-473) และข้อความว่า “การถวายวัดแก่สงฆ์เพื่อปลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ” (วินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 315 หน้า 131) ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากแนวคิดนี้ วัดจึงกลายเป็นสถานที่สำหรับนักบวชที่จะได้พำนักและเป็นสถานที่ให้อุบาสกอุบาสิกาได้ทำบุญกับพระภิกษุ

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

การสร้างวัดในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้พัฒนาควบคู่ไปกับสังคมมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการสร้างวิหารถึง 84,000 หลังและมีการฉลองพระวิหารด้วยการให้ทุกคนสมาทานศีล 8 หลังจากถวายก็สอบถามพระภิกษุสงฆ์ถึงการบริจาทานของใครยิ่งใหญ่ที่สุด พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระตอบว่า “มหาบพิตร ในพระศาสนาของพระทศพล เมื่อตถาคตยังทรงพระชมมอยู่ มิได้มีใครๆ ที่ชื่อว่าถวายปัจจัยเหมือนมหาบพิตร มหาบพิตรเท่านั้นทรงบริจาคมากมาย” (วินัยปิฎก มหาวีถก อรรถกถา เล่มที่ 1 หน้าที่ 64-65) วัดจึงถูกสร้างและได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นสถานที่สำหรับให้อุบาสกอุบาสิกาฝึกฝนเรื่องศีล และยังมีปรากฏต่อมาอีกว่า วัดหรือศาสนสถานกลายเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางกายภาพของเมือง เพราะการเติบโตของเมืองนั้นบ่งชี้ให้เห็นความเข้มแข็งของอำนาจและความมั่งคั่ง เห็นได้จากการสร้างวัดขนาดใหญ่หลายแห่ง ทำให้วัดเป็นทั้งสถาบันทางศาสนาและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสำหรับคนพื้นถิ่นได้ประกอบอาชีพ เช่น การสร้างวัดต้องการจ้างคนหลากหลายอาชีพ ทำให้เกิดอาชีพสถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงาน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในวัดซึ่งเป็นพิธีกรรมประจำวันไม่น้อย จำต้องมีคนประกอบกิจกรรมเป็นพวกนักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว คนร้อยมาลัย และบริเวณที่ตั้งวัดมักจะเติบโตเป็นเมืองหรือนครขนาดใหญ่ ทำให้วัดกลายเป็นหลักประจำเมืองหรือเป็นหน้าตาของกษัตริย์หรือราชวงศ์ เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงทางเลี้ยงทางเศรษฐกิจให้คนหลากหลายอาชีพ (ธิดา สารยา, 2554 : 360) ซึ่งวัดที่เกิดขึ้นภายใต้บาทบาทเหล่านี้ปรากฏจากสังคมที่มีคตินิยมในการสร้างวัดซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังบางวัดถูกสร้างขึ้นเมื่อประชาชนอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็จะสร้างวัดขึ้นที่นั่นตามกำลังจิตศรัทธา แล้วจึงนิมนต์พระภิกษุไปจำพรรษาเพื่อบำเพ็ญศาสนกิจตามประเพณี

ในประเทศไทยได้มีการออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ขึ้นฉบับแรกเรียกว่าพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 และ พ.ศ.2505 ตามลำดับโดยให้คำอธิบายว่า วัดคือที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ โดยวัดนั้นเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำบุญ เป็นต้น เป็นศูนย์กลางในด้านการพัฒนาชุมชน พัฒนาจิตใจของชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอบรมกุลบุตรในท้องถิ่นให้ได้บวชเรียนและศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 16540-16542) วัดจึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามเงื่อนไขของสังคมชุมชนเมืองมากกว่าจะรักษาประเพณีวัฒนธรรมเดิมไว้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560 : 69)

แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่วัดก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อ และมีการพัฒนาที่ตอบสนองต่อชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน ดังวัดในชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งบอกเล่าถึงความเป็นมาของวัดและชุมชน เมื่อสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการกวาดต้อนครัวคนลาวจากแผ่นดินลาวเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนมากมีทั้งลาวพวนและลาวเวียงจากเมืองต่างๆ มาเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นชุมชนเมือง โดย

ชุมชนระดับหมู่บ้านจะมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีการกำหนดชื่อวัด เช่น วัดเมืองแมดสำหรับบ้านเมืองแมด วัดเตาเหล็กสำหรับวัดเตาเหล็ก ทั้งชื่อวัดและหมู่บ้านเป็นชื่อเดียวกันล้วนแต่เป็นชื่อที่มาจากถิ่นเดิมในเมืองลาวทั้งสิ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560 : 74) อย่างไรก็ตาม วัดที่ตอบสนองชุมชนนั้นก็ยังสะท้อนให้เห็นรูปแบบของการบริหารที่ชัดเจน ดังกรณีวัดปัญญานันทารามที่มีการบริหารทั้งในแง่ของการวางแผน การจัดองค์กร งานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การรายงานและด้านงบประมาณ เพื่อให้วัดตรงตามยุคสมัย มีความเป็นอิสระแต่ควบคุมได้ และเป็นวัดโดดเดี่ยวสงบแต่มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ไม่เปล่าเปลี่ยว (พระมหาดินัย อุปทตฺตโน (ศรีจันทร์), 2558: 29,32) และนอกจากรูปแบบการบริหารจัดการแล้วยังอาศัยภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส เพราะมีวัดจำนวนมากที่สร้างขึ้นแล้วขาดการพัฒนาเนื่องจากไม่มีพระที่มีคุณสมบัติพอที่จะเป็นเจ้าอาวาสได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556 : 2) จากข้อมูลดังกล่าว วัดจึงถูกพัฒนาขึ้นตามความต้องการของชุมชน โดยอาศัยเจ้าอาวาสและการบริหารจัดการที่เหมาะสม

ปัจจุบันมีวัดที่โด่งดังขึ้นจากสิ่งก่อสร้างที่แปลกตาและพัฒนาวัดจนกลายเป็นที่รู้จัก คือ วัดสมานรัตนาราม จ.ฉะเชิงเทราที่นับเป็นวัดเก่าแก่มากมีประวัติสร้างโดยคหบดีมีฐานะ แต่เดิมชื่อ “วัดขุนสมาน (จีนประชา)” ก่อนที่จะปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อปี พ.ศ.2522 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จประทับที่วัดนี้ว่า “พระบาทเสด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทางชลมารคผ่านมาได้ทรงแวะเยี่ยมวัดขุนสมานจีนประชา” เมื่อผ่านไปหลายสิบปี ทางราชการได้ยุบตำบลไผ่แสวงไปรวมกับตำบลบางแก้ว ทำให้คณะสงฆ์ประกอบด้วยพระเถระ ภิกษุสามเณรและชาวบ้านร่วมกันตั้งชื่อใหม่ โดยคงคำว่า สมาน ไว้ และเพิ่มคำว่า รัตน ที่แปลว่า แก้ว สื่อถึงตำบลบางแก้ว โดยใช้ชื่อใหม่ว่า วัดสมานรัตนารามวัดมีเจ้าอาวาสหลายรูป แต่ก็อยู่กันแบบเดิมไม่ได้พัฒนาต่อ จนในปี พ.ศ.2543 พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (ไพรัตน์ ปญฺญารโ) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้เห็นสภาพความทรุดโทรมของวัดจึงได้ปรับแต่งวัดโดยต้องการให้วัดเป็นสถานที่พักผ่อนทั้งภายนอกและภายใน สร้างบารมีผ่านฝึกฝนร่างกายและการฝึกฝนจิตใจจึงเริ่มด้วยการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพิฆเนศ หลวงพ่อโต หลวงพ่อประทานพร พระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นต้น เปลี่ยนทิศน์ให้ร่มรื่นด้วยต้นไม้และบรรยากาศของลำน้ำบางปะกงและพัฒนาศูนย์ปฏิบัติธรรม (<https://sites.google.com/site/prawatiwadsmanratnaram>)

จากรูปแบบของวัดสมานรัตนารามที่พัฒนาขึ้นจากเจ้าอาวาสที่ต้องการแก้ไขปัญหาความทรุดโทรมของวัด จึงพัฒนาให้เป็นที่ต้องการของชุมชนทั้งในด้านสุขภาพของชุมชน สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตการศึกษาเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนา วัฒนธรรมที่โยงกับฐานความเชื่อของสังคม (สาคร สุขศรีวงศ์, 2560: 83) เมื่อพิจารณาจากลักษณะของเจ้าอาวาสจึงเป็นเสนาสนคาหาปกะ (ผู้จัดการเรื่อง

เสนาสนะ) ภัณฑาคาริกะ (ผู้จัดการด้านของใช้) ซึ่งต้องมีคุณธรรมในการดูแลรักษาและจัดการ (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 272-273 หน้า 400-401) โดยเจ้าอาวาสได้นำหลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการคือ 1. ฉันทะ มีความพอใจในงานที่ทำ 2. วิริยะ มีความตั้งใจ พากเพียรในงานที่ทำ 3. จิตตะ มีความเอาใจใส่ในงานที่ทำ 4. วิมังสา มีการคิดพิจารณาทบทวนงานนั้นๆ (วัดสมานรัตนาราม, 2554 :99) มาใช้ในการพัฒนาร่วมด้วย จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัด และชุมชน เห็นคุณค่าจากการก่อสร้างวัดและสิ่งต่างๆ โดยเป็นการเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติภายในวัดให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ดังจะเห็นจากการสนับสนุนของชาวบ้านทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่หลั่งไหลมาทำบุญที่วัดไม่ขาดทำให้เกิดการพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่องเพื่อสนองต่อความต้องการทั้งในระดับกายภาพที่เน้นสถานที่ร่มรื่น สะอาด ด้านจิตใจ เช่น ส่งเสริมการทำบุญ ปฏิบัติธรรม ความเสียสละ และด้านภูมิปัญญา เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม อนุรักษ์ภูมิปัญญา

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของวัดดังกล่าว จะพบว่า ปัจจุบันไม่ได้มีความจำเป็นต้องสร้างวัดขึ้นใหม่เหมือนในยุคอดีต มีแต่ต้องมีพัฒนาวัดให้เหมาะสมกับยุคสมัย จากเดิมที่วัดเป็นที่พักของพระภิกษุไปสู่วัดที่เป็นสถานที่สอนศีลธรรมและพัฒนาอาชีพของชุมชน จนสร้างเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อผสมผสานระหว่างความต้องการของชุมชนในพื้นที่และชุมชนเมือง โดยวัดต้องปรับตัวเพื่อสนองความต้องการทางด้านกายภาพผ่านบรรยากาศอันร่มรื่น และพัฒนาเรื่องจิตใจด้วยความเชื่อทางด้านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพัฒนาเรื่องปัญญาในการแก้ไขความทุกข์ด้วยการสร้างสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมจึงเป็นเรื่องน่าสนใจสำหรับการศึกษาวัดในยุคปัจจุบันที่มีการบริหารจัดการและมีผู้นำในการพัฒนาวัดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน อีกทั้งแนวทางดังกล่าวนี้จะช่วยขยายให้เห็นรูปแบบวัดเมื่อบริหารจัดการอย่างเป็นระบบว่าเป็นอย่างไร ควรมีลักษณะผู้นำอย่างไร และอาจพิจารณาตามกรอบแนวคิดของวัดในสมัยพุทธกาลไปด้วยพร้อมๆ กัน เพื่อสร้างเป็นรูปแบบในการพัฒนาวัดไม่ให้ถูกปล่อยให้ทรุดโทรมไปตามยุคสมัย

2. วัตถุประสงค์

งานวิจัยนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักไว้ 2 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาวัด

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังไม่มีเอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนารามอย่างชัดเจน โดยได้ทบทวนเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็น ๓ ประเด็น คือ

3.1 การเปลี่ยนแปลงวัดจากอดีต-ปัจจุบัน สภาพสังคมถือว่ามียุทธศาสตร์ต่อการเปลี่ยนแปลงวัดอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง พระไพศาล วิสาโล (2546 : 473) ได้เสนอว่าพระพุทธศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมบริโภคนิยมกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่คอยกระตุ้นให้เกิดความอยากมั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งเท่ากับผลักดันให้วัดว่าเป็นพุทธพาณิชย์มากขึ้น แข่งกันคิดค้นพัฒนาสินค้า ทำให้เกิดความต้องการดึงคนเข้าวัดให้มากขึ้น เพราะไม่รู้ว่าจะทำวัดให้มีความหมายต่อผู้คนด้วยวิธีอื่นได้อย่างไร ทำให้เกิดลัทธิพิธีมากมายและสามารถแย่งชิงผู้คนไปจากวัดและพุทธศาสนากระแสหลัก นอกจากนั้นยังมีการเติบโตพุทธศาสนาแบบฆราวาสที่บ่งชี้ว่าฆราวาสมีบทบาทหรืออำนาจในการกำหนดความเป็นของพุทธศาสนาในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับศรีศักร วัลลิโภดม (2560 : 49) ได้อธิบายถึงวัดว่าเป็นสถานที่ไม่อาจมองแยกออกจากบริบททางสังคมของชุมชนได้ การปรากฏตัวของรูปแบบทางกายภาพของวัดที่สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้อาจย้อนไปถึงสมัยทวารวดี อันเป็นเวลาชุมชนบ้านเมืองส่วนใหญ่ในดินแดนประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนา หินยานหรือเถรวาทเป็นศาสนาสำคัญ และธิดา สารเยา (2554 : 360) ได้สรุปสถานการณ์ของวัดกับเมืองในอดีตว่า วัดหรือศาสนสถานกลายเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางกายภาพของเมือง แม้จะไม่ได้เป็นจุดเริ่มต้นของเมืองก็ตาม แต่เมือง และศาสนสถานกลายเป็นที่ๆ เราเรียกว่า เมืองวัด หรือนครวัด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การเติบโตของเมืองนั้นบ่งชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งแห่งอำนาจและความมั่นคงของกษัตริย์ซึ่งปกครองบ้านเมืองและแว่นแคว้นนั้นๆ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่มีการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่หลายแห่งให้เป็นทั้งสถาบันทางศาสนาและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ในอดีตภายในอาณาบริเวณของศาสนสถานจะมีทั้งสถาบันการศึกษา ที่พัก โรงพยาบาล ธนาคารหรือที่ทำธุรกิจการเงินซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนต่างอาชีพกัน การสร้างศาสนสถานต้องว่าจ้างคนหลากหลายอาชีพ อาทิ สถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงาน นอกจากนี้กิจกรรมในศาสนสถานซึ่งเป็นพิธีกรรมประจำวันก็มีอยู่ไม่น้อย ซึ่งต้องใช้คนประกอบกิจกรรมทางศาสนาหลากหลาย เช่น นักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว และต้องมีเงินเดือนที่ศาสนสถานจะต้องจ่ายอีก ทั้งค่านักบุญชี สถาปนิก นายช่างคุมงาน ยาม เป็นต้น ทำให้ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางทางธุรกิจสำหรับคนพื้นถิ่น และบริเวณที่ตั้งของศาสนสถานจึงเติบโตเป็นเมืองหรือนครขนาดใหญ่ เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงทางเศรษฐกิจให้คนหลากหลายอาชีพ

3.2 รูปแบบของวัด วัดถือได้ว่าเป็นสถานที่สงบทั้งในแง่สงบกายและสงบใจ เมื่อพิจารณาจากแง่คิดเหล่านี้ทำให้วัดมีลักษณะบางอย่างที่เอกลักษณ์เฉพาะ ดังที่นิโกลาส์ แชรแอส (2561 : 175) ได้บรรยายเรื่องวัดในประเทศไทยว่า ทิวาราชาอาณาจักรสยามมีวัดเป็นจำนวนมาก และนับวันก็จะมีเพิ่มมากขึ้นทุกที เพราะว่าพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่มักนิยมสร้างวัดกันตามใจชอบ และแข่งขันกันมากในด้านการประดับประดาให้งดงามยิ่งกว่าวัดที่คนอื่น ๆ สร้าง ส่วนพวกภิกษุแทนที่จะบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าๆ จึงกลับทอดทิ้งให้ร้างเสีย และเข้าไปประจำอยู่ในวัดอื่นต่อไป วัดเหล่านี้มิได้มีขนาดหรือความงดงามเท่าเทียมกันกลางวัดก็งดงามอย่างยิ่ง แต่กลางวัดก็อนาถา แต่การจะพัฒนาให้วัดเป็นแบบนั้นได้ต้องมีการบริหารจัดการที่เหมาะสม ดังที่พระยาสุรินทรภุคชัย (2561 : 112) กล่าวถึงรูปแบบวิหารเชตวันว่า จากประตูเมืองไปทางทิศใต้เป็นระยะ 1,200 ก้าว เศรษฐีสุทัตตะได้สร้างวิหารขึ้นไว้หลังหนึ่ง หันหน้าไปทางทิศใต้ และเมื่อเปิดประตูออก ภายในด้านหนึ่งมีเสาดิน มีรูปหล่ออยู่บนยอด มีวิหารมีสระน้ำอันใสสะอาด เต็มไปด้วยต้นไม้นานาทิบเสมอกัน ต่างชูดอกออกช่อเป็นสีต่างๆ มากมายเหลือที่จะพรรณานับเป็นที่ประกอบไปด้วยสิ่งอันน่ารักเจริญตา สิ่งปรากฏจากการกระทำนี้รวมเรียกว่า เชตวันวิหาร และมีรูปแบบของวัดที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ดังที่ดำรงดศักดิ์ มีสุนทร (2556 : (3)) เสนอวัดกับชุมชนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน กรณีศึกษา วัดนามสมมติกับชุมชนนามสมมติ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนโดยภาพรวมยังถือว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ด้วยตัวชุมชนเองเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็กที่ยังไม่เข้าถึงต่อวัฒนธรรมเมืองมากนัก ชุมชนจึงมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือญาติค่อนข้างสูง รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกัน เช่น ระบบความเชื่อ นิสสัยชุมชน บทบาทพระสงฆ์และวัด นโยบายพัฒนาชุมชนของวัดและโรงเรียนที่เป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน และอรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ (2559 : 86) ได้เสนอแนะในงานวิจัยเรื่อง พื้นวัดคืนเมืองว่า ความรู้ทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกวัด โดยพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างสูงกับสังคมโดยอิงหลักสังฆธรรมหรือความเข้าใจอันถ่องแท้ในธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะธรรมชาติของมนุษย์และการรวมกลุ่มของมนุษย์ทุกระดับ จึงควรนำความรู้ทางด้านพุทธศาสนามาเป็นฐาน ประยุกต์รวมกับความรู้และเครื่องมือของการจัดการสมัยใหม่ เพื่อการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ โดยเฉพาะระดับเครือข่ายซึ่งมีความหลากหลายสูง เพื่อให้สามารถขยายความร่วมมือและรักษาความสัมพันธ์ท่ามกลางความแตกต่างของภาคีให้มีความราบรื่นในการผลักดันบทบาทหน้าที่ของวัด

3.3 ความเป็นผู้นำ การบริหารที่ได้ผลมาจากความเป็นผู้นำที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่าง ตามที่แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) (1968: 242) ได้เสนอว่า คุณค่าที่จำเป็นของบุคคลอาศัยศีลธรรมที่พิจารณา

จากคุณสมบัติและลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความเหนือธรรมชาติซึ่งไม่มีได้กับคนทั่วไป แต่เน้นที่บุคคลพิเศษที่มีลักษณะเดียวกับเทพเจ้าซึ่งจะถูกเสนอให้เป็นผู้นำ โดยคุณค่าของผู้นำกลายเป็นอำนาจผู้มีบารมี เนื่องจากเกี่ยวข้องกันระหว่างผู้นำกับผู้ตามและธรรมชาติของการยอมทำตามคำสั่งอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง โดยผู้นำผู้มีบารมี (Charismatic Leadership) จะมีอำนาจและอารมณ์ที่ทำให้ผู้ตามเชื่อได้ และมีการสื่อสารที่ทำให้เกิดการยอมรับและยังปรากฏตามที่ฉฐฐนรี ศรีทอง (2552: 102) กล่าวถึงภาวะผู้นำผู้มีบารมี (Charismatic Leadership) เป็นภาวะผู้นำแบบมีความสามารถพิเศษเกิดขึ้นได้เมื่อผู้นำแสดงภาวะความเป็นผู้นำอย่างผู้มีอำนาจ มีความมั่นใจ มีความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง และเป็นผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้ตาม ตั้งความหวังไว้สูง มีอำนาจแห่งความเป็นเพื่อน ให้ความเป็นกันเอง รู้จักจูงใจผู้ตาม และเพื่อนร่วมงานให้ปฏิบัติงานจนประสบผลสำเร็จ

จากการศึกษาข้อมูลวัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมตลอดเวลา ข้อมูลในอดีตชี้ให้เห็นว่าวัดไม่ได้มีความสัมพันธ์กับชุมชนมากนัก แต่เป็นการเชื่อมโยงกับปัจเจกบุคคลที่ต้องการสร้างบุญเฉพาะตนเป็นหลัก แต่ต่อมาวัดเปลี่ยนไปตามความต้องการของการปกครองและชุมชนในปัจจุบันวัดก็ปรับเปลี่ยนความต้องการจากชุมชนกลายเป็นความสังคมที่กว้างมากขึ้น โดยภาพที่สะท้อนให้เห็นวัดที่พัฒนาขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นไปตามความต้องการของชุมชนและสังคม ซึ่งภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวจะพบถึงความเป็นผู้นำและการบริหารวัด ซึ่งยังขาดการศึกษาวิจัยในวัดที่เป็นที่ต้องการของชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวาง จึงเป็นที่มาของงานวิจัยนี้

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Data)

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ และตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลแนวคิดเรื่องวัด แนวคิดการพัฒนาวัด แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ แนวคิดเรื่องผู้นำ แนวคิดเรื่องความต้องการของชุมชน และนำไปใช้ในการออกแบบสัมภาษณ์เรื่องวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม

2. กลุ่มประชากร

กลุ่มประชากรการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยอาศัยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) และสุ่มแบบสโนว์บอลล์ (snowball sampling) จำนวน 30 รูป/คน ประกอบด้วย

2.1 กลุ่มตัวอย่างที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการวัด คัดเลือกจาก พระสงฆ์ องค์การ ชุมชนที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 รูป/คน ประกอบด้วย

2.1.1 พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม 1 รูป

2.1.2 กลุ่มผู้มีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการวัดที่ชุมชนต้องการ จำนวน 2 รูป

2.1.3 กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและสนับสนุนกิจกรรมของวัดจำนวน 7 ท่าน ประกอบด้วย 1. พระภิกษุ จำนวน 1 รูป 2. ไวยาวัจกร จำนวน 2 ท่าน 3. คนงานวัด จำนวน 2 ท่าน 4. เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จำนวน 1 ท่าน 5. ผู้อุปถัมภ์ภายนอก จำนวน 1 ท่าน

2.2 กลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดในฐานะผู้ใช้ประโยชน์ จำนวน 20 ท่าน ประกอบด้วย

2.2.1 ชาวบ้านในชุมชนรอบวัด จำนวน 10 ท่าน

2.2.2 นักท่องเที่ยว จำนวน 10 ท่าน

3.หลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้เชิญเข้าร่วมโครงการวิจัย

3.1 ประชากรที่คัดเลือกเพื่อขอสัมภาษณ์ ได้แก่

(1) ผู้มีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการพัฒนาวัดในที่ชุมชนต้องการ

(2) ผู้มีประสบการณ์ในการบริหารจัดการวัดของพระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ)

(3) ผู้ที่สามารถติดต่อได้ง่าย และสามารถเดินทางไปสัมภาษณ์ได้โดยสะดวก

3.2 ประชากรที่ไม่ได้รับคัดเลือกเพื่อขอสัมภาษณ์ ได้แก่

(1) ผู้ที่ไม่สามารถติดต่อได้ และไม่สามารถเดินทางไปสัมภาษณ์ได้โดยสะดวก

4. เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ประกอบด้วยเอกสารสัมภาษณ์ 3 ชุด ได้แก่ (1) แบบสัมภาษณ์ผู้บริหารวัด (2) แบบสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/สมาชิกชุมชน (3) แบบสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวและบุคคลที่มาทำกิจกรรมภายในวัด ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริหารจัดการวัดที่ชุมชนต้องการ และใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อค้นหารูปแบบการบริหารจัดการวัดที่ชุมชนต้องการ

กระบวนการสร้าง ตรวจสอบและรับรองเครื่องมือในการวิจัย

4.1 หัวหน้าโครงการร่างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

4.2 เชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เป็นที่ปรึกษา และตรวจสอบแบบสัมภาษณ์/เครื่องมือ ที่สร้างขึ้น

4.3 ปรับแก้เครื่องมือตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์

4.4 นำเครื่องมือไปใช้ประกอบการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มต่างๆ

5. กระบวนการสัมภาษณ์

5.1 ผู้วิจัยไปขอสัมภาษณ์ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ผู้ช่วยวิจัยสัมภาษณ์แทน หรือสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ หรือช่องทางอื่นที่สะดวกโดยได้รับการยินยอมจากผู้ให้สัมภาษณ์

5.2 ก่อนสัมภาษณ์ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ จะได้รับเอกสารคำชี้แจงเกี่ยวกับโครงการฯ วัตถุประสงค์ของการวิจัย กระบวนการวิจัย สิทธิของผู้เข้าร่วมโครงการฯ การรักษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ประโยชน์ที่จะได้รับและผลกระทบของโครงการฯ ที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งในขณะสัมภาษณ์และหลังจากเผยแพร่ผลงานวิจัย รวมทั้งการชี้แจงด้วยวาจาจากผู้วิจัยหรือผู้ช่วยวิจัย

5.3 ผู้ให้สัมภาษณ์ แสดงความยินยอมให้สัมภาษณ์โดยสมัครใจ โดยลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมให้สัมภาษณ์และอนุญาตให้บันทึกเสียงการสัมภาษณ์

5.4 หากผู้ให้สัมภาษณ์เป็นพระภิกษุ เป็นกลุ่มประชากรที่เปราะบาง ผู้วิจัยจะระมัดระวังในการสัมภาษณ์เป็นพิเศษ และจะอธิบายกระบวนการต่างๆ ในการให้สัมภาษณ์แก่พระภิกษุให้ละเอียดชัดเจนที่สุด

6. กระบวนการเก็บรักษาข้อมูลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และชื่อของผู้เข้าร่วมการวิจัย จะถูกปกปิดไม่เผยแพร่ต่อสาธารณชน แต่จะรายงานผลงานวิจัยเป็นภาพรวม ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยในระหว่างนี้อาจมีบุคคลบางกลุ่มเข้ามาตรวจสอบได้ เช่น ผู้ให้ทุนวิจัยคือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์ เป็นต้น ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการฯ และจะทำลายข้อมูลทั้งด้วยการลบไฟล์ข้อมูลทั้งหมดทันที

7. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล

7.1 สัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาวัดตามความต้องการของชุมชน 2 ท่าน คือ 1. พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากร) เจ้าอาวาสวัดสุทธวราราม ผู้พัฒนาวัดในรูปแบบที่สนองความต้องการของเยาวชนยุคใหม่ ทั้งการสร้างผลงานทางศิลปะในพระอุโบสถ และการแสดงผ่านเทคโนโลยี โปรเจกเตอร์ ชื่อ โฟติเธียเตอร์ : แก่นเดิม เปลือกใหม่ ของพุทธศาสตร์ 2. พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุวรรณภูมิพุทธชนันต์ ผู้ดำเนินการแนวคิดสร้างและพัฒนาวัดตามแนวทางของพระธรรมโพธิวงศ์ (วีรยุทธ์ วีรยุทธ) หัวหน้าพระธรรมทูตสายอินเดีย เนปาลผู้จุดประกายริเริ่มแนวคิดการสร้างวัดสุวรรณภูมิพุทธชนันต์ ด้วยมองเห็นประโยชน์ และตอบสนองความต้องการของชาวพุทธที่ต้องการเดินทางไปชมสังเวชนียสถาน 4 ตำบลที่ประเทศอินเดียโดยจำลองไว้ที่ประเทศไทย

7.2 สังเกตการณ์ความเป็นผู้นำและวิธีการบริหารจัดการ กิจกรรมต่างๆ ภายในวัด และสัมภาษณ์ข้อมูลความเป็นผู้นำ วิธีการบริหารและแนวคิดในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดจากพระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) และกลุ่มตัวอย่างผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและสนับสนุนกิจกรรมของวัด จำนวน 7 ท่าน ได้แก่กลุ่ม 1. พระภิกษุ 2. ไวยาวัจกร 3. คนงานวัด 4. เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 5. ผู้อุปถัมภ์ภายนอก และกลุ่มชาวบ้านในชุมชนรอบวัดและนักท่องเที่ยว จำนวน 20 ท่าน ประกอบด้วย ชาวบ้านในชุมชนรอบวัด 10 ท่าน และนักท่องเที่ยว 10 ท่าน

7.3 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและสัมภาษณ์ผู้มีผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาวัดตามความต้องการของเยาวชนในสมัยใหม่ และชาวพุทธไทยที่ต้องการชมสังเวชนียสถาน มาพิจารณาร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) และกลุ่มตัวอย่างผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและสนับสนุนกิจกรรมของวัด กลุ่มชาวบ้านในชุมชนรอบวัดและนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นรูปแบบในการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อไป

5. ขอบเขตของการวิจัย

1. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลักในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล มุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับวัดในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนเท่านั้น

2. **ขอบเขตด้านเอกสาร** การวิจัยนี้ มุ่งเน้นศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส และเอกสารทุติยภูมิ

(Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำราวิชาการ เอกสาร หนังสือพิมพ์ งานวิจัย และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ วัดสมานรัตนาราม ตำบลบางแก้ว อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา โดยใช้วิธีการคัดเลือกวัดแบบเจาะจง (*Purposive sampling*) เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและวัตถุประสงค์การวิจัยโดยตรง

6. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วัด หมายถึง สถานที่ทางศาสนา โดยปกติจะมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวชเป็นต้น

ความต้องการชุมชน หมายถึง ความต้องการด้านกายภาพ สิ่งก่อสร้าง สภาพแวดล้อม และความต้องการด้านจิตวิญญาณ ความเชื่อ ความสามัคคี ความสงบสุข อีกทั้งเป็นความต้องการด้านปัญญา เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาวะผู้นำ หมายถึง ผู้มีวิสัยทัศน์ น่าไว้วางใจ เป็นผู้นำที่แสดงอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม มีบุคลิกเหมาะสม ลดความขัดแย้ง

การบริหาร หมายถึง การจัดการทรัพยากร บุคคล วัฒนธรรมองค์กร ความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยหลักการบริหาร 7 ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting)

รูปแบบการบริหารวัด หมายถึง แรงจูงใจในการบริหาร การสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคระหว่างพระภิกษุและฆราวาสได้มามีส่วนร่วมกัน และมีส่วนในการรักษาวัฒนธรรมและส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ชุมชน รวมถึงการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้สังคมได้รับรู้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัด

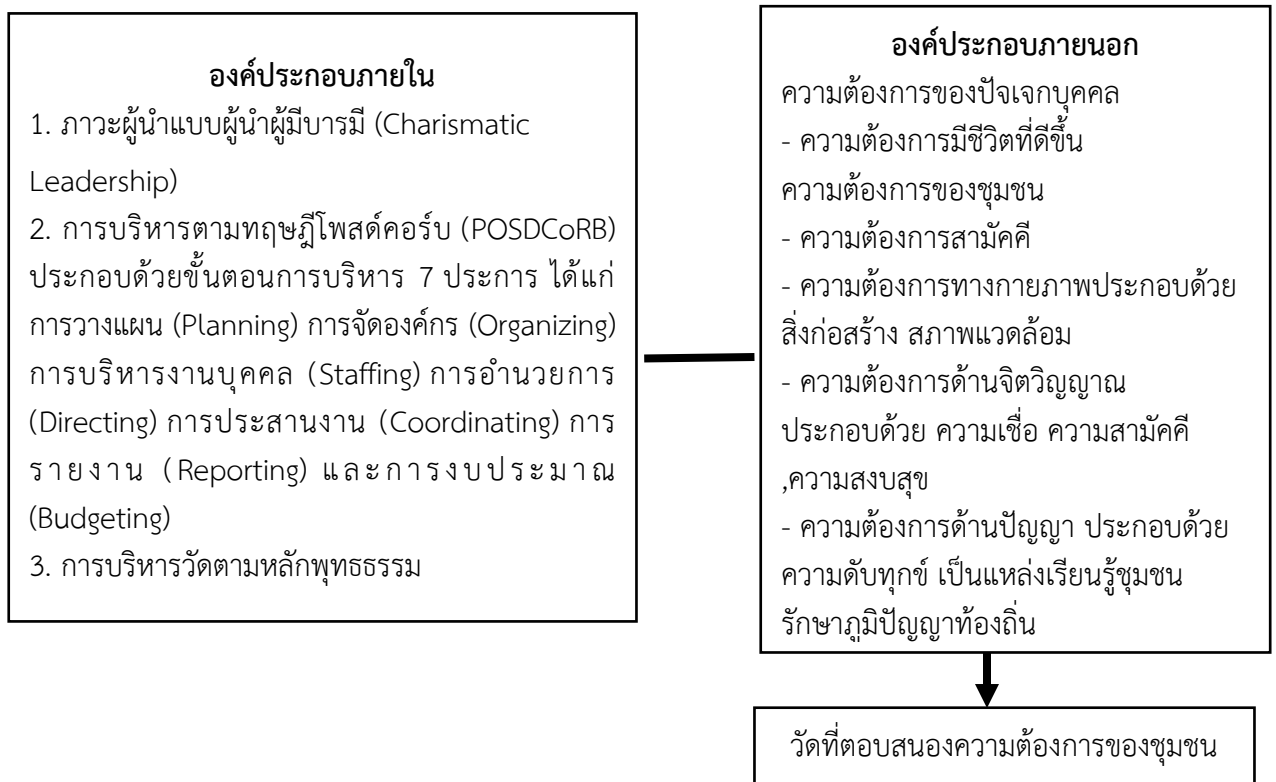
7. ผลของการวิจัยที่คาดว่าจะได้และการเผยแพร่ผลงาน

ผลของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับมีดังนี้

1. ได้รูปแบบการพัฒนาวัดที่สนองตอบความต้องการของชุมชน
2. ผลการวิจัยสามารถนำไปพัฒนาวัดให้มีลักษณะเฉพาะที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจสติปัญญา อารมณ์และสังคมต่อไป

การเผยแพร่ผลงานจะนำไปตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการที่ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นสมควรต่อไป

8. กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

มโนทัศน์เรื่องวัดและความต้องการของชุมชน

วัดในประเทศไทยเป็นสถาบันหลักในพระพุทธศาสนา โดยวัดนั้นในปัจจุบันเกี่ยวข้องกับบุคคลและองค์กรหลากหลายที่เชื่อมโยงกับวัดมากขึ้น ทั้งรูปแบบการจัดการวัดและการบริหารที่พัฒนาตามลักษณะความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของวัดและรูปแบบการบริหารที่เป็นไปตามสังคมปัจจุบัน ในบทนี้ จะได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง 3 ประเด็นด้วยกัน คือ แนวคิดเรื่องวัด รูปแบบการบริหารวัด และความต้องการของชุมชน

1. แนวคิดเรื่องวัด

วัดในพระพุทธศาสนามีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ในแต่ละยุคสมัยได้สร้างคำอธิบาย ลักษณะประเภทของวัด ปอเกิดของวัด บทบาทของวัด ทรัพยากรภายในวัดตามลำดับ ดังนี้

1.1 ความหมายของวัด

คำว่า “วัด” นั้นเป็นคำที่ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการใช้อยู่โดยอิงกับความหมายในสมัยพุทธกาลที่อ้างอิงถึงที่พักของพระภิกษุ สามเณร เมื่อพิจารณาจากข้อมูลต่างๆ จะพบการให้ความหมายที่กว้างและแคบ ดังนี้

ในพระไตรปิฎกนั้นมีการใช้คำว่า วิหาร แปลว่า ที่อยู่ โดยมีคำอธิบายว่า วิหารเป็นที่ป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น เป็นสถานที่ที่ร่มที่เหมาะแก่การอยู่ของพระภิกษุ สามารถบรรเทาทุกข์ได้ (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค 7/294-295/89-92) และคำว่า อาราม หมายถึง สถานที่ซึ่งไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป ไม่ใกล้หมู่บ้านเกินไป การคมนาคมสะดวก ผู้ยากจะเข้าเฝ้าไปมาได้ง่าย กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงรบกวนน้อย ไม่มีเสียงอึกทึก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่พวกมนุษย์จะทำงานที่ลับได้ เป็นสถานที่เหมาะแก่การปลีกเร้น” (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค 7/307/118)

ต่อมาได้มีการขยายความให้ชัดเจนในอรรถกถาพระไตรปิฎก อธิบายลักษณะของ วิหาร หมายถึง อาวาสที่ เหลือซึ่งพ้นไปจากเพิงเป็นต้น (ที่มีไขเพิง) (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภาค 3 294/401) คำว่า อาราม ได้แก่สวนดอกไม้หรือสวนผลไม้ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภาค 3 321/428) อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง เสนาสนะมีปราสาทเป็นต้นชนิดใดชนิดหนึ่ง (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภาค 3 321/429)

ราชบัณฑิตยสถานอธิบายคำว่า วัด ในลักษณะเดียวกับที่ใช้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยอธิบายความหมายไว้ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 26 ได้ให้ความหมายของคำว่า วัด โดยมุ่งเน้นไปที่สถานที่อยู่อาศัยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาว่า วัดคือคำเรียกที่ดินอันเป็นที่ตั้งที่อยู่ของพระในพระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลที่อยู่พระในพระพุทธศาสนาและนักบวชอื่นๆ อาทิ ปริพาชก เติรธีย์ อาชีวก ต่างเรียกว่า อาราม ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะอารามหมายถึงสถานที่ร่มรื่นร่มเย็น มีลักษณะเป็นสวนป่าไม้นานาพรรณ ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน ควรแก่การอยู่อย่างเงียบสงบ พระราชาและเศรษฐีทั้งหลาย นิยมยกสวนป่าของตนให้เป็นที่อยู่ของนักบวช (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 16537)

พุทธทาสภิกขุอธิบายความหมายของวัดในแนวทางเดียวกับพระไตรปิฎก อรรถกถาและราชบัณฑิตยสถานไว้ในหนังสือเรื่องฟ้าสาธระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน 1) ได้ใช้คำว่า วัด ในลักษณะที่จำกัดเพื่อให้เห็นลักษณะที่สอดคล้องกับรูปแบบความเป็นอยู่ในสมัยพุทธกาลมากขึ้น โดยใช้ในความหมายของอารามว่า ป่าไม้ที่เขาจัดขึ้น ให้เป็นที่พอใจ เป็นที่อยู่ของนักบวชหรือบรรพชิต ถ้าห่างไกลไปจากนั้นเรียกว่า วนะหรือป่า เช่นป่ามทวัน เป็นป่ามากกว่าจะเป็นอาราม ภิกษุผู้อยู่ในอารามหรือในป่าที่เรียกว่า วนะหรือวัน จึงหมายถึง วนอุทยาน ก็ได้ แต่ไม่มีภิกษุอยู่ในเมือง (พุทธทาสภิกขุ, 2529: 70)

ขณะที่พระธรรมกิตติวงศ์ ให้พิจารณาความหมายของวัดที่เป็นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น และชี้ให้เห็นวัดในแบบที่ต่างจากหลวงพ่อกุหลาบที่เน้นรูปแบบของสิ่งก่อสร้างและระบบสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น

“คำว่า วัด ว่าเป็นคำใช้เรียกสถานที่ทางพระพุทธศาสนาแต่โบราณ เป็นคำเรียกรวมที่ดินและอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่ตั้งอยู่บนที่ดินนั้นด้วย วัดที่ถูกต้องสมบูรณ์คือวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นนิติบุคคล ส่วนสถานที่ที่มีพระสงฆ์อาศัยอยู่ แต่กฎหมายยังมิได้รับรองให้เป็นวัด เรียกว่า ที่พักสงฆ์ ยังไม่ได้จัดว่าเป็นวัดตามความหมายนี้” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548: 869)

ศรีศักร วัลลิโภดมอธิบายวัดไว้ในลักษณะเดียวกับพระธรรมกิตติวงศ์ที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างวัดกับสังคม มากกว่าจะปลีกออกไปอยู่ลำพังเฉพาะพระภิกษุเองแบบที่ท่านพุทธทาสอธิบายกล่าว

“วัด คือ รูปแบบหนึ่งของสถาบันทางสังคมของมนุษย์ คือเป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น ทำให้เกิดความเป็นกลุ่มเป็นพวกกัน ความเป็นชุมชนจึงเกิดขึ้นภายใต้สถาบันนี้” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 49)

ธิดา สารยาอธิบายสนับสนุนรูปแบบของวัดแบบปัจจุบันที่สัมพันธ์กับสังคมแบบที่พระธรรมกิตติวงศ์และศรีศักร วัลลิโภดมเช่นกันว่า

“วัดหรือศาสนาสถานเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางกายภาพของเมือง เป็นศาสนสถาน เป็นทั้งสถาบันทางศาสนาและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เป็นทั้งสถาบันการศึกษา ที่พัก โรงพยาบาล ธนาคารหรือที่ทำธุรกิจการเงินซึ่งเป็นที่ยอมรับของคน” (ธิดา สารยา, 2554: 360)

จากข้อความที่ยกมานี้จะพบว่า วัด ใช้ 2 ความหมายคือ ความหมายที่ 1 ใช้ในความหมายของคำว่า วิหาร หรืออารามในสมัยพุทธกาลซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับสังคมมากนัก เน้นความสงบ ไม่วุ่นวายด้วยผู้คน เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม กับความหมายที่ 2 วัดที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือชุมชนเมือง โดยวัดได้กลายเป็นทั้งสถานที่สำคัญในการอยู่อาศัยของพระภิกษุ และทำพิธีกรรมทางศาสนา ก่อนจะมีการพัฒนาวัดนั้นในฐานะของรากฐานของสังคมโดยเชื่อมต่อไปถึงรูปแบบวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมหรือการเป็นศูนย์กลางของความเป็นอยู่ของสังคมเมืองมากขึ้น

1.2 ลักษณะและประเภทของวัด

จากการพิจารณาความหมายของวัดจะเห็นว่า วัด ถูกใช้ในการพิจารณาสถานที่ที่ถูกจัดสรรสำหรับนักบวชในทางพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น ต่อมาจึงพัฒนาวัดไปสู่การเป็นสังคมเมือง เพื่อให้เกิดความชัดเจนต่อลักษณะและประเภทของวัดที่ถูกจัดสรรขึ้นตามความหมายจึงจะได้จัดตามลักษณะดังนี้

1.2.1 ลักษณะและประเภทของวัดในสมัยพุทธกาล

การจัดแบ่งวัดในสมัยพุทธกาลนั้นมีการพิจารณาจากลักษณะของแต่ละสถานที่ที่แตกต่างกัน เช่นหากกล่าวถึงลักษณะอารามจะหมายถึงสถานที่เป็นสวนดอกไม้หรือสวนผลไม้ ขณะที่วิหารนั้นหมายถึง เสนาสนะมีประสาทเป็นต้นชนิดใดชนิดหนึ่ง ส่วนอารามวัตถุ คือพื้นที่หรือโอกาสที่เขากำหนดตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่อารามเหล่านั้นนั่นเอง หรือเมื่ออารามเหล่านั้นร้าง ภูมิภาคเดิมแห่งอารามเหล่านั้น วิหารวัตถุ คือพื้นที่หรือโอกาสอันเป็นที่ตั้งแห่งเสนาสนะนั้น (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 3: 428-429) ข้อพิจารณาจึงได้จัดแบ่งลักษณะและประเภทไว้ 3 แบบ คือ

ก. ลักษณะแบบอาราม เป็นสถานที่อยู่ เป็นสวนป่า ไม่มีสิ่งปลูกสร้างมากนัก ลักษณะวัดแบบอารามนั้น เน้นไปที่สภาพการเป็นอยู่แบบไม่ยุ่งวาย เป็นสถานที่ใกล้ป่า คุรุณม สงบ ตามข้อพิจารณาของ อนาถปิณฑิกะที่ถวายอารามแก่พระพุทธองค์ เรียกว่า อารามของอนาถปิณฑิกคหบดี (พระวินัยปิฎก จูฬวรรค 7/269/53) ลักษณะอารามนี้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตช่วงแรกของบรรพชิตที่เน้นการอยู่แบบสันโดษ ไม่ยุ่งวายด้วยผู้คน

“ท่านอนาถปิณฑิกะพิจารณาว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนดี ซึ่งไม่ไกลจาก หมู่บ้านเกินไป ไม่ใกล้หมู่บ้านเกินไป การคมนาคมสะดวก ผู้อยากจะเข้าเฝ้าไปมาได้ง่าย กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงรบกวนน้อย ไม่มีเสียงอีกทีก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่ พวกมนุษย์จะทำกิจที่ลับได้ เป็นสถานที่เหมาะแก่การปลีกเร้น” (พระวินัยปิฎก จูฬวรรค 7/307/118)

นอกจากไม่ยุ่งวายด้วยผู้คนแล้ว จะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการที่สถานที่นั้นมีเจ้าของ ซึ่งอารามลักษณะนี้จะพบได้ทั่วไปตามสถานที่ชายป่า ซึ่งตรงกับ ความหมายของสิ่งที่จะเหมาะแก่การเป็นอาราม เรียกว่า อารามวัตถุ หมายถึงพื้นที่ที่มีได้ปลูกพืชหรือไม้กอ แต่ปรับเป็นพื้นที่ไว้ อาจล้อมรั้วไว้หรือมิได้ล้อม กำหนดไว้เป็นสถานที่สวนดอกไม้เป็นต้น (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 105/370) และเป็นสถานที่ชาวบ้านรู้กันว่ามอบถวายเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ นั้นแสดงให้เห็นว่าไม่มีใครที่จะถือสิทธิเป็นเจ้าของได้ แม้แต่พระภิกษุเอง จากข้อพิจารณาวัดแบบอารามเป็นลักษณะ สถานที่พักสำหรับพระภิกษุเท่านั้น เน้นสถานที่ใกล้เคียงกับป่า สงบและไม่ค่อยมีผู้คนเดินผ่าน สถานที่เหล่านั้นมักจะไม่มีสิ่งปลูกสร้าง สำหรับพระภิกษุได้ถือสันโดษไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน ส่วนที่อาศัยก็จะเป็นถ้ำ หรือเพิงไม้พอได้อยู่อาศัยได้เป็นครั้งคราว จึงไม่มีสิ่งก่อสร้างแบบถาวร

ข. ลักษณะแบบวิหาร เป็นสถานที่อยู่ โดยมีเสนาสนะหรือสิ่งปลูกสร้างปรากฏอยู่ในพื้นที่ ในพระไตรปิฎกเล่าถึงลักษณะของวิหารนั้นมาจากสถานที่หลายแบบกล่าวคือ

สมัยที่พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต) เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านี้อยู่ในที่นั้นๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เวลาเช้าตรู่ ภิกษุเหล่านั้นเดินออกมาจากที่นั้นๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขนนำเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นแล้ว เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์นั้นก็มิจิตเลื่อมใสได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น ครั้นแล้วจึงได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นดังนี้ว่า “ถ้ากระผมจะให้สร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมหรือ” ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “คหบดี พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิหาร” เศรษฐีกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น พระคุณเจ้าจงทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้วแจ้งให้กระผมทราบ” ภิกษุเหล่านั้นรับคำของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการจะให้สร้างวิหารถวาย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า” ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือน มุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกับเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกับเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ดังนี้ว่า “ท่านคหบดี พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตวิหารแล้วบัดนี้ ท่านกำหนดกาลอันควรเถิด” เศรษฐีให้สร้างวิหาร 60 หลัง โดยใช้เวลาแค่เพียงวันเดียว ครั้นให้สร้างเสร็จแล้วจึงได้ถวายกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ในทิศทั้ง 4 ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา” เศรษฐีทูลรับพระพุทธดำรัสแล้วได้จัดถวายวิหาร 60 หลังแก่สงฆ์จากทิศทั้ง 4 ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค 7/294-295/89-92)

เมื่อพิจารณาจากลักษณะวิหารนี้เป็นที่อนุญาตให้เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังไม่ปรากฏชัดนักว่ามีในการทำสังฆกรรมในวิหารนั้นเท่าใดนัก เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อพระภิกษุมารู้วิหารนั้นด้วยมุ่งหมายจะเป็นสถานที่พักอยู่อาศัยเท่านั้น จึงปรากฏวิหาร เรียกว่า มหาวิหาร 18 แห่งในกรุงราชคฤห์ประกอบด้วย 1) เวฬุวัน 2) ภูเขาคิชมกุฏ 3) ปิณฑลคูหา 4) ถ้ำกาฬสิลา 5) ถ้ำสัตตบรรณ 6) เจ็อมเขาสัปปะไสณทิ ป่าสีตะวัน 7) ชอกภูเขาโคตรกะ 8) ชอกภูเขาตินทุกะ 9) อัมมกวันทวิหาร 10) ตโปทาราม 11) ชิวกัมพวัน 12) มัททกุจฉิมฤคทายวัน 13) โคตมนิโครธ 14) ปิณฑคาม (อารามิกคาม) 15)

ปาวาริกัมพวัน 16) คิฆณกาวสธาราม 17) อินทสาลคูหา 18) ทักขณาสิริมหาวิหาร (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 13)

จากข้อพิจารณานี้ วิหารเป็นสถานที่พักหรือตามความหมายน่าจะตรงกับคำว่า กุฏิ ซึ่งเป็นเสนาสนะสำหรับอาศัยอยู่ของพระภิกษุ ดังข้อความว่า “ครั้งนั้น ภิกษุ 2 รูปอยู่บนกุฏิชั้นลอยในวิหารของสงฆ์ รูปหนึ่งอยู่ชั้นล่าง อีกรูปหนึ่งอยู่ชั้นบน” (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ 2/129/ 306) วิหารจึงหมายถึงกุฏิที่มีมากกว่า 1 แห่งใน 1 อารามและเรียกว่า วิหารในลักษณะของที่พักหรือนับตามเสนาสนะที่อยู่ซึ่งสร้างเป็นที่พัก ส่วนที่พักของพระพุทธเจ้าเรียกว่า คันธกุฏิ ก็เป็นวิหารแห่งหนึ่งตามลักษณะนี้เช่นกัน

ค. ลักษณะแบบอาวาส เป็นสถานที่มีกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุ รวมถึงมีสังฆกรรมและวินัยในการเป็นข้อปฏิบัติที่ชัดเจน อาวาสจึงเป็นความหมายของการอยู่ร่วมกันโดยมีลักษณะของหลักเกณฑ์และข้อปฏิบัติเสียเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ อาวาสมีเจ้าของดูแล เรียกว่า เจ้าอาวาส พิจารณาจากข้อความต่อไปนี้คือ

“ภิกษุผู้เป็นนวกกรรมได้อาวาสนั้นภายในพรรษา ในฤดูกาล จะหวงห้ามไว้ไม่ได้ ถ้าอาวาสนั้นทรุดโทรม พึงบอกแก่ใครๆ คือ จะเป็นเจ้าของอาวาสหรือเครือญาติของเจ้าของอาวาสนั้นว่า “อาวาสของพวกท่านทรุดโทรม โปรดซ่อมแซมอาวาสนี้” ถ้าเขาไม่สามารถ ภิกษุทั้งหลายพึงชักชวนพวกญาติ หรืออุปัฏฐากแล้วซ่อมแซม ถ้าแม้พวกญาติและอุปัฏฐากเหล่านั้นยังไม่สามารถ ก็พึงซ่อมแซมด้วยปัจจัยของสงฆ์ แม้เมื่อไม่มีปัจจัยของสงฆ์นั้น พึงจำหน่ายอาวาสแห่งหนึ่งแล้วซ่อมแซมอาวาสที่เหลือถึงจำหน่ายอาวาสจำนวนมาก แล้วซ่อมแซมอาวาสแห่งหนึ่งไว้ก็ควรเหมือนกัน” (อรรถกถาพระวินัยปิฎก จูฬวรรค 323/438-439)

อาวาสจึงเป็นสถานที่อยู่ที่มีทั้งพระภิกษุและฆราวาสในฐานะผู้ถวายและดูแล เมื่อมีกิจที่ต้องกระทำเกี่ยวกับอาวาส เช่น อาวาสชำรุดเสียหาย พระภิกษุจำเป็นต้องมีการปรึกษาเจ้าของที่ฆราวาสหรือเครือญาติ นอกจากนั้นอาวาสยังมุ่งหมายถึงการเป็นสถานที่ที่มีการบริหารจัดการตามความเหมาะสมของพระภิกษุที่อยู่ในอาวาสเดียวกัน โดยอาจสังเกตได้จากการร่วมประชุมหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน มีรูปแบบของการอยู่อาศัยในลักษณะเป็นหมู่เป็นคณะมากขึ้น

“ภิกษุหลายรูปซึ่งเคยเห็นเคยคบกันเข้าจำพรรษาอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ปรึกษากันดังนี้ว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียง ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาอย่างผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” แล้วปรึกษากันต่อไปว่า “ถ้าพวกเราจะไม่หักทลายไม่ปราศรัยกันและกัน รูปใดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านก่อน

รูปนั้นพึงอุปาสนะ จัดน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาตสำหรับใส่อาหารที่เหลือตั้งน้ำฉันน้ำใช้ รูปใดบิดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านที่หลัง ถ้ามีอาหารที่รูปก่อนฉันเหลือ ถ้าต้องการพึงฉัน ถ้าไม่ต้องการ พึงเททิ้งยังที่อื่นปราศจากของเขี้ยวสด หรือเหลงน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ รูปนั้นพึงเก็บอุปาสนะ น้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาตสำหรับใส่อาหารที่เหลือ แล้วเก็บน้ำดื่มน้ำใช้ กวาดหอนรูปใดเห็นหมอน้ำฉัน หมอน้ำใช้ หม้อชำระ วางเปล่า รูปนั้นพึงตักใส่ ถ้าไม่สามารถพึงกวักมือเรียกเพื่อนมาช่วยยก ไม่พึงเอ่ยวาจา เพราะเหตุนี้เลย ด้วยอุบายอย่างนี้แล พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาเป็นผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/209/331)

อาวาสถูกพิจารณาว่าเป็นสถานที่ถูกจัดแบ่งเป็นสัดส่วนมีการบริหารจัดการที่เป็นลักษณะ ภิคุสงฆ์ ทุกอย่างมีข้อพิจารณาที่ทำร่วมกัน ไม่ใช่เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง

ภิคุ 2 รูปครองพื้นที่ของสงฆ์ แล้วถางสร้างเสนาสนะเป็นของสงฆ์ พื้นที่นั้นภิคุใดจับจองก่อน ภิคุนั้นเป็นเจ้าของ เธอแม้ทั้ง 2 สร้างเป็นของส่วนบุคคล ภิคุผู้จับจองก่อนนั้นเองเป็นเจ้าของ เธอสร้างเป็นของสงฆ์ อีกรูปหนึ่งสร้างเป็นของส่วนบุคคล ถ้าที่สร้างเสนาสนะแห่งอื่นยังมีมาก แม้เธอจะสร้างเป็นของส่วนบุคคลก็ไม่น่าจะหวงห้าม แต่เมื่อไม่มีสถานที่เหมาะสมเช่นนั้นแห่งอื่น ภิคุผู้สร้างเป็นของสงฆ์นั้นแหละ พึงห้ามเธอเสียแล้วสร้างให้เป็นของสงฆ์ เครื่องใช้ที่ต้องใช้สอยหมดสิ้นไปในที่ที่สร้างอาวาสของสงฆ์นั้นของ ภิคุนั้น สงฆ์พึงให้คืนทัพสัมภาระเป็นต้นนั้น แต่ถ้าในอาวาสที่สร้างแล้วหรือในที่ที่จะสร้างอาวาส มีต้นไม้ที่อาศัยร่มเงาและผล พึงอุปโลกน์แล้วโค่นขนเอาไป ถ้าต้นไม้เหล่านั้นเป็นของส่วนบุคคล ก็พึงขออนุญาตเจ้าของ ถ้าเจ้าของไม่ยอมให้ พึงขออนุญาต 3 ครั้งแล้วจึงให้โค่นขนเอาไปด้วยยอมรับว่า “จะให้มูลค่าอันเป็นราคาต้นไม้” ส่วนภิคุใดไม่ถือเอาเครื่องใช้ของสงฆ์แม้เพียงเถาวัลย์ ให้สร้างอาวาสเป็นของส่วนบุคคลในพื้นที่ของสงฆ์ด้วยเครื่องมือที่นำมาเอง กิ่งหนึ่งเป็นของสงฆ์ กิ่งหนึ่งเป็นของส่วนบุคคล ถ้าเป็นปราสาท ปราสาทชั้นล่างเป็นของสงฆ์ ชั้นบนเป็นของส่วนบุคคล ถ้าภิคุใดต้องการปราสาทชั้นล่าง ปราสาทชั้นล่างย่อมเป็นของภิคุนั้น ถ้าเธอต้องการทั้งชั้นล่างและชั้นบน ย่อมได้ชั้นละกิ่งทั้ง 2 ชั้น ภิคุให้สร้างเสนาสนะ 2 แห่ง แห่งหนึ่งเป็นของสงฆ์ อีกแห่งหนึ่งเป็นของส่วนบุคคล ถ้าภิคุให้สร้างด้วยทัพสัมภาระของสงฆ์ที่เกิดขึ้นในวิหาร เธอย่อมได้ส่วนที่ 3 ถ้าภิคุก่อกำขึ้นในที่ที่ยังไม่ได้ทำหรือต่อหน้ามุขขึ้น ที่กิ่งหนึ่งภายนอกฝาเป็นของสงฆ์ อีกกิ่ง

หนึ่งเป็นของเธอ ถ้าสถานที่ใหญ่ๆจะเป็นที่ที่ภิกษุยอมให้เต็มเสมอ แสดงทางเดินไว้ในที่ไม่มีทางเดิน สงฆ์ไม่เป็นใหญ่ในสถานที่นั้น” (อรรถกถาพระวินัยปิฎก จุฬวรรค 323/440)

อีกประการหนึ่งสิ่งที่ระบุถึงความเป็นอวาสได้นั้นถูกพิจารณาไว้ในฐานะสถานที่ชัดเจนและมีหลักแหล่งที่ระบุไว้ชัดเจน โดยการจะถวายสถานที่เป็นอวาสได้นั้นยังรวมถึงการที่มอบวิหารหรืออารามให้เป็นสถานที่สำหรับภิกษุสงฆ์ได้ใช้สอย

“ภิกษุกล่าวกับอุบาสกชื่ออุเทนที่สร้างวิหารถวายอุทิศสงฆ์ว่า คุณโยม พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุจำพรรษาแล้วไม่อยู่ให้ตลอด 3 เดือนพรรษาต้น หรือ 3 เดือนพรรษาหลัง ไม่พึงหลีกจาริกไป ขอโยมอุเทนจงรอนกว่าภิกษุอยู่จำพรรษาจนออกพรรษาแล้วจักมา แต่ถ้าโยมมีธุระจำเป็นรีบด่วน ก็ขอให้ถวายวิหารไว้ในสำนักภิกษุที่อยู่ในอวาสในแคว้นโกศลนั้นแหละ อุบาสกได้สร้างวิหาร ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ บริเวณ ชุม โรงฉัน โรงไฟ กบปียกฏี วัจกฏี ที่จงกรม โรงจงกรม บ่อน้ำ โรงบ่อน้ำ เรือนไฟ โรงเรือนไฟ สระ โบกขรณี มณฑป อาราม อารามวัดถวายอุทิศสงฆ์” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/188/295-297)

จากข้อพิจารณานี้ อวาสจึงระบุถึงสถานที่ในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก จำเป็นต้องมีกฎระเบียบหรือวินัยในการอยู่ร่วมกัน จึงปรากฏลักษณะความผิดที่ถูกนำเสนอผ่านระเบียบข้อปฏิบัติต่างๆ สำหรับพระภิกษุในการอยู่ร่วมและบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นรูปแบบการบริหารวัดในสมัยพุทธกาลอีกด้วย

1.2.2 ลักษณะและประเภทของวัดในสมัยปัจจุบัน

การแบ่งประเภทของวัดตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นปรากฏมีในพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ตราขึ้นเป็นฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 5 กำหนดประเภทวัดไว้ 3 ประเภทคือ

ก. พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงโปรดให้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง

ข. อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่ไม่ได้เป็นพระอารามหลวง

ค. ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ต่อมาเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 และพ.ศ.2505 ตามมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้แบ่งวัดเป็น 2 ประเภท คือ ก. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ข. สำนักสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 16541-16542)

ในคู่มือพระสังฆาธิการ ฉบับกรมการศาสนา จัดประเภทวัดตามสภาพฐานะไว้ 3 ประเภท คือ

ก. พระอารามหลวง ได้แก่วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ หรือพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งมาหรือแก่วัดเอง

ข. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ โดยได้รับอนุญาตให้สร้างและประกาศตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการ และช่วยกันทะนุบำรุงสืบต่อกันมาตามลำดับ เป็นวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

ค. วัดร้าง ได้แก่วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ทางราชการขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง แต่ยังมีสภาพเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 16543-16545)

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้แบ่งประเภทของวัด 2 ประเภทคือ

ก. วัดราษฎร์ ได้แก่วัดที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา หมายถึงวัดทั่วไป

ข. วัดหลวง ได้แก่วัดในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องสถาปนาให้เป็นวัดพิเศษจากวัดราษฎร์ทั่วไป เรียกเต็มว่า พระอารามหลวง วัดที่จะได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงนั้นจะต้องมีลักษณะอย่างน้อย 3 ประการคือ

1) เป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาหรือพระราชวงศ์ชั้นสูงสร้าง

2) เป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสนับสนุนให้พระราชวงศ์หรือข้าราชการบริหารสร้าง

3) เป็นวัดราษฎร์ที่ได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง โดยได้ลักษณะตามกฎเกณฑ์การยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง โดยถาวรวัตถุภายในพระอารามหลวงที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่น อุโบสถ วิหาร ระเบียง มณฑป ก็ให้เติมคำว่า “พระ” นำหน้าด้วย เป็น พระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง พระมณฑป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548: 870)

ศรีศักร วัลลิโภดมแบ่งวัดเป็น 3 ประเภทคือ

1) วัดคามวาสี คือวัดของหมู่บ้านหรือวัดประจำหมู่บ้าน

2) วัดอรัญวาสี คือ วัดป่าสำหรับพระวิปัสสนาธุระ เป็นวัดที่แยกตัวออกจากชุมชน แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีความสัมพันธ์กับทางสังคมกับคนในชุมชน เพราะในฤดูเทศกาลก็ยังมี การนำ

ประชาชนมาประกอบพิธีกรรมที่วัดป่าด้วย ดังในศิลาจารึกสุโขทัยที่ระบุว่าคนพากันไปทำพิธีกรานกลืนที่วัดนอกเมือง

3) วัดนครวาสี คือ วัดของเมืองที่ส่วนใหญ่จะไม่มีพระอยู่เท่าใด อีกทั้งเป็นวัดที่มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ พระวิหาร พระพุทธรูป และแหล่งศาสนสถานอื่นๆ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และรุ่งเรืองของเมือง วัดที่สำคัญคือ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีพระมหาสถูปที่บรรจุพระบรมธาตุไว้เป็นหลักของเมือง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 68-69)

จากประเภทวัดในปัจจุบันนั้นได้ถูกจัดแบ่งไปตามลักษณะที่สอดคล้องของผู้ถวาย เช่น พระราชาหรือพระราชวงศ์ชั้นสูงสร้างถวาย และวัดที่ชาวบ้านสร้าง โดยมีข้อกำหนดทางด้านกฎหมาย บ้านเมืองเป็นหลักฐานสำคัญ ขณะเดียวกัน ลักษณะที่อยู่ใกล้บ้านหรือใกล้บ้านนั้นถือเป็นลักษณะของวัดที่สังเกตได้ มีชื่อเรียกให้สอดคล้องว่า วัดบ้านหรือวัดเมือง และวัดป่า ลักษณะดังกล่าวยังสะท้อนถึงลักษณะการปฏิบัติตนของพระภิกษุที่แตกต่างกันกล่าวคือการปฏิบัติตามหลักธรรมา 2 ประเภทที่ถูกอธิบายไว้ตามหลักอรรถกถา คือ 1. คณธรรมาคือการเรียนศึกษาพระปริยัติผ่านการศึกษาพระไตรปิฎกไว้ เป็นเรื่องของพระบ้านหรือพระเมืองที่จะจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการรักษาพระปริยัติไว้ไม่ให้เสื่อมหายไป โดยรูปแบบดังกล่าวปรากฏในการศึกษาบาลี และการศึกษาของนักธรรม 2. วิปัสสนาธรรมาคือการปฏิบัติตามหลักของกรรมฐาน 2 อย่างคือสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นเรื่องของพระป่าที่มุ่งการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ แม้จะมีการแบ่งกันอย่างชัดเจนนี้ แต่ก็ไม่ได้แบ่งประเภทไว้อย่างชัดเจนนักเป็นแต่เพียงรูปแบบเท่านั้น การแยกวัดบ้านหรือวัดเมืองกับวัดป่านั้นเป็นไปเพื่อการปฏิบัติเท่านั้น ไม่ได้ขยายไปสู่แนวคิดการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างบ้านและวัดออกจากกัน

1.3 กำเนิดของวัด

การถวายวิหารหรือวัดแก่พระภิกษุสงฆ์นั้นปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก จนกลายเป็นประเพณีในด้านของการถวายวิหารเป็นทานจากการที่มีการอนุญาตให้พระภิกษุสามารถรับอารามได้ตามพระวินัย (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/59/71) ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงวิหารที่เกิดขึ้นตามลำดับนั้นจะพบข้อเกิดวัดในสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1.3.1 เกิดจากศรัทธา จะสังเกตได้ว่า วัดในสมัยพุทธกาลมาจากผู้ถวายนั่นศรัทธาในพระพุทธเจ้า และเป็นวัดที่พระพุทธเจ้าทรงรับเป็นส่วนใหญ่ ดังวัดที่ถวายเป็นอารามแบบที่พระเจ้าพิมพิสารถวายเพื่อเหมาะแก่การอยู่อาศัย โดยถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

(พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/59/71) วัดเวฬุวันเป็นวิหารแห่งแรกที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาโดยพิจารณาจากความศรัทธาใคร่ครวญจากการที่พระเจ้าพิมพิสารประสงค์จะให้พระพุทธเจ้าทรงประทับอาศัยอยู่เป็นหลักสำคัญ ต่อมาการถวายวิหารนั้นปรากฏในการที่คหบดีได้ถวาย เช่น อนาถปิณฑิกะถวายพระเชตวันแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา (พระวินัยปิฎก จุลวรรค 7/315/130) ซึ่งสอดคล้องกับข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสสนทนากับอนาถปิณฑิกเศรษฐีถึงเรื่องทาน โดยปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

“คหบดี การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวาญญูผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลให้ทานเป็นมหาทาน การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นสกทาคามีผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวาญญูตั้งร้อยให้บริโภค การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอนาคามีผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นสกทาคามีตั้งร้อยให้บริโภค การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอรหันต์ผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอนาคามีตั้งร้อยให้บริโภค การที่บุคคลเชื่อเชิญพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอรหันต์ตั้งร้อยให้บริโภค การที่บุคคลเชื่อเชิญตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญพระปัจเจกพุทธเจ้าตั้งร้อยให้บริโภค การที่บุคคลเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค การที่บุคคลสร้างวิหารอุทิศถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภค”

(พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต 23/20/472-473)

การถวายทานด้วยวัตถุนั้นมีวิหารทานเป็นยอดของทาน กล่าวคือ การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลักเรือนอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเฟื่องฟู และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ (วินัยปิฎก จุลวรรค 7/315/131) จากลักษณะดังกล่าวนี้ จึงมีปรากฏการถวายวิหารตามมาอีกจำนวนหนึ่ง เช่น บุพการามของนางวิสาขา อัมพปาลีวิหารของนางอัมพปาลี อัมพวันของชีวกโกมารภัจ โดยการถวายวิหารนั้นได้รับการอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้เป็นอารามสำหรับอาศัยและเป็นวิหารสำหรับมีภิกษุสำหรับอยู่พรั่งพร้อมภายในวิหารนั้นตามกำลังทรัพย์ของผู้ถวายเป็นหลัก

จากข้อความดังกล่าวนี้ อารามและวิหารในฐานะเป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์จึงเกิดขึ้นจากศรัทธาในพระพุทธเจ้า และปรากฏในภายหลังว่า วัดที่เหล่าพระราชาและคหบดีผู้มีทรัพย์นิยมสร้างถวาย เพราะได้ฟังถึงอานิสงส์ของทานคือการถวายวิหารแก่พระสงฆ์นั้นเป็นทานที่เลิศสุดในการถวายทานทุกอย่าง ลักษณะการถวายทานตามประเพณีนี้จึงปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน

1.3.2 เกิดจากประเพณี นอกจากวัดที่ถวายเป็นพระพุทธรูปแล้วยังมีวัดที่อยู่นอกเหนือจากนี้เป็นวัดทั่วๆ ไปสำหรับเป็นที่พักอาศัยของนักบวช เรียกว่า เจดีย์ ดังสมัยหนึ่ง พระพุทธรูปประทับอยู่ ณ โคตมกเจดีย์ซึ่งหมายถึงที่อยู่ของยักษ์ชื่อว่าโคตมกะ (อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต 2/126/265) หรือปรากฏในลักษณะของการเป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับนักบวช ดังที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จเข้าไปยังปาวาลเจดีย์ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ฝ่ายท่านพระอานนท์ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ กรุงเวสาลินารัณมย์ อุเทนเจดีย์นารัณมย์ โคตมกเจดีย์นารัณมย์ สัตตัมพเจดีย์นารัณมย์พทุปปตกเจดีย์นารัณมย์ สารันทเจดีย์นารัณมย์ ปาวาลเจดีย์ก็ นารัณมย์” (พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค 19/822/386) ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของที่พักนักบวชที่มีบรรยากาศสงบ ร่มรื่น ไม่ร้อนว้าวุ่นที่ฝูงชน และเจดีย์เหล่านี้ปรากฏทั่วไปในเมืองต่างๆ เพราะการสร้างเจดีย์นั้นถือเป็นสถานที่สำหรับบูชา สักการะเกี่ยวข้องกับเทวดา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ “อานนท์ เธอได้ยินไหมว่า ‘พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป’” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค 10/134/80) การพักอาศัยในเจดีย์ของนักบวชนั้นไม่ได้เป็นข้อห้ามในสถานที่เช่นนี้สำหรับชนทั่วไป รวมถึงนักบวชที่จะถือเอาเป็นที่พักในสมัยพุทธกาล เพราะเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของเหล่านักบวชทั่วไป

ข้อพิจารณาถึงวัดในสมัยพุทธกาลนั้นปรากฏทั้งวัดที่ ถวายด้วยศรัทธา เป็นวัดในพระพุทธศาสนาโดยตรง มีข้ออนุญาตสำหรับพระภิกษุได้อยู่อาศัย และวัดที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปสำหรับนักบวชทุกสำนักได้พักอาศัย โดยสถานที่เหล่านี้อาจมีอีกหลายแห่ง เช่น ป่าช้า ป่ารก เป็นต้นที่ไม่ร้อนว้าวุ่นด้วยฝูงชน แต่ที่มุ่งเอาเจดีย์เนื่องจากวัดที่มีเจดีย์นั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่ได้เรียกว่า วิหาร แต่เรียกว่า เจดีย์ โดยตรง นักบวชสามารถพักได้ ในปัจจุบันสถานที่เหล่านี้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นสำหรับพระที่ไม่มีพระอยู่ มีเจดีย์จำนวนมาก เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีคำอธิบายถึงวัดที่มีเจดีย์นี้ว่า เป็นลักษณะที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันเกิดสำนึกในความเป็นพวกเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 59)

วัดที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาจึงเกิดจากศรัทธาในพระพุทธรูป ก่อนจะมีคำสอนที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงอันสงฆ์ของทานอันเกิดจากการถวายวิหารแก่พระภิกษุสงฆ์จึงปรากฏในสมัยต่อมา มาถึงการสร้างวัดจากศรัทธาดังกล่าว ในส่วนของวัดตามประเพณีนั้นไม่ได้สร้างไว้เพื่อเป็นที่พักสำหรับพระภิกษุเป็นแต่เพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับบูชา โดยนักบวชสามารถเข้าพักอาศัยได้และมีปรากฏสถานที่เหล่านี้อยู่ทั่วไป

1.4 บทบาทของวัด

วัดตามหลักฐานที่ปรากฏนั้นล้วนมีบทบาทสำคัญต่อทั้งวิถีชีวิตของพระภิกษุกับชาวบ้าน โดยข้อพิจารณาส่วนใหญ่ที่ปรากฏผ่านวินัยของพระภิกษุจึงเกิดเมื่อภิกษุเข้าไปเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน จนเกิดข้อปฏิบัติตามมาเพื่อให้พระภิกษุระมัดระวังตนเอง และวัดถือว่าเป็นสถานที่สำคัญที่ถูกระบุถึงข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดไม่ว่าภิกษุนั้นจะอยู่ประจำอาวาสหรือเป็นเพียงภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะคือมาอาศัยอยู่เพียงชั่วคราวก็ตาม ในที่นี้จะได้ศึกษาบทบาทของวัดตามยุคสมัยเพื่อเข้าใจถึงวิถีปฏิบัติของพระภิกษุตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

1.4.1 วัดในสมัยพุทธกาล

วัดเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตอารามแก่พระภิกษุสงฆ์ ทำให้รูปแบบการเป็นอยู่ของพระภิกษุสอดคล้องกับข้อปฏิบัติที่พระภิกษุปฏิบัติต่อพระภิกษุ พระภิกษุปฏิบัติต่อเสนาสนะ และพระภิกษุปฏิบัติกับฆราวาส การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า วัดนั้นมีบทบาทสำคัญดังนี้

ก. วัดเป็นสถานที่พักอาศัย เบื้องต้นของการมีวิหารในทางพระพุทธศาสนา มาจากการสร้างเพื่อการอยู่อาศัย จึงปรากฏข้อความว่าวิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงอยู่ (วินัยปิฎก จุลวรรค 7/315/131) จากการพิจารณาเริ่มต้นให้วิหารเป็นสถานที่พักอาศัยตรงกับเสนาสนะเป็นที่พักอาศัยหรือกุฏิ ซึ่งพระภิกษุพยายามจับจองวิหาร จับจองที่นอน เป็นที่มาของการบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษาภิกษุรูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ (พระวินัยปิฎก จุลวรรค 7/311/125-126) ข้อปฏิบัติในวิหารเป็นที่พักอาศัยสำหรับพระภิกษุจึงเป็นข้อกำหนดที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันปัญหาในแง่ของเสนาสนะ ข้อกำหนดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทวัดในสมัยนั้น ความสำคัญของข้อปฏิบัติเหล่านี้คือการมองว่าวัดนั้นไม่ได้เป็นสมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง เพราะเมื่อมีข้อกำหนดเรื่องวิหารเป็นที่อยู่เฉพาะภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้ว แต่ไม่ได้มีการชี้ชัดว่าภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าของ แค่เป็นผู้พักเท่านั้น การไม่กำหนดเรื่องการเป็นเจ้าของนี้ทำให้ผู้มาอาศัยพิจารณาแค่เป็นสถานที่พักเพื่อปกป้องตัวเองจากสัตว์ร้ายหรือจากสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้น ต่อมาจึงมีการกำหนดให้มีภิกษุ

ผู้ดูแลเสนาสนะ หรือเป็นเจ้าอาวาสเพื่อพิจารณาว่าด้วยอาวาสซึ่งเกี่ยวข้องกับพระภิกษุที่มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากและพิจารณาในส่วนของการขยายพื้นที่หรือซ่อมบำรุงเสนาสนะต่อมา

ข. วัดเป็นสถานที่ทำสังฆกรรม เมื่อมีพระภิกษุมายู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงเกิดมีการทำกิจกรรมร่วมกัน

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่ “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/141/217)

การอาศัยวิหารที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นที่สำหรับทำสังฆกรรมจึงเป็นไปตามพุทธบัญญัติ เพราะพระภิกษุต้องอยู่ร่วมกันในวิหารเดียวกัน จำเป็นต้องมีการประชุมและเลิกประชุมกันอยู่เสมอตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค 10/136/82) เมื่อการอยู่ร่วมกันจำเป็นอย่างยี่งที่จะต้องมีการร่วมกันประชุม วิหารจึงได้ถูกสมมติให้เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้ร่วมประชุมกันทำสังฆกรรมในยุคสมัยพุทธกาล

ค. วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาในเรื่องบุญกุศล วัดเป็นสถานที่ถวายอาหารและบำเพ็ญทานในเบื้องต้นเนื่องจากสถานที่ในการบิณฑบาตนั้นเพียงพอสำหรับพระภิกษุจำนวนไม่มาก กล่าวคือ ฆราวาสประสงค์จะถวายอาหารบิณฑบาตกับพระภิกษุจะนิมนต์ให้ฉันในเรือน แต่เมื่อมีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น การต้องถวายอาหารแก่ภิกษุจำนวนมากที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานจำเป็นต้องอาศัยสถานที่สำหรับเตรียม วัดจึงเกิดขึ้นจากการประสงค์จะถวายทานในลักษณะดังกล่าวนี้

หญิงงามเมืองชื่ออัมพาลีได้นำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า เป็นประธานด้วยตนเอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้ามภิกษุอาหาร แล้วละพระหัตถ์จากบาตร นางได้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ผู้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้าหม่อมฉันขอถวายสวนมะม่วงนี้แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 5/289/107)

ต่อมาสถานที่เหล่านี้เป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสถานที่ให้ฆราวาสที่ประสงค์จะ สอนธรรมหรือเฝ้าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา ดังพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น พวกข้าราชการนั่งประชุมกันในราชบริพารภายในพระราชวัง ได้สนทนากัน ผู้ใหญ่บ้านซื้อฉฉ จูฬกะนั่งอยู่ในบริพารนั้น แล้วมีข้อสนทนาเรื่องการจำเงินและทองของพระภิกษุ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ ต้องการหญ้าพึงแสวงหาหญ้า ผู้ต้องการไม้พึงแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียนพึงแสวงหาเกวียน ผู้ต้องการ บุรุษพึงแสวงหาบุรุษ’แต่เราไม่กล่าวเลยว่า ‘พึงยินดี พึงแสวงหาทองและเงินโดยประการใดๆ” (พระ สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค 18/362/515-516) ต่อข้อพิจารณาเหล่านี้กลายเป็นว่าวัดนั้น เป็นสถานที่สำหรับแสดงธรรมะและตอบข้อสงสัยของฆราวาส เป็นสถานที่พัฒนาตามรูปแบบของวัดบน รากฐานสังคม การเอื้อให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างวัดและบ้านจึงมาจากรูปแบบวิถีชีวิตของพระภิกษุที่ อาจมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนก็จะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องโดยพระพุทธเจ้า ขณะที่วิถีชีวิตแบบฆราวาสที่ ต้องการหลักธรรมสำหรับดับทุกข์ในการดำเนินชีวิตก็จะเข้าไปสู่วัดเช่นกัน

1.4.2 วัดสมัยหลังพุทธกาล

วัดที่อยู่ในสมัยหลังพุทธกาลยังมีลักษณะเหมือนกับวัดในสมัยพุทธกาลคือเป็นสถานที่พัก อาศัยของพระภิกษุ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม และเป็นสถานที่ทำบุญ ในส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นก็ เป็นไปตามยุคสมัย โดยพิจารณาจากบทบาทที่สังคมมอบให้ทั้งในส่วนที่เกิดขึ้นจากความประสงค์ของผู้ ถวายและอีกส่วนมาจากความเห็นร่วมกันของสังคมที่เป็นไปตามยุคสมัย ดังนี้

ก. วัดเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจ การสร้างวัดหลังสมัยพุทธกาลเป็นสัญลักษณ์ซึ่งแสดงให้เห็น ถึงสถานที่อันเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจ จะเห็นได้ว่าวัดที่สร้างในยุคสมัยพระเจ้าอโศกได้ถูกประกาศให้เป็น ที่ให้ประชาชนสมาทานองค์แห่งศีล 8 (อรรถกถาภาษาไทย พระวินยปิฎก ปาราชิกกัณฑ์ สมันตปาสาทิกา เล่ม 1: 64) และยังมีวัดอีกหลายแห่งในชุมชนก็กลายเป็นเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันประสูติของพระพุทธเจ้า ผู้ชนจัดขบวนพร้อมดนตรีและ ฉิ่งฉาบ พ่อค้าต่างชาติก็ร่วมขบวนด้วย หรือการบำเพ็ญกุศลตามประเพณีในแต่ละท้องถิ่น และเป็น ศูนย์กลางของชุมชนในการพัฒนาทางด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่สำหรับ ฝึกอบรมเยาวชนให้ได้บวชเรียนและศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 16542) วัดจึง กลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหรือชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และแหล่งเรียนรู้ ทางด้านภูมิปัญญาที่ดำเนินไปร่วมกับกิจกรรมภายในชุมชน

อีกทั้งสิ่งก่อสร้างที่เห็นได้ควบคู่กับวัดเป็นรูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมของพระสถูปเจดีย์ อันเป็นหลักฐานศิลปกรรมสำคัญที่บ่งบอกถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และ ศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนาในแต่ละชนชาติ ในแต่ละยุคสมัย รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นที่สัมพันธ์กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 59) จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า การประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาที่ใดก็ตามจะต้องมีการสร้างศาสนสถานและการสถาปนาเจดีย์ขึ้นก่อน เพราะเจดีย์คือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในสมัยพระเจ้าอโศกได้สร้างวิหาร 84,000 หลังและประดับด้วยพระเจดีย์ 84,000 องค์ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 63) ต่อมาแนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการสร้างวัดในประเทศศรีลังกา เมื่อพระมหินทระปรากฏในการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเพื่อมาไว้เป็นที่พึ่ง เพราะแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วแต่พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ยังมีอยู่ เป็นที่มาของการสร้างเจดีย์ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 108-113) เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชาวพุทธอาศัยเป็นสถานที่สำหรับสวดมนต์ ฟังธรรม กลายเป็นโครงสร้างของวัดที่มีที่พึ่งทั้งพระพุทธรูปคือพระบรมสารีริกธาตุ พระธรรมคือหลักคำสอน และพระสงฆ์คือเหล่าพระภิกษุปรากฏเป็นที่พึ่งตามลักษณะของไตรรัตน์ที่เป็นพื้นฐานของชาวพุทธในยุคต่อๆ มาเช่นกัน

ข. วัดในฐานะสนับสนุนการปกครองบ้านเมือง การสร้างวิหาร 84,000 หลังพร้อมเจดีย์ 84,000 องค์ในเมือง 84,000 แห่งทั่วชมพูทวีป ถือเป็นการขยายอาณาจักรการปกครองของพระเจ้าอโศก เช่นเดียวกับในเกาะสิงหลหรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบันโดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราชอุทยานมหาเมฆวันให้เป็นอารามของพระภิกษุสงฆ์ และวัดแห่งนี้นั้นเป็นหลักในการประดิษฐานพระศาสนาในประเทศต่างๆ ดังปรากฏในประเทศศรีลังกา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราชอุทยานเมฆวันอันเป็นที่ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ลั่นจากเมืองหลวง ไปมาสะตวก หลังจากพระราชทานถวายแล้วได้หลังน้ำลงบนมือของพระเถระ แผ่นดินไหว นี่เป็นแผ่นดินไหวครั้งแรกในมหาวิหาร โดยพระเถระให้ได้เหตุผลว่า พระศาสนาของพระทศพลจักดำรงมั่นในเกาะแห่งนี้ และสถานที่แห่งนี้จักเป็นที่ตั้งมหาวิหารแห่งแรก แผ่นดินไหวนั้นเป็นบุญนิมิตแห่งการประดิษฐานพระศาสนา (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 105) ต่อมาวิหารแห่งนี้คือมหาวิหารซึ่งเป็นชื่อวัดในพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ใน พ.ศ. 196-426 มี 3 แห่ง คือ มหาวิหาร ตั้งอยู่ที่เมืองอนูราธปuri เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จิตตบรรพต (จิตตภูฏ) ตั้งอยู่ที่โรหนชนบท เป็นสถานที่ปฏิบัติสมาธิภาวนา และอภัยคีรีวิหาร (อภัยุตตรวิหาร, อภัยวิหาร, อภัยจลวิหาร, อุตตรวิหาร) ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองอนูราธปuri สำนักมหาวิหารมีวรรณกรรมที่รู้จักกันแพร่หลาย (Walpola Rahula, 1993: 305) ซึ่งสร้างระบบการดำเนินชีวิตที่สอดคล้อง

กับชุมชน โดยมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยง ปรากฏการณ์นี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่า วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งมาจากการสร้างศาสนสถานและการกัลปนาที่ดินโดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดินถวายเป็นที่กัลปนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และพวกทาสหรือข้าพระเป็นเจ้านวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในชั่วลูกชั่วหลาน จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นต่อมา วัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชนเมืองในแต่ละชุมชนจะพบได้ว่า รูปแบบดังกล่าวนี้มีวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นอย่างแยกไม่ออก ดังจะพบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยลพบุรีลงมาว่า บริเวณทั้งหมดของชุมชนที่มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง มีโครงสร้างและแผนผังทางกายภาพที่ชัดเจน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 61)

ข้อพิจารณาว่าวัดทั้งในส่วนที่เป็นศูนย์กลางของจิตใจนั้นได้ถูกพิจารณาควบคู่กับการเป็นที่พึ่งพิง เพราะมนุษย์นั้นต้องการที่พึ่งพิงเมื่อยามมีทุกข์ วัดจึงกลายเป็นที่พึ่งของผู้ตกทุกข์ได้ยากที่ต้องการความช่วยเหลือหรือกระทัณฑ์ เช่น ต้องการอาหาร ต้องการที่พัก ขณะเดียวกันก็เป็นที่พักของผู้แสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะบางคนก็ไม่ได้ลำบากด้วยข้าวของเครื่องใช้ แต่พยายามหาหนทางสงบให้กับชีวิตตนเอง ในส่วนของการปกครองนั้นปรากฏให้เห็นชัดเจนในยุคสมัยหลังพุทธกาล แม้ในสมัยพุทธกาลจะปรากฏให้เห็นบ้างแต่ไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากข้อมูลในสมัยพุทธกาลนั้นมีปรากฏแค่เพียงส่วนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเท่านั้นจึงเป็นมุมมองด้านเดียว แต่พอข้อมูลทางด้านอื่น เช่น ข้อมูลจากชุมชนหรือบ้านเมืองที่มีการบันทึกทำให้เห็นว่า วัดในลักษณะดังกล่าวชัดเจนขึ้น

1.5 ทรัพยากรของวัด

วัดประกอบด้วยทรัพยากรที่ส่วนหนึ่งเป็นเสนาสนะเพื่อใช้เป็นสถานที่พักอาศัยและใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และบุคลากรของวัดที่ทำหน้าที่ภายในวัดทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส ดังนี้

1.5.1 เสนาสนะ

เสนาสนะนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างสำหรับเป็นที่อาศัยและทำสังฆกรรม สถานที่ทำบุญ ในพระไตรปิฎกประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ดังนี้

ก. พระวิหาร เป็นสถานที่ให้ภิกษุได้พักอาศัย โดยลักษณะที่พักนี้จะไม่ถาวร เปลี่ยนแปลงได้เสมอ ไม่มีเจ้าของ เป็นที่พักอาศัยเท่านั้น

“พระผู้มีพระภาคถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายทราบว่ พวกภิกษุอันเตวาลิกของพวก ภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า เสนาสนะเฉพาะที่เป็นของสงฆ์เท่านั้นที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตตามลำดับพรชชา ไม่ได้ทรงอนุญาตของที่ทำเจาะจง แล้วล่งหน้าไปก่อนพระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน จับจองมณฑปบ้าง จับจองเครื่องลาดบ้าง จับจองบริเวณบ้าง โดยกล่าวว่า ที่นี้เป็นของพระอุปัชฌาย์ทั้งหลายของพวกเรา ที่นี้เป็นของพระอาจารย์ทั้งหลายของพวกเรา ที่นี้เป็นของพวกเรา จริ่งหรือ” ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “จริ่งพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิ ทรงแสดงธรรมมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกิดกันแม้ของที่เขาทำเจาะจงตามลำดับพรชชา รูปใดกิดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ” (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค 7/313/128)

ข. พระอุโบสถ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม สำหรับให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันได้ประชุมปรึกษา หรือลงปาฏิโมกข์ ปวารณา การบวช ในอุโบสถาคารกถา ว่าด้วยโรงอุโบสถมีข้อกำหนดพื้นที่ในการทำสังฆกรรม เช่น สวดพระปาติโมกข์ โดยสถานที่นั้นต้องเป็นอาคารหรือสถานที่ที่เห็นได้ โดยเป็นการสมมติวิหาร โดยพิจารณาถึงเรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถ โดยต้องไม่มีโรงอุโบสถ 2 แห่งในที่เดียวกัน (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/141/217) โดยสถานที่เหล่านี้จะต้องมีการกำหนดเขตที่เรียกว่า สีม่า ในสีมานุชานนนา ว่าด้วยการอนุญาตสีมา มีข้อบัญญัติว่า ความพร้อมเพรียงมีกำหนดเขตเพียงอวาสเดียวเท่านั้น เป็นการกำหนดเขตหรือสมมติสีมา มีอุโบสถเดียวกันด้วยการถือเอา นิมิต คือปัพพตนิมิต (นิมิตคือภูเขา) ปาสาณนิมิต (นิมิตคือแผ่นหิน) วณนิมิต (นิมิตคือป่า) รุกขนิมิต (นิมิตคือต้นไม้) มัคคนิมิต (นิมิตคือหนทาง) วมิกนิมิต (นิมิตคือจอมปลวก) นทีนิมิต (นิมิตคือแม่น้ำ) อุทกนิมิต (นิมิตคือน้ำ) (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/138/215) โดยเขตสีมาจะถูกกำหนดภายในวิหารเพื่อกันเขตวิหารให้มีข้อกำหนดเป็นที่ประชุมเดียวกัน ข้อกำหนดนั้นเป็นการแยกให้เห็นระหว่างเขตสีมากับคามเขตออกจากกันเพื่อสะดวกแก่การทำสังฆกรรมของพระภิกษุเป็นหลัก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งสิ่งก่อสร้างที่ทำให้เป็นศาสนสถาน ที่เรียกว่า วัด นอกจากโบสถ์สำหรับทำสังฆกรรมแล้ว และวิหารที่เป็นอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ก็ยังมีสถานที่เหล่านี้ก็คือ

ก. พระสถูปเจดีย์ เป็นมูลดินที่ขุดเพื่อฝังอัฐิธาตุ หรือเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุ

ข. กำแพงแก้ว เป็นกำแพงเตี้ยๆ กันเขตรอบพระอุโบสถ เพื่อให้ดูเป็นสัดส่วนยิ่งขึ้นและกลายเป็นที่สังเกตความแตกต่างระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารอีกด้วย

ค. กุฏิ เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุ ไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน มักสร้างกระจายอยู่รอบเขตพุทธาวาส สำหรับวัดใหญ่จะมีสร้างรวมกันเป็นหมวดหมู่เรียกว่า คณะ เพื่อสะดวกแต่ละคณะจะมีพระภิกษุผู้รับผิดชอบเรื่องความสะดวกในการฝึกอบรมพระภิกษุ-สามเณร และลูกศิษย์วัดแต่ละคณะ

ง. หอไตร เป็นสถานที่เก็บพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่างๆ หอไตรนิยมสร้างด้วยไม้ทำฐานล่างเป็นเครื่องก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่บนพื้นดิน โดยสมมติว่าเป็นสระน้ำอาคารชั้นบนเป็นไม้ มีประตูทางเข้าด้านสกัดหลังคาทำชั้นลาดติดข้อฟ้า ใบระกา นาคลายอง นางหงส์ คล้ายวิหารล้านนา มีบันไดทางขึ้นอยู่สูงกว่าพื้น ปกติจะขึ้นไปไม่ได้ ต้องมีบันไดพาตต่อขึ้นไปอยู่ต่างหาก

จ. หอระฆัง เป็นอาคารรูปโปร่งสูง ใช้ตีบอกเวลา เช่น เวลาย่ำรุ่ง เพื่อเตือนพระภิกษุ-สามเณร ให้พร้อมกันในการทำวัตรเช้า-เย็น แต่เดิมใช้กลองตี (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539: 73-75)

นอกจากนั้น ในบริเวณวัดจะประกอบไปด้วยการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างภายในวัดที่เป็นสมบัติของชุมชนและสังคม ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ได้เพิ่มเติมสถานที่เหล่านี้ คือ

ก. โบราณสถาน คือ อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์ เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีรวมทั้งสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

ข. โบราณวัตถุ คือ อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ชากมนุษย์ ชากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะมีหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ หรือเป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปะ

ค. ศิลปวัตถุ คือ สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ (กรมการศาสนา, 2539: 40)

เสนาสนะจึงอธิบายลักษณะการพัฒนาวัดที่ควบคู่กับยุคสมัย และดูเหมือนว่าเสนาสนะเหล่านี้จะไม่ได้จำกัดว่าต้องมีเพียงเท่านี้ เมื่อจำเป็นต้องมีขึ้นใหม่ หรือเพื่อตอบสนองความต้องการของพระภิกษุและประชาชนในพื้นที่ก็จำเป็นต้องพัฒนาเสนาสนะเหล่านั้นให้สอดคล้องกับบริบทและสถานที่นั้นๆ ดังจะพบได้ว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุ และศิลปะวัตถุในแต่ละวัดนั้นถือเป็นรูปแบบเสนาสนะที่อยู่นอกเหนือการจัดการของพระภิกษุ แต่เป็นเรื่องของประชาชนผ่านหน่วยงานรัฐจะเข้าไปจัดการอนุรักษ์รักษา หรือโบสถ์เอง ก็ไม่ได้มีแต่พระภิกษุเป็นผู้จัดการเท่านั้นยังมีการจัดการโดยหน่วยงานราชการจะพิจารณาให้ก่อสร้างตามแบบที่มีอยู่ เพื่อรักษาให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสม

1.5.2 บุคคลากรของวัด

วัดในสมัยพุทธกาลจะต้องมีบุคลากรผู้ดูแลรักษาวัดไว้ทั้งในส่วนของการดูแลความเรียบร้อยของอาวาสเรียกว่า เจ้าอาวาส และดูแลจัดแจงเรื่องเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนปัญญาปกะ และคนวัด (อารามิก) ดังนี้

ก. เจ้าอาวาส เป็นภิกษุผู้อยู่ประจำอาวาส คอยดูแลรักษาและซ่อมแซมอาวาส ดังข้อความในการสร้างโอศการามของพระเจ้าอโศกที่มีพระอินทคุตตะเถระเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง พระเถระช่วยงานที่ยังไม่สำเร็จให้สำเร็จด้วยอานุภาพของตน และช่วยให้การสร้างพระวิหารสำเร็จลงได้เพียง 3 ปี (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 63) และยังมีหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทให้กับกุลบุตรผู้มีศรัทธา ดูแลผู้อยู่ภิกษุภายในวัด จำเป็นต้องมีคุณสมบัติ เรียกว่า อาวาสสิกัวตร ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 5 ประการที่ไม่ควรทำคือ 1. ลำเอียงเพราะชอบ 2. ลำเอียงเพราะชัง 3. ลำเอียงเพราะหลง 4. ลำเอียงเพราะกลัว 5. ใช้สอยของสงฆ์ของส่วนตัว และคุณลักษณะ 5 ประการที่ควรทำ คือ 1. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ 2. ไม่ลำเอียงเพราะชัง 3. ไม่ลำเอียงเพราะหลง 4. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว 5. ไม่ใช้สอยของสงฆ์ของส่วนตัว (พระวินัยปิฎก ปรีวาร 8/461/661) เจ้าอาวาสถือว่าเป็นเจ้าของวัด ไม่ว่าจะทำอะไรที่เกี่ยวข้องกับวัดจะต้องมีการแจ้งให้ภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสทราบ รวมถึงไม่ว่าใครจะมาหรือไปจากวัดก็ตาม

ข. เสนาสนปัญญาปกะ คือผู้ฉลาดในการจัดเสนาสนะ โดยกล่าวถึงการจัดเสนาสนะให้เหมาะสมทั้งในฤดูกาลและในเวลาเข้าพรรษา คือถ้ามีพระอาคันตุกะเดินทางมาไม่ว่าในเวลาใดก็ตามให้ภิกษุจัดเสนาสนะให้ได้ตลอดเวลา ต้องจัดการบริหารปฏิสังขาร 2 อย่างคือ 1) อามิสปฏิสังขาร 2) ธรรมปฏิสังขาร คือ ภิกษุเห็นคนจรมาผู้หมดเสบียงมาถึงวิหาร ควรให้ดื่ม น้ำก่อน ควรให้น้ำมันทาเท้า เมื่อคนจร

มาในเวลา ควรให้ข้าวยาคุและภัต เมื่อมานอกเวลา ถ้าข้าวสารมี ควรให้ข้าวสาร เขามาถึงในเวลาที่ไม่เหมาะ ก็ไม่ควรบอกว่า จงไปเสีย ควรให้ที่นอน อย่าหวังตอบแทนด้วยทำทุกอย่าง ไม่ควรให้เกิดความคิดขึ้นว่า ธรรมตามนุษย์เป็นผู้ถวายปัจจัย ๔ เมื่อทำการสงเคราะห์อยู่อย่างนี้ ก็จักเลื่อมใสทำอุปัฏฐากบ่่อยๆ ก็แม้เป็นของสงฆ์ก็ควรให้แก่พวกโจร

“มีเรื่องเล่าว่า ในสี่หลทวิป โจรชื้ออภัย มีบริวารประมาณ ๕๐๐ คน ตั้งค่ายอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ทำให้ประชาชนอยู่อย่างหวาดกลัวตลอด ๓ โยชน์โดยรอบ ชาวอนูราธบุรีข้ามแม่น้ำกัมพนีไม่ได้ ทางไปเจตียคีรีขาดคนสัญจรไปมา วันหนึ่งโจรไปด้วยคิดว่า “จักปล้นเจตียคีรี” พวกคนวัดเห็นจึงบอกพระที่มณีกอภัยเถระ พระเถระถามว่า “เนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้นมีบ้างไหม” พวกคนวัดตอบว่า “มี ขอรับ” พระเถระบอกว่า “จงให้แก่พวกโจร ข้าวสารมีบ้างไหม” พวกคนวัดตอบว่า “ข้าวสาร ผักต้ม ผักดองและโครส ที่เขานำมาถวายเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์มีอยู่ ขอรับ” พระเถระบอกว่า “จงเตรียมข้าวส่วยให้พร้อมแล้วให้แก่พวกโจร” พวกคนวัดได้ทำอย่างนั้น พวกโจรบริโภคข้าวส่วยแล้วถามว่า “ใครทำปฏิสันถารนี้” พวกคนวัดบอกว่า “พระคุณเจ้าอภัยเถระของพวกเรา” พวกโจรเข้าไปหาพระเถระไหว้แล้วกล่าวว่า “พวกเรามาด้วยคิดว่า จักชิงทรัพย์ของสงฆ์และของเจตียเอาไป แต่พวกเราเลื่อมใสในปฏิสันถารนี้ของท่าน ตั้งแต่วันนี้ไป การรักษาอันชอบธรรมในวัดพวกเราขอรับผิดชอบ พวกชาวเมืองจงมาให้ทาน จงไหว้พระเจตีย” ตั้งแต่นั้นมา พวกโจรได้ต้อนรับ ป้องกันชาวเมืองผู้มาถวายทานที่ริมฝั่งแม่น้ำแล้วพาไปวิหาร เมื่อคนทั้งหลายให้ทานในวิหาร แม้ในเวลาไป พวกโจรก็พาไปส่งถึงฝั่งแม่น้ำจึงค่อยกลับ อยู่มาวันหนึ่ง เกิดการดิเเตียนขึ้นในหมู่ภิกษุว่า “พระเถระให้สมบัติของสงฆ์แก่พวกโจร เพราะถือว่าตนเป็นใหญ่ พระเถระจึงสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วกล่าวว่า “พวกโจรพากันมาด้วยคิดว่า จังชิงเอาทานวัตรตามปกติของสงฆ์และทรัพย์ของเจตีย เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้ทำปฏิสันถารเท่านั้นแก่พวกโจรเหล่านั้น ด้วยคิดว่า “เมื่อทำอย่างนี้ พวกโจรจักไม่ลักไป” พวกท่านจงประมวลทรัพย์สินทั้งหมดนั้นเข้าด้วยกันแล้วประเมินราคาดู ประมวลทรัพย์ที่ไม่ถูกปล้น เพราะเหตุนั้นเข้าด้วยกันแล้วตีราคาดู” สิ่งของที่พระเถระให้แก่พวกโจรทั้งหมดจากทรัพย์ของสงฆ์นั้น ยังไม่ถึงราคาเครื่องลาดวิจิตรด้วยรูปอย่างดีขึ้นหนึ่งที่เรือนพระเจตีย ภายหลังภิกษุจึงกล่าวว่า “ปฏิสันถารที่พระเถระทำ เป็นอันทำถูกต้องแล้ว โครจะโจทหรือหักท้วงไม่ได้ ไม่เป็นสินไหวหรืออาหาร” (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภาค 1: 647-648)

ค. คนวัดหรืออารามิก คือคนที่เพิกภัยการก ไวยาวัจจกร คนตายหล้า คนแจกข้าวยาคุ คนแจกผลไม้ คนแจกของเคี้ยว (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1: 373) โดยคนวัดนั้นถูกอนุญาตในคราวที่พระภิกษุต้องการจะทำความสะอาดวัด แต่ลำบากด้วยบางสถานที่นั้นยากต่อการทำความสะอาด พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ประสงค์จะจัดให้มีคนคอยรับใช้พระภิกษุในวัด เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีคนวัด (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 5/270/64) ข้อนุญาตนี้จึงมีฆราวาสผู้ประสงค์จะช่วยสงเคราะห์พระภิกษุเข้ามาอยู่ในวัดให้ได้รับความสะดวกขึ้น

บุคคลในวัดทั้งเจ้าอาวาสและเสนาสนปัญญาปกะจะปรากฏในวัดทุกวัด ส่วนคนวัดนั้นจะปรากฏเฉพาะเมื่อมีคนอาสาหรือพระราชาทรงมอบหน้าที่ให้เท่านั้น แต่ในส่วนของพระภิกษุที่อาศัยอยู่ในวัดนั้นไม่ได้ถือว่าเป็นเจ้าอาวาส หรือเสนาสนปัญญาปกะ ถือเป็นอาคันตุกะผู้จรมา ไม่ได้อยู่ประจำอาวาส ยกเว้นในพรรษาเท่านั้น หรือมีฆราวาสนิมนต์ให้ท่านได้พักอาศัยเป็นระยะเวลาตามแต่จะนิมนต์ อีกส่วนหนึ่งจะถือเป็นภิกษุผู้ใหม่หรือนวกะต้องมีอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ในการดูแล และมีภิกษุผู้ประกอบนวกกรรมหรือผู้รับผิดชอบต้องก่อสร้างในอาวาสนั้น แต่สรุปแล้วไม่ใช่ผู้อยู่ประจำอาวาสเช่นเจ้าอาวาสและเสนาสนปัญญาปกะซึ่งบางครั้งก็เป็นบุคคลเดียวกัน

2. แนวคิดเรื่องการบริหารวัด

วัดที่ดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ จำเป็นต้องมีการบริหารวัด ในข้อนี้จะได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของการบริหาร การบริหารวัด รูปแบบการบริหารและลักษณะผู้บริหาร ดังนี้

2.1 ลักษณะทั่วไปของการบริหาร

การบริหาร (Administration) คือการทำงานของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดการบรรลุเป้าหมาย โดยลักษณะการบริหารนั้นเป็นการควบคุมงานแต่ละประเภทให้เกิดประสิทธิภาพ มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการบริหารไว้หลายความหมายคือ

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล โธ อธิบายว่า การบริหารหมายถึง การปกครอง (Government) เป็นการดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ (พระมหาเสริมชัย ชยมงคล, 2539: 1)

ประธาน สุวรรณมงคล กล่าวว่า การบริหารคือ กระบวนการซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าวัตถุประสงค์ขององค์กร การบริหารเป็นศิลปะของการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่นเป็นผู้ทำการบริหารเป็นงานของนักบริหารที่มีอยู่ทุกระดับ ทุกองค์การที่จะต้องทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร การบริหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจุดหมาย ทรัพยากรที่มีจำกัด และคน (ประธาน สุวรรณมงคล, 2535: 8)

พิทยา บวรวัฒนา กล่าวว่า การบริหารคือ การนำเอากฎหมายและนโยบายต่างๆ ไปปฏิบัติให้เกิดผล ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าราชการที่จะทำงานด้วยความเต็มใจด้วยความเที่ยงธรรมและอย่างมีประสิทธิภาพตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ (พิทยา บวรวัฒนา, 2546: 2)

มัลลิกา ต้นสอน กล่าวว่า การบริหาร คือการกำหนดแนวทางหรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยการ การสนับสนุน และตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถดำเนินงานได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ (มัลลิกา ต้นสอน, 2544: 10)

สาคร สุขศรีวงศ์ กล่าวว่า การทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กร ผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมหลักและกิจกรรมสนับสนุนกระบวนการ จึงต้องอาศัยบุคคลที่จะดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นให้สำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ โดยบุคคลจะต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นลำดับขั้น บุคคลเหล่านั้นควรมีความรู้ ความสามารถและทักษะด้านใดบ้าง และมีบทบาทอย่างไรภายในองค์ (สาคร สุขศรีวงศ์, 2560: 28)

การบริหารจัดการมีเป้าหมายให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ทางการจัดการ

4 ประการคือ

1) การวางแผน (Planning) คือการกำหนดขอบเขตของธุรกิจ ตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ตลอดจนกำหนดวิธีการกำหนดวิธีการเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ เมื่อเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และวิธีการในการทำงานชัดเจนตามขอบเขตที่กำหนดแล้ว ผู้บริหารจึงดำเนินต่อไป คือการจัดองค์กร

2) การจัดองค์กร (Organizing) คือ การจัดบุคลากร แบ่งแผนงาน และจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้เหมาะสม สอดคล้องกับแผนงาน เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินการตามแผนให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด

ทั้งสองส่วนเบื้องต้นนี้ อยู่ในส่วนของการคิดซึ่งเป็นนามธรรม เพื่อให้ส่วนการคิดนี้ไปสู่การกระทำที่สำเร็จเป็นรูปธรรมจะต้องอาศัยสมาชิกในองค์กร ซึ่งคือตนเองและผู้อื่นร่วมกันทำงาน และเพื่อให้สมาชิกสามารถทำงานได้ตามความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่และบรรลุตามวัตถุประสงค์

3) การชี้นำ (Leading) มุ่งถึงภาวะผู้นำ (Leadership) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของผู้บริหาร และการจูงใจ (Motivation) เกี่ยวข้องกับการกระตุ้นให้ผู้อื่นทำงานได้เต็มที่ตามความรู้ความสามารถ

4) การควบคุม (Controlling) คือการควบคุมองค์การให้การดำเนินงานต่างๆ ภายในองค์กรเป็นไปตามแผนงาน ความคาดหวังและมาตรฐานที่กำหนด (สาคร สุขศรีวงศ์, 2560: 26-27)

แต่หากพิจารณาในส่วนของการกระบวนการบริหารที่เป็นหน้าที่หลักของผู้บริหารได้อธิบายผ่านทฤษฎีการบริหาร ตามที่รัสเซลล์ ที เกรก (Russell T. Gregg) กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการบริหารให้ละเอียดเพิ่มขึ้นอีก 7 ขั้นตอนคือ

1) การตัดสินใจเพื่อดำเนินการ (decision making) เป็นการร่วมตกลงกันในการดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมร่วมกัน

2) การวางแผนปฏิบัติการ (planning) เป็นการวางแผนทางเลือกตัดสินใจ

3) การจัดองค์การ (organizing) มีรูปแบบของการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน

4) การติดต่อสื่อสาร (communication) เป็นการสื่อสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการทั้งภายในและภายนอกองค์การ

5) การจูงใจ (influencing) เป็นการปลุกใจให้ทุกคนในองค์การปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ

6) การประสานงาน (coordinating) เป็นการเชื่อมโยงทุกฝ่ายให้ทำงานอย่างเป็นไปในแนวทางเดียวกัน มีการควบคุมดูแลในแต่ละส่วนงานให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7) การประเมินผล (evaluating) เป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานตามแผนงานที่ได้วางไว้ (Russell T. Gregg, 1975: 274)

ขณะที่ส่วนสำคัญของการการบริหารที่ถูกมองผ่านปัญหาเรื่องการกำกับดูแลโดยผู้บริหารจะต้องเข้าใจรายละเอียดในการบริหารด้วยตนเอง เพื่อจะได้บริหารให้สอดคล้องกับเป้าหมาย โดยกระบวนการดังกล่าวได้ถูกนำเสนอโดยลูเธอร์ กุลิค (Luther Gulick) ซึ่งพิจารณาว่างานของผู้บริหารคืออะไร และอะไรที่ผู้บริหารควรปฏิบัติ ก็ปรากฏเป็นทฤษฎี POSDCORB ซึ่งเป็นคำที่อธิบายถึงภาระหน้าที่ของผู้บริหารในการบริหาร (administration) และจัดการ (management) ภายใต้บริบทต่างๆ คือ

1) การวางแผน (Planning) คือ การกำหนดเป้าหมายขององค์การว่า ต้องทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อะไร และจะดำเนินการอย่างไร

2) การจัดองค์การ (Organization) คือ การจัดตั้งโครงสร้างองค์กรให้ชัดเจน กำหนดอำนาจหน้าที่รับผิดชอบอย่างเป็นทางการภายในองค์กร เพื่อประสานงานหน่วยงานให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) การจัดกำลังคน (Staffing) คือ วางกำลังคน ฝึกฝนให้คนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การอำนวยการ (Directing) คือ การตัดสินใจและสั่งการ การควบคุมงาน การติดตามผล

5) การประสานงาน (Co-ordinating) คือ การร่วมมือประสานงานกันทุกส่วนของงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และราบรื่น

6) การรายงาน (Reporting) คือ การรายงานความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ให้ผู้บริหารทราบว่าดำเนินการไปถึงไหน โดยจะต้องให้ทุกฝ่ายและส่วนที่เกี่ยวข้องมีการรายงาน บันทึก ตรวจสอบตลอดเวลา เพื่อนำเสนอผลให้แกกัน

7) งบประมาณ (Budgeting) คือ งบประมาณในรูปของการวางแผนและการควบคุมด้านการเงินการบัญชี (Luther Gulick, 1937, p.13).

การบริหารแบบ POSDCORB ได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างกลไกและโครงสร้างให้กับองค์กร จัดเตรียมบุคลากรที่มีความชำนาญต่างกันให้อยู่ในแผนกที่เหมาะสมกับองค์กร บุคลากรรู้หน้าที่และผู้บริหารสามารถบริหารสั่งการได้อย่างมีประสิทธิภาพ กำหนดแผนวงรอบการทำงานให้องค์กรใช้เป็นแนวทางในการบริหาร ส่งเสริมการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกันภายในองค์กร

จากข้อพิจารณาเหล่านี้ พบว่า การบริหารเป็นของการจัดการผู้คนและทรัพยากรให้บรรลุผลตามเป้าหมาย เป็นการบริหารที่มีบุคลากรและทรัพยากร มีเป้าหมายให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จ แง่หนึ่งของการบริหารนั้นคือการเน้นการสร้างโครงสร้างของการบริหาร และการปฏิบัติหน้าที่ตามภาระหน้าที่ของบุคลากร และมีลักษณะการบริหารในส่วนของการวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมและการประเมินผล โดยการบริหารแบบนี้เมื่อนำมาใช้กับวัดยังไม่ชัดเจนนัก เพราะโครงสร้างของวัดนั้นยังเป็นไปตามรูปแบบของชุมชนที่วางบุคคลในการบริหารไว้ตามความเหมาะสม แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปรูปแบบการบริหารมีรูปแบบที่ชัดเจนและบุคคลผู้เป็นบริหารก็มีลักษณะที่ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงเป็นการบูรณาการให้สอดคล้องกับความเป็นวัดมากขึ้น

2.2 การบริหารวัด

การบริหารเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ โดยความสำเร็จในแง่นี้วัดจากเป้าหมายของการเกิดขึ้นขององค์กรนั้นเป็นสำคัญ โดยคำว่า “การบริหารวัด” มีความหมายกว้าง ทั้งการดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะคือพระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรม พิธีกรรม การเงิน และทรัพย์สินของวัดอันเป็นของส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัดซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป เมื่อพิจารณาจากการบริหารวัดให้สำเร็จตามเป้าหมายที่สอดคล้องกับกฎระเบียบและความต้องการของสังคม จึงมีรูปแบบการบริหารในทุกองค์ประกอบตั้งแต่วางแผนจนออกมาเป็นผลสำเร็จ แต่ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการจัดการวัดที่มีเป้าหมายในเชิงโครงสร้างที่มีความชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาจากการบริหารภายในวัดอาจต้องพิจารณาควบคู่กับการปฏิบัติจริงสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของพระธรรมวินัย และวิถีชุมชนอีกด้วย

ในส่วนการบริหารที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยนั้นพระมหาเสริมชัย ชยมงคลได้ขยายให้เห็นรูปแบบการบริหารเป็น 4 แบบ คือ

1) การบริหารตน คือ การรักษากายของตน เป็นการรักษาความประพฤติปฏิบัติของตนทางกาย วาจา และใจ ตามพระธรรมวินัย เพื่อให้ดังงามพร้อมด้วยศีลาจารวัตร ให้สงบ เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ และให้บริสุทธิ์จากอำนาจของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง เรียกว่า การบริหารกาย วาจา และจิต

2) การบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแลหมู่คณะ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมพระวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง ตลอดจนทั้งกฎข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม การบริหารหมู่คณะนี้มีลักษณะเดียวกันกับการปกครองบังคับบัญชาตามลำดับชั้นในสายการบังคับบัญชา ให้สงบเรียบร้อย อยู่ในระเบียบวินัย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ การพิจารณาวินิจฉัย และทำการตัดสินใจ การสั่งงาน และการจัดการทางด้านบุคลากรขององค์กร สาธารณะหรือเอกชนทั้งหลาย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่คล้ายกันคือ เพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นระเบียบ เรียบร้อยและสันติสุข

3) การบริหารกิจกรรมของวัด คือการให้การศึกษ อบรม และเผยแผ่ธรรม อันเป็นกิจกรรมของวัดและกิจกรรมอื่นๆ เช่น นวกรรม (การก่อสร้าง) และการสาธารณูปการที่จำเป็น การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล การสังคมสงเคราะห์ โดยการบริหารกิจกรรมวัดประกอบด้วยกำหนด

วัตถุประสงค์ การวางนโยบาย การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน การวางแผนและการบริหารโครงการ การแบ่งงาน และการมอบหมายหน้าที่การงาน การจัดการตามแผนงานรวมทั้งการตรวจงาน การติดตามผลงาน และการประเมินผลงาน การติดต่อสื่อสาร และการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ และนโยบายที่ได้มีหรือที่กำหนดไว้ให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง คือให้ได้ประสิทธิผลมาก ในค่าลงทุนลงแรงที่ต่ำ กล่าวคือให้ได้ผลมากโดยประหยัด ในทำนองเดียวกันกับการบริหารกิจกรรมองค์กรสาธารณะหรือเอกชนทั้งหมาย แต่ความแตกต่างระหว่างการบริหารกิจกรรมขององค์กรสาธารณะหรือเอกชนอย่างชัดเจนในข้อ “ประสิทธิผล” ตามวัตถุประสงค์ที่มีหรือที่กำหนดไว้ กล่าวคือ การบริหารกิจกรรมวัดนั้นมุ่งกิจกรรมหลักของบรรพชิต คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในการอบรมกาย วาจาและใจของตนเองและหมู่คณะ

4) การบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์หรือของวัด คือการดูแลรักษาและจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของวัด ได้แก่ การเงินอันเป็นสื่อกลางเพื่อการแลกเปลี่ยนปัจจัย 4 และภัณฑะคือ ครุภัณฑ์ที่เป็นสังฆารัมภ์หรือสังฆารัมภ์ หรือลหุภัณฑ์ (ของเบา) ได้แก่ บิณฑบาต เกสซ์ และบริขาร ที่เขากวายเป็นสาธารณะแก่หมู่ภิกษุ จัดเป็นของสงฆ์ทั้งหมด (พระมหาเสริมชัย ชยมงคล, 2539: 7-13)

ในส่วนของการบริหารที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนนั้น เป็นการบริหารโดยอาศัยหลักการที่ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่น ดังจะเห็นได้หรือศรี งามวิทยาพงศ์ได้กล่าวถึงการบริหารวัดนั้น จำเป็นต้องมีแผนงานนโยบาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ แผนแม่บท และยังมีแผนงานย่อยหรือแผนกิจกรรมในแผนงานหลัก กล่าวคือ

1) มีการกำหนดเป้าหมายพร้อมวิธีดำเนินการ โดยเรียงลำดับภารกิจที่จะต้องทำก่อนหลัง ด้วยการวิเคราะห์ความเร่งด่วนของความจำเป็นโดยอาศัยความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของวัด กล่าวคือ วัดในสภาพทรุดโทรม ไร้ระเบียบ สกปรกจะมีวิธีการอย่างไรทำให้มีการพัฒนาภาพลักษณ์เหล่านี้ให้กลับเกิดศรัทธาต่อหน้าที่บทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้

2) การพัฒนาบุคลากรก่อนให้มีความรู้ความสามารถมากขึ้น เพื่อให้พร้อมสำหรับการทำบทบาทหน้าที่ในด้านความสามารถในการบริหาร การสอนและถ่ายทอดธรรมะ

3) ทุกวัดจะต้องมีการวางแผนงานย่อยและกิจกรรมที่เชื่อมโยงวัดกับกลุ่มเป้าหมายภายนอก อันเป็นการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม ทั้งด้านสังคมสงเคราะห์หรือการพัฒนาจิตวิญญาณ

4) วัดจะต้องมีการติดตามแผนงาน ทบทวนงานที่ทำ ติดตามให้งานมีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง และสามารถผลักดันให้แผนงานเป็นไปตามที่กำหนดวางแผนไว้

5) ทุกแผนงานและกระบวนการศึกษา จะมีเป้าหมายในการสร้างภาคีและเครือข่ายบุคคล กลุ่ม หน่วยงานรัฐ และเอกชนทำให้เกิดการคิดและออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงบทบาทให้เกิดผลถึงกัน (อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2561: 138-140)

รูปแบบของการบริหารวัดจึงมีลักษณะพิเศษทั้งในแง่เป้าหมาย บุคลากร วิธีการ หลักปฏิบัติ ที่ต้องสอดคล้องกันระหว่างพระวินัยและความต้องการของชุมชน ซึ่งลักษณะเหล่านี้ยังคงต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยผ่านการวางแผน การพัฒนาบุคลากรและการควบคุมดูแลอย่างต่อเนื่อง

2.3 ลักษณะผู้บริหารวัด

การบริหารวัดนั้นเป็นไปตามเป็นไปตามอำนาจกฎหมาย โดยเจ้าอาวาสถูกถือเอาว่ามีความรู้ความสามารถทางธรรมและทางโลก มีความตระหนักในคุณูปการสูงสุดของพระพุทธศาสนา มีหลักธรรม เช่น อิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา และพละ 5 คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา จึงทำให้สามารถฟื้นฟูบทบาทวัดอย่างอุทิศกำลังแก่การพัฒนาพระศาสนาอย่างสุดความสามารถของตน (อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2560: 64) การที่ผู้บริหารวัดปรากฏเป็นแบบอย่างของบุคคลที่มีลักษณะทางด้านการปกครองที่สืบต่อมาจากเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่วางอยู่บนแนวทางที่ว่า เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 1 ข้อ 32 หน้า 40) ซึ่งเป็นการที่วางรูปแบบคำสอนนั้นให้เป็นลักษณะสากลเหมาะสมกับทุกพื้นที่ โดยในรูปแบบดังกล่าวนั้นเป็นการวางรูปแบบให้สะท้อนรูปแบบของศาสนาที่มีต่อโลก ดังจะพบได้จากรูปแบบองค์กรที่กลายเป็นสัญลักษณ์ที่อิงกับรูปแบบของวัฒนธรรมแบบศาสนาและกษัตริย์ที่ปกครองตนตามหลักธรรม จึงเกิดมีผู้บริหารที่เรียกว่า สังฆราช โดยเป็นรูปแบบของเจ้าอาวาสที่ใกล้เคียงกับผู้นำผู้มีบารมี (Max Weber, 2007: 241) กล่าวคือการมีผู้นำหรือผู้นำในการกำหนดแผน และวางบุคลากร อีกทั้งตัดสินใจลงมือปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยลักษณะผู้บริหารนั้นในองค์กรทางศาสนานั้นถือว่ามีสำคัญอย่างยิ่งที่เรียกว่า ผู้นำผู้มีบารมี (charismatic) โดยคำนี้หมายถึง ของขวัญที่ได้รับมาจากพระเจ้า (gift of grace) (J.G. Merquior, 1980: 102) และเป็นที่มาของการพัฒนาระบบการปกครองแบบผู้มีบารมี (Charismatic systems) ที่ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม โดยลักษณะของผู้มีบารมี (Charismatic) อ้างถึงปัจเจกชนผู้มีคุณสมบัติที่น่ามอง น่าสนใจ หรือน่าประทับใจ โดยลักษณะดังกล่าวนี้อ้างอิงมาจากลักษณะอำนาจทางศาสนจักรในฐานะองค์กรทางศาสนา โดยเสนอแนวคิดเรื่ององค์กรที่มีบารมี (Charismatic organization)

โดยลักษณะองค์กรที่มีบารมีนั้นอธิบายปรากฏการณ์ทางศาสนา เช่น การรักษาด้วยพลังจิต ความหมายของคำว่า บารมี (Charisma) จึงเป็นเรื่องขององค์กรทางศาสนามากกว่าที่จะเป็นเรื่องการเมือง แต่เป็นสถานะของผู้สั่งสอน (teacher) หรือศาสดา ดังนั้นองค์กรที่มีบารมีจึงเป็นเรื่องความสามารถในการสอนและออกคำสั่งทางศาสนา โดยการสอนทางศาสนานั้นเป็นการสอนถึงวิถีชีวิตในด้านการดำเนินชีวิต กฎระเบียบทางศาสนาที่ดำเนินไปได้โดยไม่มีการบังคับ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้กระทำโดยบุคคลพิเศษ ที่มีอำนาจทางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งผู้นำในลักษณะดังกล่าวเป็นผู้นำแบบเทพประทานที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นการครอบงำแบบชอบธรรมโดยมนุษย์ลักษณะดังกล่าวนี้ได้รับอำนาจจากธรรมชาติโดยตรง

แมก เวเบอร์ (Max Weber) กล่าวถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชนของมนุษย์ผู้มีบารมีเป็นไป ด้วยความรู้สึกทางอารมณ์ที่ทำให้คนต่างๆ เหล่านี้มีความรู้สึกและสำนึกถึงความเป็นชุมชนร่วมกัน โดยผู้มีบทบาทในการทำงานของชุมชนไม่ได้รับตำแหน่งเพราะเงื่อนไขความสัมพันธ์ส่วนตัว และไม่ได้ตำแหน่งเพราะมีสถานะทางสังคม คนที่มีบทบาทในชุมชนแบบมนุษย์ผู้มีบารมีจึงไม่มีการแต่งตั้งหรือการปลดออก จากตำแหน่ง ไม่มีการเลื่อนขั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ระบุถึงความสัมพันธ์ต่างๆ ไว้ แต่การที่จะดำรงตำแหน่งนี้ได้ เพราะความสามารถพิเศษที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าประทานมาให้ (Max Weber, 1968: 243) ผู้เป็นผู้นำแบบผู้มีบารมีจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือความสัมพันธ์ในชุมชน แต่มีขึ้นได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ภายใน โดยอลัน อัลดริจ (Alan Aldridge) ได้อธิบายแนวคิดบารมี (Charisma) นั้นมาจากวัฒนธรรมของชาวคริสต์ ซึ่งหมายถึง ผู้ได้รับของขวัญแห่งความสง่าสาม ผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ต้องการมอบโอวาท (obedience) ในคำสั่งที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้ติดตาม โดยพวกเขามีอำนาจที่จะกำหนดสิ่งต่างๆ ทั่วไปได้ เช่นจะแต่งตัวอย่างไร จะตัดผมทรงไหน จะแต่งงานกับใคร เขาสามารถจะบังคับเรื่องเหล่านี้ได้อย่างเด็ดขาด โดยไม่จำเป็นต้องอธิบายมากนัก โดยผู้นำแบบ Charismatic จึงเป็นต้นตอของนวัตกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งอ้างถึงอำนาจแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ของศาสดาส่งต่อไปยังสาวก ซึ่งทำให้ผู้ที่ได้รับฟังเชื่อตามผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) ศรัทธาและจะไม่วิเคราะห์วิจารณ์ ผู้นำและเหล่าสาวกจะหลีกเลี่ยงกิจกรรมประจำที่มีการบริหารจัดการที่มีการจ่ายค่าใช้จ่ายเป็นค่าตอบแทนคือพร้อมจะทำทุกอย่างให้อย่างเต็มที่ ทำให้เหล่าผู้คนที่ติดตามไม่จำเป็นต้องมีงาน แต่มีความพึงพอใจต่อการช่วยเหลืองาน เสียสละเพื่อผู้นำ (พระเยซู) ผู้นำแบบ Charismatic จึงนำชีวิตจากชีวิตประจำวันไปสู่มีชีวิตสังคม เช่นเดียวกับพระเยซู (Alan Aldridge, 2013: 42-43) เมื่อนำหลักการดังกล่าวมาพิจารณา ร่วมกับการบริหารจัดการคณะสงฆ์จะพบว่า มีการบริหารจัดการที่มีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำที่มีบารมี

ระบบผู้นำแบบผู้มีบารมี (Charismatic) เป็นการเน้นที่ระบบศรัทธาที่มีต่อผู้นำ โดยลักษณะดังกล่าวไม่ใช้การครอบงำด้วยทำให้เกิดความกลัว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นรูปแบบของ

ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการกระทำต่างๆ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นมีศรัทธา ไม่ใช่เป็นแค่พฤติกรรมที่เกิดจากการรู้สึกกลัวกฎเกณฑ์ที่บัญญัติขึ้น เช่น ใครไม่ทำต้องตกนรก ซึ่งตรงนี้กับข้อมูลที่ยุคโอะ ฮายาชิได้กล่าวถึงข้อปฏิบัติทางศาสนานั้นไม่ได้ยึดติดกับแนวคิดเชิงสถาบัน แต่เน้นถึงความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างผู้นำศาสนากับสาวก (ยุคโอะ ฮายาชิ, 2554: 3)

เมื่อพิจารณาหลักการเป็นผู้นำศรัทธาของผู้นำในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงผู้นำหรือผู้ปกครองวัดในแง่ของคุณธรรมที่ทำให้เกิดศรัทธา ดังนี้

2.3.1 หลักธรรมของเจ้าอาวาส คำว่า เจ้าอาวาส มาจากคำภาษาบาลีว่า อาวาสสิกขิกขุ แปลว่า ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาส โดยภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม 5 ประการ เป็นผู้ควรยกย่อง คือ

- 1) เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยมรรยาท เพียบพร้อมด้วยวัตร
- 2) เป็นพหูสูตร ทรงสุตะ
- 3) เป็นผู้ประพฤติดีขัดเกลา ยินดีในการหลีกเร้น
- 4) เป็นผู้ยินดีในกัลยาณธรรม มีวาจางาม เจริญถ้อยคำไพเราะ
- 5) มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนเซอะ (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/231/373-374)

ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย คือ

- 1) เป็นผู้มั่งคิล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
- 2) เป็นพหูสูตร ทรงสุตะ สังสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้วทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ชื่นใจ แหว่งตลอดดีด้วยทิลกฐิ
- 3) เป็นผู้มั่งคิลวาจา เจริญถ้อยคำไพเราะอันประกอบด้วยวาจาชาวเมืองที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้รู้ความหมายได้
- 4) เป็นผู้ได้ฌาน 4 อันมีในจิตยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ได้โดยไม่ลำบาก
- 5) ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/232/374)

2.3.2 หลักธรรมของการบริหารอาวาส เป็นหลักการที่ทำให้เจ้าอาวาสได้รับศรัทธาในแง่ของการบริหาร โดยภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมทำอาวาสให้ดังงาม คือ

- 1) เป็นผู้มั่งคั่ง ส่ำรวม ฯลฯ ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
- 2) เป็นพหูสูต แทะตลอดดีด้วยทฎฐิ
- 3) เป็นผู้มัวจาจาม เจริญถ้อยคำไพเราะอันประกอบด้วยวาจาชาวเมืองที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้รู้ความหมายได้
- 4) เป็นผู้สามารถชี้แจงบุคคลผู้เข้าไปหาให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา

5) เป็นผู้ได้มาน 4 อันมีในจิตยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ได้โดยไม่ลำบาก (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/233/375)

และยังมีหลักธรรมอีก 5 ประการนี้ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากแก่อาวาส คือ

- 1) เป็นผู้มั่งคั่ง ฯลฯ สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
- 2) เป็นพหูสูต ฯลฯ แทะตลอดดีด้วยทฎฐิ
- 3) ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ปรักหักพัง
- 4) เมื่อภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึง หรือภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึงเธอเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า ‘ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงแล้ว ภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึงแล้ว ขอเชิญพวกท่านทำบุญเถิด นี่เป็นกาลสมัยที่จะทำบุญ’
- 5) เป็นผู้ได้มาน 4 อันมีในจิตยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ได้โดยไม่ลำบาก (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/234/376)

2.3.3 หลักธรรมของเจ้าอาวาสนักสังคสมงเคราะห์ เป็นหลักที่ทำให้เจ้าอาวาสได้รับศรัทธาในแง่ของการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่น โดยภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ได้คือ

- 1) ให้คฤหัสถ์สมทานอธิศีล คือศีล 5
- 2) ให้คฤหัสถ์ตั้งอยู่ในการเห็นธรรมคืออริยสัจ 4
- 3) เข้าไปหากคฤหัสถ์ผู้เป็นไข้ให้สติว่า ‘ท่านทั้งหลายจงตั้งสติไว้ต่อพระรัตนตรัยที่ควรแก่สักการะ’ และเมื่อภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงหรือภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึง เธอเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า ‘ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงแล้ว ภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึงแล้ว ขอเชิญพวกท่านทำบุญเถิด นี่เป็นกาลสมัยที่จะทำบุญ’

4) ฉันทโกขณะที่พวกคฤหัสถ์นำมาถวาย จะเลวหรือประณีตก็ตามด้วยตนเอง

5) ไม่ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/235/377)

ลักษณะเจ้าอาวาสดังกล่าวมานี้จึงสะท้อนให้เห็นรูปแบบของคุณธรรมเป็นหลัก จึงปรากฏในยุคต่อมาว่า เมื่อ “ผู้บริหารวัด” ก็คือ “เจ้าอาวาส” ไม่ใช่แค่มีคุณธรรมเท่านั้น แต่ต้องทำตามกฎหมาย โดยต้องเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1) ตามมาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

ก. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

ข. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

ค. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

ง. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

2) ตามมาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังต่อไปนี้

ก. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

ข. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ออกไปเสียจากวัด

ค. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม (อรรถ วิจารณ์, 2555: 84)

ปัจจุบันจะพบว่า เจ้าอาวาสถูกพิจารณาในแง่ของกฎหมายเป็นหลักทั้งในส่วนกฎข้อบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อีกทั้งกฎเกณฑ์ทางสังคมประกอบกัน แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าอาวาสก็ต้องมีฐานคือความศรัทธาของชุมชนด้วย โดยความศรัทธานั้นเป็นฐานที่ทำให้ผู้นำได้ใจจากผู้ตาม ทั้งพระภิกษุและฆราวาส ส่วนการใช้กฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ในการควบคุมนั้นล้วนเป็นเรื่องภายนอกที่เป็นไปเพื่อควบคุมให้มีการตรวจสอบและควบคุมที่ยังดูไม่อาจเทียบได้กับเจ้าอาวาสในฐานะผู้นำมีบารมี

3. แนวคิดเรื่องความต้องการของชุมชน

การพิจารณาความต้องการของชุมชนมาจากความเข้าใจความหมายความต้องการในพระพุทธศาสนากับรูปแบบของความต้องการที่ประกอบไปด้วยความต้องการของปัจเจกบุคคลและความต้องการของชุมชน ดังนี้

3.1 ความหมายของความต้องการ

คำว่า “ความต้องการ” หมายถึงความอยากได้ ใครได้หรือประสงค์จะได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2526: 323) มาสโลว์ (Maslow) ได้ให้ความหมายว่า ความต้องการเป็นลักษณะแรงผลักดันและพฤติกรรมของมนุษย์ที่เริ่มตั้งแต่ต่ำสุดคือความต้องการทางด้านกายภาพจนถึงสูงสุดคือความสำเร็จในชีวิต มี 5 ระดับคือ

1) ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการทางด้านชีววิทยาเพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้ ได้แก่ อากาศ อาหาร น้ำ ยารักษาโรค ผ้าห่ม การนอนหลับ มาสโลว์พิจารณาว่า ความต้องการทางกายภาพนี้เป็นความสำคัญมากกว่าความต้องการด้านอื่นๆ และต้องได้รับก่อนจึงจะหาความต้องการด้านอื่นๆ ต่อไป

2) ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เป็นความต้องการลงมาจากความตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายได้แล้ว มนุษย์จะต้องการเครื่องป้องกันภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต้องการความมั่นคง และมีความรู้สึกปลอดภัยไม่ถูกปิดกั้นด้วยความกลัวสิ่งต่างๆ

3) ความต้องการความรักและความผูกพัน (Love and belongingness needs) หลักจากได้ความต้องการทางด้านร่างกายและความปลอดภัย มนุษย์จะต้องการสังคมและต้องการการยอมรับ เช่น ความเป็นเพื่อน การเชื่อใจ การให้และได้รับความรัก การเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เพื่อนและที่ทำงาน

4) ความต้องการความยกย่อง (Esteem needs) เขาแบ่งเป็น 2 กรณีคือ 1) ต้องการยกย่องตนเองว่ามีเกียรติ ความสำเร็จ มีอำนาจหน้าที่ มีความรู้ความสามารถ 2) ต้องการได้รับการยกย่องและนับถือจากสังคม โดยมาสโลว์ระบุถึงความต้องการการยอมรับนั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเด็กและวัยรุ่นที่ ต้องการความภาคภูมิใจให้ตนเอง

5) ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดในชีวิต ต้องการที่จะเป็นทุกอย่างที่ตนเองเป็นได้ ต้องการทำทุกอย่างเพื่อสนองต่อความต้องการของตนเอง (Maslow, 1987: 64)

ส่วนความต้องการในพระพุทธศาสนา ตรงกับความหมายในภาษาบาลีว่า ตัณหา แปลว่า ความอยาก เป็นความหมายของความต้องการทางใจในแง่ของการสนองความต้องการทางกาย (พระสุตตันตปิฎก อิติวุตตะกัมม์ เล่ม 25 ข้อ 58 หน้า 412) ซึ่งพื้นฐานมาจากความต้องการเครื่องดำรงชีวิต ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร เสนาสนะ และยารักษาโรคที่จำต้องนำมาใช้สอย (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม 12 ข้อ 191 หน้า 204)

พระไพศาล วิสาโล ได้อธิบายความต้องการของมนุษย์สอดคล้องกับรูปแบบของสังคม โดยพิจารณาจากชีวิตมีความหมายหรือมีคำตอบได้ว่าจุดหมายของชีวิต คือ

1) ความต้องการทางสภาพสิ่งภายนอก เมื่อสังคมแบบบริโภคนิยมเน้นไปที่จุดหมายของการมีชีวิตอยู่ด้วยการหาสิ่งสภาพธรรมนามธรรมให้ได้มากที่สุดที่เพื่อบรรลุชีวิตที่สมบูรณ์ แต่ไม่ได้สร้างความมั่นคงให้ความจิตใจ ความมั่นคงทางด้านจิตใจเป็นความรู้สึกปลอดภัยจากสิ่งคุกคามภายนอก การยอมรับความต้องการทางวัตถุเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจึงต้องแนะนำให้เห็นความสำเร็จในทางวัตถุด้วยหลักธรรม เช่น ทิฐุธรรมมีกัตถะ คือธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน การรักษาศีลที่ทำให้ได้สำเร็จสมบัติได้ในปัจจุบันเช่นกัน และให้เห็นความพอประมาณในการดำเนินชีวิต

2) ความต้องการมีอยู่ เป็นการแก้ปัญหาด้วยการไม่ให้ตัวเองรู้สึกโดดเดี่ยว จึงปรารถนาให้ตัวตนมีอยู่และสามารถเข้าไปรวมอยู่กับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้า ประเทศชาติ กลุ่มชน และกลายเป็นความรู้สึกอึดอัดเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของฝูงชน ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา เป็นการสร้างกลุ่มคนที่เรียกว่า บริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความหลากหลายตอบสนองกับกลุ่มคนได้หลากหลายได้ด้วย

3) ความไม่ต้องการเป็นอะไร เป็นปัญหาในระดับลึกลงไปที่เป็นความรู้สึกถึงความไม่มั่นใจว่าตัวตนมีอยู่จริงหรือ ทำให้กลายเป็นข้อสงสัย เกิดความไม่แน่ใจ ไม่เห็นอะไรยั่งยืน เห็นความไร้สาระจึงไม่สนใจโลกใบนี้ โดยความต้องการแบบนี้ทำให้เกิดความไม่มั่นคง แต่เป็นการทำให้เห็นการปล่อยวาง เห็นความไม่แน่นอนของชีวิต ความไม่มั่นคงทางอารมณ์ เป็นการสร้างจิตให้มั่นคงด้วยการเจริญสมาธิภาวนาแบบพุทธ เพื่อให้เห็นประจักษ์ สร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณจึงจะอยู่ท่ามกลางปัญหาได้อย่างสงบ (พระไพศาล วิสาโล, 2559: 437-458)

จากข้อพิจารณานี้จะพบว่า ความต้องการเป็นเรื่องของจิตใจที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่สามารถพัฒนาหรือฝึกให้ความต้องการนั้นเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตได้ด้วยข้อปฏิบัติทางศาสนา โดยมุ่งให้เป็นไปตามเป้าหมายของชีวิตที่สอดคล้องกับรูปแบบของสังคมยิ่งขึ้น ความต้องการนี้จึงเป็นฐานเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมชาติของมนุษย์กับเป้าหมายทางศาสนา

3.2 รูปแบบของความต้องการ

มนุษย์มีความต้องการเป็นพื้นฐาน และมีรูปแบบความต้องการที่แบ่งได้ 2 ลักษณะคือ ความต้องการของปัจเจกบุคคลกับความต้องการของชุมชน ดังนี้

3.2.1 ความต้องการของปัจเจกบุคคล เป็นการแสดงออกของความ需求ที่อยู่ภายในใจของปัจเจกบุคคลในสังคม โดยพื้นฐานปัจเจกบุคคลจะต้องการสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ 5 อย่าง คือ อายุ รูปร่างหน้าตา สุขภาพ สุข สถานที่ดี (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต 22/43/67-68) ทั้งหมดนั้นสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการสิ่งภายนอก พุทธทาสภิกขุได้อธิบายว่า

“คนไม่ค่อยสนใจกับเรื่องทางจิตใจ ธรรมะก็ไม่รู้ แต่พอเข้ามาสู่วัดคืออารามที่เต็มไปด้วยป่าไม้ ก็รู้สึกสบายใจ เขาไม่รู้ว่าทำไมจึงสบายใจ เพราะเขาไม่ได้สนใจจะรู้ แต่ถ้าสนใจจะรู้ว่าเราสบายใจ เพราะว่าจิตของเราเกลี้ยงไปจากสิ่งที่รบกวน คือนิเวศและอุปาทานไม่รบกวน จิตจึงสบาย ป่าหรืออารามในทางพระพุทธศาสนาจึงส่งเสริมความก้าวหน้าในทางจิตวิญญาณ” (พุทธทาสภิกขุ, 2539: 72-73)

การที่มนุษย์รู้สึกสบายใจเพราะได้สิ่งที่ต้องการคือการมีความสุขและการได้อยู่สถานที่ที่ดี มนุษย์ล้วนคิดว่าเป็นเพราะเหตุภายนอก แต่ไม่ได้เข้าใจลึกซึ้งไปกว่า ความรู้สึกเช่นนั้นเป็นเรื่องทางใจ แต่นักไปว่าเป็นเรื่องทางกาย โดยแมกซ์ เวเบอร์ (Max weber) อธิบายลักษณะดังกล่าวว่า คนชั้นกลางและชนชั้นล่างไม่ได้ถูกกำหนดมาให้เป็นฐานของการหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะมีน้อยมากที่คิดถึงพระนิพพาน อีกทั้งคนเหล่านี้ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะบรรลุถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลา และมองไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องใช้เวลาไปกับการอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่า (Max weber, 2007: 236) ความต้องการของบุคคลทั่วไปจึงอยู่ในระดับคนชั้นกลางและชนชั้นล่างเป็นหลักที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่จะช่วยตอบสนองความมีชีวิตที่ดี ในแง่นี้ชนิตา จิตตรุทธะได้เสนอแนวคิดเรื่องความต้องการคุณภาพชีวิตที่ดีว่าเป็นเรื่องทางกายผ่านการทำงาน โดยมีลักษณะสำคัญ 8 ด้านคือ

1) ทำตอบแทนที่เป็นธรรมและเพียงพอ (adequate and fair compensation) คือการที่มีผู้มาปฏิบัติงานได้รับค่าจ้าง เงินเดือน ค่าตอบแทน และผลประโยชน์อื่นๆ อย่างเพียงพอกับการมีชีวิตอยู่ได้ตามที่ยอมรับกันได้โดยทั่วไป และต้องเป็นธรรมเมื่อเทียบกับงานหรือหน่วยงานอื่น

2) สภาพแวดล้อมที่ถูกลักษณะและปลอดภัย (safe and healthy environment) คือ สิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางด้านจิตใจ คือ สภาพการทำงานต้องไม่มีลักษณะที่ต้องเสี่ยงภัยจนเกินไปและจะต้องช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานรู้สึกสะดวกสบายรวมทั้งไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย

3) เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้พัฒนาความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี (development of human capacities) งานที่ปฏิบัติอยู่นั้นจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้ใช้และพัฒนาทักษะความรู้อย่างแท้จริงและรวมถึงการมีโอกาสได้ทำงานที่ตนยอมรับว่าสำคัญและมีความหมาย

4) ลักษณะงานที่ส่งเสริมความเจริญเติบโตและความมั่นคงให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน (growth and security) โดยงานจะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ยังช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีโอกาสก้าวหน้าและมีความมั่นคงในอาชีพ จนเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงานและสมาชิกในครอบครัวของตน

5) ลักษณะงานที่ส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการทางสังคมของผู้ปฏิบัติงาน (social integration) คือ งานจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมถึงสร้างความเท่าเทียมในแง่ความก้าวหน้าที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบคุณธรรม

6) งานนั้นตั้งอยู่บนกฎหมายหรือระบอบการยุติธรรม (Constitutionalism) คือวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในองค์กรที่จะส่งเสริมให้เกิดความเคารพสิทธิส่วนบุคคล มีความเป็นธรรมในการพิจารณา ค่าตอบแทนและรางวัล รวมทั้งโอกาสที่แต่ละคนจะได้แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย มีเสรีภาพในการพูด มีความเสมอภาค และมีการปกครองด้วยกฎหมาย

7) ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานโดยรวม (the total life space) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้ใช้ชีวิตในการทำงานและชีวิตส่วนตัวภายนอกองค์กรอย่างสมดุล นั่นคือ ต้องไม่ปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับความกดดันจากการปฏิบัติงานมากเกินไปด้วยจำนวนชั่วโมงทำงานที่เหมาะสม ไม่คร่ำเคร่งจนไม่มีเวลาพักผ่อนหรือเวลาส่วนตัว

8) ลักษณะงานมีส่วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสังคมโดยตรง (social relevance) ผู้ทำงานสามารถแน่ใจได้ว่าองค์กรที่ตนทำงานอยู่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (ชนิตา จิตตรุทธะ, 2560: 37-38)

จากข้อพิจารณานี้ ความต้องการของปัจเจกบุคคลมุ่งเน้นไปที่ความต้องการทางกายหรือเห็นสัมผัสได้เป็นหลัก ซึ่งข้อพิจารณานี้ต้องการชี้ให้เห็นความต้องการที่เป็นสิ่งทั่วไปที่เข้าใจได้ในแง่ของสังคม

หรือบริบทที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบวิถีชีวิตดังกล่าวที่อาจไม่ได้สะท้อนให้เห็นความต้องการที่หลุดพ้นหรือออกจากทุกข์อย่างถาวรของคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีอยู่ในจำนวนจำกัด

3.2.2 ความต้องการของชุมชน เป็นความต้องการที่ทำให้สังคมยั่งยืนต่อไปได้ ดังข้อความว่า “พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีจะพึงทำ” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค 10/134/79) การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมจึงเป็นเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม โดยพิจารณาจากข้อเสนอเรื่องพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (practical Buddhism) ที่พิจารณาไปถึงการปฏิบัติศาสนาในรูปแบบที่หลากหลายโดยผันแปรและแตกต่างกันไปตามชุมชนต่างๆ โดยข้อเสนอนี้พิจารณาไปที่การที่ชุมชนนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยยูคิโอ ฮายาชิได้อธิบายถึงลักษณะการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมบนฐานของการสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่อง “กรรม” ที่แสดงให้เห็นถึงผลจากการทำดีและทำชั่ว เป็นคำอธิบายถึงสถานะความเป็นอยู่ของบุคคลมาจากกระทำในอดีต ซึ่งทำให้ทุกคนยอมรับต่อสิ่งที่ทำได้ และลดความขัดแย้งในแง่ของความต้องการบางอย่างที่เกินเลยกว่าสิ่งที่ตนเองทำได้ ข้อพิจารณาเรื่องกรรมนี้ได้สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนที่มีพระกับฆราวาส โดยไม่มีความขัดแย้งกันมาจากการที่ผู้มีศรัทธาในศาสนาถวายทานแก่พระสงฆ์ ขณะที่พระสงฆ์ตอบแทนด้วยการให้ศีลให้พรตอบแทนและช่วยจัดเตรียมเรื่องการทำบุญให้แก่ผู้บริจาค การทำบุญเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินทางวัตถุระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องประโยชน์ต่างตอบแทนที่เอื้อประโยชน์ต่อกันในลักษณะการให้และรับ ซึ่งเป็นหลักฐานที่เด่นชัดในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (ยูคิโอ ฮายาชิ, 2554: 16)

ข้อพิจารณานี้จึงเป็นความต้องการทางสังคมบนพื้นฐานบางอย่างร่วมกัน กล่าวคือ

1) ความต้องการด้านกายภาพ สังคมมีความต้องการบางอย่างหรือวัฒนธรรมการแสดงออกร่วมกันเพื่อตอบสนองความเป็นชน เป็นกลุ่มเดียวกัน เช่น มีภาษา อาหาร การละเล่น เป็นต้น เมื่อพิจารณาจากนิยามของวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ (material Culture) ที่ผลิตขึ้นจากแนวคิดดังกล่าวนี้ จะพบวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงลักษณะความเป็นตัวตนผ่านอุปกรณ์เครื่องใช้และสิ่งก่อสร้าง เช่น บ้าน วัด ศาสนสถาน และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมจึงสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นองค์รวมที่ซับซ้อน รวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่คนได้รับมาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม (อकिन รพีพัฒน์, 2551: 72) การแสดงออกและสิ่งก่อสร้างจึงเป็นวัฒนธรรมความต้องการทางกายภาพร่วมกันของชุมชน

2) ความต้องการทางด้านจิตใจ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มาจากการแสดงออกทางกาย เช่น การยิ้ม การหัวเราะ การไหว้ การกราบ เป็นต้น ถือเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อการสื่อสารแบบหนึ่งโดยกระทำจากอารมณ์ (Moods) และแรงจูงใจ (Motivations) ที่มีอยู่ในมนุษย์ และอารมณ์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ทั้งรูปแบบวัฒนธรรมและระเบียบต่างๆ ในชีวิต จนกลายเป็นว่าอารมณ์และแรงจูงใจเป็นสิ่งที่ทำให้ทุกอย่างเป็นจริง (อकिन รพีพัฒน์, 2551: 83-84,97,106) เพราะอารมณ์ที่ตอบสนองต่อการสื่อสารของมนุษย์นั้นทำให้เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี อาจกล่าวได้ว่า ศาสนามาจากการปลุกฝังผ่านทางอารมณ์ความรู้สึกระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน เป็นการพัฒนาผ่านประสบการณ์ทางด้านจิตใจ เช่น คนที่มีความรู้สึกละเอียดอ่อน มีความเข้าใจที่ลึกซึ้ง มีศีลธรรมคุณธรรมมากขึ้นเท่าใด ย่อมมีความงดงามภายนอกยิ่งขึ้น ทั้งในการแต่งกาย กิริยามารยาท คำพูด และอื่นๆ เป็นต้น โดยศาสนาทำให้เกิดความรู้สึกมีตัวตนที่ได้ปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงจิตใจที่พัฒนาร่วมกัน กลายเป็นหนึ่งเดียวกัน ข้อพิจารณานี้ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของการสร้างน้ำใจไมตรีต่อกัน เช่น ทาน การเสียสละ ความเมตตา และยังสร้างการแสดงออกผ่านกิจกรรมที่ประชาชนแสดงต่อพระภิกษุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในวัด อีกทั้งแสดงต่อชาวพุทธด้วยกัน ล้วนมาจากอารมณ์และแรงสูงใจที่มีอยู่ในใจเป็นหลัก

3) ความต้องการทางด้านปัญญา การแสดงออกถึงความสามัคคีและการรวมตัวกันในฐานะความเป็นชาตินิยม (Nationalism) มาจากความสำนึกตัว (Self-consciousness) ว่าชาตินั้นเป็นเป้าหมายของการสร้างรูปแบบชีวิตให้สามารถอยู่ด้วยกันได้ มีความต้องการและการปฏิบัติที่สอดคล้องกัน โดยพิจารณาทั้งชื่อและการแสดงออก ล้วนแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของการรวมตัวขึ้นมาเป็นหนึ่งเดียวกัน (Susan Pitchford, 2008: 43-44) การสร้างรูปแบบความเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ เป็นลักษณะของศาสนา โดยพัฒนามาเป็นศิลปะและวัฒนธรรม และภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นการอยู่ร่วมกันนั้นมาจากพื้นฐานของตัวตนที่มีความคิดเป็นอย่างเดียวกัน การอธิบายดังกล่าวนี้สะท้อนผ่านประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เผชิญหน้ากับการแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา ในพระพุทธศาสนาได้สะท้อนว่าปัญหาของมนุษย์มาจากกิเลสการแก้กิเลสคือการแก้ปัญหา ด้วยรูปแบบภูมิปัญญาที่มองปัญหาว่าเป็นเรื่องของการพัฒนาปัญญาควบคู่ไปจึงสะท้อนให้เห็นผ่านรูปแบบการยกย่องบุคคลผู้มีปัญญา การยกย่องคุณธรรม การส่งเสริมให้เกิดลักษณะการฝึกฝนตนอย่างเป็นระบบจนกลายเป็นศิลปะและวัฒนธรรม

ความต้องการของชุมชนจึงเน้นไปที่การเป็นอยู่ร่วมกันอย่างมีความปกติสุข เป็นไปตามกฎระเบียบข้อบังคับที่ชุมชนนั้นมีร่วมกันโดยพื้นฐานของความสงบนั้นมาจากหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มชนนั้นมีลักษณะบางอย่างทางกายภาพร่วมกัน เช่น การแต่งกาย ภาษา และมี

ความรู้สึกทางด้านวัฒนธรรมเป็นไปในทางเดียวกัน อีกทั้งมีรูปแบบทางด้านภูมิปัญญาที่ชี้ให้เห็นกระบวนการพัฒนามาอย่างยาวนานของความเป็นชุมชนของตนเอง

4. สรุป

วัดมีวิวัฒนาการควบคู่กับสังคมอย่างต่อเนื่อง เบื้องต้นนั้นเป็นไปตามรูปแบบเรียบง่าย สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของพระภิกษุ ต่อมาสังคมได้ผานวัดเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการเป็นชุมชนมากขึ้น จึงมีการเพิ่มเติมองค์ประกอบทั้งสิ่งก่อสร้าง บุคลากร และเป้าหมายของสังคมให้วัดได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมากขึ้น วัดจากเดิมที่เป็นแค่ที่พักของพระภิกษุจึงเปลี่ยนเป็นวัดที่เป็นศูนย์รวมของสังคมในการแก้ปัญหา แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาตามมาว่า วัดที่พัฒนาไปในลักษณะนี้จะผิดวัตถุประสงค์ของการสร้างวัด หรือว่า วัดไม่ใช่องค์กรที่แสวงหาผลประโยชน์ที่ใครจะมาหาผลประโยชน์จากวัดได้

จากลักษณะปัญหาดังกล่าวนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงวัดนั้นเป็นสถานที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตแบบสันโดษ สุขสงบแบบลำพังผู้เดียวเข้ากับชีวิตแบบสังคมที่ต้องการความสุขสงบเช่นกัน เมื่อวัดจำเป็นต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของความเป็นอยู่ การตอบแทนหรือจัดเตรียมวัดให้เหมาะสมกับการสงเคราะห์เกื้อกูลชุมชนก็ถือเป็นหน้าที่ของวัดที่จะต้องบริหารจัดการให้เป็นไปร่วมกัน แต่ทั้งนี้ต้องดูบริบทและการบริหาร อีกทั้งเป้าหมายของความเป็นวัดและความต้องการของชุมชนที่ต้องเสมอกันหรือเหมาะสมเกิดการประนีประนอมและหาความตกลงกันด้วยความเห็นชอบของทุกฝ่าย

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานของวัดสมานรัตนาราม

บทนี้จะได้อธิบายถึงข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลของจังหวัดและวัดในแง่ของลักษณะทางกายภาพ ข้อมูลเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และวัดในแง่ของลักษณะ บ่อเกิด สิ่งก่อสร้าง และกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด ตลอดจนทั้งงานทางด้านบริหาร โดยเนื้อหาจะแบ่งเป็น 2 ส่วนประกอบด้วย ส่วนแรกกล่าวถึงข้อมูลทั่วไปของจังหวัดฉะเชิงเทราทั้งทางประวัติศาสตร์พื้นที่และด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และส่วนที่สอง ข้อมูลวัดสมานรัตนารามในด้านความเป็นมา สิ่งก่อสร้างภายในวัด และบทบาทหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องความเชื่อและวิถีชีวิต โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และแบบสัมภาษณ์

1. ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดฉะเชิงเทรา

ฉะเชิงเทรา หรือที่รู้จักกันในชื่อ แปดริ้ว เป็นจังหวัดที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีความเป็นมาที่แสดงออกให้เห็นถึงวิถีความเป็นไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.1991-2031) มีหลักฐานยืนยันว่า เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำโจโล้ในฐานะหัวเมืองชั้นในหรือเมืองจัตวาที่อยู่ใกล้ราชธานีของประเทศ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนว่า ในสมัยพระนเรศวรมหาราชได้ใช้เมืองฉะเชิงเทราเป็นที่รวบรวมไพร่พลในปี พ.ศ.2136 ด้วยชัยภูมิของเมืองเหมาะแก่การเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับใช้ป้องกันศัตรู โดยคำว่า ฉะเชิงเทรา เพี้ยนมาจากคำเขมรว่า สตริงตรง หรือฉะทริง เทรา แปลว่า คลองลึก ซึ่งเป็นเหตุผลทางภูมิศาสตร์ เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำบางปะกง โดยคำว่า ฉะเชิงเทรานี้มีความอ้างถึงไว้ว่า “...ชื่อเมืองเหล่านี้เป็นชื่อไทยบ้าง ชื่อเขมรบ้าง เป็นสองชื่อทั้งไทยทั้งเขมรบ้างอย่างเมืองฉะเชิงเทราเป็นชื่อเขมร เมืองแปดริ้วเป็นชื่อไทย” หลังจากปี พ.ศ.2476 มีการกระจายอำนาจการปกครองสู่ภูมิภาค เปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ครองเมือง ในปี พ.ศ.2495 ฉะเชิงเทราจึงได้รับเลือกเป็นสถานที่ภาคมีเขตความรับผิดชอบ 8 จังหวัด ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญทางประวัติศาสตร์การปกครองของจังหวัดฉะเชิงเทรา (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการ

พัฒนาจังหวัด, 2561: 4) การสำรวจพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรานั้นเพื่อให้เห็นลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จากข้อมูลแผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนี้

1.1 ลักษณะทางกายภาพ ที่ตั้งและอาณาเขต จังหวัดฉะเชิงเทราตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศ มีเนื้อที่ประมาณ 5,351 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างกรุงเทพมหานครไปทางทิศตะวันออกประมาณ 75 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดนครนายกและจังหวัดปราจีนบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดชลบุรี จังหวัดนนทบุรี และอ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดปทุมธานี และกรุงเทพมหานคร

พื้นที่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้ของจังหวัด ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดชลบุรี มีสภาพเป็นที่ลุ่ม ได้แก่พื้นที่อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา บางปะกง บ้านโพธิ์ และอำเภอบางน้ำเปรี้ยว ด้านทิศตะวันตกได้รับการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร และโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งตะวันออก พื้นที่ส่วนมีแนวโน้มจะกลายเป็นย่านอุตสาหกรรม ชุมชนเมือง การบริหารและที่อยู่อาศัย และอยู่ใกล้สนามบินสุวรรณภูมิ ที่เป็นตัวเร่งให้เกิดการขยายตัวของเมืองฉะเชิงเทรา ในส่วนพื้นที่ฝั่งแม่น้ำบางปะกง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดอยู่ในเขตอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอพนมสารคาม อำเภอราชสาส์น อำเภอแปลงยาว ส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม ปลูกข้าว ผลไม้ เลี้ยงสัตว์และทำไร่ที่เหลือเป็นที่ราบสลับภูเขา ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร มีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่จนแล้วเสร็จเมื่อปี 2543 และได้กลายเป็นแหล่งต้นทุนในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การบริการและกิจการประปาชุมชน

1.2 ข้อมูลเศรษฐกิจ จังหวัดฉะเชิงเทรามีพื้นฐานด้านการเกษตร เป็นแหล่งผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรในภูมิภาคและกรุงเทพมหานคร ประชาชนร้อยละ 70 ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ผลผลิตที่สร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดคือข้าว มันสำปะหลัง อ้อยโรงงาน มะพร้าว มะม่วง และหมาก เป็นต้นด้านปศุสัตว์ ได้แก่ ไข่ไก่ และสุกร เป็นแหล่งผลิตมากที่สุดของประเทศ ไก่เนื้อ เป็ดและโคเนื้อ ด้านการประมง มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้งกุลาดำ ปลาน้ำจืด ปลาน้ำกร่อย และกิจการด้านการประมง ในด้านอุตสาหกรรมมีศักยภาพค่อนข้างสูง มีนักลงทุนให้ความสนใจลงทุนเป็นจำนวนมาก มีการย้ายฐานการผลิตจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปัจจุบันมีกว่า 1,600 โรงงาน ส่วนใหญ่เป็นโรงงานทางการเกษตร อุปกรณ์ไฟฟ้า ชิ้นส่วนรถยนต์และพลาสติก รวมถึงผลิตภัณฑ์

จากไม้ เป็นต้น ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางปะกง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอพนมสารคาม อำเภอบ้านโพธิ์ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอแปลงยาว อีกทั้งยังมีนิคมอุตสาหกรรม 3 แห่ง

การท่องเที่ยว ด้วยจังหวัดฉะเชิงเทราตั้งอยู่ที่ราบลุ่มริมน้ำ จึงพบว่าตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นดินแดนแห่งการเพาะปลูก มีดินตะกอนอันสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ อุดมด้วยแหล่งน้ำ มีแม่น้ำบางปะกงเป็นดั่งเส้นเลือดใหญ่ของจังหวัด บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ และลำคลอง ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เป็นจังหวัดที่เก่าแก่ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

1) อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา มีวัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลหลักเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลเจ้าแม่กวนอิมลอยน้ำ (สมาคมสงเคราะห์การกุศล) ป้อมกำแพงเมือง วัดปิตุลาราชวังสฤษฎ์ วัดสมานรัตนาราม วัดหนามแดง วัดสัมปทวนนอก วัดจีนประชาสโมสร วัดอุภัยภาติการาม

2) อำเภอบางคล้า มีวัดสาวชะโงก วัดเสม็ดเหนือ วัดปากน้ำ วัดโพธิ์บางคล้า อนุสรณ์สถานพระสฤประเจียรณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลาดน้ำบางคล้า

3) อำเภอบางน้ำเปรี้ยว มีวัดโหลงอากาศ วัดคลองเจ้า วัดบึงตาหอม

4) อำเภอบางปะกง มีวัดหงส์ทอง วัดเขาหิน ตลัดท่าสะอ้าน เกาะนก

5) อำเภอบ้านโพธิ์ มีตลาดคลองสวน 100 ปี วัดคลองสวน วัดเทพราชปรววราราม วัดผาณิตาราม วัดพนมพนาวาส

6) อำเภอพนมสารคาม มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ วัดโพธิ์ใหญ่ วัดสุวรรณคีรี

7) อำเภอสนามชัยเขต มีวัดพระธาตุวาโย วัดท้าวอุไทย

8) อำเภอแปลงยาว มีวัดโกรกแก้วหงษ์พระจันทร์

9) อำเภอรสาสั่น มีถ้ำนางสิบสอง

10) อำเภอท่าตะเกียบ มีศาลเจ้าพ่อเขาคา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

11) อำเภอคลองเขื่อน มีเทวสถานอุทยานพระพิฆเนศ วัดสามร่ม วัดคู้กร่าง

ในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัดขึ้นทะเบียน จำนวน 365 วัด วัดส่วนใหญ่เป็นวัดราษฎร์ นิกายมหานิกาย มีวัดพระอารามหลวง 2 แห่ง คือวัดโสธรวรารามวรวิหารและวัดปิตุลาราชวังสฤษฎ์ ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอเมืองฉะเชิงเทราทั้งสองแห่ง มีประชากรหลายเชื้อชาติด้วยกันคือ จีน เขมร ลาว รามัญ โดย

ประชากรเหล่านี้ตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทราตั้งแต่อดีต ส่วนหนึ่งเข้ามาค้าขาย ส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามา ปัจจุบันยังคงมีชาวไทยเชื้อชาติดังกล่าวอยู่และมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองเอาไว้อย่างดี

1.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม สังคมในจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นสังคมเกษตรกรรม มีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา ราวปี พ.ศ.2540 จึงมีโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่อำเภอบางปะกง บ้านโพธิ์ ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เช่น มีเวลาทำงานที่แน่นอน ไปเช้าเย็นกลับ หยุดเฉพาะวันเสาร์อาทิตย์ พบปะกันน้อยลง พูดคุยกันในเรื่องของชุมชนน้อยลง ร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้านน้อยลง ผู้คนเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มขยายออกไปทุกอำเภอ ทำให้ทุกที่มีแต่รถโรงงานไปรับ-ส่งถึงบ้าน เป็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมจังหวัดฉะเชิงเทรา

เนื่องจากจังหวัดฉะเชิงเทรา เจ้าของสมญา “เมืองธรรมะ พระศักดิ์สิทธิ์” ประชาชนส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ มีจิตใจเลื่อมใสพระพุทธศาสนา โดยมีหลวงพ่อกุศลโสธรเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีการสืบสานประเพณี พิธีกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, 2561: 39) จึงมีประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญ ดังนี้

1) ประเพณีแห่หลวงพ่อกุศลโสธร เป็นประเพณีโบราณที่จัดขึ้นมายาวนานกว่า 100 ปี ชาวเมืองฉะเชิงเทราจัดงานนมัสการหลวงพ่อกุศลโสธรเป็นประจำปีละ 3 ครั้ง ในงานเทศกาลเดือน 5 งานเทศกาลเดือน 12 และงานเทศกาลตรุษจีนระหว่างวันขึ้น 12 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี จะมีประเพณีแห่หลวงพ่อกุศลโสธรทั้งทางบกและทางน้ำ

2) ประเพณีสักการะเจ้าพ่อเขากา โดยเจ้าพ่อเขากา มีประวัติว่าเป็นทหารของพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งที่พระเจ้าตากสินยกทัพไปตีเมืองจันทบูร โดยผ่านมาทางปากน้ำโจ้โล้ อำเภอบางคล้า แล้วเดินทัพตามคลองท่าลาดป่าพนามสารคาม เจ้าพ่อเขากาเกิดป่วยและเสียชีวิตลง เพื่อทหารจึงนำร่างท่านไปไว้ในป่าแล้วสร้างศาลไว้ใกล้กับบริเวณที่ฝังศพ เจ้าพ่อเขากาได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้ชาวบ้านที่ผ่านไปมาพบเห็นอยู่เป็นประจำ ยังช่วยเหลือให้ชาวบ้านหายเจ็บป่วย ชาวบ้านก็นำเครื่องบวงสรวงมาเป็นการตอบแทน ประเพณีสักการะเจ้าพ่อเขากาเป็นประเพณีประจำถิ่นของอำเภอท่าตะเกียบในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี

3) ประเพณีบุญบั้งไฟ อำเภอท่าตะเกียบ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 โดยชาวอีสานที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอท่าตะเกียบ ระยะเวลาเป็นงานเล็ก ๆ ที่จัดกันภายในหมู่บ้าน ต่อมา มีผู้สนใจมากขึ้น จึงได้พัฒนากลายเป็นประเพณีบุญบั้งไฟประจำอำเภอท่าตะเกียบจนถึงปัจจุบัน จะจัดขึ้น

ในเดือน 6 หรือเดือน 7 อันเป็นช่วงต้นฤดูทำนา เป็นการบูชาพญาแถนและขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล จัด 2 วันคือเสาร์-อาทิตย์

4) ประเพณีขึ้นเขาเผาข้าวหลาม เป็นประเพณีของชาวบ้านเชื้อสายเขมรชุมชนหัวสำโรง โดยได้รับวัฒนธรรมพื้นบ้าน “บุญข้าวหลาม” ของชุมชนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอพนมสารคาม อันเป็นชุมชนใกล้เคียง ผสมผสานกับประเพณีการปิดทองรอยพระพุทธรูปบาทจำลองของชาวไทยภาคกลางในกลางเดือน 3 ในวันขึ้น 14 ค่ำ ชาวบ้านจะเผาข้าวหลาม เพื่อนำไปถวายพระในเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ โดยพากันเดินขึ้นเขาตงยาง เพื่อปิดทองรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ณ วัดสุวรรณคีรี บนเขาตงยางและนำข้าวหลามไปรับประทานบนเขา

5) ประเพณีแห่ธงตะขาบ เป็นประเพณีของชาวมัณเฑียรที่ตั้งรกรากอยู่บริเวณวัดพิมพาวาส อำเภอบางปะกง จัดขึ้นในช่วงเทศกาลวันสงกรานต์ ระหว่างวันที่ 12-13 เมษายนของทุกปี ในวันพิธีแห่ธงตะขาบแต่ละบ้านจะจัดเตรียมธงตะขาบเพื่อนำไปถวายวัด การแห่ขบวนแห่ทางบก เมื่อถึงวัดชาวบ้านจะนำธงตะขาบไปผูกไว้กับต้นเสาในศาลาวัดเพื่อทำพิธี เมื่อถึงเวลา พระสงฆ์จะนำสายสิญจน์มาวางรอบธง แล้วจึงถวายธง เสร็จแล้วชาวบ้านจะนำธงตะขาบไปไว้บนเสาหงส์โดยเชื่อว่าทุกครั้งที่ธงตะขาบส่ายเพราะแรงลม จะทำให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้วได้ขึ้นสวรรค์

6) ประเพณีทำบุญล้อมบ้าน เป็นพิธีกรรมล้อมบ้านของชาวไทยพวนอำเภอพนมสารคาม ซึ่งมีความเชื่อว่าในหมู่บ้านเกิดมีคนป่วยและล้มตายติดต่อกันหลายคน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจึงพาชาวบ้านไปไหว้ศาลขอให้คุ้มครอง เจ้าพ่อมาเข้าทรงบอกว่า ดวงบ้านดวงเมืองกำลังมีเคราะห์เนื่องจากตั้งหมู่บ้านไม่มีหลักบ้านหลักเมือง ชาวบ้านจึงพากันตั้งหลักบ้านหลักเมืองในบริเวณใกล้ๆ กับศาล เรียกว่า “หลักศีล” และให้ทำบุญเสียเคราะห์หมู่บ้าน โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องทำกระทงหน้าวัด ปั่นคน โค กระบือ ม้า สุนัข ไก่ ข้าวดำ ข้าวแดง ใส่มาในกระทง ช่วยกันหาหญ้าคามาถักต่อกันให้ยาวเพื่อล้อมรอบหมู่บ้านให้นำหญ้าคาและกระทงหน้าวัดนี้มารวมกัน ณ บริเวณศาล ทำบายศรีปากชาม สู่ขวัญหลักบ้านหลักเมือง ทำบายศรีพุ่มสู่ขวัญชาวบ้าน เมื่อทุกคนพร้อมแล้ว คนทรงอัญเชิญเจ้าพ่อประทับทรง และทำพิธีด้วยการทำน้ำมันตรดกระทง และให้นำหญ้าคาที่ทำพิธีแล้วไปล้อมรอบหมู่บ้าน นำกระทงไปส่งตามแยกต่างๆ ของหมู่บ้านเป็นการส่งผี ส่งเคราะห์ร้ายออกไปจากหมู่บ้าน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, 2561: 1-37)

จากข้อมูลเบื้องต้นของจังหวัดฉะเชิงเทราพบว่า พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ใกล้เมืองหลวง การเดินทางสัญจรสะดวก มีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านและมีประวัติศาสตร์การเป็นหัวเมืองมาก่อน มีวัดสำคัญจำนวนมากและทางจังหวัดก็ให้ความสำคัญในด้านการสนับสนุนให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ ผู้คนใน

พื้นที่ยังมีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ แต่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมที่หลากหลายผสมกับความเชื่อทางด้านศาสนา แม้จะมีรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ผู้คนห่างเหินจากการพบปะกันมากขึ้น แต่ก็ยังมีประเพณีและสถานที่สำคัญคือวัดเป็นจุดเชื่อมโยงให้เกิดการรวมกลุ่มกันในพื้นที่อย่างเหนียวแน่น

2. ข้อมูลพื้นฐานวัดสมานรัตนาราม

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของวัดสมานรัตนารามมาจากข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เพื่อให้เข้าใจวัดและมีข้อมูลเชิงพื้นที่ ดังนี้

2.1 ประวัติความเป็นมา วัดสมานตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง บ้านหมู่ที่ 11 ตำบลบางแก้ว (ตำบลไผ่แสวงเดิม) อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ใกล้กับโครงการเขื่อนทดน้ำบางปะกง มีเนื้อที่ตามหน้าโฉนดที่ตั้งวัด 26 ไร่ 3 งาน 50 ตารางวา (ภายหลังปีพุทธศักราช 2552 พระประชาธรรมนารถ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ได้ทำการรวบรวมผู้มีจิตศรัทธา จัดซื้อที่ถวายวัด จำนวน 14 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา) (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, 2561: 20)

ประวัติการสร้างวัดสมานรัตนารามนั้น หลวงพ่อพระประชาธรรมนารถ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้เล่าให้ฟังว่า ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าสืบต่อกันมา เดิมที ณ ตำบลบางแก้วแห่งนี้ มีขุนท่านหนึ่งเป็นคหบดีผู้มีฐานะมั่นคงและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ขุนท่านนี้มีนามว่า ขุนสมานจินประชา (เดิมชื่อจ่ายสืบสมาน) ท่านขุนมีน้องสาว 1 คน คือนางยี่สุน วริยะพานิช และมีภรรยา 2 คนด้วยกันคือนางทิม สืบสมานและนางผ่อง สืบสมาน (เพ็ญนคร)

ต่อมาเมื่อท่านขุนสมานจินประชาถึงแก่อนิจกรรมลง นางยี่สุนผู้เป็นน้องสาวพร้อมกับภรรยา ทั้ง 2 มีความประสงค์จะสร้างวัดเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ขุนสมานจินประชาผู้ล่วงลับ จึงได้ดำเนินการสร้างวัดนี้ขึ้นตามปรากฏหลักฐาน เมื่อ พ.ศ.2422 เมื่อสร้างวัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ตั้งชื่อวัดว่า “วัดใหม่ขุนสมานเพ็ญนคร” แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปมักเรียกว่า “วัดใหม่ขุนสมาน” เป็นวัดราษฎร์ คณะสงฆ์ปกครองวัดสมัยนั้นเป็นฝ่ายมหานิกาย แต่ปกครองไม่นานนัก ผู้สร้างวัดได้ถวายพระในคณะธรรมยุตมี พระครูศิริปัญญาภุมณี (อ่อน เทวนิโพ) เป็นประธานสงฆ์ในการรับถวาย ภายหลังนางยี่สุนผู้เป็นน้องได้สร้างพระปรางค์เพื่อบรรจุอัฐิบรรพบุรุษเอาไว้ ซึ่งพระปรางค์ดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นที่หน้าพระอุโบสถจนถึงปัจจุบัน

มีการค้นพบหลักฐานสำคัญว่า ในปีพุทธศักราช 2522 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประทับที่วัดนี้ โดยหลักฐานที่พบได้ถูกบันทึกไว้ในบันทึกการเสด็จประพาสต้นดังนี้ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทางชลมารคผ่านมาได้ทรงแวะเยี่ยมวัดขุนสมานจินประชาชาวบ้านผู้หนึ่งชื่อ นายเหว่า โพนสุวรรณ์ นานกวกักเผือกถวาย ณ วัดแห่งนี้ด้วย” ซึ่งถือเป็นประวัติศาสตร์สำคัญ และเป็นอุดมมงคลยิ่งแก่วัดและประชาชนชาวบางแก้วสมัยนั้นจวบจนปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อคราวสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จออกตรวจสังฆมณฑลทางเรือตามลำแม่น้ำบางปะกง พระองค์ได้เยี่ยมวัดนี้ และทรงเห็นป้ายวัดไม่สอดคล้องกับชื่อตำบลไผ่แสวก จึงทรงตั้งชื่อวัดเสียใหม่ว่า “วัดไผ่แสวก” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อของตำบล

ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมานานหลายสิบปี ทางราชการได้ยุบตำบลไผ่แสวกไปรวมกับตำบลบางแก้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเถระผู้ใหญ่พร้อมด้วยภิกษุสามเณร ชาวบ้านอุบาสกอุบาสิกาได้มีมติเห็นพ้องกันว่า สมควรที่จะเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ โดยชื่อวัดที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ต้องมีคำว่า “สมาน” เพื่อให้เกียรติแก่ตระกูลสืบสมานผู้สร้างวัด และให้มีคำว่า “แก้ว” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อตำบล จึงได้ขออนุญาตไปยังหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบเปลี่ยนชื่อวัดใหม่ว่า “วัดสมานรัตนาราม” หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดใหม่ขุนสมาน” จนปัจจุบัน (วัดสมานรัตนาราม, 2554: 96-97)

วัดสมานรัตนารามได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ มาตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2500 และได้วางแผนการบูรณะมาเป็นระยะเวลานานจนถึงปี 2542 ปรากฏว่ามีความทรุดโทรมเป็นอันมาก จนกระทั่งพระไพรัตน์ ปัญญาโรซึ่งขณะนั้นเป็นเพียงพระลูกวัดได้เข้ากราบขออนุญาตหลวงพ่พระครูสุทธาภิมุข เจ้าอาวาสในขณะนั้นเพื่อดำเนินโครงการต่างๆ และปรึกษาคณะกรรมการวัด พอทุกฝ่ายเห็นด้วยจึงมีการดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ชำรุด และมีการสร้างใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายว่าคนจะต้องเข้าวัดมากขึ้น และวัดจะต้องสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนมากขึ้น จนปรากฏเป็นวัดสมานรัตนารามในปัจจุบัน

2.2 ลักษณะของวัด วัดสมานรัตนารามเป็นวัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีปรากฏอยู่ตามมณฑลและเมืองต่างๆ โดยวัดแบบธรรมยุติกนิกายนั้นได้ออกแบบตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 จึงมีลักษณะสำคัญ 3 แบบคือ

1) รูปแบบอาราม การออกแบบอารามของฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ที่จะเน้นพระวิหารและเจดีย์ รวมถึงต้นโพธิ์มีความสำคัญ โดยการมีต้นโพธิ์อยู่ภายในเขตพุทธาวาส และยังมีนำรูปใบโพธิ์หรือต้นโพธิ์มาสร้างเป็นซุ้มพระพุทธรูป เพื่อสื่อถึงพระโพธิญาณและการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในส่วนอาคารไม่ว่าจะเป็นวิหารหรือพระอุโบสถจะนิยมประดิษฐานรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมายต่างๆ สำหรับประดับสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์ที่อาจสืบเนื่องจากคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิม หรืออาจจะเป็นรูป

สัญลักษณ์ใหม่ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ อีกทั้งยังอาจมีการนำรูปตราพระราชลัญจกรหรือตราประทับที่สำคัญของแผ่นดินมาประดิษฐ์เป็นรูปสัญลักษณ์เพื่อประดับอาคารด้วย (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560: 24-34)

2) รูปแบบสิ่งก่อสร้าง การก่อสร้างสิ่งต่างๆ ในวัดจะมีลักษณะเฉพาะ คือ

ก. การสร้างพระพุทธรูป การออกแบบสร้างพระพุทธรูปของธรรมยุติกนิกายนั้นจะเน้นไปที่การออกแบบสมจริงของความเป็นมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้นจะมีพุทธลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพระพุทธรูปเจ้าอยู่ เช่น อุณาโลม พระรัศมี และขมวดพระเกศา เป็นต้น แต่สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดก็คือความสมจริงคือพระพุทธรูปเจ้าจะครองผ้ากาสาवพัสดุ์เช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ คือ พัฒนาการของการทำรอยยับของจีวรในพระพุทธรูปแบบพระราชนิยมและบางปางก็ครองจีวรห่มเฉียง มีรอยยับเป็นธรรมชาติแลเห็นรอยจีบของการนุ่งสบและรวจีวร เมื่อตลบคลุมพระอังสาซ้าย ความสมจริงยังแสดงออกให้เห็นผ่านรูปแบบพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระเนตรเปิดเหลือบต่ำเล็กน้อย พระนาสิก พระโอษฐ์ และพระกรรณคล้ายลักษณะทางกายวิภาคของมนุษย์ธรรม (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560: 123-133)

ข. การสร้างเจดีย์ การสร้างสถาปัตยกรรมของวัดธรรมยุติกนิกายนั้นได้รับอิทธิพลจากการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดตามพระราชประสงค์รัชกาลที่ 4 โดยเน้นที่พระวิหารและเจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุด ผ่านพระราชดำริในการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ ดังพระราชดำรัสว่า “...พระวิหารหลวงพระมหาเจดีย์เหล่านี้ ถ้าชำรุดชำดโซมไปจะใคร่ปฏิสังขรณ์ขึ้นให้คงที่เป็นอย่างของเดิม...การจะสร้างพระสถูปเจดีย์ จะทำตามที่ยินนับถือกันภายหลังว่างามว่าดีเป็นประมาณนั้นไม่ได้ ควรจะต้องทำตามแบบอย่างโบราณ...” (ประกาศเรื่องความเป็นมาของพระสมุทรเจดีย์และการสถาปนาปฏิสังขรณ์สมัย ร.4 พ.ศ.2403) ต่อมาวัดธรรมยุตส่วนใหญ่จึงปรากฏว่าพระอารามเกือบทุกแห่งจึงมีพระวิหารที่มีขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถและเจดีย์ตั้งอยู่ในแนวแกนของแผนผัง ในขณะที่พระอุโบสถได้ลดขนาดและความสำคัญลง (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560: 24)

3) ลักษณะกิจกรรมในวัด รูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ในวัดจะมีความแตกต่างจากเดิม คือ

ก. รูปแบบการสอนธรรม มีวัฒนธรรมการศึกษารูปแบบใหม่ของพระพุทธศาสนาที่ปฏิเสธคำสอนแบบเดิมในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดและวิธีการสอนและธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติทั้งของพระภิกษุและฆราวาส โดยการสอนเรื่องชาดกและนิทานพื้นบ้านถูกมองว่าเป็นเรื่องงมงาย เอาแต่สนุกสนาน อีกทั้งไม่เป็นทางที่จะให้เข้าใจพระพุทธศาสนาได้ดีขึ้น ยิ่งการเทศน์มหาชาติ อันเป็นประเพณีสำคัญของชาวบ้านในแทบทุกภาค ก็ถูกมองว่าไม่ใช่เรื่องของพุทธ การแห่การเล่นเสี่ยงสูงและ

เสียงต่ำ สร้างเสียงหัวเราะให้กับชาวบ้าน ทั้งพระผู้เทศก่กลายเป็นเรื่องไม่เรียบร้อย (พระไพศาล วิสาโล, 2559: 59)

ข. รูปแบบธรรมเนียมปฏิบัติ วัดธรรมยุติกนิกายนั้นได้นำธรรมเนียมตามแบบราชสำนักเข้ามาสู่ท้องถิ่น เช่น ย่อม โต๊ะหมู่บูชา ภูเขาโยง หมอนอิง กี่น้ำชา หรือฉันทวยซ้อนซ้อน ตลอดจนการใช้สรพนาม และวิธีการนั่ง เป็นวิถีแปลกใหม่แปลกแยกกับวัฒนธรรมชาวบ้าน เพราะพระนั้นควรรักษาตัวให้สะอาดห้ามจีวรประณีต ดังมีรายงานของผู้อำนวยการศึกษาหลายมณฑลบอกว่า เจ้าอาวาสลงมือซ่อมวัดด้วยตนเอง คราวหนึ่งเจ้าคณะมณฑลนครราชสีมาได้ตักเตือนเจ้าอาวาสว่า อย่าได้ตัดต้นไม้หรือเกี่ยวหญ้าแฝกเพื่อมุงหลังคา คำตอบที่ท่านให้ก็คือหากพระไม่ได้รับอนุญาตให้ตัดต้นไม้หรือเกี่ยวหญ้าแล้วใครจะสร้างกุฏิหรือซ่อมแซมวัด ด้วยลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงระเบียบต่างๆ ที่เป็นข้อห้ามในพระวินัยได้ถูกนำมาใช้กับพระในท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามมากขึ้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในชุมชนท้องถิ่นและบ่งชี้ถึงอคติต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านด้วยในตัว (พระไพศาล วิสาโล, 2559: 62-63)

จากข้อพิจารณารูปแบบของวัดสมานรัตนารามนั้นพบว่า มีข้อที่เหมือนกันคือ

1) ลักษณะอาราม วัดสมานรัตนารามมีรูปแบบของวัดธรรมยุติกนิกายเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ โดดเด่น สะดุดตา สวยงาม เรียบง่าย หน้าต่างประยุกต์แบบจากวัดเทพศิรินทร์ มีการป้องกันนกพิราบ ส่วนหลังคาได้รับแรงบันดาลใจจากวัดพระราม 9 ใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 15 ล้านบาท ใช้เวลาเพียง 14 เดือน ได้รับพระราชนุญาตจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ให้ประดิษฐานพระนามาภิไธย สธ. ไว้ที่หน้าบันอุโบสถ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 60) และยังมีส่วนหนึ่งสร้างเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

2) ลักษณะการสร้างพระพุทธรูป วัดสมานรัตนารามมีพระพุทธรูปปางลีลาประทานพรองค์ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำบางปะกง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก ทรงถวายพระนามว่า พระพุทธมหากุณาคุณประสิทธิ์ โดยการสร้างพระพุทธรูปปางนี้จะมีลักษณะคล้ายกับบุคลิกลักษณะของมนุษย์ทั้งทำยืน การจับมือ ทำยืน อีกทั้งจีวรที่เป็นกริ๊บให้เห็นชัดเจน

อีกทั้งอีก 1 องค์ คือพระองค์ดำที่สร้างในปี พ.ศ.2535 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 สร้างขึ้นทั้งหมด 73 องค์และส่งถวายจังหวัดละ 1 องค์ ส่วนจังหวัดฉะเชิงเทราได้นำมาประดิษฐานที่วัดสมานรัตนาราม (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 78) เป็นการสร้างโดยไม่ให้ผิดเพี้ยนจากรูปแบบเดิม เป็นการอนุรักษ์ตามแบบอย่างที่ธรรมยุติกนิกายนิยมสร้างพระพุทธรูปแบบดังกล่าวนี้

แต่รูปแบบที่แตกต่างจะพบได้จากรูปแบบการสร้างและลักษณะกิจกรรมบางอย่าง คือ

1) การไม่สร้างเจดีย์ วัดสมานรัตนารามไม่นิยมสร้างเจดีย์ เนื่องจากสร้างแล้วต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ลำบากในแง่ของการดูแลรักษา ผู้คนไม่ค่อยสนใจที่จะขึ้นไปไหว้เจดีย์ แต่สนใจไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่า อีกทั้งไม่เหมาะสมกับสภาพอากาศที่ร้อนและสถานที่ไม่เอื้ออำนวย เมื่อผู้คนมาแล้วต้องเดินขึ้นไปไหว้เจดีย์นั้นเป็นเรื่องยากลำบาก ถ้าไม่มีพระพุทธรูปจะไม่มีคนสนใจ เช่นพระปฐมเจดีย์ที่นครปฐมก็มีพระร่วงโรจนฤทธิ์ประดิษฐานอยู่ คนจึงนิยมไหว้ หากมีแค่เจดีย์เท่านั้นก็ยากจะอยู่ได้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

2) การสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดสมานรัตนารามมีการสอนหลักความเชื่อในเรื่องเทพ อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ จะเห็นได้จากการสร้างพระพิฆเนศ โดยมีคำอธิบายถึงลักษณะการสร้างพระพิฆเนศปางนอนเสวยสุขนั้นว่า บุคคลที่บูชาพระพิฆเนศและบุคคลผู้ใดได้บูชาปางนอน หมายความว่าบุคคลนั้นจะมีแต่ความสุขสบาย เพราะคนเรานั้นแม้จะประสบความสำเร็จทางหน้าที่การงานหรือมีเงินทองมากมาย แต่ไม่มีความสุขทุกอย่างก็ไม่มีความสุข ผู้ใดสามารถกราบไหว้บูชาและขอพรจากองค์พระพิฆเนศครบทั้ง 3 ปาง คือ ยืน นั่ง นอน ผู้นั้นจะประสบความสำเร็จและสุขสบาย (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ), 2559: 68-69)

3) การสร้างสิ่งดึงดูดใจ นอกจากนั้นยังมีการสร้างสิ่งที่สังคมให้ความสนใจ โดยวัดในลักษณะนี้จะต้องมีสิ่งดึงดูดใจ เช่น ผู้ใหญ่ชอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เด็กหรือเยาวชนก็ชอบการ์ตูน หรือตัวละครในภาพยนตร์ ส่วนวัยรุ่นก็ชอบให้มีจุดนั่งถ่ายรูป และมีจุด check-in ทางวัดจึงได้สร้างตอบสนองทุกเพศ ทุกวัยให้มีความรู้สึกที่ทุกคนได้รับสิ่งที่ต้องการ แม้แต่ร้านค้าแฟกก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้คนที่มักนิยมดื่มกาแฟกันในยุคสมัยนี้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

จากลักษณะวัดสมานรัตนารามนั้นมีทั้งแบบที่ดำเนินตามรูปแบบเดิมของการสร้างวัดแบบธรรมยุติกนิกาย และการปรับเปลี่ยนลักษณะวัดให้ต่างออกไปจากเดิม เป็นวัดที่ดึงดูดผู้คนให้เข้ามา แม้สิ่งก่อสร้างก็เป็นเพื่อไปเอื้อกับชุมชนและความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นหลัก

2.3 บทบาทของวัด วัดสมานรัตนารามแม้จะมีบทบาทในแง่ของความเป็นวัดตามพระพุทธศาสนาที่มีการอุปสมบทเพื่อสวดมนต์ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ และทำบุญของเหล่าพุทธศาสนิกชนของชุมชน แต่ที่วัดแสดงให้เห็นคือบทบาทต่อชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งในแง่เป็นศูนย์กลางทางด้านกายภาพและทางด้านจิตใจ คือ

1) วัดเป็นศูนย์กลางด้านกายภาพ วัดมีบทบาทสำคัญในการช่วยสนับสนุนส่งเสริมในด้านต่างๆ คือด้านสาธารณประโยชน์ คือ ปรับปรุงและสร้างอาคารโรงเรียนวัดสมานรัตนาราม เป็นการส่งเสริม

โรงเรียนคู่วัดคู่ชุมชน เป็นประโยชน์แก่เด็กนักเรียนที่ยากจนผู้ด้อยโอกาส สร้างอุโบสถสีขาวงามตาและสร้างพระประธานอุโบสถองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัด สร้างพระพิมพ์เนศปางนอนเสวยสุข องค์ใหญ่ที่สุดในโลก เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ส่งเสริมให้เกิดอาชีพในชุมชนด้วยการเปิดให้ร้านขายของให้ค้าขายฟรี ให้ชุมชนเข้ามาช่วยบริหารจัดการในส่วนต่างๆ ของวัดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาวัด ลดปัญหาสังคม ฉกชิง วิ่งราว อาชญากรรม การพนัน ยาเสพติด เป็นต้น สร้างตลาดน้ำชุมชน ศาลาริมแม่น้ำและเรือนแพ ท่าเทียบเรือล่องลำน้ำบริเวณวัด เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติแม่น้ำบางปะกง เพื่อให้ประชาชนหันกลับมาเห็นความสำคัญของแม่น้ำและคืนวิถีชีวิตชาวบ้านริมแม่น้ำให้กลับคืนมา ส่งเสริมให้ชุมชนมีอาชีพนำสินค้าในท้องถิ่นมาจำหน่ายเพิ่มรายได้แก่ชุมชน โดยให้ค้าขายฟรีไม่ต้องเสียค่าเช่าพื้นที่แต่อย่างใด ลดละเลิกอบายมุขในชุมชน โดยในปัจจุบันไม่มีบ่อนการพนันในพื้นที่ด้านสาธารณสุข มีการสร้างโรงพยาบาลวัดสมานรัตนาราม และอาคารแพทย์แผนไทย โดยก่อตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลวัดสมานรัตนาราม เพื่อประสานงานช่วยเหลือการจัดการสงเคราะห์ประชาชนผู้เจ็บป่วย และช่วยเหลือโรงพยาบาลวัดสมานรัตนารามในการบริหารบริการประชาชนให้ตีมีประสิทธิภาพ จัดตั้งหน่วยปฐมพยาบาลและรักษาประชาชน ประจำวัดสมานรัตนาราม เตรียมพร้อมใส่ใจดูแลบริการสุขภาพทุกชีวิตดุจญาติมิตร พร้อมให้บริการปฐมพยาบาลเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป ทั้งจากอุบัติเหตุและจากการเจ็บป่วยฉุกเฉินด้วยโรคอันตราย หรือโรคเรื้อรัง เช่นโรคหัวใจ โรคหลอดเลือดในสมอง โรคเบาหวานที่จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือฉุกเฉินเพื่อนำส่งสถานพยาบาลที่ได้มาตรฐานอย่างรวดเร็ว (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) , 2559: 116-129)

2) วัดเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจ มีอุโบสถสีขาวงามตาและสร้างพระประธานอุโบสถองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัด สร้างพระพุทธรูปให้เป็นที่สักการะ และสร้างพระพิมพ์เนศปางนอนเสวยสุข องค์ใหญ่ที่สุดในโลก สิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกจำนวนมากให้เป็นที่สักการะด้วยความตั้งใจในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น อุปถัมภ์งบประมาณอย่างต่อเนื่อง ปลุกต้นไม้ ปลุกสวนไม้มงคล ปลุกสวนสมุนไพร เป็นแหล่งศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจ และมีอาคารสำหรับปฏิบัติธรรม เป็นสถานที่อธิษฐานจิต เปิดให้ผู้สนใจได้ปฏิบัติฟรีไม่เสียเงิน ส่วนการปฏิบัติธรรมนั้นมีการได้มอบให้มูลนิธิโพธิ์วันณาดำเนินการออกแบบการปฏิบัติโดยเปิดหลักสูตรระยะสั้นประมาณ 3 วัน เพราะฆราวาสมีระยะเวลาสั้น โดยเน้นการปลุกศรัทธา เน้นให้คนสามารถปฏิบัติได้ เช่น หลักสูตรความกตัญญูพระในบ้าน เพื่อให้ครอบครัวสามารถฝึกปฏิบัติธรรมร่วมกัน (แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ประธานมูลนิธิโพธิ์วันณา, สัมภาษณ์)

บทบาทของวัดสมานรัตนารามจึงเชื่อมโยงกับชุมชนเป็นหลัก โดยบทบาทดังกล่าวนี้สะท้อนผ่านแนวคิดเรื่องวัดในสมัยปัจจุบันนั้นจะต้องเป็นไปตามยุคสมัย 3 แบบคือ 1) วัดสายปฏิบัติ ก็เน้นการ

ปฏิบัติสำหรับพระภิกษุและฆราวาสที่เน้นการปฏิบัติธรรมชัดเจน 2) วัดสายปรียัติ ก็เน้นพระนักวิชาการ นักการศึกษา สำหรับพระภิกษุและฆราวาสที่สนใจทางปรียัติก็เข้าไปศึกษาเรียนรู้ 3) วัดสายสนับสนุน เป็นวัดที่ช่วยเหลือวัดทั้ง 2 นั้นให้อยู่ได้ด้วยการสร้างวัดให้เป็นที่ต้องการของชุมชน เพื่อสนับสนุน พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) บทบาทของวัดสายสนับสนุนจึงมีหน้าที่ในการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ที่ยังไม่พร้อมสำหรับสาย ปรียัติและสายปฏิบัติ แต่ต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น วัดก็มีส่วนช่วยให้ชุมชนได้สมหวังกับชีวิตนี้ได้เช่นกัน

2.4 สิ่งก่อสร้างภายในวัดสมานรัตนาราม สิ่งก่อสร้างภายในวัดมีหลากหลายทั้งของเก่าที่ถูกบูรณะขึ้นใหม่ และของที่สร้างใหม่ คือ

1) เสนาสนะภายในวัด ประกอบด้วยพระอุโบสถใหม่ เป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ โดดเด่น สะดุดตา สวยงาม เรียบง่าย หน้าต่างประยุกต์แบบจากวัดเทพศิรินทร์ มีการป้องกันนกพิราบ ส่วนหลังคาได้รับแรงบันดาลใจจากวัดพระราม 9 ใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 15 ล้าน ใช้เวลาเพียง 14 เดือน ได้รับพระราชทานุญาตจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ให้ประดิษฐานพระนามาภิไธย สธ. ไว้ที่หน้าบันอุโบสถ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 60) และศาลาหลังใหญ่ กุฏิที่พักสงฆ์ที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งหมด อีกทั้งเมรุก็เปลี่ยนให้เป็นระบบไฟฟ้าแห่งแรกในตำบล โดยใช้ งบประมาณ 2 ล้านบาทบาทใช้เวลา 1 ปีในการซ่อมบูรณะทั้งหมด

2) พระพุทธรูปภายในวัด ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระประธานในอุโบสถปางมารวิชัย (นาม หลวงพ่อโต) อายุกว่า 120 ปี เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของตำบลและอำเภอองค์หนึ่ง เป็นที่ศรัทธาเคารพนับถือแก่ประชาชนโดยทั่วไป ปัจจุบันได้สร้างจำลองแบบขึ้นอีก 1 องค์หน้าดัก 129 นิ้ว เป็นพระประธานองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัด

องค์ที่ 2 พระประธานหน้าวัดตั้งประดิษฐานอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงหน้าวัด เป็นพระพุทธรูป ปางลีลาประทานพรองค์ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำบางปะกง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆป รินายก ทรงถวายพระนามว่า พระพุทธมหากุณาคณประสิทธิ์ และทรงประทานพระบรมสารีริกธาตุ 9 องค์บรรจุบนเกตุพระ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 21)

องค์ที่ 3 หลวงพ่อองค์ดำ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ จำลองแบบจากนาลันทา ประเทศ อินเดีย มีประจำจังหวัดละ 1 องค์

องค์ที่ 4 หลวงพ่อโสธร 5 พี่น้อง เป็นพระพุทธรูปจำลองหลวงพ่โสธรจากวัดโสธรวราราม วรวิหาร เป็นพระผู้ประทานความสุข ความสุข

3) เทวรูป/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระพิฆเนศ ปางนอนเสวยสุของค์ใหญ่ที่สุดในโลก เนื้อปูนปั้น องค์สีชมพู ขนาดฐานความยาว 24 เมตร สูง 16 เมตร ภายใตฐานเป็นพิพิธภัณฑสถานและแหล่งรวมวัตถุมงคล รอบฐานประดิษฐานพระพิฆเนศ 32 ปาง ด้านหน้ามีบริวาร 5 ตน คือ หนูหุทิพย์ หนูตาทิพย์ และหนูราชาโชค 3 ตน

องค์ที่ 2 พระพิฆเนศ 108 กรแผ่รัศมีมีปาฏิหาริย์ เป็นปางยืนที่ไม่เน้นใหญ่โต แต่มีความหมายและมีความศักดิ์สิทธิ์ ขอสิ่งใดสำเร็จรวดเร็วทันใจดังปาฏิหาริย์

องค์ที่ 3 พระโพธิสัตว์กวนอิม ปางประทานบุตร แห่งโชคลาภ องค์ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ประทานบุตร การงาน การเงิน ดั่งใจ การสร้างนี้ได้รับการบอกจากชาวบ้าน แต่ท่านปฏิเสธเพราะมองว่าเจ้าแม่กวนอิมจะมาอยู่ในวัดได้อย่างไร สถานที่ไม่เหมาะสม และทางวัดก็มีอีกหลายอย่างให้บูรณะ เกิดความจำเป็น ต่อมาก็มีคนมาขอให้สร้างอีก จึงได้ตกลงจะสร้าง แต่มีปัญหาเรื่องสถานที่สร้าง เจ้าอาวาสจึงได้อธิฐานจิตขอให้ได้ที่ของคนที่อยู่แถวนี้และก็ได้จึงสร้างตามที่ต้องการ

องค์ที่ 4 พ่อปู่ฤๅษี (พ่อแม่) บรมครูของเหล่าศิลปินทุกแขนง ให้โชคลาภ เงินทอง

องค์ที่ 5 พระราหู องค์ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย โดยมีการอ้างถึงพระราหูได้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย การสร้างพระราหูนี้เป็นการสร้างตรงศาลาที่หลวงพ่อดินเจ้าอาวาสองค์ก่อนอยู่ หลังจากท่านมรณภาพไป ท่านเจ้าอาวาสได้คิดว่าจะแก้ไขศาลานี้อย่างไร ก็จินตนาการเห็นรูปพระราหูองค์ใหญ่สถิตที่หน้ามุขศาลา ก็เลยจะต้ององค์ราหู จึงดำเนินการสร้างจนเสร็จในระยะเวลา 1 เดือน พอสร้างเสร็จก็เกิดกระแสการบูชาพระราหู แก่เกิดปีชงบูชาพระราหูเป็นการแก้เคล็ดเสริมดวงทำให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาบูชาพระราหูมิได้ขาด เป็นการสักการะคุ้มดวง คุ้มภัย แก้วกัน-แก้ปีชง

องค์ที่ 6 จระเข้โหราเทพารักษ์ มีความเป็นมาว่า เดิมทีจระเข้ตัวนี้อยู่ในแม่น้ำบางปะกง ได้มาปรากฏตัวหน้าวัด มีคนไปพบเข้าจึงเอาปืนมายิงจนตายแล้วเอาน้ำมาทำอาหาร ส่วนกระดูกนำเอาไปสตำฟักใบไว้ที่บ้าน คนที่เอาน้ำไปกิน ต่อมาตายทั้งหมด ส่วนบ้านที่เก็บร่างจระเข้สตำฟักใบก็ค้าขายขาดทุนตลอด ไม่ว่าจะเปิดร้านอาหาร เลี้ยงกุ้ง จึงมีหมอดูบอกว่า เป็นเพราะจระเข้ตัวนี้อาฆาต เอาไว้ที่บ้านไม่ดีต้องเอาไปถวายวัด เขาจึงเอามาถวายวัด และนำไปไว้กับหลวงพ่อดำ จากนั้นก็มีคนเข้ามาไหว้ และเริ่มมีคนได้โชคลาภเรื่อย ให้โชคลาภ คำขายดี

องค์ที่ 7 พญานาค เป็นพญานาค 2 ตัวซึ่งตั้งอยู่หน้าวัด เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนจะดำเนินการสร้างพระอุโบสถ ได้มีนิมิตประหลาดเกิดกับพระครูว่า มีพญานาค 2 ตัวว่ายน้ำผ่านมาตรงสันห้วยมแม่หน้าหน้าวัด ซึ่งสองแม่น้ำขณะนั้นมีน้ำเอ่อขึ้นจนล้นตลิ่ง

องค์ที่ 8 อินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นสัญลักษณ์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ เป็นประมุขของ ทวยเทพและเป็นประธานสภา มีอำนาจหน้าที่ปกครองสวรรค์ ผู้คนเคารพนับถือและอ่อนน้อมต่อพระองค์ เพื่อหวังอย่าให้เกิดความแห้งแล้ง ให้มีแต่ความอุดมสมบูรณ์

องค์ที่ 9 พ่อแม่-พระฤๅษี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดสมานรัตนาราม สำหรับคนแวดวงศิลปะแขนง ต่างๆ ถ้วนนิยมบูชา

4) อาคารสถานที่ ประกอบด้วย

อาคารที่ 1 อาคารเฉลิมพระเกียรติ 88 พรรษา อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง หน้าวัดสมานรัตนาราม ใช้ปฏิบัติธรรมพร้อมใช้เป็นที่พัก และใช้เป็นที่พักผ่อนในด้านสาธารณะกุศลต่างๆ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

อาคารที่ 2 กุฏิที่พักสงฆ์ สำหรับเป็นที่พักสำหรับพระภิกษุจำพรรษาภายในวัดสมานรัตนาราม

อาคารที่ 3 โรงเรียนวัดสมานรัตนาราม สำหรับเป็นสถานที่ศึกษาและมอบโอกาสให้แก่เด็กนักเรียนยากจนและด้อยโอกาส

อาคารที่ 4 โรงพยาบาลวัดสมานรัตนาราม สำหรับสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนผู้เจ็บป่วย

อาคารที่ 5 กระถางใหญ่ที่สุดในโลก บนใจกลางกะทง มีมณฑปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

จากการสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดสมานรัตนารามแบ่งเป็น 2 แบบด้วยกัน คือ 1) เน้นความ ศรัทธา โดยพระพุทธรูป และรูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ถ้วนเป็นสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับความศรัทธา ของทั้งคนในพื้นที่และชาวพุทธทั่วไป รวมถึงคนที่มีความเชื่อทางศาสนาที่ล้วนมีประวัติเกี่ยวข้องกับวัด และความเชื่อทั้งสิ้น 2) เน้นประโยชน์ โดยอาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ถ้วนเน้นการใช้ประโยชน์ทั้งแก่ พระภิกษุและประชาชนทั่วไปจะได้ใช้ร่วมกัน ไม่ได้สร้างแล้วปล่อยไว้โดยไม่มีประโยชน์ตามมา

3. การบริหารงานของวัดสมานรัตนาราม

การบริหารงานวัดนั้นมีปรากฏทั้งในแง่พระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล พรบ.คณะสงฆ์สมัย ปัจจุบัน และการบริหารที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนกับตอบสนองพระธรรมวินัย ส่วนการบริหาร วัดสมานรัตนารามนั้นมีความแตกต่างอย่างไร จะได้กล่าวถึงเป็นลำดับไป

3.1 การบริหารวัดตามรูปแบบพระธรรมวินัยและตามรูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

การบริหารด้วยหลักพระธรรมวินัยในสมัยพุทธกาล โดยผู้เป็นเจ้าของวัดที่ต้องประกอบด้วยหลักธรรมคือ

1) เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยมรรยาท เพียบพร้อมด้วยวัตร 2) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ 3) เป็นผู้ประพฤติดีขัตติยกุล

ยินดีในการหลีกเร้น 4) เป็นผู้ยินดีในกัลยาณธรรม มีวาจางาม เจริญอภัยคำไพเราะ 5) มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนชေး (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจวรรค 22/ 231/373-374) และต้องเข้าใจหลักวินัยในการอยู่ร่วมกับภิกษุรูปอื่น ดังกรณีที่ภิกษุต้องการซ่อมแซมอาวาสก็ต้องแจ้งกับเจ้าของอาวาสหรือฆราวาสที่เป็นญาติเสียก่อนจึงจะซ่อมแซมได้ (อรรถกถาพระวินัยปิฎก จุฬวรรค 323/438-439) จากข้อพิจารณาการบริหารวัดในสมัยพุทธกาลนั้นเอื้อสำหรับการบริหารแบบมีเจ้าอาวาสหรือพระผู้อยู่ประจำที่ต้องมีความเข้าใจบริบททางสังคมที่ชัดเจน เพราะในแง่ของพระวินัยนั้นได้โยงถึงการบริหารที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุอื่นและฆราวาสด้วย ซึ่งจะพบว่าการเป็นเจ้าอาวาสนั้นเป็นการรักษาวัดไว้ หากมีการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องแจ้งฆราวาสเพื่อพิจารณาร่วมกันในฐานะเจ้าของที่ดินในการสร้างวัด

ขณะที่การบริหารตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นให้อำนาจเบ็ดเสร็จอยู่ที่เจ้าอาวาสเช่นกัน ตามมาตรา 37 ที่ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังต่อไปนี้ ก. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ข. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ค. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ และ ง. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล และตามมาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังต่อไปนี้ ก. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด ข. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด ค. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม (อรรถกถา 2555: 84)

การมอบอำนาจหน้าที่ให้เจ้าอาวาสในการบริหารวัดเป็นไปตามรูปแบบกฎหมาย แต่การพิจารณาในส่วนของการปฏิบัตินั้นเป็นการเกินเลยกว่าพระธรรมวินัย เนื่องจากในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พิจารณาว่าวัด ในฐานะเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไปตามมาตรา 31 (อรรถกถา 2555: 83) ซึ่งเป็นการเกินเลยกว่าการบริหารวัดในสมัยพุทธกาลที่พิจารณาว่าวัดนั้นเป็นของชุมชนหรือเป็นของผู้สร้างวัด การบริหารแบบพุทธกาลจึงเป็นการร่วมกันระหว่างเจ้าอาวาสกับพระภิกษุและฆราวาสพิจารณาร่วมกัน แต่ข้อปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็เข้าใจได้เนื่องจากเป็นไปเพื่ออุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ตามมาตรา 5 ตรี (ราชกิจจานุเบกษา, 2561: 1) เป็นการคุ้มครองตามอำนาจกฎหมายและอำนาจที่เจ้าอาวาสมีมากขึ้นกว่าสมัยพุทธกาลเพื่อกำหนดโทษแก่ผู้อยู่ในวัดได้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

3.2 การบริหารวัดที่ตอบสนองชุมชนกับการบริหารเพื่อตอบสนองพระธรรมวินัย การบริหารวัดที่ตอบสนองต่อชุมชนในสมัยพุทธกาลมาจากการพิจารณาถึงการอนุเคราะห์ต่อชุมชน ซึ่งปรากฏชัดใน 2 รูปแบบคือ

1) การอนุเคราะห์ตามหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักธรรม เป็นการบริหารวัดให้ได้ประโยชน์แก่การอนุเคราะห์ชุมชนในแง่ของหลักธรรม เช่น 1) ให้คฤหัสถ์สมาทานอริศีล คือศีล 5 2) ให้คฤหัสถ์ตั้งอยู่ในการเห็นธรรมคืออริยสัจ 4 3) เข้าไปหาคฤหัสถ์ผู้เป็นไข้ให้สติว่า ‘ท่านทั้งหลายจงตั้งสติไว้ต่อพระรัตนตรัยที่ควรแก่สักการะ’ และเมื่อภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงหรือภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึง เธอเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า ‘ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงแล้ว ภิกษุจากต่างแคว้นเข้ามาถึงแล้ว ขอเชิญพวกท่านทำบุญเถิด นี่เป็นกาลสมัยที่จะทำบุญ’ 4) ฉันทโกชนะที่พวกคฤหัสถ์นำมาถวายจะเลวหรือประณีตก็ตามด้วยตนเอง 5) ไม่ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค 22/235/377) เป็นการอนุเคราะห์ชุมชนนั้นในลักษณะที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของฆราวาส

2) การอนุเคราะห์ตามวัดอุทฺธอันเป็นมงคล จะพบว่า วัดในสมัยนั้นมีสิ่งก่อสร้างเป็นเจดีย์จำนวนมาก มาจากความเชื่อในการบูชาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ที่กล่าวถึงกรุงเวสาลีว่านารีนรมย์ อุเทนเจดีย์ นารีนรมย์ โคตมเจดีย์นารีนรมย์ สัตตัมพเจดีย์นารีนรมย์ พุทฺธเจดีย์นารีนรมย์ สารินทเจดีย์นารีนรมย์ ปาวาลเจดีย์กีนารีนรมย์" (พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค 19/822/386) และเจดีย์เหล่านี้ปรากฏทั่วไปในเมืองต่างๆ เพราะการสร้างเจดีย์นั้นถือเป็นสถานที่สำหรับบูชาสักการะเกี่ยวข้องกับเทวดา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ “อานนท์ เธอได้ยินไหมว่า ‘พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือบูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค 10/134/80) การที่พระภิกษุพักในเจดีย์ถือเป็นการที่ไม่ได้ปฏิเสธหรือห้ามที่จะสร้างสิ่งเคารพบูชา แต่เป็นการอนุเคราะห์ที่เอื้อต่อศรัทธาของชุมชน

จากข้อพิจารณาทั้ง 2 แบบนี้ การสร้างวัดตอบสนองชุมชนนั้นไม่ขัดกับวินัยทั้งในแง่การบริหารให้เกิดการสงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชน และในแง่ของเจดีย์หรือสิ่งมงคลที่สร้างไว้ เพียงแต่ข้อพิจารณานี้อาจจะเข้าใจได้ว่าไม่ควรสร้างใหม่ ซึ่งข้อพิจารณานี้อาจเกินเลยกว่าคำอธิบายในที่นี้ แม้จะมีข้อยืนยันว่าการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น พระพุทธรูป ก็ได้ถูกระบุไว้ให้สร้าง แต่การเข้าใจว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะเคารพบูชาอันชอบด้วยหลักธรรมหรือเกิดการปฏิบัติตามหลักธรรมมากขึ้นก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ในกรณีดังกล่าวนี้เช่นกัน

3.3 การบริหารวัดสมานรัตนาราม รูปแบบการบริหารของวัดสมานรัตนารามมีลักษณะทั้งการบริหารตามรูปแบบคณะสงฆ์ซึ่งพัฒนามาจากการวางรูปแบบการบริหารตามหลักธรรมและวินัย กล่าวคือหลักธรรมนั้นสำหรับการบริหารในแง่ของคุณธรรมสำหรับผู้บริหาร ส่วนวินัยนั้นเป็นการวางกฎในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะเป็นการเอื้อให้เกิดการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังสอดคล้องกับรูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยวัดสมานรัตนารามนั้นมีรูปแบบการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

3.3.1 การบริหารวัดแบบสร้างศรัทธา ลักษณะของการบริหารวัดในแง่ของการสร้างศรัทธา มาจากแนวคิดสำคัญ 2 ประการคือ

3.3.1.1 การสร้างศรัทธาในเจ้าอาวาส พระประชาธรรมนาถได้พัฒนาขึ้นจากการทำตนเองให้เป็นทีศรัทธาหรือมีภาวะผู้นำในแบบ Charismatic leader ซึ่งทำให้คนเกิดความศรัทธาเป็นจำนวนมาก โดยพื้นฐานเหล่านี้

1) พัฒนาจิตใจ โดยท่านมองว่าความสงบแท้จริงนั้นไม่ได้อยู่ในป่าเขาลำเนาไพร หรืออยู่ตามห้วยหนอง คลองบึง หรือตามสำนักของครูบาอาจารย์ต่างๆ แต่ความสงบสามารถค้นพบได้ในใจของเรา โดยท่านอ้างถึงการเดินทางธุดงค์ไปในที่ต่างๆ เพื่อการแสวงหาสัจธรรม แท้จริงแล้วเป็นการแสวงหาตัวตนและความจริงของชีวิต มิใช่เพื่อการแสวงหาชื่อเสียง ลาภ ยศ คำสรรเสริญ ความสุข สงบที่แท้จริงอยู่ในใจแต่ละคน จึงยกเลิกการเดินทางธุดงค์กลับมาสู่วัด โดยการพัฒนาจิตใจตัวเองนี้ได้อาศัยอิทธิบาทธรรม 4 ธรรม คือ 1. ฉันทะ คือมีความพอใจในงานที่ทำ 2. วิริยะ คือมีความตั้งใจ พากเพียรในงานที่ทำ 3. จิตตะ คือมีความเอาใจใส่ในงานที่ทำ 4. วิมังสา คือมีการคิดพิจารณาทบทวนงานนั้นๆ คือด้วยจิตไม่ย่อท้อและยึดมั่นในหลักอิทธิบาทธรรมทั้ง 4 ประการของท่านพระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) ประกอบกับแรงสนับสนุนจากพระครูสุทธาภิมุข (หลวงพ่อผิน สุทธาภิมุข) เจ้าอาวาสในขณะนั้น และชาวบ้านรอบวัดทำให้วัดสมานรัตนารามกลายเป็นวัดที่ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ปัจจุบันมีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาทำบุญที่วัดมากมายไม่ต่ำกว่าวันละหนึ่งหมื่นคน และมากกว่านั้นในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ วันหยุดราชการ โดยเฉพาะวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา จะมีพุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญเป็นจำนวนหลายหมื่นคน (วัดสมานรัตนาราม, 2554: 99)

2) มีความกตัญญู ทั้งแก่บิดามารดา คือสนองพระคุณบิดามารดาจึงกลับมาอยู่วัดสมานฯ ซึ่งเป็นสถานที่บวชและอยู่ใกล้บ้านเพื่อดูแลท่านและได้ช่วยเหลือพระอุปัชฌาย์พัฒนาวัดที่กำลังทรุดโทรมเพื่อสนองคุณพระศาสนาและบำเพ็ญบารมีแก้ต้นสืบทอดไป (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 50)

3) พัฒนาตนเอง รู้จักพัฒนาตนเองด้วยการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ การทำสิ่งต่างๆ ภายในวัดนั้นจะต้องมีผู้ร่วมคิด ร่วมทำ ผู้ให้คำแนะนำ ผู้ปรึกษาหารือจึงจะทำงานต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการพัฒนาวัดนั้น พระประชาธรรมนาถได้ปรึกษาท่านพระวิมลศีลาจาร (อานวย ภูริสุนทโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร โดยจะปรึกษากันในหลายเรื่องว่า

“หลวงพ่อานวย เป็นลูกศิษย์หลวงพ่อเฮี้ยง วัดป่าอรัญญิกาวาส จังหวัดชลบุรี ท่านมีใจฝักใฝ่พระกรรมฐาน ท่านจึงได้ตั้งศูนย์อบรมภาวนาสิริจันโท วัดบรมนิวาสขึ้นเพื่อเผยแผ่ธรรมและนิมนต์พ่อแม่ครูบาจารย์ ในสายกรรมฐานมาแสดงธรรมและอบรมกรรมฐานที่ศูนย์เป็นประจำทุกเดือน ท่านเจ้าคุณคอยแนะนำสิ่งต่างๆ ด้วยความเมตตา ทั้งคอยอุปถัมภ์บำรุง ช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่างที่เราขาดเหลือ เป็นที่ปรึกษาและกำลังใจในการทำงานพระศาสนา” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 55)

4) มุ่งประโยชน์ การทำทุกอย่างมุ่งผลประโยชน์แก่ส่วนรวม บางครั้งเราก็ต้องอยู่กับคนจำนวนมาก บางครั้งก็มาสร้างความเดือดร้อนให้ แต่ก็มองไปที่ประโยชน์ที่วัดจะได้ เช่น เมื่อเขาเข้ามาขายของในวัด ย่อมทำให้วัดมีความหลากหลาย ผู้คนที่มาแล้วมีของเลือกซื้ออะไรมากมาย วัดก็ได้ประโยชน์ไปด้วย หรือบางทีมีคนตำหนิว่าวัดหลอกลวงทำให้คนงมงาย ท่านมองว่าท่านไม่ได้ผิด 100% อาจจะไม่ถูกในเรื่องความคิด แต่การที่เป็นพระพัฒนาวัดหมายถึงว่า จะสอนคน แต่ไม่มีใครเข้าวัดเลย ถามว่าจะสอนให้ใครฟัง ชาวบ้านเปรียบเทียบกับหมู่บ้านที่มีวัดอยู่ ติดการพนัน มียาเสพติดในหมู่บ้านมากมาย พระพยายามสอนเทศน์เขาก็ไม่ฟัง แต่ที่วัดนี้เราสามารถแก้ปัญหาให้เขาได้ ให้ท้องเขาอิ่ม ลดปัญหาความยากจนของเขา ทุกวันเขามาฟังเพราะเราไม่ใช่ดีแต่พูดแต่ทำให้เขาเห็น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 96)

3.3.1.2 การสร้างสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากศรัทธา การสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดมีรูปแบบที่เน้นไปที่ความศรัทธาของคนโดยทั่วไปไม่ใช่เฉพาะของชุมชนรอบวัด โดยเฉพาะข้อสงสัยของการสร้างพระพิฆเนศองค์ใหญ่ไว้หน้าวัด ทั้งเป็นเทพเจ้าของศาสนาฮินดูไม่ใช่ศาสนาพุทธ พระประชาธรรมนาถชี้แจงว่า มีการสร้างองค์พระพิฆเนศที่บริเวณใกล้เคียงกันนี้ และผู้คนมาราบไหว้เป็นจำนวนมาก และที่ปรากฏก็มีแค่องค์ยืนและองค์นั่ง แต่ยังไม่มียอดคนนอน จึงคิดจะสร้างแต่ก็สร้างไว้โดยไม่ให้ฐานองค์เทพสูงกว่าองค์พระ และการตรวจสอบโดยพระผู้ใหญ่และทางการเรียบร้อยแล้ว (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 68) การปรารภสร้างเทพดังกล่าวอาจไม่ใช่การยอมรับแบบของฮินดู แต่เป็นการยอมรับความมีอยู่ของศรัทธาต่อเทพ แม้แต่พระพุทธรูปศาสนาเองก็ยอมรับในเรื่องเทพว่ามีอยู่เช่นกัน ดังในรัตนสูตร (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เล่มที่ 25 ข้อ 16-18 หน้า 13-14) แต่การสร้างให้ยิ่งใหญ่ขึ้นนั้นเป็น

การกล่าวถึงศรัทธาของจำนวนผู้นับถือเทพที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกัน และการสร้างให้ยิ่งใหญ่กว่า พระพุทธรูปก็เป็นเรื่องที่ถูกพิจารณาอย่างรอบคอบจากพระเถระและสถาบันต่างๆ คำอธิบายเหล่านี้ทำให้เข้าใจได้ว่า การสร้างศรัทธา มาจากบริบทของสังคมโดยเฉพาะสังคมศาสนาที่พัฒนากรอบความเชื่อที่สำคัญเดียวกันคือ การยกย่องผู้มีคุณธรรม ผู้เป็นเทพก็ต้องมีคุณธรรมประกอบ เช่นเดียวกับการสร้างสิ่งที่เกิดศรัทธาอื่นๆ เช่น พระราหู พญานาค เป็นต้น

3.3.2 การบริหารหมู่คณะ การปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นเป็นการปกครองบนฐานของการรวมอำนาจ ไม่ได้ให้อิสระของพระสงฆ์ในการปกครองหรือดูแลกันเองที่เคยมีมาแต่เดิม เพราะแต่เดิมพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพและเชื่อฟังของทั้งพระ เณร และชาวบ้านชาวเมือง ทั้งในระดับภาค จังหวัด และท้องถิ่นนั้น เป็นเรื่องความสามารถเฉพาะตัว สังคมยอมรับความสามารถและปฏิบัติตนจนเป็นที่ยอมรับ หากได้เกี่ยวข้องกับส่วนกลางไม่ ความเป็นพระสงฆ์ที่ผู้คนยอมรับนั้น เริ่มตั้งแต่ได้รับการยกย่องให้เป็นพระอุปัชฌาย์ คือพระที่ทำการบวชให้ผู้อื่นได้ จึงเกิดภาวะความเป็นอาจารย์และศิษย์ได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 149) จากรูปแบบดังกล่าวนี้จะพบว่า วัดสมานรัตนาราม ก็มีการบริหารในแบบรวมอำนาจคือมีเจ้าอาวาสปกครองมาแล้ว 5 รูป ปัจจุบัน 1 รูป รวมเป็น 6 รูปคือ 1) พระสมุห์ทัด สุวัฒน์ 2) พระสุจิต สุจิตโต 3) พระครูอนันตธรรมรัต (อนันต์ อติลาโภ) 4) พระสมุห์เอี่ยม (เอี่ยม บุญเลอ) 5) พระครูสุทธาภิมุข (ผิน สุทธาภิมุข) 6) พระประชาธรรมนาถ (ปัจจุบัน) (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 22) โดยวัดสมานรัตนารามไม่ได้มีการบริหารหรือแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน นอกจากมีเจ้าอาวาสคอยดำเนินการเท่านั้นซึ่งดูเป็นการบริหารแบบเดิมที่ใครมีบารมีก็ถูกยกย่อง

เจ้าอาวาส (พระครูสุทธาภิมุข (ผิน สุทธาภิมุข) ท่านบริหารวัดเน้นความเรียบง่ายและไม่มุ่งจะสร้างเสนาสนะหรือซ่อมแซมสิ่งใด เนื่องจากท่านพิจารณาว่าเป็นการรบกวนชาวบ้าน วัดจึงอยู่แบบที่พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันกล่าวว่า “ไม่ว่าจะมองไปทางไหนก็เห็นแต่ภาพไม่เจริญตา เจริญใจ เจริญศรัทธาเสียเลย เพราะความคร่ำคร่าไปตามกาลเวลา ชนิดที่ว่าเหมือนไร้สิ้นศรัทธาจะมาเหลียวแล แม้แต่ชาวบ้านในละแวกนั้นก็ไม่อยากเข้าวัด พากันหนีไปทำบุญที่อื่นเสียหมด หรือหากจำเป็นต้องมาวัด ก็มาแบบจำยอมเสียมิได้ ขนาดเข้าห้องน้ำ ห้องสุขา ยังต้องเอามือปิดจมูก” (วัดสมานรัตนาราม, 2554: 99) ตอนนั้นปี พ.ศ.2542 ด้วยท่านเพิ่งเป็นพระนวกะบวชได้เพียง 2 พรรษา (อุปสมบทเมื่อ พ.ศ.2541) ได้ตั้งจิตอธิษฐานจะเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาวัดให้มีความเจริญก้าวหน้าให้ได้ จึงเกิดรูปแบบการบริหารหมู่คณะเสียใหม่ คือ

1) ระบบบริหาร คือ เมื่อดำเนินการในส่วนของวัด จะเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เป็นเจ้าของวัดคือเจ้าอาวาส ท่านไม่ได้ดำเนินการไปโดยลำพัง แต่ไปปรึกษาเจ้าอาวาส ตอนนั้นท่านเจ้าอาวาสไม่เห็นด้วยนัก

แต่ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ท่านเจ้าอาวาสจึงกล่าวแต่เพียงว่า “ไม่อนุญาต แต่ก็ห้าม” จากคำพูดดังกล่าวนี้เป็นที่มาของการตีความว่า แม้ท่านจะไม่เห็นชอบกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัด แต่หากใครมีความสามารถที่จะรวบรวมปัจจัยมาสร้างบูรณปฏิสังขรณ์วัดได้ โดยชาวบ้านไม่เดือนร้อน ท่านก็ไม่ห้าม โดยความหมายของท่านคือ ถ้าสร้างแล้วต้องเบียดเบียนชาวบ้านท่านไม่อนุญาต แต่ถ้าสร้างโดยที่ชาวบ้านเต็มใจช่วยเหลือและไม่เดือดร้อน ท่านไม่ห้าม แม้ท่านพระไพรีตน์ (ขณะนั้น) ได้ปรึกษาหารือกับคณะกรรมการวัดและชาวบ้าน ราษฎร์ ตลาด ราชการ หน่วยงานให้เห็นร่วมกัน

2) วางระบบให้พระและชาวบ้านมีหน้าที่ชัดเจน เป็นการประสานกันพระจะต้องมีส่วนในการร่วมกันก่อสร้างร่วมกับฆราวาส (พระวินัยปิฎก จุลวรรค 7/308-309/120-121) โดยหน้าที่ในการตัดสินใจสร้าง การดำเนินการด้านการออกแบบเป็นไปในส่วนของพระประชาธรรมนาถเป็นผู้ตัดสินใจทุกอย่าง พระภิกษุช่วยสวดมนต์สะเดาะเคราะห์ ในพรรษาจะไปเรียนหนังสือ ส่วนหน้าที่ในการก่อสร้างเป็นของชาวบ้านที่จะมารับผิดชอบสร้างสิ่งก่อสร้าง ประชาสัมพันธ์ และการดูแลร้านค้า สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นไปในส่วนของชาวบ้านทั้งหมด

3.3.3 การบริหารกิจกรรมของวัด การบริหารกิจกรรมต่างๆ ในวัดนั้นเริ่มต้นด้วยการหา กิจกรรมที่ชุมชนเข้าถึงง่ายเพราะมองว่า การที่คนจะเข้ามาวัดได้ต้องมีศรัทธาก่อนอื่น เพราะความศรัทธาเป็นเบื้องต้นของการทำกิจกรรมอื่นๆ ในวัด พระประชาธรรมนาถจึงมองว่า

“วัดแห่งนี้มีวิบากกรรมมาก จึงมีความตกต่ำอย่างนี้ ขาดศรัทธาเข้ามา เหมือนวัดร้างอย่างนี้ ก่อนที่จะสร้างหรือบูรณะสิ่งอื่นขึ้นมา นั้น จะต้องสร้างสิ่งมงคลขึ้นมาหน้าวัดแห่งนี้ อาตมาก็เลยตั้งจิตที่จะสร้างพระองค์ประธานพร เพราะเคยเห็นที่พุทธมณฑล จึงได้มีแนวคิดที่จะสร้างองค์ท่านขึ้น เพื่อความเป็นมงคลไว้ที่หน้าวัด” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรีตน์ ปญญารโห, 2559: 53)

ต่อแต่นั้น จึงมีการสร้างสิ่งที่คนส่วนใหญ่ศรัทธาก็คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยท่านหมายถึง สิ่งที่มีอำนาจสามารถก่อให้เกิดผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งได้ตามต้องการ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก ได้แก่ เทพ เทวดาอารักษ์ วัดถุมงคล พระพุทธรูปต่างๆ เป็นต้น จึงได้สร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ ขึ้น สร้างพระพินาศ สร้างเจ้าแม่กวนอิม เป็นต้น เพื่อให้ทุกคนที่มาได้ตั้งจิตอธิษฐาน โดยท่านมองว่าทุกอย่างนั้นเกิดจากการอธิษฐานจิต คือถ้าสิ่งที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ดี การอธิษฐานจิตถือเป็นเรื่องปกติ ดังที่ท่านอธิษฐานจิตทุกครั้งที่จะทำอะไรก็ตามต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า

“ข้าพเจ้าอยากทำการบูรณะวัดแห่งนี้ให้ได้ ทำศาลาหลังนี้ให้สำเร็จ และก็อยากจะทำให้สำเร็จปีละหนึ่งอย่างต่อจากนี้ ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยข้าพเจ้าในการบูรณะวัดแห่งนี้ให้

สำเร็จด้วยเถิด เพราะอาศัยกำลังของข้าพเจ้าผู้เดียวแล้วคงไม่สำเร็จ เพราะตัวข้าพเจ้าเป็นเด็กชาวสวน ไม่รู้จักใคร ไม่ได้มีบริวารวานเครือที่ไหน ขอให้ท่านทั้งหลายได้เป็นกำลังให้ความปรารถนาของข้าพเจ้าสำเร็จด้วยเถิด” (พระประชารธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห, 2559: 52)

2) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายใน ได้แก่ คุณธรรมความดีที่มีอยู่ในจิตใจ คือ ความมีเมตตา กรุณา ความมีวาจาสัตย์ ความกตัญญูตเวที หรือการรักษาศีล เป็นต้น โดยมองว่าทุกอย่างที่สร้างมานั้นล้วนมีปรีศนาธรรมซึ่งเป็นความศักดิ์สิทธิ์ภายในของแต่ละองค์ เช่นพระพิฆเนศที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความรู้และปัญญาอันยิ่งใหญ่ ทรงมีพระเศียรเป็นช้าง ซึ่งหมายถึงพระเศียรใหญ่เต็มไปด้วยปัญญาแห่งความรู้ มีพระกรรณกว้างใหญ่ หมายถึง ใช้รับฟังคำสั่งสวดพระคัมภีร์และพร้อมเรียนรู้ทุกอย่าง มีงวงยาว หมายถึง ได้นำเอาความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากการเลือกเฟ้นว่าอะไรดี-ถูก อะไรดี-ชั่ว โดยใช้วงที่ยาวและใหญ่ซึ่งน้ำหนัก มีงาข้างเดียวอีกข้างหัก หมายถึงจะต้องรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ต้องเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างความเย็น-ความร้อน ความเคารพ-การดูหมิ่น ความซื่อสัตย์-ความคดโกง มีขอवाल่งทรงงาที่หักครึ่ง หมายถึง ใช้ปากกาในการเขียนมหากาพย์มหาภารตะ (พระประชารธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห, 2559: 73-74)

ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ประการนั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในว่าประเสริฐกว่าดีกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก เพราะหากว่าเรามีความดีในตัวมากพอจะอ่อนน้อมขอสิ่งใดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดก็จะสมปรารถนาได้ง่าย แต่ถ้าหากใครมีความดีในตัวเองน้อย ไม่ว่าจะเที่ยวอ่อนน้อมขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดช่วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่อาจช่วยได้ ดังนั้น พระประชารธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) ได้กล่าวว่า “ผู้ที่มาขอพรจากสิ่งใดในวัดสมานรัตนาราม หากต้องการความสำเร็จ สมหวัง ผู้นั้นต้องหมั่นประกอบคุณงามความดีให้ท่าน รักษาศีล เจริญภาวนา ช่วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย” (วัดสมานรัตนาราม, 2554: 99)

3.3.4 การบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์หรือของวัด ในหนังสือเรื่อง “แนวคิดคติธรรม 19 ปีแห่งวิถีสรรพ” พระประชารธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) ได้มีการแจกแจงรายละเอียดการใช้จ่ายอย่างละเอียดโดยเริ่มจากการบูรณะศาลาหลังใหญ่ใช้ทุนรวม 600,000 บาทใช้เวลาไม่ถึงปี การบูรณะกุฏิ และเปลี่ยนเมรุไฟฟ้าใช้งบประมาณ 2,000,000 บาทใช้เวลา 1 ปี สร้างองค์หลวงพ่อประทานพร งบประมาณ 1,000,000 บาทกว่าบาท ใช้เวลาปีกว่า เป็นต้น โภคิน พลกุล อดีตประธานรัฐสภาและสภาผู้แทนราษฎรกล่าวว่า

“ทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคให้วัด ท่านเจ้าคุณ พระประชารธรรมนาถได้นำไปขยายพื้นที่วัดจากประมาณ 27 ไร่เป็น 97 ไร่ การสร้างอุโบสถทั้งดงาม วัดถุ่มงคลต่างๆ เชื้อนริมแม่น้ำ อาคารปฏิบัติธรรม โรงพยาบาล การบริจาคต่อให้โรงเรียน หน่วยงานราชการ โรงพยาบาล

ฯลฯ ด้วยจิตใจอันซื่อสัตย์และงดงามจนท่านได้รับการยกย่องและเชิดชูทั้งจากฝ่าย
พระสงฆ์และฝ่ายฆราวาส” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 6 พิเศษ)

จากข้อมูลนี้ การบริหารวัดสมานรัตนารามจึงเป็นไปแบบเป็นธรรมชาติ มีรูปแบบที่ถูกบริหารจัดการบนฐานของพระประชาธรรมนาถในฐานะผู้นำที่เป็นผู้ตัดสินใจหลัก ขณะเดียวกันก็มีคุณธรรมชัดเจนในการเชิญชวนให้เกิดศรัทธาแก่ชนเป็นจำนวนมากได้ มีการบริหารงานกับประชาชนเป็นจำนวนมากได้ มีการจัดสรรหน้าที่และเกิดเป็นธรรมขึ้น แม้มีปัญหาท่านก็ใช้ความเมตตาในการนำองค์กรมากกว่าจะใช้อำนาจในการจัดการ อีกทั้งยังจัดการให้วัดมีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างศรัทธาจนประชาชนทั้งใกล้และไกลมาเยี่ยมชมไม่ขาดสาย

4. กิจกรรมวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดเป็นไปในรูปแบบเดิมและมีการพัฒนาต่อยอดอย่างต่อเนื่อง คือ

4.1 การสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล การสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดนั้นมีเป้าหมายเพื่อให้ทุกคนเข้าวัด กล่าวคือ

4.1.1 สร้างสิ่งที่เขาต้องการ การสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดต้องสนองความต้องการของประชาชน ดังคำกล่าวถึงผลสำเร็จของคำอธิษฐานที่ปรากฏอยู่ในองค์พระพิฆเนศที่ปรากฏอยู่ในวัดว่า “ชีวิตจะประสบความสุขความเจริญ ร่ำรวย มั่งมี ศรีสุข มากด้วยลาภยศ เงินทอง มีโชคชัยขึ้นทันตาทันใจ” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 69) พื้นฐานแล้วคนไทยคุ้นเคยกับเทพมาอย่างช้านาน แต่ที่คุ้นเคยที่สุดคือพระพิฆเนศ เพราะท่านเป็นมหาเทพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมากที่สุด คนไทยจึงยอมรับในองค์พระพิฆเนศว่าเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นตราประจำกรมกองต่างๆ มากมาย นอกจากเทพจะเป็นที่เชื่อชมของคนให้เขามาภายในวัดต้องตอบสนองความต้องการของทุกประเภท ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่

4.1.2 มีกิจกรรมบริการครบวงจร โดยวัดมีการสร้างสิ่งต่างๆ ไว้สำหรับทุกเพศ ทุกวัย และทุกความสนใจตามกระแสสังคม ตั้งแต่การสร้างการกระตุ้นสำหรับเด็ก สร้างจุด check-in สำหรับวัยรุ่น สร้างร้านค้าสำหรับทุกคน สร้างองค์เทพและสถานที่บูชาสำหรับผู้ต้องการความสำเร็จ และสถานที่สวดมนต์รวมถึงปฏิบัติธรรม อีกทั้งหน่วยบริการทั้งหน่วยปฐมพยาบาลแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปที่ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วยฉุกเฉิน สะท้อนให้เห็นการจัดสรรสภาพแวดล้อมให้เหมาะสำหรับคนแต่ละคน

เนื่องจากพิธีกรรมต่างๆ ในวัดที่ดูรื่นเริงสับสนวุ่นวาย คลึกโครม เพลิดเพลินพึงพอใจเท่าใด แสดงให้เห็นถึงความตั้งอกตั้งใจและความศรัทธาเลื่อมใสของเหล่าผู้สนใจปฏิบัติธรรมและสวดมนต์ เนื่องจากรูปแบบวิถีชีวิตที่ต่างกันนี้เป็นความมั่นใจทางศาสนาที่ก่อตัวขึ้นในจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคล (ยูคิโอ ฮายาชิ, 2554: 159) ศาสนาอยู่เหนือบริบททางสังคม อารมณ์หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ทุกคนต่างมีพื้นที่ส่วนตัวในการทำกิจกรรมทางศาสนาได้ตลอดช่วงชีวิต โดยมีการจัดการที่วัดดำเนินการให้เกิดรูปแบบการอยู่ร่วมกันได้นี้โดยปราศจากความขัดแย้งซึ่งกันและกัน

4.2 การสนองความต้องการของสังคม การสร้างวัดให้ทุกคนมีการเป็นอยู่ร่วมกัน จะเห็นได้จากรูปแบบเหล่านี้คือ

4.2.1 บุรณีสถานที่เป็นศูนย์กลางความศรัทธาของชุมชน คือการบูรณะพระอุโบสถ เพราะถือเป็นศูนย์รวมศรัทธาและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในชุมชนชาวพุทธที่มีมาอย่างยาวนาน เป็นจุดเบื้องต้นที่พระภิกษุสงฆ์ต้องมาดำรงการปฏิบัติ โดยได้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่มีต่อแนวคิดพื้นฐานในแง่ของวัดที่จะต้องมีการบูรณะพระอุโบสถเป็นการแสดงให้เห็นเสมือนว่าพระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ และความกตัญญูที่มีต่อผู้สร้างวัดซึ่งมีลูกหลานของชุมชนสืบมาจนกระทั่งได้ตั้งจิตอธิษฐานให้ผู้มีเชื้อสายของตระกูลผู้สร้างวัดแห่งนี้มาร่วมเป็นประธานในการวางศิลาฤกษ์ ซึ่งปรากฏว่าได้รับการอุปถัมภ์ในที่สุด (พระพรหมญาณ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 59) จากการสร้างนี้เองทำให้ชุมชนได้เห็นความกตัญญูต่อวัดอันมีมาหลายชั่วอายุคนและต่อผู้สร้างวัด ทำให้ชุมชนเกิดการร่วมมือในการบูรณะพระอุโบสถร่วมกันและเป็นหนึ่งเดียวกันของคนทั้งชุมชน

4.2.2 พัฒนาวัดบนความศรัทธาของชุมชน การสร้างวัดให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนนั้น มาจากฐานคิดของชุมชนจึงทำให้ชุมชนเกิดความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากรูปแบบของศิลปกรรมของอาคาร เช่น วิหาร โบสถ์ และรูปเคารพ มีอิทธิพลของรูปแบบตามประเพณีและประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นด้วย เพราะการก่อสร้างไม่ใช่เรื่องของพระแต่เพียงอย่างเดียว หากเป็นการร่วมแรงและร่วมมือของทุกคนในชุมชนท้องถิ่นช่วยกันสร้างขึ้น คงมีแต่วัดหลวงเท่านั้นที่อาจมีรูปแบบคล้ายคลึงหรือได้รับอิทธิพลรูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมจากทางศูนย์กลาง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 141) และมีการสนับสนุนการก่อสร้างตามที่ชุมชนต้องการ คือโรงเรียน โรงพยาบาล และสนับสนุนกิจกรรมที่สนับสนุนชุมชนด้วยการตั้งมูลนิธิ มอบรถยนต์ ชุดเกราะ ให้ตำรวจทหารปฏิบัติหน้าที่และสนับสนุนอุปกรณ์ให้ตำรวจอย่างต่อเนื่อง ประสานหน่วยงานข้าราชการประจำ-ข้าราชการพลเรือนและท้องถิ่นดำเนินนโยบายช่วยเหลือพัฒนาชุมชน จัดซื้อรถบรรทุกน้ำประจำวัดเพื่อช่วยเหลือประชาชน และสนับสนุนส่วนราชการ

ระงับอัคคีภัย ภัยแล้งและบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ ซึ่งในช่วงหน้าแล้งของทุกปี ทางวัดสมานรัตนารามจะนำรถบรรทุกน้ำออกแจกจ่ายชาวบ้านฟรี (พระประชาธรรมาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 125-129)

4.2.3 พัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ โดยความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชนนั้นมาจากการมีพิธีกรรมที่เป็นแนวทางความสัมพันธ์ซึ่งช่วยเหลือกันเกิดขึ้น การตอบแทนบุญคุณพ่อแม่เป็นมุมมองของคนต่างรุ่นที่จะพิจารณาถึงการที่เราจำเป็นต้องตอบแทนคุณ มองจากความหมายของการทำบุญอันเป็นรากเหง้าที่เหล่าผู้อาวุโสได้ใช้กิจกรรมทางศาสนา เช่น การให้ทาน การปฏิบัติธรรม การบวช เป็นต้น เพื่อใช้เป็นตัวแทนถึงผลประโยชน์และเกิดขึ้นสัมพันธ์กันในแง่ของความเคารพนับถือกัน (ยุคิโอะ ฮายาชิ, 2554: 178-179) วัดสมานรัตนารามจะมีกิจกรรมให้อบรมจริยธรรมแก่เด็กนักเรียน และบรรพชาสามเณรช่วงปิดภาคเรียน จัดโครงการอุปสมบท/ปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนทั่วไปตั้งแต่ปี 2543 จนถึงปัจจุบัน และพระภิกษุสงฆ์ต้องเรียนปริยัติธรรม มีโครงการปล่อยพันธุ์ปลา จัดทำบุญ แสดงธรรมเทศนาทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา สนับสนุนสถานที่และเป็นอาจารย์บรรยายธรรมให้ความรู้แก่คณะนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ (พระประชาธรรมาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 134-135)

4.2.4 สร้างอาชีพให้ชุมชน คือให้แม่ค้าสามารถตั้งร้านค้าโดยไม่คิดค่าเช่า ทำให้แม่ค้ามีที่ขายของ คนที่มาได้จับจ่ายซื้อของที่ต้องการ เป็นการสร้างอาชีพโดยสร้างให้เกิดการกินดี อยู่ดี เพื่อทำลายปัญหายาเสพติด และการพนันด้วยการให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีหน้าที่การงาน มีบ้านอยู่ จนทุกคนเห็นว่าเมื่อวัดเจริญขึ้นและอยู่ได้เราก็ตูยได้เช่นกัน (จำนงค์ คำศิริ เจ้าหน้าที่วัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) ม.ร.ว.สมลาภ กิตติยากร เลขาธิการในพระองค์พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตดา มาตุ กล่าวว่

“พระภิกษุที่มีความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกหมายถึง การพัฒนาถาวรวัตถุต่างๆ ที่มีผลในการพัฒนาชุมชนรอบๆ วัดให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีการวางระบบช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงอย่างเป็นระบบที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และความสามารถทางธรรมคือท่านมีความรู้มีภูมิธรรมที่ใช้สำหรับสอนชาวบ้านและประชาชนที่ได้มาพบปะเป็นอย่างดี การพัฒนาที่เหมาะสมที่สุดในยุคนี้คือการพัฒนาทั้งทางโลกและทางธรรมให้มีความสอดคล้องประสานเป็นหนึ่งเดียวกันมิใช่พัฒนาไปในทางใดทางหนึ่งแค่เพียงด้านเดียว”

(พระประชาธรรมาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ), 2559: 11)

จากลักษณะกิจกรรมวัดที่สนองความต้องการของชุมชนในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลนั้นเน้นไปที่ความต้องการของบุคคลที่แตกต่างกันทั้งในแง่ของสติปัญญาและอายุ จึงต้องการสิ่งที่แตกต่างกัน วัดจึงช่วยตอบสนองความต้องการนั้นด้วยความหลากหลาย และเน้นการอยู่ร่วมกันแล้วสบายใจกันทุกคน มี

สถานที่สะดวกเหมาะสม อีกทั้งในแง่ของสังคมนั้นได้เชื่อมโยงระหว่างคนในชุมชนเข้ากับวัดบนการมีอาชีพ มีความศรัทธาในผู้นำ และมีความสัมพันธ์กันภายในชุมชนผ่านการใช้ศรัทธาต่อศาสนาสร้างเป็นวัฒนธรรม แห่งการอยู่ร่วมกันได้โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

5. สรุป

วัดสมานรัตนารามตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร มีความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แต่ชาวพื้นที่ก็ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลาเนื่องจากมีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่าน ชาวบ้านมีหลายเชื้อชาติ และมีความเชื่อที่หลากหลาย พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความเชื่อหลักที่ผสมผสานกับวิถีชุมชนได้อย่างกลมกลืน จึงปรากฏ วัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันขึ้นชื่อ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของเหล่าคนไทยและคนต่างชาติ

วัดสมานรัตนารามเป็นวัดหนึ่งที่ถูกนำมาประชาสัมพันธ์ควบคู่กับจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยรูปแบบวิธีการสร้างพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนทั่วไปเคารพศรัทธาและใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ทำให้วัดเป็นที่รู้จัก อีกทั้งด้วยแนวทางการบริหารวัดที่เน้นที่ชุมชนรอบวัดได้มีอาชีพ ป้องกันปัญหายาเสพติด และปัญหาการพนัน สร้างอาคารเพื่อใช้เป็นที่พักปฏิบัติธรรมและอบรม สร้างโรงเรียน โรงพยาบาลเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจึงทำให้วัดถูกยอมรับจากสังคม

บทที่ 4

ข้อเสนอวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

บทนี้จะได้เสนอรูปแบบของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ใน 2 ประเด็นหลัก ๆ คือ ประเด็นแรก เป็นการนำเสนอถึงรูปแบบการบริหารภายในอันประกอบด้วยภาวะผู้นำแบบมีบารมีและทฤษฎีการบริหาร รวมถึงการบริหารวัดตามหลักพุทธธรรมว่ามีส่วนสำคัญในการบริหารอย่างไร ประเด็นที่สอง เป็นการนำเสนอรูปแบบความต้องการของชุมชน อันประกอบไปด้วยความต้องการของปัจเจกบุคคลและความต้องการของชุมชน โดยผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่า ปัจเจกบุคคลและชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญอย่างไรในการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวัด รวมถึงการบริหารจัดการวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยข้อมูลได้มาจากเอกสารของวัดสมานรัตนาราม และการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส/เจ้าหน้าที รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ได้ใช้เอกสารระดับทุติยภูมิประกอบในบางประเด็นด้วย

1. รูปแบบการบริหารภายในวัด

การบริหารวัดมีกระบวนการที่เริ่มต้นจากการพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่ผู้นำจนถึงกระบวนการบริหารที่ปรากฏเป็นรูปแบบ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบทั้งในส่วนทฤษฎีทางโลกและทางธรรม ดังนี้

1.1 รูปแบบของผู้นำมีบารมี

ผู้นำมีบารมี (Charismatic Leader) เป็นผู้ที่ถูกแต่งตั้งขึ้นและมีอำนาจหน้าที่ตามระบบราชการ และวงการศาสนา โดยอำนาจและคำสั่งนั้นเป็นไปตามวัฒนธรรมและมีลักษณะของการเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรมที่สามารถนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้ (Joshua Derman, 2012: 181) ข้อพิจารณานี้ยังมาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ผู้นำทางศาสนาถูกแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่ยุคสมัยพระเจ้าอโศกเป็นต้นมา โดยผู้มีพรชากลมาก มีคุณธรรม และภูมิปัญญาโดดเด่นมากกว่ารูปอื่นให้เป็นผู้นำคณะสงฆ์ จะพบ พระเจ้าอโศกเป็นผู้กำกับดูแลในการที่ทรงประสงค์จะทำให้พระศาสนาบริสุทธิ์ผ่านการกำกับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ที่ปรากฏในยุคสมัยนั้นด้วยการสั่งให้อำมาตย์ไประงับอธิกรณ์แล้วให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ (วินัยปิฎก มหาวิภังค์ อรรถกถา เล่มที่ 1 หน้าที่ 68-69) พระสงฆ์จึงมีการกำหนดเขตในการ

บริหารจัดการจากกษัตริย์หรือเป็นตัวแทนกษัตริย์ในการทำหน้าที่ทางสังคม เช่น การวางรากฐานการศึกษาแก่เยาวชนในเรื่องการสร้างความรู้เพื่อให้ชีวิตดีขึ้น รูปแบบดังกล่าวนี้ทำให้พระสงฆ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์จากหน้าที่ๆ ได้รับมา (Max Weber, 2007: 242) ในปัจจุบันรูปแบบการบริหารของเจ้าอาวาสที่แต่งตั้งโดยคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคม ได้มีข้อกำหนดตามเป้าหมายพันธกิจทั้ง 6 ด้าน คือ

1.1.1 ด้านการปกครอง สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ด้วยการปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรผ่านสื่อ การเจริญพระพุทธมนต์ เจริญพระเกียรติ การบรรพชา อุปสมบทถวายเป็นพระราชกุศล การปฏิบัติธรรม เป็นต้น

1.1.2 ด้านการศาสนศึกษา สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษา บาลีศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญาแก่ศาสนทายาทด้านการเผยแผ่ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง

1.1.3 ด้วยการเผยแผ่เชิงรุก เช่น จัดทำแผนแม่บทการเผยแผ่เชิงรุก การเพิ่มช่องทางการสื่อสารเชิงรุกสำหรับกิจการพระพุทธศาสนา พัฒนารูปแบบรายการเชิงพุทธผ่านสถานีวิทยุโทรทัศน์ทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมกิจกรรมหมู่บ้านรักษาศีล 5 เป็นต้น เพิ่มศักยภาพทางปัญญาของศาสนบุคคล เช่น พัฒนาพระนักเผยแผ่ ส่งเสริมชมรมทางพระพุทธศาสนาในองค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

1.1.4 ด้านการสาธารณูปการ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาในโครงการวัดเสริมสร้างความสุข

1.1.5 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลุกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา ด้วยการสนับสนุนทุนการศึกษา และทรัพยากรทางการศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญา โดยการขยายโอกาสทางการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่ทุกหลักสูตร

1.1.6 ด้านการสาธารณสงเคราะห์ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลุกฝังศรัทธาให้เข้มแข็ง ผ่านกิจกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ผู้ได้รับความเดือดร้อน ไร้ที่พึ่ง (พระราชวรเมธีและคณะ, 2560: 23-26)

ลักษณะการบริหารวัดทั้ง 6 ด้านสะท้อนให้เห็นลักษณะของความเป็นผู้นำทางศีลธรรมที่สังคมต้องการ โดยถูกวางเป็นพื้นฐานทางด้านบุคลิกลักษณะของผู้นำทางศาสนาที่มีความสามารถพิเศษในการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นฐานทางด้านสังคมที่ต้องการความยั่งยืนในการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านผู้นำในฐานะที่เกี่ยวข้องกับการเป็นตัวแทน (representation) ที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ศาสนากำหนดไว้ (Joshua Derman, 2012: 190) ข้อพิจณานี้สืบเนื่องมาจากข้อปฏิบัติของผู้

ทรงธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือพระโพธิสัตว์ ที่ปรากฏในชาดก เป็นผู้ที่มีคุณธรรมที่เด่นชัดในการดำเนินการต่างๆ และเมื่อพิจารณาจากผู้นำทางศาสนาจากพันธกิจทั้ง 6 ด้านจะพบว่า มีลักษณะที่แสดงออกมาสอดคล้องกับลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นผู้นำตามแบบอย่างคัมภีร์ทางศาสนา คือ

ก. บุคลิกด้านความเพียร เป็นลักษณะของพระมหาชนกผู้ประกอบด้วยความเพียร ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอุตสาหะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ข้อ 123-295 หน้า 202-228) โดยบุคลิกดังกล่าวสะท้อนผ่านลักษณะทางด้านการเผยแผ่เชิงรุก ซึ่งจะพบว่าการพัฒนาวัดสมานรัตนารามจนประสบความสำเร็จได้ในปัจจุบันมาจากการที่วัดไม่พึ่งพางบประมาณหรือการจัดการจากทางรัฐ จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการพัฒนาวัดด้วยศักยภาพของเจ้าอาวาสเป็นหลัก โดยเฉพาะในแง่ของการเผยแผ่ประชาสัมพันธ์วัดให้ตรงกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขของผู้คนในฐานะเป็นสถานที่ดับทุกข์ทางกายคือได้มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และดับทุกข์ใจคือเป็นสถานที่สำหรับบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และปฏิบัติธรรม โดยจะพบว่า การดำเนินการเผยแผ่ประชาสัมพันธ์นี้ เจ้าอาวาสได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากปัญหาว่า ทำไมคนจึงไม่เข้าวัด? จึงเข้าใจว่ามาจากสาเหตุคือ 1. เจ้าอาวาสไม่สนใจเรื่องการพัฒนา แต่ถือแต่สันโดษ คือบริหารวัดด้วยการให้เป็นไปตามนั้น คืออะไรชำรุดเสียหายก็ไม่มีการบูรณะซ่อมแซม ใครจะนำสัตว์อะไรมาปล่อยก็รับไว้ทั้งหมดแต่ไม่จัดหรือดำเนินการให้สัตว์เหล่านั้นอยู่เป็นสัดส่วนจึงทำให้สถานที่สกปรก 2. เจ้าอาวาสไม่สนใจการประชาสัมพันธ์หรือการสื่อสารกับโลกภายนอก ส่วนใหญ่คนที่เข้าวัดจะมาทำบุญและมารักษาอาการเจ็บป่วย เพราะเจ้าอาวาสในอดีตมีความเชี่ยวชาญทางการแพทย์ แต่จะรู้จักแค่ในชุมชนเท่านั้น

ขณะนั้นพระประชากรธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปณฺญาโร) ยังไม่ได้เป็นเจ้าอาวาสแต่ก็ขออนุญาตเจ้าอาวาสเพื่อดำเนินการแก้ปัญหา 2 ด้านคือ 1. ปัญหาเรื่องวัดทรุดโทรมไม่เป็นระเบียบ ด้วยการการบูรณปฏิสังขรณ์วัดทำให้เป็นระเบียบสะอาดขึ้น 2. ปัญหาเรื่องชุมชนที่ไม่เข้าวัด ก็มีการใช้ภูมิทัศน์คือติดแม่น้ำให้คนมาพักผ่อนหย่อนใจ จัดสรรสถานที่ให้สัตว์เป็นสัดส่วน หลังจากนั้นสร้างจุดเด่น โดยวางว่าอะไรที่คนชอบและศรัทธาก็พบว่าเดิมวัดนี้มีพระประธานในอุโบสถ และควรสร้างองค์เทพ โดยขณะนั้นมีกระแสการสร้างองค์เทพพระพิฆเนศที่เป็นองค์เทพอยู่แถวนั้นแต่เป็นปางยืน ส่วนปางนั่งอยู่จังหวัดนครนายกยังขาดปางนอน จึงดำเนินการก่อสร้าง ซึ่งมีเบื้องหลังโดยการอธิษฐานจิตไว้ว่า วัดทรุดโทรมมากต้องการบูรณปฏิสังขรณ์ จึงได้สร้างเหรียญตุ๊กตารามเทพที่อีกด้านเป็นหลวงพ่อโสธรเป็นวัตถุมงคลสำหรับบูชาเพื่อให้มีการรวบรวมทรัพย์มาใช้ในการบูรณวัด (สืบทว่าล้าน)พอจตุคามรามเทพเริ่มจางหายก็เริ่มสร้างพระพิฆเนศอีกด้านเป็นหลวงพ่อโสธร ก็ได้รับความนิยมเช่นเดิม (ยี่สิบกว่าล้าน) ก่อสร้างกุฏิใหม่บูรณศาลา สร้างโบสถ์จนเสร็จ แล้วจึงสร้างพระพิฆเนศปางนอน โดยมีการวางลำดับเหตุการณ์คือ

1) หลังจากสร้างพระพิฆเนศจึงเริ่มมีการคนเข้ามาในวัดมากขึ้น เพราะเขามาบูชาแล้วได้ผลมากขึ้น ทางวัดจึงเปิดให้มีร้านค้ามาขายของเริ่มต้น 2 ร้านจากนั้นพอคนเริ่มมามากเข้า ร้านค้าก็เข้ามาขอใช้ที่มากขึ้น

2) มีการประชาสัมพันธ์ ท่านเจ้าอาวาสเห็นว่า เมื่อมีของดีต้องประชาสัมพันธ์ด้วยการติดป้ายโฆษณาตามหนทาง จากร้านค้าไม่กี่ร้านก็เพิ่มขึ้นโดยไม่มีการเก็บค่าร้านค้า จึงทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนจนสามารถแก้ปัญหาเรื่องการพนันเมื่อคนมีอาชีพก็เลิกการพนัน เพราะเขามีทางเลือกมากขึ้น ทำให้ชุมชนรอบวัดศรัทธาและเริ่มเข้าวัดมากขึ้น ต่อมาจึงใช้สื่อออนไลน์ กล่าวคือ ในส่วนของการพัฒนาวัดนั้นจะอยู่นิ่งไม่ได้ ต้องมองว่าสังคมต้องการอะไร เช่น คนต้องการถ่ายรูปเพื่อนำไปลงในสื่อออนไลน์ จึงพัฒนาวัดให้คนสามารถถ่ายรูปได้ด้วย ส่วนเด็กเยาวชนน่าจะดึงเข้าวัดได้ง่าย จึงหาสิ่งที่เด็กชอบคือการ์ตูน จึงเกิดโครงการคุณลูกพาคุณพ่อคุณแม่เข้าวัด ฟังดูน่าสนใจมากกว่าโครงการคุณพ่อคุณแม่พาคุณลูกเข้าวัด และทำได้จริงๆ เพราะลูกๆ รบเร้าให้พ่อแม่พามาวัดเพื่อถ่ายรูปกับรูปการ์ตูน (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

ข. บุคลิกแบบมีความเมตตาและกตัญญู เป็นลักษณะของพระสุวรรณสาม คิดเกื้อกูลกับผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวง และมีความกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ข้อ 296-420 หน้า 229-245) โดยลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏในงานด้านสาธารณูปการที่ทำให้ท่านเจ้าอาวาสสร้างวัดบนพื้นฐานธรรมทั้ง 2 ประการนี้คือ

1) กตัญญู เป็นคนรู้บุญรู้คุณคน เป็นหลักที่เจ้าอาวาสใช้เพื่อการตั้งต้น และก้าวไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลได้ โดยท่านเจ้าอาวস্যึดถือทั้งบุญคุณสถานที่ถิ่นที่เกิด ทั้งผู้ที่บวชให้เรา พ่อแม่ เมื่อเรารู้คุณท่าน เห็นปัญหาที่ช่วยแก้ปัญหาให้ท่าน โดยเริ่มต้นนั้นเจ้าอาวาสมาบวชด้วยเข้าใจว่าจะกตัญญูต่อพ่อแม่ตามโบราณประเพณีที่ให้บวชจึงประสงค์จะบวชกับวัตรธรรมยุติกนิกายเพื่อจะได้เดินทางไปปฏิบัติธรรมในป่าต่อไป แต่พอมาบวชได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเจ้าอาวาส (พระอุปัชฌาย์พระประชาธรรมนาถ) จึงเกิดความสงสารหลวงพ่พระอุปัชฌาย์ก็อายุมาก วัดก็เก่าแก่ทรุดโทรม พ่อแม่ก็ไม่อยากให้ไปไกล แต่ถ้าท่านไปก็เป็นเพียงความต้องการของตนเอง ไม่สนใจคนรอบข้าง จึงถือความกตัญญู ในการสร้างวัดนี้ได้ก็เพราะไม่ลืมบุญคุณผู้สร้างวัดในอดีต และการที่พระจะเป็นเป็นผู้นำบ้านเมืองได้มีความเคารพและเกรงใจได้ต้องรู้จักกตัญญูกับคนอื่น ตอบแทนทุกสิ่งที่ได้มาคืนกลับไปหาผู้คนและสังคม คนจึงจะเคารพและเกรงใจ พุทอะไรเขาก็ฟัง (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

2) **เมตตา** ชาวบ้านที่อยู่รอบวัดต่างลำบาก หาเข้ากินคำ บางครั้งมาขอความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือ รวมถึงแก้ปัญหาเรื่องอาชีพ เวลาเกิดปัญหาก็ก้ปัญหาด้วยหลักเมตตา ไม่เจ้าคิดเจ้าแค้น บางทีคนไม่เคยช่วยวัดเลย แต่พอวัดเจริญขึ้นก็มาช่วยก็ต้องให้ความเมตตาให้เขาได้มารับประโยชน์ เขาจะได้ช่วยกันปกป้องวัด (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยบุคลิกลักษณะจะพบจากคำกล่าวจากชาวบ้านว่า ท่านมีเมตตา ชอบช่วยเหลือ รับฟังความคิดเห็นของทุกคน ท่านจัดการการงานได้ดีมาก มีความเกื้อหนุนทุกคน แล้วไม่เคยลำเอียง ร้านค้าทุกร้านค้าทำเสมอภาคกันหมด มีการบริหารที่ดี ช่วยเหลือประชาชน (วิสูตร ตศิริวัฒนา, พ่อค้า, สัมภาษณ์)

ค. บุคลิกแบบมีปัญญา เป็นลักษณะของมโหสถบัณฑิต มีความรู้เหตุผล เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักแก้ไขปฏิบัติกิจการต่างๆ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ข้อ 590-783 หน้า 274-304) เป็นการใช้บุคลิกลักษณะในแง่ของงานทางด้านการปกครอง โดยเฉพาะการปกครองและบริหารกิจการต่างๆ ภายในวัด ดังนี้

1) **เข้าใจความจำเป็น** ความจำเป็นในแง่ของการสร้างวัดคือต้องรู้ว่าอะไรควรสร้างใหม่ อะไรควรบูรณะปฏิสังขรณ์ อะไรที่ควรเชิดชูก็ต้องเชิดชู เช่น บุคคลในอดีตนำมาหล่อเป็นรูปเคารพ ถ้าสร้างโบสถ์จะเน้นความเรียบง่าย ไม่เน้นศิลปะมากนัก ซึ่งจะพบว่า โบสถ์และศาลาจะไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ศาลาก่อสร้างขึ้นมาด้วยไม้กับปูนแบบง่ายๆ ไม่ใหญ่โตมากไป โดยเน้นไปที่ประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก และไม่สร้างสิ่งที่จะกลายเป็นภาระในอนาคต เช่น มหาเจดีย์ แต่ต้องสร้างสิ่งที่จะสามารถสร้างรายได้ หรือจะมีผลกลับมาช่วยวัดได้ในอนาคต โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างโรงพยาบาลเพื่อช่วยเหลือคน แต่โรงพยาบาลช่วยเหลือคนไม่ได้ถ้าไม่มีเงินสนับสนุน ฉะนั้น สิ่งที่กำลังก่อสร้างขึ้นมาจะต้องสามารถสร้างรายได้เพื่อนำไปสนับสนุนโรงพยาบาล เมื่อเจ้าอาวาสจากไปก็ยังสามารถหล่อเลี้ยงโรงพยาบาล และศูนย์ปฏิบัติธรรมรวมถึงชุมชนได้ในอนาคต โดยมีโรงพยาบาลและศูนย์ปฏิบัติธรรมเป็นที่ใช้เงิน จึงมีความจำเป็นต้องหาเงินจากการสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดให้สามารถมีเงินได้ตลอดเวลา (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

2) **เข้าใจชุมชน** การสร้างวัดทุกแห่ง เจ้าอาวาสใหม่หรือพระที่เข้ามาทำหน้าที่ใหม่อาจจะยังไม่สามารถทำให้ชุมชนยอมรับได้ จึงเกิดคำถามว่า ทำไมวัดต้องเปลี่ยนแปลงจากเดิม การตั้งคำถามนี้เป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ต้องการรักษาวินัยชีวิตที่คุ้นเคยแบบดั้งเดิม การที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจึงถือเป็นการทำลายวิถีชุมชน เจ้าอาวาสใหม่หรือพระที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามยุคสมัยจึงทำแบบทันทีไม่ได้ แต่ต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ให้รู้สึกว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงมาก แต่อาศัยเวลากับการเปลี่ยนแปลงด้วยการลงมือปฏิบัติให้ชาวบ้านเห็น เปลี่ยนแปลงไปทางที่จะช่วยเหลือให้ชาวบ้านดีขึ้น โดยต้องทำจนกว่าชาวบ้าน

จะกลายเป็นกำแพงวัดได้ วัดไม่จำเป็นต้องสร้างกำแพงและประตู ทั้งนี้จึงต้องฉลาดและเข้าใจว่าอะไรควรทำหรือไม่ควรทำอะไร บางครั้งต้องโง่เป็น ไม่ใช่ฉลาดอย่างเดียว เช่น การที่จะซื้อที่ดินรอบวัดที่ราคาสูงขึ้นทันทีเมื่อท่านตกลงใจว่าจะซื้อ แต่ท่านมองว่ายอมจ่ายให้เขา ให้เขาได้สิ่งที่พึงพอใจ ไม่อย่างนั้นก็ยากจะได้ที่ดินมา ยอมโง่บ้าง ทำไม่รู้บ้าง ให้คนที่เขาเอารัดเอาเปรียบได้ประโยชน์ไปบ้าง เพราะเราต้องการจะได้ที่ไว้ทำประโยชน์ก็ต้องยอม (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

3) เข้าใจความต้องการชุมชน ชุมชนต้องการความเจริญรุ่งเรือง ในช่วงที่วัดก่อร่างสร้างตัวเขาอาจยังไม่เห็น แต่พอวัดเจริญขึ้นเขาอาจเห็นโอกาสที่จะได้ประโยชน์สำหรับตนเอง ซึ่งก็ควรให้เขาได้มารับประโยชน์จากวัด ไม่ควรปฏิเสธ เช่นคนได้ทำการค้าขายก็ให้ถือว่าเขาได้ประโยชน์ วัดก็ได้ประโยชน์เช่นกัน โดยเฉพาะการออกแบบวัดให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน อย่างในชุมชนนี้จะออกแบบวัดให้เป็นวัดสำหรับศึกษา หรือสายปฏิบัติอย่างเดียวไม่สนใจชุมชน ก็ไม่ตรงกับยุคสมัยหรือสภาพแวดล้อมมากนัก ในวัดสมานรัตนารามก็ต้องสร้างพระให้ตรงกับความต้องการ คือต้องให้ท่านสวดมนต์ไหว้พระ บางช่วงต้องมาสงเคราะห์ประชาชนด้วยการนั่งรับสังฆทานหรือให้พร ภายในพรรษาก็มีการเรียนหนังสือ และต้องรับกิจนิมนต์ ให้ถือว่าเป็นกิจวัตรของพระภิกษุที่อยู่ในวัดแห่งนี้ วัดนี้จึงไม่ใช่เน้นให้พระปฏิบัติธรรม (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) เพราะชุมชนที่นี้ยังมีการปฏิบัติน้อยเนื่องจากยังดำเนินชีวิตด้วยการหาเช้ากินค่ำ พอเข้าวัดได้ตามแต่โอกาสเท่านั้น การต้องเข้าใจความต้องการชุมชนจึงจะสามารถบริหารวัดให้ดำเนินไปได้อย่างสะดวกและชัดเจนในแนวทางที่ดำเนินมานี้

จ. บุคลิกเน้นการดับทุกข์ (แก้ปัญา) เป็นลักษณะพระเถรีย์ มีความต้องการส่งเสริมการออกจากทุกข์ และสาเหตุที่ทำให้ทุกข์คือความอยากในการดำเนินชีวิต (พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ข้อ 1-122 หน้า 274-202) มีการส่งเสริมและสนับสนุนในแง่ของดำเนินกิจการและทำนุบำรุงกิจการให้คนมีการศึกษาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตามแนวทางด้านศึกษาสงเคราะห์, ด้านศาสนศึกษา โดยจะพบลักษณะของเจ้าอาวาส 4 ลักษณะคือ

1) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือฉลาดในการสร้างความเจริญ ป้องกันความเสื่อม อีกทั้งรู้จักวิธีการการแก้ไขและทำให้ประสบความสำเร็จ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2558, หน้า 147) โดยเจ้าอาวาสมีกุศโลบายในการสร้างเสริมกำลังใจ ในการสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดของเจ้าอาวาสนั้นมาจากพื้นฐานการที่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการความสำเร็จในแง่การทำงานและชีวิต (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

2) สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้บริสุทธิ์ คือมีความบริสุทธิ์ในแง่ของการเป็นพระภิกษุที่มีความโปร่งใส มีระบบการเงินที่ชัดเจน ตรวจสอบได้ (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

3) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เป็นการสร้างประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือปรารถนาประโยชน์ สร้างสาธารณะประโยชน์ มีการสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้าน และมีการสร้างสิ่งก่อสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน เช่น โรงพยาบาล (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

4) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือมีบุคลิกลักษณะศรัทธา เจ้าอาวาสเป็นพระนักเสียสละและมุ่งจะพัฒนาชุมชนอย่างชัดเจน โดยจะพบได้จากการมอบสถานที่ภายในวัดให้ชุมชนได้ใช้สอยในการค้าขาย รวมถึงมีการช่วยเหลือชาวบ้านเท่าที่จะเป็นไปได้ด้วยการจัดระเบียบที่อยู่ มีการเดินน้ำปะปาให้ชาวบ้านและสร้างสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อให้ชุมชนได้มาพัฒนาจิตใจ (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

ทั้ง 4 ข้อนี้เป็นข้อพิจารณาที่สนองให้เห็นรูปแบบที่ตรงกับสัมปรายิกัตถสังวัตติกรรม คือธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เป็นหลัก เป็นธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย เป็นหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2558, หน้า 147-148)

จ. บุคลิกแบบมีความเสียสละ เป็นลักษณะของพระเวสสันดร (พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ข้อ 1655-2440 หน้า 447-560) มีการจัดสรรในด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยพบว่าเมื่อมีปัญหาเดือนร้อนเกิดขึ้นกับชาวบ้านอันเกิดจากการขาดสิ่งอำนวยความสะดวก เจ้าอาวาสจะเข้าไปจัดการ เช่น ชาวบ้านไม่มีน้ำปะปาต้องสร้าง ต้องทำให้ หน่วยงานราชการไม่มีอะไรก็ต้องเข้าไปช่วยเหลือ และด้วยความเสียสละของท่านนี้เองทำให้คนเห็นและเกิดความเชื่อมั่น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) ในกรณีที่มีความเดือนร้อนจากภัยธรรมชาติ เช่นช่วงโควิด ได้มีการจัดสรรโรงทานให้กับผู้ประสบภัย (นายกฤษดา มหาวิริโยทัย ประธานกรรมการวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยบุคลิกความเสียสละนั้นนำไปสู่การพัฒนาวัดอย่างยั่งยืน คือ

1) การเป็นผู้นำของชุมชน การเป็นผู้นำในสังคมไม่ใช่แค่อยู่เพียงลำพังเราก็ออยู่ได้ เพราะวัดนั้นลำพังแค่การได้เงินจากผ้าป่าและกฐินก็อาจจะอยู่ได้แต่ลำพังวัดเท่านั้น แต่การที่จะช่วยเหลือใครได้นั้นไม่อาจทำได้ ไม่สามารถเป็นผู้นำในการช่วยเหลือชุมชนได้ จึงควรมีพระจำนวนหนึ่งที่จะต้องแสดงภาวะผู้นำของคนในสังคมบ้าง เหมือนสมัยแรกๆ คนส่วนใหญ่จะถือว่า วัดสมานรัตนารามเป็นวัดธุรกิจ แต่ถ้ามาศึกษาจริงๆ จะพบว่า วัดสมานรัตนาราม มีความเป็นผู้นำชุมชนอย่างมาก โดยสังเกตได้จากหน่วยงาน

ราชการเมื่อต้องการพูดคุยกับชุมชนจะต้องคุยกับเจ้าอาวาสวัดสมานฯ ด้วยเสมอ แสดงให้เห็นว่า วัดมีอิทธิพลต่อชุมชนอย่างมาก เพราะมีประสบการณ์การพัฒนาและเห็นผลงานนั้นอย่างเป็นรูปธรรมจึงเกิดการยอมรับและรับฟังจากหน่วยงานต่างๆ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

2) การเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ การเสียสละที่ทำภายในวัดนั้นเป็นการสร้างการเสียสละที่เรียกว่า พุทธกุศลโอบายสังเคราะห์ ดังจะเห็นได้จากตู้บริจาคที่มีเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่ให้ทุกคนต้องทำบุญทุกที่ แต่เพื่อให้คนที่ชอบทำบุญนั้นอาจมีวัตถุประสงค์ไม่เหมือนกัน บางคนชอบทำโรงพยาบาล บางคนอยากบริจาคช่วยค่าน้ำ ค่าไฟ หรือบูรณปฏิสังขรณ์ จึงมีตู้ไว้แต่ละที่เพื่อให้ความสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะทำบุญเท่านั้น ฉะนั้น การบริจาคเงินนั้นจึงไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักของวัดแต่เพียงอย่างเดียว แม้แต่เสียสละกำลังความคิด กำลังกายก็มีความสำคัญเช่นกัน กล่าวคือ เมื่อวัดยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้คน จึงจำเป็นต้องสร้างการเข้าใจต่อคนอื่นด้วยการช่วยเหลือ ถ้าเราไม่ช่วยใครเลย การจะทำอะไรก็ลำบาก เพราะเราไม่ได้แค่ต้องการเงินเท่านั้น แต่เราต้องการความช่วยเหลือด้านร่างกายและด้านอื่นๆ อีก จึงเป็นการเสียสละเพื่อให้ได้ใจในการที่ผู้คนจะได้ศรัทธาและตอบแทนกับวัดด้านใดด้านหนึ่ง (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

การที่เจ้าอาวาสเป็นผู้นำมีบารมีนั้นเป็นด้วยการเชื่อมโยงถึงบุคลิกลักษณะที่เป็นไปตามบุคลิกของการบริหารบ้านเมืองที่ทำให้เกิดความสุขสงบ และเป็นไปตามลักษณะผู้นำทางศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่สนับสนุนให้เกิดความศรัทธา โดยความศรัทธานั้นเป็นลักษณะเฉพาะของเจ้าอาวาสว่าจะสามารถทำให้คนดับทุกข์หรือปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ เมื่อพิจารณาจากบุคลิกของเจ้าอาวาสวัดสมานฯ จึงเป็นบุคลิกที่เชื่อมโยงกับบุคลิกที่สนับสนุนการบริหารจัดการวัดตามข้อกำหนดของหน่วยงานราชการและทำให้คนศรัทธาในแง่ของผู้นำการแก้ปัญหาชีวิตของผู้คนเป็นหลัก

1.2 รูปแบบการบริหารตามทฤษฎีการบริหาร

การบริหารวัดตามรูปแบบทฤษฎีมาจากการการทำงานในภาคสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้เจ้าอาวาสจำเป็นต้องได้รับความรู้ในแง่การบริหาร จะยิ่งทำให้งานได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้น ดังวัดสุทธิวรารามได้ใช้หลักการบริหารมาใช้ในวัดจึงเกิดการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการเขียนโครงการตามแผนพัฒนาวัดทำให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราราม, สัมภาษณ์) ในกรณีของวัดสมานรัตนารามก็มีหลักการบางอย่างที่สอดคล้องกับทฤษฎีการบริหาร ซึ่งอาจใช้ทฤษฎีโพสต์

คอร์บ (POSDCoRB) ที่เป็นรูปแบบการบริหารที่พัฒนามาจากการวิเคราะห์ภาระหน้าที่การบริหารงานของผู้บริหารในบริษัทที่มีการบริหารระดับโรงงานและทั่วไปที่ทำให้เห็นหน้าที่ของผู้บริหารที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับขนาดและความซับซ้อนของบริษัทที่ต้องมีการทำงานร่วมกันของบุคคลหลากหลาย ซึ่งนั่นทำให้การบริหารองค์ประกอบต่างๆ เป็นไปได้ (Luther Gulick, 1937, p.13) มาประยุกต์ใช้ภายใต้ระบบบริหารวัดจึงเป็นการตรวจสอบวิธีการทำงานที่อาจโยงให้เห็นชัดเจนผ่านระบบการบริหารทั้ง 7 ประการได้แก่

1.2.1 การวางแผน (Planning) เป็นการวางรูปแบบในการปฏิบัติหน้าที่ โดยวัดสมานรัตนารามมีการกำหนดเป้าหมายคือประโยชน์ของส่วนรวม เจ้าอาวาสจึงถือว่าเป็นผู้นำสังคมคือสร้างการยอมรับต่อสังคมในแง่ของความมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนารามได้จัดประเพณีวัดไว้ 3 ประเพณีคือ 1) วัดป่า สำหรับปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะสร้างพระนักปฏิบัติ 2) วัดเรียน สำหรับเป็นที่ศึกษาเล่าเรียน สร้างพระนักวิชาการ 3) วัดบ้าน เป็นวัดสำหรับเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านที่มีความทุกข์ สร้างความสบายใจให้ อีกทั้งยังสร้างศรัทธา เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนให้วัดทั้ง 2 ข้างต้นได้อยู่รอดอีกด้วย (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) วัดสมานรัตนารามถือว่าเป็นวัดบ้าน จึงวางแผนพัฒนาวัดไว้โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้ 2 แบบคือ

กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่ใกล้วัด ประชาชนกลุ่มนี้จะดำเนินชีวิตบนวิถีชีวิตแบบพุทธมาแต่เดิม เวลาเข้าวัดก็จะถือปิ่นโตเข้ามา พาลูกหลานเข้ามาทำบุญตักบาตร คนกลุ่มนี้แต่เดิมเข้าวัดตามประเพณีและใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่วุ่นวาย บางครั้งเข้าวัดมาเพื่อทำบุญเท่านั้น ไม่ได้ต้องการขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ชีวิตประสบความสำเร็จ

กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มคนไกลวัด คนเหล่านี้มาจากต่างถิ่น บางคนมาจากต่างประเทศมาทำงานโรงงานต้องการประสบความสำเร็จก็จะเดินทางมาที่วัด เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลให้สำเร็จได้ ขณะเดียวกันคนกลุ่มนี้จะมาไหว้ตามวัดหรือท่องเทียวตามคำแนะนำหรือโฆษณาเป็นหลัก จึงพลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ. ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

การกำหนดแผนการดำเนินงานที่สนองต่อความเป็นวัดบ้านด้วยการดำเนินแผนงาน ดังนี้

1) หากจุดเด่นในวัด หากวัดมีภูเขา ก็จัดให้มีการสร้างน้ำตกให้มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือหากมีพื้นที่เป็นนาข้าว เพื่อจัดการให้มีระเบียบไม่ไผ่เดิน มีบ่อน้ำ พัฒนาให้เป็นวิถีชุมชนบวช ต้องนำภูมิทัศน์ของวัดที่โดดเด่นในแต่ละพื้นที่แล้วพัฒนาให้เป็นสถานที่ดึงดูดใจ ควรประยุกต์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ แม้แต่

คำที่ใช้ในการนำมาเสนอให้คนสนใจก็เป็นสิ่งดึงดูดใจคนเข้ามาวัดได้ เช่น ทำบุญแก้ความขัดข้อง ทำบุญแพะรับบาป

2) ไม่สร้างอะไรที่เป็นภาระ มีบางวัดสร้างมหาเจดีย์ หากเจดีย์นั้นไม่เป็นที่รู้จักมากพอ เช่น พระปฐมเจดีย์ หรือเจดีย์ภูเขาทอง จะพบว่าเป็นปัญหาในแง่ของการดูแลรักษา สร้างเจดีย์ 2 ชั้น เกิดฝนตกแล้วรั่ว ทำให้ไม่จบ สุดท้ายก็ไม่มีใครไปไหว้ สุดท้ายก็ต้องหาสิ่งสักการะไปไหว้เช่นเดิม หากจะทำให้เป็นแบบพระปฐมเจดีย์ ก็ต้องมีพระร่วงโรจนฤทธิ์ ก็ต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนศรัทธา เพื่อให้มีคนมากราบไหว้ วัดสมานสร้างเจดีย์ เช่น พระธาตุอินแขวนจำลอง โดยมีพระพุทธรูปอยู่ด้านในที่ไม่มีใครเคยพบ คือพระพุทธรูวกั๊ก คือโพรตพุทธรูมารดา จึงกั๊กมือให้มาพึ่งธรรมจึงสร้างไว้เป็นอนุสรณ์ สำหรับให้คนมาไหว้ แต่คนชอบขึ้นไปถ่ายรูปด้านบน และกราบไหว้ได้ แม้เจดีย์ไม่ใหญ่แต่สร้างไว้เป็นจุดเด่น โดยเน้นให้ชาวพม่าที่มาทำงานในหมู่บ้านเราได้มาสักการะ

3) การตั้งธุรกิจเข้ามาในวัด ให้คนเข้ามาซื้อของภายในวัด จึงเปิดให้เขว่นมาเช่าที่วัด และอีกส่วนนั้นเป็นพื้นที่บริเวณหน้าไม่ควรให้ใครเช่า วัดควรดำเนินการเอง และหากดำเนินให้เช่าจะไม่สามารถดำเนินการเกี่ยวกับพื้นที่นั้นได้อีก เลยจัดการซื้อเฟรนไชด์มาบริหารจัดการด้วยตนเอง ขณะที่การซื้อนั้นก็ต้องพิจารณาว่า ร้านค้าที่วัดจะดำเนินการจัดการต้องไม่เป็นภาระของวัด แต่ต้องช่วยวัดในการทำให้เกิดประโยชน์และเอื้อต่อความเหมาะสมของพื้นที่ที่จัดแต่งให้เกิดความร่มรื่นมากยิ่งขึ้น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

การวางแผนและการดำเนินการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นวิสัยทัศน์แบบวัดบ้าน แม้วัดดังกล่าวจะมีรูปแบบของการดำเนินการที่เกี่ยวข้องทั้งความเป็นวัดที่มีการบูรณซ่อมแซมอาคารสถานที่ ขณะเดียวกันการสร้างสิ่งก่อสร้างเน้นความศรัทธาและธุรกิจที่สร้างรายได้ให้กับวัดเป็นหลักเพื่อเป็นไปตามลักษณะของวัดที่ต้องการส่งเสริมวัดป่าและวัดเรียน รวมถึงสร้างความเข้มแข็งให้กับพระพุทธศาสนา ผ่านการสร้างเชื่อมั่นให้กับสังคมเป็นหลักสำคัญ

1.2.2 การจัดองค์กร (Organizing) ในการบริหารงานนั้น ทางวัดสมานรัตนารามมีการจัดการองค์กรด้วยการกำหนดหน้าที่แบบกว้างๆ โดยทุกอย่างจะถูกตัดสินใจผ่านเจ้าอาวาส ในส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับฆราวาสจะมีฝ่ายดูแลจัดการ คือเวลามีปัญหาที่แจ้งกับท่านเจ้าอาวาสโดยตรง ท่านก็จะลงมาแก้ปัญหาให้ หรือไม่ก็ให้พระท่านมาช่วยจัดการ ส่วนใหญ่ท่านจะลงมาจัดการเอง (ศุภพันธ์ มนูญธรรมพร, เจ้าหน้าที่ภายในวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยวัดสมานรัตนารามเน้นไปที่ผู้นำเป็นหลัก ข้อพิจารณาที่สำคัญคือภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสคือมีปัญหา มีเมตตา เสียสละ และกตัญญู ในเรื่องการบริหารจัดการให้ถือว่าเจ้าอาวาสต้องมียานาการตัดสินใจเด็ดขาด แต่ในอนาคตเมื่อต้องมีผู้นำใหม่แล้วไม่มีคุณสมบัติที่

เหมาะสม ก็ต้องมีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ มีการดำเนินการแบบมูลนิธิ โดยมีการกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน ต้องสร้างการบริหารงานให้ดี แต่ยังคงให้พระมีอำนาจในการตัดสินใจและมีอำนาจในการดำเนินการ ไม่ควรนำฆราวาสมาคุมพระ เพราะอาจไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของวัดได้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

การจัดการองค์กรมีการดำเนินการอย่างเป็นสัดส่วน คือวัดนั้นมีสถานที่สำหรับบุคคลหลายประเภท ในส่วนของการท่องเที่ยวและการซื้อขายของก็จะมีการแบ่งสัดส่วนให้เป็นระเบียบว่าจะใช้พื้นที่ใดเป็นสถานที่สำหรับบูชาสิ่งศักดิ์ภายในวัด อีกส่วนหนึ่งก็ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เน้นความสงบ วัดสมานรัตนารามต้องการเป็นวัดที่สร้างประโยชน์ให้กับสังคมในแง่ของการสนับสนุนส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาจึงต้องสร้างให้มีสถานที่สำหรับฆราวาสได้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าสถานที่อื่น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.2.3 การบริหารงานบุคคล (Staffing) การสร้างวัดนั้นต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งคณะกรรมการวัด และคนภายนอก โดยงานจะสำเร็จได้ ไม่ใช่เริ่มที่คน แต่ต้องเริ่มที่งานคือสร้างงานก่อน ท่านจึงได้ทำการบูรณะศาลาเก่า กุฏิ เเมรุ และพระอุโบสถ เมื่อมีงานจึงเริ่มมีคนเข้ามา บางคนมาเพื่อสนับสนุนในแง่กำลังทรัพย์ เช่น ตอนที่สร้างอุโบสถใหม่ได้รับการช่วยเหลือจากวงศ์ตระกูลเงินประชา วิริยะพานิช และคนรอบวัดก็เริ่มเข้ามาช่วยทั้งในส่วนของงานบูรณะและการสนับสนุนดังที่พระวัลลภ ชุติวาลโล รองเจ้าอาวาสได้กล่าวว่า

“ตนเองนั้นชอบความสงบ ความสะดวก ไม่ได้ชอบความวุ่นวาย หากย้อนไปสู่การเป็นวัดที่สงบแบบนั้นอีกก็น่าจะดี แต่เมื่อวัดได้พัฒนาไปแล้วก็เห็นความเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง แม้แต่ตนเองเมื่อเห็นความเสียสละของท่านเจ้าอาวาสก็เลยเกิดความเชื่อมั่น และเข้ามาช่วยบริหารและทำหน้าที่แทนเจ้าอาวาสเวลาท่านไม่อยู่ หากมีปัญหาที่จะต้องปรึกษาท่านก่อนตัดสินใจเสมอ” (พระวัลลภ ชุติวาลโล รองเจ้าอาวาส, สัมภาษณ์)

ภายในวัดมีบุคลากรจำนวนมาก ส่วนหนึ่งมาจากแรงงานต่างด้าวที่มาจากประเทศพม่าและกัมพูชาซึ่งทำงานได้ดี ขยัน และอดทน แต่ทางวัดก็ต้องดูแลบุคลากรในพื้นที่ไปพร้อมกัน เนื่องจากคนในเขตพื้นที่วัดแม้จะทำงานไม่ดีเท่าแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน เป็นการดูแลและสนับสนุนชุมชนในพื้นที่ แต่หากคนงานในพื้นที่ไม่อาจทำงานได้เป็นที่น่าพอใจก็อาจพิจารณาให้ออกจากงานได้ เพื่อรักษาคนที่ขยันทำงาน ส่วนคนไทยจะไปอยู่ในส่วนค้าขายและจุดกราบไหว้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.2.4 การอำนวยการ (Directing) ในวัดมีการดำเนินการโดยแบ่งหน้าที่ระหว่างฆราวาสกับพระไว้ โดยฆราวาสนั้นจะเกี่ยวข้องกับด้านการจัดการร้านค้าและสถานที่ต่างๆ ภายในวัด ส่วนพระนั้นจะอยู่ในฝ่ายพิธีกรรม ถ้ามีปัญหา ก็จะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ตัดสินใจ ด้านการอำนวยการจะมีเจ้าอาวาสเป็นประธาน รองเจ้าอาวาสเป็นรองประธาน โดยเป็นผู้จัดการกิจกรรมภายในวัดและการสื่อสารต่างๆ ในวัด ส่วนการจัดการความปลอดภัยและพื้นที่ภายในวัด มีฆราวาสเป็นผู้ดำเนินการ คือ

- 1) การจัดการทั่วไป โดยเป็นการดูแลด้านร้านค้า ให้ได้มาตรฐาน ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค ส่วนร้านค้าจะเน้นสินค้าทางการเกษตรของชาวบ้าน โดยทางวัดได้จัดพื้นที่สำหรับการค้าขายไว้ให้
- 2) การจัดการจราจร มีการจัดการด้านจราจร หากเป็นวัดหยุดจะมีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจมาคอยดูแลเรื่องการจราจร และมีเจ้าหน้าที่ทางวัดช่วยดูแลเรื่องการจอดรถ
- 3) การจัดการด้านความปลอดภัย มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนจากมิจฉาชีพ
- 4) การจัดการด้านสุขอนามัย มีสถานีนามัยและมีพยาบาลคอยดูแลนักท่องเที่ยวและประชาชนที่เข้ามาภายในวัด หากเจ็บป่วยมากก็มีรถพยาบาลคอยดูแลเพื่อส่งไปที่สถานพยาบาล
- 5) การจัดการด้านการก่อสร้าง ทางวัดมีการก่อสร้างตลอดเวลา จึงมีการจ้างงานเป็นชาวต่างชาติทั้งพม่า และกัมพูชา เพื่อดำเนินการได้สะดวกจึงต้องมีการจัดสรรดูแลด้านต่างๆ ให้คนงานทำงานได้ดีขึ้น (นายกฤษดา มหาวิริโยทัย ประธานกรรมการวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.2.5 การประสานงาน (Coordinating) การมีส่วนร่วมถือเป็นหน้าที่ของพระภิกษุที่จะต้องช่วยให้ชาวบ้านรู้ประโยชน์ แล้วทำถิ่นของตนเองให้เป็นรมณีย์ เพราะทุกคนต้องร่วมกันทำถิ่นที่อยู่ของตนให้เป็นรมณีย์ด้วย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2561, หน้า 31) วัดสมานรัตนารามนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จากการที่เจ้าอาวาสสามารถเข้ากับชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยท่านได้เปิดวัดให้เป็นที่พักอาศัยสำหรับชุมชน และคนในชุมชนยังเข้ามารับผิดชอบงานและกิจกรรมภายในวัด หากในชุมชนมีอะไรที่ต้องปรับปรุง เจ้าอาวาสก็จะถูกเชิญให้เข้าไปมีส่วนร่วมเสมอ ถ้าชุมชนขาดเหลืออะไรก็ตาม ท่านจะช่วย และมองความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนรอบวัดถือเป็นส่วนหนึ่งของวัดเช่นกัน ฉะนั้น ท่านจึงบริหารจัดการภายในวัดด้วยการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน ไม่เอาความคิดของเป็นตัวเองเป็นที่ตั้ง (กาญจนา คัมภีร์ยาน, แม่ค้า, สัมภาษณ์) ในส่วนของการรับผิดชอบต่อกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด จะเห็นว่าการรวมตัวกันของคนภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังจะพบว่า ถ้าทางวัดมีกิจกรรม ส่วนใหญ่แม่ค้าทุกคนก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ในทุก ๆ ด้าน ในเรื่องของกิริยามารยาท การพูดจา การค้าขาย สินค้าท่านก็จะเน้นให้เราบริการลูกค้าอย่างดี ดูแลลูกค้า สินค้าต้องไม่แพง เป็นสินค้าอย่างดี โดยเฉพาะขนมจาก

ท่านจะดูแลมาก เมื่อเวลาวัดมีงานก็จะช่วยกันตลอด ช่วยเหลือกันตลอด (วิภาวดี กิจธนภัทร, แม่ค้า, สัมภาษณ์)

1.2.6 การรายงาน (Reporting) การรายงานการดำเนินการนั้นจะรายงานตรงต่อเจ้าอาวาส ส่วนการรายงานด้านการเงิน เจ้าอาวาสมีแนวคิดที่ต้องชี้แจงกับสังคมด้วยการทำเป็นเอกสาร และสร้างวัตถุตามวัตถุประสงค์ของเงินที่บริจาคคือ สร้างโรงพยาบาล และสร้างสถานปฏิบัติธรรม โดยให้บริการฟรีแก่ประชาชนทุกคน มีชาวบ้านและเยาวชนมาเข้าอบรมจำนวนมาก คนมาที่นี่ทำบุญจะรู้ได้เลยว่า เอาเงินไปทำอะไร จะเห็นจากการก้าวหน้าของโครงการ โดยไม่จำเป็นต้องทำเอกสารชี้แจงอะไรทั้งสิ้น แบ่งเงินไปช่วยสาธารณประโยชน์ เช่น โรงเรียน สถานีดำรงจ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยจะพบว่า ผลการปฏิบัติการณ์ภายในวัดนั้นได้สะท้อนผ่านการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนปรากฏเป็นสิ่งที่ต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (เจษฎา ธรรมสิทธิ์, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) ต่อการรายงานผลนั้นเป็นการรายงานตรงต่อผู้มาบริจาค และเป็นการรายงานด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม

1.2.7 งบประมาณ (Budgeting) วัดในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างชัดเจน ทำให้วัดที่ต้องการพัฒนาจำเป็นต้องหาผู้อุปถัมภ์จากประชาชนที่ศรัทธามาเป็นทุน (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์) การจัดสรรเงินทองนั้นในแง่ของวัดมีการกล่าวถึงการทำบุญซิริยารับรายจ่าย ขณะเดียวกันก็มีการจัดสรรงบประมาณที่ได้จากการบริจาคมาก่อสร้างเพื่อให้ผู้บริจาคเห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าจะชี้แจงแค่เพียงในบัญชีเท่านั้น โดยจะพบว่า การก่อสร้างและงบประมาณที่ใช้นั้นจะถูกพิจารณาจากเจ้าอาวาสเป็นหลัก เพราะการพัฒนาที่เกิดขึ้นมาจากปัญหาภายในชุมชน และเมื่อท่านจะแก้ไขก็จะแก้ไขตามดุลพินิจของท่าน ช่วยให้คนในชุมชนมีสถานที่ทำมาหากิน มีสถานที่ค้าขาย มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ทำให้คุณภาพชีวิตของคนหลายคนในชุมชนดีขึ้นมาก (นิตยา คงพิรุณ, แม่ค้า, สัมภาษณ์) จึงเป็นการจัดสรรงบประมาณการใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ของการแก้ปัญหาวัดและชุมชน ด้วยการสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อเป็นการชี้แจงได้ว่างบประมาณที่ได้มานั้นได้ใช้ในการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ให้ปรากฏเป็นที่รับรู้ได้

1.3 รูปแบบการบริหารวัดตามหลักพุทธธรรม

รูปแบบของการบริหารวัดตามหลักพุทธธรรมปรากฏในสมัยพุทธกาลด้วยการนำเอาหลักธรรมมาประกอบในการบริหาร โดยพิจารณาจากบทบาทที่แต่ละคนควรปฏิบัติผ่านหลักการที่

เหมาะสมแก่ภาระหน้าที่ ซึ่งบทบาทดังกล่าวนั้นปรากฏมีตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ปรากฏในบทบาทของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้สาวกต้องมีความเฉียบแหลม มีการแนะนำ แก่ลัวกล้า เป็นพหูสูตร ทรง ธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามที่ เกิดขึ้น ให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ทีฆนิกาย มหาวรรค ข้อ 168 หน้า 113-115) จาก หลักฐานในพระไตรปิฎก ได้กำหนดหน้าที่ของพุทธบริษัท 4 ไว้ในฐานะผู้ศึกษา ปฏิบัติ ปกป้องคำสอน ซึ่ง เป็นที่มาของการบริหารจัดการวัดบนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสจะต้องทำให้ ประชาชนมีส่วนในการอุปถัมภ์คณะสงฆ์และร่วมรับผิดชอบกิจการของสงฆ์ในทุกระดับมากกว่าที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน อาทิ การให้องค์กรท้องถิ่นตั้งแต่ระดับจังหวัดลงมาถึงตำบลมีหน้าที่ทำนุบำรุงกิจการของสงฆ์ ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 385) ข้อพิจารณานี้ช่วยขยายทำให้เกิดภาระที่จะต้องช่วยกันรักษาและจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนาใน ในฐานะที่เป็นสถานที่สำหรับรวบรวมพุทธบริษัททั้ง 4 ไว้ด้วยกันและสืบต่อพระพุทธศาสนาต่อไป โดยพบว่า รูปแบบการบริหารบทบาทให้เป็นไปตามหลักพุทธธรรมไว้ ดังนี้

1.3.1 การบริหารตน เป็นการพิจารณาบทบาทของเจ้าอาวาสบนฐานของการเข้าใจบริบท ทางด้านวินัย และสังคม กล่าวคือ

1.3.1.1 ด้านวินัย การใช้หลักปฏิบัติที่เคร่งครัดในแง่ของการปฏิบัติตนให้ถูกต้องและ สอดคล้องกับวินัยนั้นปรากฏเป็นข้อพิจารณาแรกในการกล่าวถึงการปฏิบัติต่อเงินทองที่เป็นเหตุทำให้เกิด ข้อตำหนิตั้งปรากฏในการสังคายนาครั้งที่ 2 คือ ภิกษุวัชชีบุตรทั้งหลายชาวกรุงเวสาลี ในวันอุโบสถนั้น ใช้ ถาดทองสำริดตักน้ำไว้จนเต็มท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้วแนะนำพวกอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลี ผู้ผ่านมา ผ่านไปว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงถวายรูปียะแก่สงฆ์ นึ่งกหาปณะบ้าง กึ่งกหาปณะบ้าง นึ่งบาท บ้าง นึ่งมาสกบ้าง สงฆ์มีธุระที่ต้องทำด้วยบริวาร” เมื่อพวกภิกษุวัชชีบุตรกล่าวอย่างนี้ ท่านพระย สกาทันทกบุตรจึงบอกพวกอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีดังนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านอย่าถวาย รูปียะแก่สงฆ์ นึ่งกหาปณะบ้าง กึ่งกหาปณะบ้าง นึ่งบาทบ้าง นึ่งมาสกบ้าง ทองและเงินไม่สมควรแก่ พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรไม่ยินดีทองและเงิน ไม่รับทองและเงิน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งหลายปล่อยวางแคว้นและทอง ปราศจากทองและเงิน” พวกอุบาสก อุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีแม้อันท่านพระยสกาทันทกบุตรกล่าวเตือนอย่างนี้ ก็ยังขึ้นถวายรูปียะแก่สงฆ์ นึ่ง กหาปณะบ้าง กึ่งกหาปณะบ้าง นึ่งบาทบ้างนึ่งมาสกบ้างอยู่นั่นเอง เมื่อผ่านคืนนั้นไป พวกภิกษุวัชชี บุตรชาวกรุงเวสาลี ได้แบ่งเงินนั้นตามจำนวนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีได้

กล่าวกับท่านพระยสกาณทกบุตรดังนี้ว่า “ท่านยสะ เงินจำนวนนี้เป็นส่วนแบ่งของท่าน” ท่านพระยสกาณทกบุตรตอบว่า “ท่านทั้งหลาย ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค 2 ข้อที่ 446 หน้า 394) ข้อพิจารณานี้ทำให้เห็นว่า การรับเงินเพื่อเป็นสมบัติของตนเองเป็นข้อพิจารณาเรื่องเงินและทองในที่นี้ ในส่วนของท่านเจ้าอาวาสได้ถือว่า เงินทองที่ได้มานั้นเป็นด้วยคนประสงค์จะสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคม ทั้งสร้างวัดให้คนได้ประโยชน์ สร้างโรงพยาบาล สร้างสถานปฏิบัติธรรม โดยให้บริการฟรีแก่ประชาชนทุกคน มีชาวบ้านและเยาวชนมาเข้าอบรมจำนวนมาก คนมาที่นี้ทำบุญจะรู้ได้เลยว่า เอาเงินไปทำอะไร ไม่ใช่ให้พระได้ประโยชน์ แต่จะเห็นจากการก้าวหน้าของโครงการ ทั้งยังช่วยสาธารณประโยชน์ เช่น โรงเรียน สถานีตำรวจ และวัดต่างๆ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปุณฺณโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.3.1.2 ด้านหลักธรรม การปฏิบัติตามหลักธรรมถือว่าเป็นข้อพิจารณาถึงแนวทางการรับรู้ การเข้าใจหลักทางพระพุทธศาสนาไม่น้อยแค่ไหน โดยเจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้มีความสามารถมีความรอบรู้ เพราะการรอบรู้ถือเป็นคุณสมบัติของพระภิกษุในครั้งพระเจ้าอโศกได้สอบถามถึงความเป็นพระภิกษุผ่านการเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวาทีอย่างไร ปรากฏคำตอบคือทรงเป็นวิฆชาที กล่าวคือมีลักษณะที่ไม่ได้ปฏิเสธทุกอย่างว่าเป็นเรื่องไม่เหมาะสมทั้งหมด แต่พิจารณาติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ จึงชื่อว่าวิฆชาที (มีปกติจำแนก) มิใช่เอียงขวาที (มีปกติกล่าวโดยส่วนเดียว) (พระไตรปิฎกเล่มที่ 24 อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ข้อ 94 หน้า 221) การบริหารวัดจึงต้องมีการจำแนกแยกแยะ ไม่ใช่จะจำกัดไปเป็นส่วนเดียว ซึ่งการบริหารของเจ้าอาวาสจึงต้องพิจารณาแก้ไขปัญหาให้เหมาะสมทั้งหลักการทางโลกและทางธรรม เพราะเจ้าอาวาสจะต้องมีวิธีวิเคราะห์ที่ช่วยจำแนกแยกแยะ ปรากฏการณ์ของปัญหาที่ประสบในระดับต่างๆ ทั้งด้านชีวิต การทำงาน ปัญหาองค์กร ปัญหาสังคม ฯลฯ ให้ถ่องแท้ได้ เนื่องจากปัญหาทางโลกในปัจจุบันมีความซับซ้อน ทั้งการถดถอยของศีลธรรม คุณธรรม ปัญหาและอุปสรรคทั้งหลาย มิได้เกิดการเหตุส่วนบุคคลเพียงลำพัง แต่เกี่ยวข้อง มีผลกระทบมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ในระดับต่างๆ ทั้งครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชน สังคม อันเป็นปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มคน (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2561, หน้า 85) จากข้อพิจารณานี้ การบริหารตนของเจ้าอาวาสเป็นการพิจารณาแยกแยะทุกอย่างให้มีมิติมากกว่า 1 อย่าง เช่น การพิจารณาความหลากหลายในบริบทของการแก้ปัญหาจึงเริ่มจากการชุมชนรอบวัด แล้วจึงขยายไปสู่หน่วยงานรัฐ และอื่นๆ โดยเจ้าอาวาสเข้าไปช่วยเหลือกลุ่มคนเหล่านั้นด้วยการให้ในสิ่งที่เขาต้องการ บางคนต้องการโอกาส ต้องการพื้นที่ในการทำมาหากิน ก็ต้องหาพื้นที่ให้เขาได้ประโยชน์ เขามาช่วยกันพัฒนาวัด นอกจากนั้นยังมอบการช่วยเหลือให้กับหน่วยงานรัฐ ทำให้ได้รับความ

เชื่อถือและเกรงใจ เมื่อมีเรื่องอะไรก็จะมาปรึกษาและเกื้อกูลกันและกัน (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.3.2 การบริหารหมู่คณะ การบริหารหมู่คณะเป็นการบริหารด้วยการถือหลักพระวินัยที่ระบุงการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจำเป็นต้องมีหลักปฏิบัติที่เอื้อต่อกันในมิติต่างๆ (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม, สัมภาษณ์) คือ

1.3.2.1 ความสามัคคีของชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการก่อสร้างเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน เมื่อจำเป็นต้องมาอยู่ร่วมกันจึงต้องเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา คือเมื่อบางครั้งขัดความรู้สึก ก็ต้องคิดเรื่องบุญกรรมและความเป็นญาติธรรม แต่ทำอย่างไรจะประคับประคองให้ไปด้วยกันได้ ในเมื่อเลือกไม่ได้ที่จะอยู่กับคนอื่นก็ต้องยอมรับ (ธนวัฒน์ ธีระตระกูล ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์, สัมภาษณ์)

1.3.2.2 ความเป็นธรรม ต้องรักษากฎกติกาที่วางไว้ หากจะขอล่าหาเกิดขึ้นภายในวัดต้องตัดสินใจให้เป็นไปตามกฎกติกา

1.3.2.3 ยอมรับความจริง ต้องยอมรับความจริงว่าความผิดพลาดเกิดขึ้นได้ ต้องยอมรับว่าปัญหาเกิดขึ้น ต้องหาสาเหตุปัญหาและแก้ไข ไม่ควรจะหลีกเลี่ยง หรือมองว่าไม่ใช่ปัญหาแต่ควรจะยอมรับเพื่อจะได้แก้ไข กรณีที่เกิดการตัดสินใจผิดพลาดหรือไม่ธรรมก็ต้องมีการยอมรับความจริง แม้แต่การเป็นผู้นำก็ต้องรับผิดชอบได้ ยอมรับ (นายกฤษดา มหาวิริโยทัย ประธานกรรมการวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

1.3.2.4 หลักกัลยาณธรรม มีวาจาจาม เจริญถ้อยคำไพเราะ เพราะมีเยาวชนรุ่นหลังๆ จะต้องพัฒนาเพิ่มเติมกันต่อไป งานไม่ได้เป็นรูปแบบบริษัท เป็นการบริหารแบบเมตตา ไม่สามารถใช้อำนาจได้ เพราะไม่ได้หัวหน้างานที่จะบังคับเขาได้ โดยการบริหารงานจะขึ้นตรงกับเจ้าอาวาส เมื่อเป็นแบบนั้นการที่ฆราวาสจะมาช่วยบริหารงานในส่วนอื่นจะต้องเรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นด้วยการมีความเมตตาเจ้าอาวาส เรื่องบางเรื่องคนก็ไม่กล้าจะพูดคุยกับเจ้าอาวาสจึงมาปรึกษากับเจ้าหน้าที่ฆราวาสเพื่อบอกต่อเรื่องเหล่านี้แก่เจ้าอาวาส (ธนวัฒน์ ธีระตระกูล ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์, สัมภาษณ์)

1.3.2.5 ความสามารถและศักยภาพของบุคคล แต่ละบุคคลที่มีความสามารถจะมาช่วยงานวัด บางคนการช่วยเหลือประชาสัมพันธ์ การช่วยเหลือคนที่มาวัด อาสาสมัครที่เข้ามาช่วยวัด โดยทุกคนนั้นถือว่าที่นี่ให้โอกาส เพราะตามธรรมดาคนที่มาร่วมงานในวัดก็เพราะไม่สามารถทำอะไรที่อื่นได้ เมื่อวัดให้โอกาสจึงเป็นเรื่องที่จะต้องพัฒนาตัวเอง คือเป็นบุญที่มาทำงานในวัด เพื่อแรงใจในการดำเนินชีวิตและได้เห็นคุณค่าของตัวเองแม้จะอายุมากและเจ็บป่วยมากก็ตาม (ธนวัฒน์ ธีระตระกูล ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์, สัมภาษณ์)

1.3.3 การบริหารกิจกรรมของวัด การกำหนดรูปแบบการบริหารวัดนั้นด้วยการสร้างที่พึ่ง (สรณะ) โดยที่พืงนั้นมาจากบุญวัดให้เป็นที่พึ่ง จากการบุญพระอุโบสถ และพระประธานเสียใหม่ และสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จในชีวิตได้ด้วยการสร้างพระพิฆเนศ ราชู และสร้างงานให้กับชุมชนรอบวัดได้มีรายได้สำหรับเป็นที่พึ่งในการดำเนินชีวิต สร้างโรงพยาบาลให้เป็นที่พักพิงของคนเจ็บป่วยทั่วไป และสร้างสถานปฏิบัติธรรมให้เป็นที่พักพิงของคนที่กำลังทุกข์ใจ (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์) โดยกล่าวได้ว่า วัดนั้นได้มีดำเนินกิจกรรม 2 แบบคือ

1.3.3.1 บริหารกายภาพ มีการดำเนินการให้มีตลาดนัดของชุมชน และสนับสนุนให้มีการนำสินค้าภายในชุมชนมาขายให้กับนักท่องเที่ยว มีโรงพยาบาลและหน่วยแพทย์ฉุกเฉินสำหรับดูแลนักท่องเที่ยวและประชาชนโดยรอบ มีบรรยากาศร่มรื่น สะอาด โดยผู้รับผิดชอบคือให้ชาวบ้านด้วยดูแลกันเอง (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) การเน้นบริหารทางกายนั้นจะพบได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่ปรากฏในวัดคือ

1) กิจกรรมส่งเสริมภูมิปัญญา เป็นการสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น มีการรักษาประเพณีโบราณ ปิดทองฝังลูกนิมิต จัดงานประจำปี สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น แพทย์แผนไทย กระทบวัฒนธรรมในแม่น้ำบางปะกง การค้าขายสินค้าท้องถิ่น สถานที่พักต่างๆ โดยสร้างให้มีพื้นที่สีเขียวแต่ไม่เน้นให้เป็นป่า เพราะสถานที่ไม่เหมาะแก่การสร้างให้เป็นป่า จึงเพียงแค่ให้ความร่มรื่นเท่านั้น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) และโครงการปลูกต้นไม้ ปลูกสวนไม้ดอก ปลูกสวนสมุนไพรเป็นแหล่งศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจ

การได้เดินทางมาวัดสมานนี้เพราะมาแล้วรู้สึกสบายใจ สบายกาย เนื่องจากวัดมีความร่มรื่น บรรยากาศดี และมีความเป็นสปปายะในหลาย ๆ ด้าน เช่น มีร้านอาหาร มีตลาดนัดสินค้าของชุมชน มีสถานที่พักผ่อน มีสถานที่ทำบุญ นั่งสมาธิ ทำให้เรามาแล้วรู้สึกสบายใจ และยังเป็นส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนได้ชุมชนได้นำสินค้าออกมาขายให้กับนักท่องเที่ยว มีสินค้าตั้งมากมายเหมือนกับของที่ขายอยู่ที่บ้าน ดังนั้นการที่ได้มาที่นี่เหมือนได้มาตลาดแถวบ้าน (เจษฎา ธรรมสิทธิ์, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์)

2) กิจกรรมส่งเสริมกายภาพ มีการจัดกิจกรรมและโครงการที่ชัดเจนที่สุด คือ

ก. การสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดจำเป็นต้องดึงดูดใจ เช่น เจดีย์เป็นการจำลองสังเวชนียสถาน เพราะเป็นที่รู้จักของคนเป็นจำนวนมาก และคนส่วนใหญ่ต้องการเดินทางไปกราบไหว้ที่ประเทศอินเดีย อีกอย่างคือสถานที่สร้างอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชนทำให้สามารถดึงคนเขามาร่วมในกิจกรรมภายในวัดได้ (พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุวรรณภูมิพุทธชนันต์, สัมภาษณ์) วัด

สมานรัตนารามจะเน้นการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ เป็นที่นับถือของชาวไทยพุทธ และพระพิฆเนศวรค์ใหญ่สุด เป็นที่นับถือของชาวไทยมาอย่างยาวนาน เจ้าแม่กวนอิมองค์ใหญ่ เป็นที่นับถือเป็นคนไทยเชื้อสายจีน และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมสะดวกสบายสร้างไว้ 3 ชั้น ชั้นล่างจุคนได้จำนวนมาก มีโรงอาหารและห้องน้ำชั้นล่าง ชั้น 2 เป็นห้องแยก จุคนได้ห้องละ 100-200 คน มี 6 ห้อง ชั้น 3 มีห้องนอนเป็นสัดส่วนทุกอย่างจะครบสะดวกสบายอยู่ในอาคาร (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

ข. กิจกรรมที่สนองความต้องการของชุมชน ชุมชนต้องการกินดีอยู่ดี ก็ต้องมีการสร้างตลาดให้เขาทำมาหาเลี้ยงชีพได้ เขาไม่มีกำลังความสามารถไปหาหมอหรือสถานีนอนามัยก็ต้องดำเนินแผนการช่วยเหลือ แต่หากวัดยังไม่พร้อมก็ต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป (พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเมธี) รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุวรรณภูมิพุทธชนันต์, สัมภาษณ์) โดยรูปแบบการจัดการจัดการของวัดสมานรัตนารามได้มีการดำเนินการโรงเรียนมีการดำเนินการโดยคณะกรรมการสถานศึกษาและมีวัดเข้าไปมีส่วนร่วมและในช่วงที่เกิดปัญหาภัยแล้ง วัดก็ไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาภัยแล้ง มีการขุดสระน้ำประจำหมู่บ้าน มีโดมประชามสำหรับเป็นพื้นที่ในการจัดงานในพื้นที่ประมาณ 8 ไร่ สงเคราะห์หน่วยงานราชการให้มาตั้งศูนย์กองงานพิธีจัดงานศพของกระทรวงวัฒนธรรม มีการตั้งศูนย์อนามัยภายในวัดเพื่อดูแลคนในชุมชน (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) ข้อมูลที่ทำให้วัดสมานรัตนารามได้รับความสนใจอย่างมาก มาจากการสร้างวัดที่ตอบสนองความต้องการ คือ วัดนั้นจะต้องโดดเด่นทางด้านการท่องเที่ยว สิ่งสักการบูชา มีของให้มาชิม มาจับจ่ายใช้สอย ทั้งของหวาน ของคาว และเสื้อผ้า มีการรักษาความปลอดภัยด้านเวรยาม ด้านจุดคัดกรองโควิด ทุกร้านต้องมีเจลล้างมือให้ลูกค้า แม้ค้าต้องใส่หน้ากากอนามัย มีห้องพยาบาลที่มีพยาบาลมาประจำทุกวันหยุดราชการ มีหน่วยปฐมพยาบาล มีผู้ว่า รองผู้ว่า ปลัด เข้ามาตรวจ เน้นราคาที่ถูกตามมาตรฐาน ที่กรมพาณิชย์ กรมการค้า และหน่วยงานเข้ามาตรวจสอบได้ เช่น มาตรวจกิโลสำหรับชั่งของ มาตรวจราคาเสื้อผ้า อาหารว่าขายราคาตามมาตรฐานไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และสร้างโรงพยาบาลเพื่อช่วยเหลือสังคม โดยโรงพยาบาลสมานรัตนารามขึ้นตรงกับโรงพยาบาลพุทธโสธรเป็นโรงพยาบาลของรัฐที่แยกของมา ทุกวันอาทิตย์ต้นเดือนจะมีการรับบริจาคโลหิตที่ชั้น 1 ช่วยสภากาชาดจังหวัด ฉะนั้น เจ้าอาวาสสร้างวัดเพื่อเน้นประโยชน์ให้กับประชาชน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยต้องการให้ชุมชนมีอาชีพ มีรายได้ มีที่อยู่สามารถเลี้ยงดูครอบครัว สมัยก่อนถนนเป็นลูกรังจนตอนนี้ลาดยางหมดแล้ว ท่านเน้นช่วยเหลือคนในชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัดเป็นหลักก่อนแล้วกระจายไปต่างจังหวัด และจึงช่วยเหลือคนที่เข้ามาขอความช่วยเหลือ ให้เข้ามาขายของฟรี ไม่เก็บค่าที่แล้วแต่จะช่วยทำบุญ (สุรรักษา ธรรมมาธร, แม่ค้า, สัมภาษณ์)

1.3.3.2 บริหารใจ มีการดำเนินการให้มีสถานที่ปฏิบัติธรรม สวดมนต์ สถานที่ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทุกวันพระมีการสวดมนต์ ให้พระภิกษุช่วยดูแล บางครั้งก็ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติมาเปิดหลักสูตรอบรม (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยวัดสมานรัตนารามได้ส่งเสริมโครงการพัฒนาชุมชนให้มีความสามัคคี มีสถานที่ปฏิบัติธรรม แต่การปฏิบัติธรรมของฆราวาสยังมีจำนวนน้อยอยู่ แต่ก็ได้รับความสนใจมากขึ้น เนื่องจากไม่ใช่ปฏิบัติธรรมอย่างเดียว มีกิจกรรมคือ พระในบ้าน ทำให้คนสนใจมากขึ้น (แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ประธานมูลนิธิโพธิ์วัฒนา, สัมภาษณ์) เพราะวัดแบบเดิมหรือวัดป่าไม่มีกิจกรรมให้คนศรัทธาแต่มีกิจกรรมให้คนมีปัญญา แต่วัดสมัยใหม่ที่พัฒนาตามยุคสมัย เพื่อให้คนที่ไม่มีศรัทธามากนักมีแรงจูงใจในการเข้าวัดให้ได้ เมื่อมีศรัทธาแล้วจึงสามารถสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นได้ไม่ยาก นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมการบวชเพื่อปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา

1.3.4 การบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์ การดูแลรักษาครุภัณฑ์และลหุภัณฑ์ ทางวัดยังไม่แบ่งสัดส่วนชัดเจน เนื่องจากยังมีการจัดแบ่งเขตสงฆ์กับฆราวาสไม่ชัดเจน เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และที่สาธารณะยังคงปะปนกันอยู่ อีกทั้งสถานที่ปฏิบัติธรรมซึ่งควรจะต้องจัดสรรให้อยู่แยกต่างหากจากสถานที่ชุมชนเพื่อจะได้เหมาะหรือเป็นสัปปายะสำหรับการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น แต่ยังคงจัดไว้ปะปนกับเขตบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้บรรยากาศไม่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ควรมีการจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับความเป็นวัด และชุมชนที่ต้องอยู่ร่วมกันให้เหมาะสมยิ่งขึ้น (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์) ด้วยการบริหารจัดการศาสนสมบัติภายในวัดโดยเริ่มจากการบูรณะกุฏิ พระอุโบสถและศาลาการเปรียญ รวมถึงการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัด เพื่อสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นภายในวัด โดยจะพบว่า

1) ต้องสร้างวัดให้ยิ่งใหญ่ การสร้างสิ่งต่างๆ ที่จะดึงให้คนมาวัดให้มากที่สุด แนวคิดดังกล่าวนี้ได้มาจากการที่จะสร้างวัดให้เป็นสถานที่เหมาะแก่การที่คนจะเข้ามาตลอดนั้น ต้องสร้างบางอย่างให้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น ถ้าวัดที่มีเกจิอาจารย์ก็ต้องสร้างให้ใหญ่โตอย่างที่วัดหลวงพ่อคุณได้มีการสร้างหลวงพ่อกุณองค์ใหญ่ไว้ เพราะสร้างองค์เล็กก็ไม่มีคนสนใจ ซึ่งหลังจากสร้างขึ้นมาก็ทำให้คนรู้จักมากกว่าวัดบ้านไร่ซึ่งเป็นวัดของหลวงพ่อกุณเดิมเสียอีก

2) ต้องสร้างสถานที่ใช้ประโยชน์ได้ เพื่อเอื้อให้กับคนทุกคนที่มาด้วยศรัทธาต้องให้มีที่สำหรับบูชา และหากต้องการปฏิบัติก็ต้องเอื้อให้คนเหล่านั้นด้วยเช่นกัน จึงไม่สร้างอะไรที่เกินพอดี ไม่ต้องมีศิลปะมากนักที่ประโยชน์เป็นหลัก (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

2. รูปแบบความต้องการของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการบริหารวัด

ความต้องการของชุมชนได้ส่งผลกระทบต่อการบริหารวัดโดยพบว่า วัดนั้นต้องประยุกต์และปรับตัวเข้ากับสังคมให้ได้ ขณะเดียวกันก็ยังรักษาดั้งเดิมไว้ และต้องเข้าใจความต้องการของคนและจัดสรรให้เกิดความเหมาะสมแก่ความต้องการนั้น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) เมื่อพิจารณาจากการบริหารวัดสมานรัตนารามจึงมีรูปแบบที่ตรงกันกับปัจเจกบุคคลและสังคม ดังนี้

2.1 ความต้องการของปัจเจกบุคคล

การพัฒนาวัดนั้นเป็นไปตามความต้องการประโยชน์ที่เป็นปัจจุบันหรือประโยชน์ทันตาเห็น (ทิฐฐธัมมิกัตถ์) เรื่องความเป็นอยู่ทุกๆ ไป ตั้งแต่ด้านเศรษฐกิจ เงินทอง การหาเลี้ยงชีพ โดยใช้ปัญญาขยันหมั่นเพียรสุจริต การมีครอบครัวที่อบอุ่นอยู่ดีผาสุก การอยู่ร่วมสังคมที่เอาใจใส่ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561, หน้า 15) โดยข้อพิจารณาจากความต้องการของบุคคลที่พิจารณาของแต่ละบุคคลที่ต้องการจากวัดเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันที่สนองต่อปัจเจกบุคคล ดังนี้

2.1.1 ความต้องการทางด้านรายได้ที่เพียงพอ การค้าขายทำให้เศรษฐกิจในระแวกนี้ดีขึ้น คุณภาพชีวิตของชุมชนก็ดีขึ้นมาก ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนนี้ ตอนนั้นสร้างโรงพยาบาลเสร็จแล้ว ก็เริ่มตรวจรักษาผู้ป่วยเรื้อรัง เป็นการปรับเปลี่ยนคุณภาพชีวิต แล้วยังเปิดรับบริจาคเลือดทุกเดือน หลวงพ่อเจ้าอาวาสดูแลระบบการค้าขายเป็นอย่างดี มีการจัดสถานที่ ในส่วนไหนที่มีปัญหาท่านก็จะลงมาดูแลตลอด ใครที่มีปัญหาตรงไหนอย่างไรสามารถเข้าปรึกษาท่านได้โดยตรง (วิภาวดี กิจธนภัทร, แม่ค้า, สัมภาษณ์) การพัฒนาของวัดสมานรัตนารามจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้คนภายในชุมชนได้มีโอกาสได้ค้าขายจนทำให้วิถีชีวิตดีขึ้น

2.1.2 ความต้องการสภาพแวดล้อมที่ถูกลักษณะและปลอดภัย การได้เดินทางมาวัดสมานรัตนารามนี้เพราะมาแล้วรู้สึกสบายใจ สบายกาย เนื่องจากวัดมีความร่มรื่น บรรยากาศดี และมีความเป็นสัปปายะในหลาย ๆ ด้าน เช่น มีร้านอาหาร มีตลาดนัดสินค้าของชุมชน มีสถานที่พักผ่อน มีสถานที่ทำบุญ นั่งสมาธิ ทำให้เรามาแล้วรู้สึกสบายใจ และยังเป็นส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน ชุมชนได้นำสินค้าออกมาขายให้กับนักท่องเที่ยว มีสินค้าตั้งมากมายเหมือนกับของที่ขายอยู่ที่บ้าน (เจษฎา ธรรมสิทธิ์,

นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) วัดสมานรัตนารามสร้างระเบียบด้วยการทำให้สถานที่ความสะอาดในสายตาของคนที่มาวัด และทำให้รู้สึกปลอดภัยอันล้วนเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป

2.1.3 ความต้องการโอกาสในการพัฒนาความรู้ความสามารถ เมื่อก่อนนั้นวัดยังไม่ได้มีการพัฒนามากนัก ไม่มีคนรู้จักสักเท่าใด แต่มาในยุคเจ้าอาวาสปัจจุบันได้มีการพัฒนาเสนาสนะทั้งภายในวัดสมาน และรอบชุมชน ทำให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้น ทำให้วัดเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปจนคนอยากจะเข้ามาเที่ยวชมวัด พอเข้ามาเที่ยวก็มีเงินเข้ามาสนับสนุน เงินในส่วนนี้ก็เข้าไปช่วยชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ในส่วนของวัดกับชุมชนนั้น เจ้าอาวาสมีนโยบายให้ชุมชนได้นำสินค้าเข้ามาขายภายในวัด มีการตรวจคุณภาพของสินค้าอยู่เสมอ เพราะสนับสนุนให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนให้มีงานทำ ทำให้คุณภาพชีวิตของชุมชนตอนนี้ดีขึ้นมาก พอเรามีก็มีกำลังทรัพย์ช่วยงานพระพุทธศาสนา สนับสนุนกิจกรรมภายในวัด (กาญจนา คัมภีร์ยาน, แม่คำ, สัมภาษณ์) โดยวัดในความต้องการของชุมชน คือ วัดนั้นทำให้คนในพื้นที่มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น มีการค้าขาย มีรายได้ มาจุนเจือครอบครัวในการดำรงชีวิต จากการได้รับโอกาสจากเจ้าอาวาสให้เข้ามาค้าขายที่นั่นประมาณได้ปีที่ 8 - 9 ปีแล้ว ซึ่งในแต่ละปีวัดก็จะมีเปลี่ยนแปลงดีมาก มีการพัฒนาจนทำให้รู้จักมากขึ้น ทำให้มีรายได้เข้ามาพัฒนาวัดด้วย พัฒนาชุมชนไปพร้อมกันด้วย (นิตยา คงพิรุณ, แม่คำ, สัมภาษณ์) วัดสมานรัตนารามมอบพื้นที่ให้เกิดการพัฒนาของชุมชนที่ต้องการอาชีพและต้องการความเจริญก้าวหน้า ในส่วนของคนที่อยู่รอบวัดได้มาค้าขายและช่วยกิจกรรมภายในวัด และมีรายได้ที่เพียงพอ

2.1.4 ความต้องการเจริญก้าวหน้าในชีวิต ความต้องการชีวิตที่ดีขึ้นเป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้การมาวัดสมานรัตนารามนั้นเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว คือ เพื่อมาอธิษฐานขอพรองค์พระพิฆเนศ ซึ่งจุดประสงค์ในการเข้าวัด เพราะว่าได้ทำบุญ ได้ขอพรให้ประสบความสำเร็จ วัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และการที่ได้มาขอพรองค์พระพิฆเนศนั้น ทำให้เราเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตั้งคำอธิษฐานไว้ (เมธาวิ นุชนุ่ม, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) การก้าวหน้าในชีวิตเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การยอมรับการพัฒนาชีวิตในมิติทางด้านกายภาพ แต่ความก้าวหน้าดังกล่าวนี้มาจากความรู้สึกที่เริ่มต้นจากภายในใจที่เชื่อมั่นและศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือในคุณธรรมความดีที่ยึดโยงกับความดีที่ปรากฏในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นด้วยเช่นกัน

2.1.5 ความต้องการในแง่ของการบริหารจัดการที่เป็นธรรม โดยรวมคือความสามัคคี ทุกอย่างอยู่ในความดูแลของเจ้าอาวาส ทุกคนก็เชื่อฟังและปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้น มีการส่งเสริมการค้า มีการพัฒนาในเรื่องของมาตรฐาน ความสะอาด คุณภาพสินค้า กฎระเบียบในปฏิบัติร่วมกันให้มั่นคงอยู่แบบเดิมหรือดีขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ให้มาตรฐานสินค้าดีขึ้น ทุกอย่างโดยรวมก็จะดีขึ้น

(อรวรรณ บุญน่วม, แม่คำ, สัมภาษณ์) การใช้ความเป็นธรรมทำให้เกิดการยอมรับร่วมกันระหว่างวัด ชุมชนและผู้มาท่องเที่ยว จึงทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ และยินดีกับรูปแบบการบริหารวัด ไม่มีข้อเรียกร้อง เนื่องจากทุกคนได้รับความชอบธรรม ไม่ถูกเอาเปรียบจากใคร

2.1.6 ความต้องการสถานที่สงบและปลอดภัย คนส่วนใหญ่ที่เดินทางมาวัดต้องการสถานที่พักผ่อนทางด้านจิตใจ ซึ่งมาจากความเชื่อในคุณของพระรัตนตรัยที่ทำให้เรามีความสุขใจ เพราะได้ไหว้พระ ได้ทำบุญ ประกอบกับวัดนี้เป็นวัดที่มีความร่มรื่น งดงาม มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีพระพินาศ มีเจ้าแม่กวนอิม และติดแม่น้ำบางปะกง เลยทำให้บรรยากาศสบายกาย สบายใจ เพราะการที่เราได้ทำบุญ ทำทานนั้น เข้าวัดฟังธรรมรู้สึกมีความสุข หายจากความเศร้า ความเหนื่อยจากการทำงาน ได้พักผ่อนในสถานที่ที่มีความร่มรื่น พร้อมด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ การที่ได้เดินทางมาวัดแห่งนี้ เดินทางมาไหว้พระ มาขอพรพระพินาศ ที่ท่านประทานพร ประกอบกับมีความศรัทธาในตัวของเจ้าอาวาส ที่ได้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงานบุญ เช่น ได้ทำบุญสร้างพระ ได้ทำบุญสร้างโรงพยาบาล และได้สนับสนุนกิจกรรมของวัด (เจษฎา ธรรมสิทธิ์, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) วัดได้จัดส่วนให้ที่นั่งพักใต้ต้นไม้ร่มรื่น กว้างขวาง มีการจัดการและเจ้าหน้าที่คอยบริการให้เกิดความสะดวก จึงทำให้รู้สึกได้ถึงความสะดวกในผู้คนที่มาชมวัด

2.1.7 ความต้องการมีส่วนร่วมในสังคม คนจำนวนมากต้องการมีตัวตนในสังคมผ่านการยอมรับหรือการได้ช่วยทำให้ตนเองเป็นส่วนประกอบในสังคม โดยจะพบว่า เจ้าอาวาสมีการพัฒนาวัดให้มีความเจริญรุ่งเรือง ส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน ส่งเสริมการค้าขาย พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สร้างโรงพยาบาล พัฒนาระบบสาธารณสุขชุมชน จัดโครงการรับบริจาคเลือดเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้วยการพัฒนาจิตใจ (อรวรรณ บุญน่วม, แม่คำ, สัมภาษณ์) เมื่อคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในวัดจะรู้สึกได้ถึงกิจกรรมที่ตนเองสามารถทำได้ ไม่ว่าจะเพศใด หรืออายุเท่าใด ก็ตาม เป็นการสร้างการยอมรับและอยู่ร่วมกันด้วยดี

จากข้อพิจารณาเรื่องความต้องการของปัจเจกบุคคลที่มีต่อวัดมาจากความหลากหลายภายในสังคม คือเมื่อสังคมขยายและซับซ้อนยิ่งขึ้นทำให้เกิดกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งอาชีพ ประสบการณ์ การศึกษา นำไปสู่ความต้องการที่แตกต่างและหลากหลายตามไปด้วย ตอนนี้เมืองไทยไม่ได้มีแต่เกษตรกรที่ต้องการให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลอีกต่อไป หรือมีแต่ข้าราชการที่อยากมีตำแหน่งที่สูงขึ้น แต่หากยังมีพ่อค้าแม่ค้า นักธุรกิจ นักร้องนักแสดง สถาปนิก หนูสาวโรงงาน คนขายประกัน นักการเมืองที่ต้องการความสำเร็จที่ต่างกันไป ขณะที่ระดับความเข้าใจและรับรู้พระพุทธศาสนาผ่านวัดของแต่ละคนจึงต่างกันไปด้วย รวมถึงความแตกต่างของสถานการณ์ชีวิตที่ต่างกันไปทำให้ความหวังแตกต่างกันไปอีกตามแต่ละขั้นตอน บางต้องการให้สอบติด บางต้องการให้หายเจ็บป่วย บางต้องการมีลูก บางต้องการเป็น

ที่ยอมรับของชุมชนและหมู่คณะ บ้างต้องการฝึกจิต บ้างต้องการรถ บ้างต้องการบ้าน บ้างต้องการครอบครัว สิ่งเหล่านี้ทำให้พระพุทธรศาสนาต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงให้มีความหลากหลายดังจะพบได้จากนิยายทางศาสนาที่ขยายออกไป (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 169) ความหลากหลายของปัจเจกบุคคลจึงกลายเป็นความหลากหลายของสิ่งก่อสร้างที่ต้องการสนองตอบการของปัจเจกบุคคล เช่น มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับให้ผู้คนได้กราบไหว้ มีสวนย่อมสำหรับผู้สูงอายุนั่งพัก มีการ์ตูนสำหรับเด็กๆ เพราะการเข้าใจและยอมรับบุคคลให้มีตัวตนถือเป็นการสร้างวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันบนฐานของความหลากหลาย

2.2 ความต้องการของชุมชน

ในการบริหารวัดบนพื้นฐานของการทำวัดให้กลับมาเป็นของชาวบ้านถือว่าเป็นมาตรการสำคัญและเป็นรูปธรรมที่สุดในการทำให้คณะสงฆ์กลับมาเป็นของประชาชน เมื่อกฎหมายและคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้ทำให้วัดกลายเป็นของคณะสงฆ์โดยรัฐเป็นผู้กำหนด ดังจะพบได้ว่าวัดที่ชาวบ้านสร้างขึ้นต้องเป็นไปตามกฎหมายจึงจะเรียกว่าวัดหรือแม้แต่สำนักสงฆ์ต้องได้รับการอนุมัติจากรัฐ โดยการเห็นชอบของคณะสงฆ์ ในทำนองเดียวกับการแต่งตั้งเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌาย์ ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเห็นพ้องต้องกันของชาวบ้านอีกต่อไป (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 347)

ความต้องการของชุมชนกลายเป็นความเปลี่ยนแปลงหลักของการนำพระพุทธรศาสนาจากเอกสารหรือตำราทางศาสนาไปสู่กระบวนการปฏิบัติในชีวิตจริง ฉะนั้น การใช้ตำราหรือคำสอนวางเป็นมาตรฐานในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์จึงไม่ใช่กลยุทธ์ที่ดีเท่าไร การเข้าใจหลักปฏิบัติทางศาสนาส่วนหนึ่งที่จะทำให้ได้ข้อมูลชัดเจนที่สุดจึงจำเป็นต้องเกิดจากการศึกษาจากการปฏิบัติหรือพิธีกรรมที่มีอยู่จริง โดยในที่นี้จะได้พิจารณาจากรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.2.1 ความต้องการทางด้านภูมิปัญญา เป็นลักษณะทางด้านสังคมและการเรียนรู้ กล่าวคือเป็นการศึกษาจากบริบทของสังคมรอบวัด และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ผ่านงานศิลปะ (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม, สัมภาษณ์) โดยวัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีรูปแบบที่แตกต่างออกไปตามพื้นที่ ซึ่งจากการศึกษาวัดสมานรัตนารามได้มีพัฒนาวัดให้มีลักษณะการอนุรักษ์รูปแบบเหล่านี้ไว้ คือ

ก. วัดต้องมีประวัติศาสตร์ พระประชาธรรมนาถได้เสนอว่าการสร้างวัดนั้นต้องไม่ใช่แค่การลอกเลียนแบบแบบของวัดอื่น ต้องศึกษาประวัติศาสตร์ที่มาของวัดหรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นแบบของพื้นที่

ของแต่ละวัด เพราะคนที่มาวัดส่วนหนึ่งมองว่า “วัดที่มีความน่าสนใจ จะมีประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ พระพิฆเนศ ที่เมื่อไหว้ขอพรแล้วจะเกิดโชคลาภ และก็มีไหว้พระราหู บางทีไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุที่ท่านทำงานและพัฒนาวัดนี้ให้มีความเจริญงอกงาม แต่ก็ได้เห็นถึงความรู้ความสามารถของท่านในการสร้างศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วไป” (ขวัญตา เต็มศิลป์ นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) โดยพิจารณาจากสิ่งที่สร้างขึ้นมากล่าวคือ

1) วัดไม่มีสถาปัตยกรรม ตามอิทธิพลของวัดตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมาคือการสร้างพระสถูปเจดีย์ทรงกลมและทรงแปดเหลี่ยม รวมทั้งการสร้างอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีเสมาปักในตำแหน่งแปดทิศที่เรียกว่า พระอุโบสถหรือโบสถ์ ส่วนอิทธิพลของขอมสมัยลพบุรีจะสร้างวัดให้มีกำแพง ชุมประตู่ และระเบียงคตรอบศาสนสถานสำคัญ เช่นพระสถูปเจดีย์ พระวิหาร โบสถ์ และโครงสร้างอื่นๆ เช่นมณฑป พระพุทธรูป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 66) แต่สมัยโบราณนั้นสะท้อนให้เห็นการบรรจุสารีริกธาตุหรือรูปแบบของการเก็บอัฐิไว้ในสถูป ซึ่งพระประชาธรรมนาถมองว่า การสร้างสถูปเจดีย์นั้นทำเฉพาะบุคคลสำคัญและไม่จำเป็นต้องใหญ่โต เพราะตอนที่ท่านบูรณะวัดนั้น ท่านได้รื้อถอนเจดีย์ในวัดทั้งหมด เหลือเพียงแต่พระปรารภองค์ที่ตั้งอยู่หน้าวิหารโบสถ์เก่าเพียงองค์เดียว เพราะท่านมองว่า พระปรารภองค์นี้ตั้งอยู่หน้าวิหารโบสถ์เก่าซึ่งเป็นจุดสำคัญภายในวัด น่าจะมีความสำคัญกับวัด จึงเริ่มบูรณะพระปรารภนี้เป็นสิ่งแรก ซึ่งพระปรารภนี้คือที่บรรจุอัฐิต้นตระกูลผู้สร้างวัด (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) 2559: 52) โดยท่านมองว่า การสร้างสถูปหรือเจดีย์องค์ใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับสมัยนี้ เพราะผู้คนไม่นิยม ไม่ค่อยดึงดูดใจ และดูแลรักษายาก ดูจากเจดีย์พระปฐมเจดีย์ แม้จะดูยิ่งใหญ่แต่ที่คนไปกราบไหว้จริงๆ คือพระพุทธรูป โดยพระปฐมเจดีย์มีพระร่วงโรจนฤทธิ์ แม้การสร้างเจดีย์พระธาตุนั้นแขวนจำลองก็สร้างพระพุทธรูปอยู่ภายใน ชื่อปาง “พระพุทธรุควัก” ซึ่งมีประวัติศาสตร์ตอนที่พระพุทธรูปเจ้าไปโปรดพุทธมารดาบนเขาดาวดึงส์เมื่อเห็นพระพุทธรูปมารดาที่เป็นเทวบุตรเดินผ่านไปจึงควักเรียกให้มาฟังธรรม จึงเรียกปางนี้ว่า พระพุทธรุควัก (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) ส่วนพระธาตุนั้นก็มีเอกลักษณ์ว่าควรตั้งอยู่ได้ในรูปแบบใดจึงจะเกิดประโยชน์ มีจุดถ้ำรูปและสามารถมองลงมาได้จากภาพมุมสูง วัดไม่ได้มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดนอกจากต้องสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นภายในวัดจึงได้ออกแบบวัดให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากสิ่งต่างๆ ภายในวัด

2) วัดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการพัฒนาวัดจากพื้นที่สาธารณะให้เป็นบริเวณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนและท้องถิ่น วัดจึงไม่ใช่สิ่งที่อยู่โดดๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน หากเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน จึงนับเนื่องเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งในความเป็นมนุษย์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 67) พระประชาธรรมนาถได้สร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์พร้อมกับเล่าประวัติการสร้างพระพิฆเนศ เพราะตามคำ

อธิษฐานว่า “หากว่าเทพองค์ใดองค์หนึ่งมาช่วยสร้างโบสถ์กับบูรณะวัดสำเร็จแล้ว เราจะสร้างท่านไว้หน้าวัด” ท่านจึงระลึกถึงพระพิฆเนศกับท้าวจตุคามรามเทพขึ้นมา จึงหล่อแล้วนำเอาไปไว้ที่ดันโพธิ์ ก็มีเหตุให้สื่อบอกว่าต้องสร้างพระพิฆเนศองค์ใหญ่ เป็นเรื่องของเทพสังหรณ์ เป็นเหมือนเทพดลใจให้รับรู้เช่นนั้น (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญารโธ), 2559: 64) โดยการสร้างพระพิฆเนศนี้ที่เจ้าอาวาสอธิบายผ่านมุมมองว่า พระพุทธศาสนายอมรับในเรื่องของเทวดานาคคือการระลึกถึงความดีของเทวดา โดยข้อพิจารณาเรื่องเทวดานั้นก็ด้วยเทวดานั้นเป็นคนมาก่อนจะปฏิบัติจนเกิดเป็นเทวดาที่ต้องมีทั้งหิริ คือความละอายต่อความชั่วทั้งหมด ไม่ทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง มีโอตตปัปะ ความเกรงกลัวผลความชั่วจะลงโทษ ไม่ยอมประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ ท่านจึงได้รับผลความดีที่ท่านปฏิบัติมาแล้ว ซึ่งความดีของเทวดานั้น แม้จะยังไม่ถึงความดีในนิพพาน แต่ก็ยังเป็นสะพานสำหรับปฏิบัติเพื่อผลในนิพพานได้เป็นอย่างดี และจะเห็นได้ว่าการสร้างพระพิฆเนศนั้นอยู่ติดกับพระพุทธรูป แต่จะสร้างแทนให้ต่ำกว่าองค์พระประธาน เพราะทางวัดต้องการยกย่องพระพุทธรูปให้อยู่เหนือองค์เทพอยู่แล้ว (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญารโธ), 2559: 65,70)

แม้คนที่เดินทางมาส่วนใหญ่จะมาเพราะต้องการใหม่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ยังสะท้อนให้เห็นความเคารพพระพุทธรูป ดังจะพบว่าบางคนเขาไหว้หลวงพ่อโสธรแล้วก็มาวัดสมานรัตนาราม เพื่อไหว้เทพ ไหว้พระโพธิสัตว์กวนอิม ไหว้พระพรหม (ศุภพันธ์ มนูญธรรมพร, เจ้าหน้าที่ภายในวัดสมานรัตนาราม. สัมภาษณ์) ฉะนั้น การที่วัดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงสะท้อนการเรียนรู้ในมิติทางศาสนาสำหรับชุมชน คือชุมชนต้องการมีประวัติศาสตร์ที่สามารถเรียนรู้ได้จากแง่มุมของความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นฐานที่ทำให้เกิดความเชื่อและตอบสนองความต้องการของผู้เข้ามาภายในวัดที่ต้องการที่พึ่งพิงที่โยงกับศาสนาในรูปแบบที่จับต้องได้ทั้งในแง่ของวัตถุและการบูชาให้เกิดผลต่อชีวิตผ่านการศึกษาความเป็นมาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น

ข. วัดอนุรักษ์สถาปัตยกรรม การสร้างพระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น สะดุดตา สวยงาม เรียบง่าย หน้าต่างประยุกต์แบบจากวัดเทพศิรินทร์ มีการป้องกันนกพิราบ ส่วนหลังคาได้รับแรงบันดาลใจจากวัดพระราม 9 ใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 15 ล้านบาท ใช้เวลาเพียง 14 เดือน ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ให้ประดิษฐานพระนามาภิไธย สธ. ไว้ที่หน้าบันอุโบสถ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญารโธ), 2559: 60)

2.2.2 ด้านจิตใจ เป็นวัดที่นำหลักการทางพระพุทธศาสนามาเป็นเป้าหมาย ตั้งแต่การพัฒนาวัดให้ตอบสนองต่อศรัทธา และความรู้สึกที่ชุมชนมีต่อวัด จนถึงสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม, สัมภาษณ์) โดยสามารถศึกษาจากบริบทเหล่านี้ คือ

ก. วัดบ่มเพาะคำสอนทางศาสนา โดยคำสอนที่ปรากฏจากสิ่งต่างๆ ในวัดประกอบด้วย

1) ศรัทธา การที่มนุษย์จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับปัญหาจึงเป็นธรรมดาที่จะหาที่พึ่งให้กับตนเอง และสิ่งนั้นเป็นที่มาของความเชื่อที่มีมาแต่เดิม คือมนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคามต่างถึงภูเขาลำบาก อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ นั้นมิใช่สรณะอันเกษม นั้นมิใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ย่อมใช้ปัญญาขอบพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 ประการ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นั้นเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ 188-192 หน้า 92) จากข้อความนี้ การที่มนุษย์เชื่อในสิ่งต่างๆ ตั้งแต่วัตถุนจนถึงจิตใจเป็นรูปแบบของการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต การที่วัดได้เป็นส่วนสำคัญในการสร้างศรัทธาในการแก้ปัญหาจึงเป็นรูปแบบที่มีมาจากพื้นฐานของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา โดยวัดสมานรัตนารามนั้นได้มีพื้นที่ในการเสริมสร้างศรัทธา เพราะศรัทธานั้นเป็นเบื้องต้นของการที่คนมาวัด บางคนศรัทธาในพระพุทธรูป บางคนศรัทธาในพระพิมพ์คน บางคนศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ทั้งหมดคือความศรัทธาที่ต้องมีหลักในทางพระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย คือศรัทธาในเรื่องกรรม โดยตลอดระยะเวลาที่ท่านสร้างวัด ท่านจะบอกว่า “เรามาแต่ตัว คติของตัวนี่คือ มาแต่ตัวก็จงไปตัว แต่สิ่งที่เราจะสร้างไว้ทุกวันนี้ จะเป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ที่เขามาอาศัยจะเป็นบุญ เป็นเสบียง แม้ตายไปแล้ว บุญก็จะยังส่งให้เราอยู่” (พระประชากรธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) 2559: 100) ศรัทธาทำให้ผู้มาวัดสามารถทำบุญได้ทุกที่ทุกเวลา ดังจะพบตุ๊กตาสำหรับให้ร่วมบริจาคสร้างโรงพยาบาลอยู่เต็มไปหมด โดยให้ถือว่าทุกคนมีอิสระที่จะทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ตามศรัทธา บางคนตอนแรกเข้ามาจิตใจไม่ดี ขุ่นมัว แต่พอได้ไหว้พระสวดมนต์แล้วจิตใจปลอดโปร่ง อยากทำบุญแต่กำลังจะเดินกลับ หาตู้บริจาคไม่มี จิตก็จะพลอยเศร้าหมองกลับไป แต่หากเห็นตู้บริจาคอยู่ แม้แต่ทางที่จะกลับก็สามารถทำบุญได้ทันที ไม่ต้องทุกข์ทรมานใจ และกลับไปอย่างมีความสุขใจ

2) ทาน การให้ถือเป็นลักษณะพื้นฐานของการบ่มเพาะทางศาสนาที่สะท้อนผ่านการให้วัตถุกับธรรมเป็นหลัก การไม่ให้ถือว่าไม่ทำให้เกิดประโยชน์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 ขุททกนิกาย อิติวุตตะกข้อ 98 หน้า 473) ข้อพิจารณานี้มาจากการให้วัตถุเป็นเบื้องต้น โดยวัดที่พัฒนาขึ้นมาจากคำแนะนำแนวคิดเรื่องการให้ โดยในส่วนของวัดเป็นผู้เปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้มาขายของ ให้คนได้เข้ามาเที่ยว จุดเด่นของวัดจะเน้นการสร้างสถานที่ให้สักการะ สร้างเพิ่มเรื่อยๆ ใครอยากไหว้ อยากบูชาอะไรก็สามารถมาได้ ไหว้ได้ครบทุกรูปแบบ ทั้งไหว้ แก้วปึง สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา แม่ค้าและร้านค้าจำนวนมากจะได้ทุกอย่างที่คนเข้ามาในวัดต้องการ (ดัชนี ทับทิม, แม่ค้าภายในวัด, สัมภาษณ์) และยังนำเงินที่ได้รับจากการบริจาคนี้มา

บูรณปฏิสังขรณ์วัด สร้างโรงพยาบาล และการสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ นอกจากนั้นยังเน้นให้เกิดการรู้จัก การเสียสละของทุกคนที่มาเกี่ยวข้องกับวัด ไม่ใช่แค่เงินเท่านั้น เพราะในทุก 3 เดือนทุกคนจะมาร่วม บริจาคเลือดให้กับโรงพยาบาล บางครั้งก็มาร่วมส่งเสริมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรม ไหว้พระสวดมนต์ ถ้ามีโอกาสคนที่อยู่ในวัดจะเข้าไปร่วมส่งเสริมในทุก ๆ กิจกรรมของวัด (แจ่มจันทร์ เสวี วัลลภ, แม่ค้าภายในวัด, สัมภาษณ์) ส่วนการอยู่ในวัดได้มีโอกาสช่วยงานเจ้าอาวาสในด้านศาสนา และทุก กิจกรรมทางวัดก็เลยมีโอกาสได้เข้าร่วมส่งเสริมในเรื่องของอาหาร น้ำดื่ม ปัจจัย และสิ่งอื่น ๆ ที่มีโอกาส มี กำลังที่จะช่วยได้ (กาญจนา คัมภีร์ยาน, แม่ค้าภายในวัด, สัมภาษณ์) เมื่อพิจารณาแบบนี้จะพบว่า การให้ นั้นวัดเป็นผู้ให้และในฐานะชุมชนก็ได้รับประโยชน์จากการให้นั้น พร้อมทั้งตอบแทนกลับคืนจนเป็นวิถี ปฏิบัติแบบพึ่งพาอาศัยกันตามแบบวัดและชุมชน

3) กตัญญู การเชื่อมโยงกันระหว่างบุคคลกับบุคคลเข้าด้วยกัน ผ่านการปฏิบัติต่อกัน เช่นเดียวกับรูปแบบการปฏิบัติระหว่างนักบวชและฆราวาส คือฆราวาสบำรงด้วยการปฏิบัติดีด้วยกาย วาจา ใจ และปัจจัยเครื่องยังชีพ นักบวชก็อนุเคราะห์ด้วยการห้ามไม่ให้ทำชั่ว ทำแต่ความดี ช่วยเหลือ สัน สอน อธิบายธรรม ชี้แจงทางสวรรค์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อ 272 หน้า 216) โดยความกตัญญูนี้เป็นการทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกันระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันและเชื่อมโยงหากัน ด้วยความหมายของหลักปฏิบัติในฐานะที่คนไทยมีแนวคิดความเชื่อทางศาสนาเรื่องความเป็นพี่เป็นน้อง ความเป็นพ่อเป็นแม่กัน ด้วยหลักการที่พระพุทธศาสนาบอกว่า สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่รู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาทิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยว ไป เปรียบเหมือนบุรุษตัดหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้แล้วรวมเป็นกองเดียวกัน ครั้นรวมกัน แล้ว จึงมัด มัดละ 4 นิ้ว วางไว้ สมมติว่านี่เป็นมารดาของเรา นี่เป็นมารดาของมารดาของเรา มารดาของ มารดาแห่งบุรุษนั้นไม่พึงสิ้นสุดส่วนหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้พึงหมดสิ้นไป (พระไตรปิฎก เล่มที่ 16 สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ข้อ 124 หน้า 215) ด้วยวิธีการเชื่อมโยงทำให้วัดสมานรัตนารามคือ สถานที่ให้ลูกพาพ่อแม่มาเยี่ยมชมวัด เพราะสถานที่เหมาะสมแก่คนชรา มีที่พักหลายจุด คุณแม่สามารถ พักได้ เพราะสถานที่ไหว้เจ้าแม่กวนอิมและหลวงพ่อโตต้องไหว้ในที่แจ้ง พอไหว้แล้วก็สามารถนั่งพัก ผ่อน ได้อย่างสบายใจ (กิมลี ศิริพงษ์, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) และเป็นสถานที่ของครอบครัว คือพ่อแม่พามา วัดเนื่องจากเคยเห็นคนเข้คอินในเฟสบุ๊คทำให้ทราบว่ามีวัดแห่งนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว มีสถานที่ กว้างขวาง สามารถเดินเที่ยวได้ตามใจชอบ พ่อแม่ไปไหว้พระ ส่วนเด็กๆ ก็สามารถเดินไปหาอะไรกินได้ เน้นถ่ายรูปแล้วก็มานั่งพักผ่อน วัดมีอะไรเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา คาดเดาไม่ถูกกลับมาครั้งนี้เขามีดอกบัว ลอยน้ำ มีจุดถ่ายรูปเพิ่มขึ้น (นัฐมล บุญเลี้ยง, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์)

ข. วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน วัดนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในแง่ของการเปิดพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ บริการโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และชุมชนได้รับประโยชน์จากสิ่งทีวัดสร้างขึ้น (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม, สัมภาษณ์) โดยการทำดังกล่าวจะช่วยสร้างความเป็นอยู่ สร้างความสามัคคี ช่วยเหลือและดูแลชุมชน มีเมตตาระหว่างกัน นำไปสู่การพัฒนาภูมิทัศน์รอบชุมชนให้น่าอยู่ เป็นที่ปรึกษา คอยแนะนำส่งเสริมเพื่อให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือ และแบ่งปันซึ่งกันและกัน (อรรพรรณ บุญนวม, แม่ค้า, สัมภาษณ์) วัดจึงช่วยส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน โดยจะพบลักษณะของวัดสมานรัตนารามที่ไม่สร้างกำแพง แต่สร้างบ้านหรือชุมชนให้เป็นกำแพง (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) มีการสร้างอาชีพให้ภายในวัดและสร้างคนให้รักวัด เพราะคนส่วนใหญ่แถวนี้จะขายที่ให้วัดแต่ก็ยังสามารถสร้างบ้านหรือที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณวัด ยังมีอาชีพค้าขายในวัดได้ (จิราภรณ์ นิ้มสาย เจ้าหน้าที่ได้ฐานเจ้าแม่กวนอิม วัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) วัดแต่เดิมไม่มีอะไรเลย แต่พอท่านเริ่มสร้างพระพิฆเนศก็มีคนไม่เห็นด้วย แต่พอวัดอนุญาตให้มีการค้าขายได้ ทุกคนก็เริ่มไม่มีปัญหา เพราะทุกคนต่างได้ประโยชน์ร่วมกัน (จ่านงค์ คำศิริ เจ้าหน้าที่หน้าพระอุโบสถวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) และนายธนวัฒน์ ธีระตระกูล ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์ได้กล่าวเสริมว่า แต่เดิมวัดไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชน เพราะเป็นวัดธรรมยุตจับเงินไม่ได้ แต่พอเจ้าอาวาสองค์นี้มาเริ่มสร้างนั่นสร้างนี่ก็เป็นที่แปลกใจ และตนเองพอเห็นท่านทำก็มาร่วมบุญด้วยตั้งแต่แรก ไม่ได้ตำหนิตาน แต่ทำเพราะคิดว่าเป็นบุญที่ได้ทำ (นายธนวัฒน์ ธีระตระกูล ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์, สัมภาษณ์)

การที่วัดให้ความสำคัญกับชุมชนเกี่ยวข้องกับอดีตที่พระพุทธศาสนามีรากฐานอยู่ที่ชุมชน วัดจึงเป็นของชุมชน และชุมชนก็มีส่วนร่วมในกิจการของวัดและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ โดยจะสังเกตได้จากการร่วมดำเนินวิถีปฏิบัติตนของพระภิกษุและเณรสนะเป็นที่อาศัยก็จะดูให้เป็นไปตามความเหมาะสม ในทำนองเดียวกันคนที่จะเป็นอุปัชฌาย์ได้ก็อยู่ที่ชุมชนว่าจะให้ความเคารพนับถือหรือไม่ พระที่มีพรรษาเกิน 10 แต่มีอาจารย์ไม่เหมาะสมหรือยังเป็นครูบาอาจารย์ไม่ได้ ชาวบ้านก็ไม่เอากลุมมาให้บวช กล่าวอีกนัยหนึ่ง อุปัชฌาย์ก็ถูกแต่งตั้งโดยชุมชนด้วยเช่นกัน จึงเป็นเพราะความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างวัดและชุมชน วัดจึงกลมกลืนสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนมาก ซึ่งไม่ได้หมายความว่าวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์มีความกลมกลืนกับประเพณีท้องถิ่นของชุมชนเท่านั้น ยังรวมถึงการที่พระสงฆ์สามารถเกี่ยวเนื่องในด้านข้อธรรมคำสอนได้อย่างเหมาะสมกับชุมชน ตลอดจนสนองประโยชน์ด้านอื่นด้วยในฐานะเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งข้อพิจารณานี้ทำให้เห็นว่าความเป็นชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเป็นไปทางด้านศาสนา โดยพระพุทธศาสนาในอดีตของไทยจึงมีลักษณะที่สอดคล้องและเกี่ยวเนื่องกับชุมชนมาก ถือว่า

เป็นพระพุทธศาสนาที่มีวัดหรือชุมชนเป็นศูนย์กลางก็ได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 184-185) การที่ชุมชนมีวัดเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเป็นการขยายต่อแนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวกันเชิงสังคม โดยข้อพิจารณาของสังคมที่อยู่ร่วมกันได้ต้องเกิดความเชื่อพื้นฐานที่เป็นอย่างเดียวกัน และความเชื่อนั้นต้องคล้อยตามลักษณะความเชื่อของคนส่วนใหญ่

2.2.3 พัฒนาการด้านกายภาพ เป็นการพัฒนาวัดให้มีโครงสร้างภายนอกที่เห็นและสัมผัสได้ กล่าวคือ มีความสะอาด ร่มรื่น โดยดูได้จากสภาพของอาคารสถานที่ ห้องน้ำ ลานจอดรถมีความเป็นระเบียบ (พระสุธีรัตนบัณฑิต, เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม, สัมภาษณ์) โดยพิจารณาจาก 4 องค์ประกอบคือ

ก. ภูมิภาคนิมิต คือพื้นดิน พื้นถนน บริเวณ เรียบร้อย สะอาด ทั้งที่ทางต่างๆ ภายในวัดมีการจัดการอย่างดี สังเกตได้จากการกวาดวัด ดูแล้ววัด เป็นพื้นที่ที่น่าชื่นชม ชวนเดินชวนดู น่าทัศนาศนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561 หน้า 31) จะเห็นว่า ที่ตั้งวัดของวัดสมานรัตนารามนั้นตั้งอยู่ติดแม่น้ำบางปะกง และอยู่ในตำแหน่งที่เรียกว่าปากถุงเงินถุงทอง เป็นตำแหน่งที่โยงกับความเชื่อเรื่องคนที่มาขอหรือมานั่งบริเวณนั้นจะสามารถสัมผัสได้ รู้สึกจิตใจจะผ่องคลาย อยากจะมานั่ง ซึ่งตำแหน่งนี้เขาเรียกว่า ทิศทางลม น้ำ อากาศ สมส่วนกัน เรียกว่าอยู่ตำแหน่งที่เป็นมงคล (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 54) จุดเด่นของวัดคือเรื่องทำเลที่ตั้ง มีแม่น้ำล้อมรอบทำให้คนอยากเข้ามาเที่ยวชมเกาะ วัดเราอยู่บนเกาะที่ระยะทางหลายกิโลเมตร สามารถล่องเรือชมแม่น้ำ คนในเมืองหาชมยากบรรยากาศแบบนี้ สามารถมาไหว้พระ มีร้านอาหาร มาหาของกินที่หลากหลายได้ครบในที่เดียว (สำพันธ์ พิมพ์โพธิ์ธร, เจ้าหน้าที่ดูแลร้านขายของภายในวัด, สัมภาษณ์) ท่านเจ้าอาวาสได้อธิบายว่าตำแหน่งที่ตั้งของวัดมีความสำคัญ ไม่ใช่ว่าทำแบบวัดสมานฯ แล้วจะประสบผลทุกวัด ยกตัวอย่างวัดเขาสูงแจ่มฟ้า จ.กาญจนบุรี ที่จำลองแนวคิดไปจากวัดสมานฯ แต่ด้วยการอยู่ในที่สูงมีเขาเป็นชัยภูมิหลัก ควรมีพื้นที่บันไดที่สามารถเดินขึ้นไปสักการะองค์พระด้านบนได้ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

ข. ฉายาทกสมบัต พร้อมด้วยร่มไม้ คือต้นไม้ หนุมไม้ ไพรสนธ์ และสายน้ำ คือ แม่น้ำคลองสระบึง ทะเลสาบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561 หน้า 31) วัดสะอาดและบรรยากาศดีวัดจะเน้นมากเรื่องความสะอาด ต้องสร้างความประทับใจแก่ผู้พบเห็น มีบรรยากาศร่มรื่น สุนัขต้องไม่มี ความเป็นระเบียบ ตามที่คุณจ่านงค์ คำศิริ เจ้าหน้าที่หน้าพระอุโบสถวัดสมานรัตนารามเล่าว่า “หลวงพ่อก็คอยมาตรวจสอบเรื่องความสะอาดกับความเป็นระเบียบ ก็เลยเสนอหลวงพ่อกว่า หน้าโบสถ์เวลาฝนตกน้ำจะมีน้ำจำนวนมากทำให้นักท่องเที่ยวที่เป็นชาวประเทศญี่ปุ่นเขาจะไม่ชอบความสกปรกไม่กล้าเดินเข้า

โบสถ์ โยมจึงเสนอให้ท่านมุงหลังคาเพื่อกันน้ำฝนเพื่อให้คนมารอเข้าโบสถ์ได้มีที่พักหลบฝนได้” ท่านก็จัดการให้ทันทีถ้าเป็นเรื่องความสะอาดและเป็นระเบียบ (คุณจำนงค์ คำศิริ เจ้าหน้าที่หน้าพระอุโบสถวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) โดยจะมีนักท่องเที่ยวมองว่า วัดสร้างสถานที่ร่มรื่น อยู่ริมน้ำ มีจุดชมวิว มีสถานที่สักการะที่สามารถนั่งพักได้ตลอดเวลา อีกทั้งมีหลังคาช่วยให้ไม่ร้อน (คุณขวัญตา เต็มศิลป์ นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์)

การเดินทางมาวัดสมานครั้งนี้ เป็นวัดที่งดงาม มีความร่มรื่น มีตลาดภายในวัด มีของมากมาย ให้เราได้เลือกซื้อ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ได้ไหว้พระ และขอพรองค์พระพิฆเนศ การเดินทางมาทำบุญไหว้พระเหมือนได้มาพักผ่อน เพราะทำให้เรามีความสุข มีรอยยิ้ม มีความอิ่ม เหมือนกับได้มาปลดปล่อยความทุกข์ ความเหนื่อยล้าจากการทำงาน และวัดสมานรัตนารามยังเป็นแหล่งซื้อของฝากมากมาย มีตลาดสมัยโบราณ มีการวางสินค้าที่เต็มไปด้วยสินค้าที่เป็นพื้นบ้านที่ชุมชนได้นำออกมาขาย และยังได้ทำบุญไหว้พระ สวดมนต์ (เมธาวิ นุชนุ่ม, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์)

ค. บุคคลสมบัติ มีความเหมาะสมความพร้อมด้านบุคคล มีบุคคลที่คอยดูแล ไม่มีบุคคลที่เป็นอันตราย มีแต่บุคคลที่สบายที่เกื้อหนุนกัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ ชื่นชูจิตใจ เอื้อธรรมเอื้อปัญญา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561 หน้า 31) วัดตามกระแสสังคม วัดสมัยก่อนมีปัญหาด้านไม่สนใจชุมชน ไม่มองว่าชุมชนต้องการอะไรถือสันโดษ ไม่ซ่อมแซมสิ่งต่างๆ อยู่ไปตามที่มี ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการพัฒนาจิตใจของพระในสมัยก่อนที่ไม่เน้นต้องทำอะไรมาก อยู่แบบปล่อยวาง แต่สมัยนี้การพัฒนาวัดจะอยู่ตามลำพัง สงบแต่เพียงพระไม่ได้ ต้องช่วยสังคมโดยการดึงให้เข้ามาในวัด วัดจึงต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องดูว่าเขาชอบอะไร ต้องตามเทคโนโลยีให้ทัน ชอบกินกาแฟก็ต้องหาร้านกาแฟมาให้ ร้อนๆ ชอบทางไอศกรีมก็หาร้านมาให้ ส่วนเด็กและเยาวชนไม่ค่อยชอบเข้ามาวัดก็ต้องหาสิ่งดึงดูดด้วยการหาการ์ตูนเอามาตั้งไว้ คนชอบถ่ายรูปก็ต้องสร้างจุดให้เขาถ่ายรูป จนปี 2558 วัดสมานรัตนารามก็ติดยอดเช็คอินบน facebook เป็นอันดับ 2 ของประเทศ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559, หน้า 64)

ง. คมนาคมสมบัติ มีการจัดสรรการเดินทางไปมาสะดวก การคมนาคมไม่ไกลไม่ไกลเกินไป เดินทางสะดวกและปลอดภัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561, หน้า 31) วัดสมานรัตนารามมีถนนที่ตัดขึ้นมาใหม่ที่ทำให้เดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น และส่วนใหญ่คนที่มาเนื่องจากการเดินทางไม่ไกลนักจากกรุงเทพ และยังอยู่ใกล้วัดพุทธโสธรฯ จึงทำให้คนแวะเวียนผ่านมาไหว้หลวงพ่อบุญรอดแล้วก็มาชื่นชมในกิจกรรมต่อ เช่น กิจกรรมแก้ปีชงเพราะทำให้เราสบายใจอยู่ใกล้บ้านสะดวกต่อการเดินทาง มีสถานที่เลี้ยงสัตว์ (เสาวลักษณ์ เจริญเจริญ, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) โดยการเดินทางนั้นมุ่งทำให้คน

เดินทางกลับมาอีก ด้วยคิดว่า วัดนี้มาแล้วเดินทางสะดวกมาแล้วได้ทำกิจกรรมหลายๆ อย่าง ทั้งให้พระให้อาหารปลา มาที่นี้จุดเดียวได้ทำครบทุกอย่าง

วัดสมานรัตนารามได้พัฒนาโดยเชื่อมโยงกับองค์ประกอบที่สำคัญในการเป็นวัดที่ไม่ใช่แค่ชุมชนใกล้เคียงจะรับรู้ แต่เป็นการขยายต่อจนเกิดการทำให้เป็นสากล (Universalization) ทั้งในแง่สถานที่อันรวบรวมไว้ถึงลักษณะทางกายภาพ ซึ่งในแง่ของความยอมรับนั้นมีปรากฏทั้งในส่วนที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ปฏิเสธความเชื่อที่พระพุทธศาสนาเองก็ยอมรับว่าส่วนหนึ่งของการมีพรหม มีเทวดาเป็นเครื่องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าในการสอนธรรมตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล การยอมรับดังกล่าวจึงเป็นการยอมรับในแง่ของความมีอยู่ ส่วนการที่นำมาสร้างไว้ในวัดก็เพื่อขยายให้เห็นถึงความเป็นสากลในการรับรู้ผ่านคำสอนในเรื่องการเป็นกัลยาณมิตรที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เรามีที่พึ่ง ขณะเดียวกันผู้คนที่มาวัดสามารถรวมกิจกรรมได้ทุกองค์ประกอบที่เอื้อให้เกิดรวมกันของผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกช่วงอายุ โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนเกินภายในวัดแห่งนี้ สร้างความไม่เก้อเขินและยอมรับความเป็นส่วนหนึ่งของวัดอย่างเป็นหนึ่งเดียวกัน

2.3 ปัญหาวัดที่สนองความต้องการของชุมชน

การพิจารณาวัดที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนต้องพบกับปัญหาที่สังคมตั้งคำถามถึงความเหมาะสม โดยคำถามเหล่านี้มาจากการเปรียบเทียบบัดในสมัยพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า วัดในสมัยพุทธกาล วัดในประเทศไทยในสมัยต่างๆ จนถึงปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็นวัดนั้นยังคงเชื่อมโยงไปถึงข้อปฏิบัติบางประการที่สังคมพยายามจะหาคำตอบในแง่ของเหมาะสมที่สังคมยอมรับได้ โดยวัดสมานรัตนารามได้เปลี่ยนจากวัดดั้งเดิมที่สงบเงียบให้กลายเป็นวัดที่มีคนรู้จักจำนวนมากนั้นจำเป็นต้องตอบคำถามเหล่านี้ คือ

2.3.1 ปัญหาเรื่องพุทธพาณิชย์ การที่วัดกลายเป็นพุทธพาณิชย์ได้ถูกนำมาเป็นข้อพิจารณาถึงความเหมาะสม ซึ่งพิจารณาในรายละเอียดปัญหา 2 แบบคือ

2.3.1.1 ความหมายของคำว่าพุทธพาณิชย์ คำว่า พุทธพาณิชย์ ได้ถูกนำมาใช้เรียกถึงการนำสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนามาเพื่อทำให้กลายเป็นวัตถุในการซื้อขาย โดยในแง่ที่เราจะพบว่า วัดในสมัยพุทธกาลนั้นถูกพัฒนาขึ้นจากการเป็นอารามที่สงบเงียบไปจนกระทั่งการมีสิ่งก่อสร้างเลิศหรูอลังการ แต่ในแง่ของความเป็นอยู่ของพระภิกษุเหล่านั้นยังคงเน้นไปที่ความเรียบง่าย ฉะนั้น เมื่อก้าวในแง่ของความใหญ่โตหรือเลิศหรูอลังการ เช่น เขตวันมหาวิหารของอนาถปิณฑิกเศรษฐี หรือบุพพารามของ

นางวิสาข่า ล้วนเป็นข้อยืนยันนี้ได้ ซึ่งการสร้างวัดให้ใหญ่โตนั้นเป็นด้วยศรัทธาของผู้สร้างเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับในสมัยปัจจุบันจึงมักเกิดปัญหาเหล่านี้ว่าการที่วัดและฝ่ายฆราวาสจะนำศาสนสมบัติวัดไปสร้างผลประโยชน์ ทำให้วัดหรือพระเป็นอันมากพากันปรับเปลี่ยนตนเองเป็นผู้ให้บริหาร เช่น

ก. เน้นคุณค่าแบบวัตถุนิยม มุ่งสนองความต้องการทางวัตถุ เช่น ทำมาค้าขึ้น ถูกหวย ร่ำรวย การอวยพรปลุกเสก กลายเป็นเรื่องสำคัญกว่าการอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนการสอนให้ผู้คนละกิเลสหรือความเห็นแก่ตัวจะถูกมองข้าม

ข. เงินเป็นอุปกรณ์สำคัญ บุญกุศล วัตถุมงคล ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ซึ่งสามารถหาได้ด้วยการใช้เงินซื้อ โดยไม่ต้องทำความดีหรือเพียรพยายาม

ค. รวดเร็วทันใจ คือบุญกุศล อิทธิฤทธิ์และความสามารถพิเศษทางจิตเป็นเรื่องที่ไม่ต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะ เพียงแต่ใช้เงินในการทำให้บริการและอุปกรณ์สำเร็จรูปซึ่งเอื้อให้ทำพิธีกรรมได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

ง. กระตุ้นความต้องการบริโภค ทำให้เกิดความอยากที่จะทำบุญให้มากๆ ชักชวนให้อยากเห็นสวรรค์ชั้นสูงหรือเห็นนิมิตลำดับสูงยิ่งๆ ขึ้นไป

จ. ลักษณะปัจเจกนิยม คือสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล โดยมุ่งเฉพาะตัวเองไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวม เช่น การอวยพรหรือให้วัตถุมงคลเพื่อให้บุคคลประสบความสำเร็จ (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 143-144)

วัดจึงไม่ควรมีลักษณะเป็นพุทธพาณิชย์ เพราะว่าวัดนั้นควรจะเป็นสถานที่สละปายะต่อการปฏิบัติธรรม เพราะตามหลักพุทธศาสนาพุทธ วัดควรจะสงบกว่านี้ สถานภาพแบบนี้เป็นเหมือนสถานที่ท่องเที่ยวมากกว่าคำว่าวัด (พิชิตพิบูลย์ จันทร์แก้ว, นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์) ข้อพิจารณาที่ถูกนำมาโยงกับวัดสมานรัตนารามที่เน้นการบริจาคเงินจำนวนมากโดยสังเกตได้จากตู้รับบริจาคที่ปรากฏมีทั่ววัด แต่คำว่า “พุทธพาณิชย์” เจ้าอาวาสมองว่า

“ไม่ได้มุ่งไปที่การสร้างวัดเพื่อประโยชน์ของบุคคลแบบปัจเจกอย่างที่เราเข้าใจ แต่เป็นการสร้างประโยชน์ให้กับทุกคน โดยกลับไปสู่การสงเคราะห์ชุมชนดังที่ได้เห็นการจัดสร้างโรงพยาบาลและสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม ให้ผู้สนใจปฏิบัติธรรมได้ฟรี เป็นต้น โดยที่ผ่านมามีได้นำเงินงบประมาณใช้บริหารจัดการโครงการต่างๆ คืนสู่สังคมชุมชนทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 600 ล้านบาทไปแล้ว สำหรับคำถามที่ว่า เป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ ท่านตอบว่าเป็นกิจของสงฆ์ เพราะท่านสามารถทำให้ปัญหาหายเสียดและการพินาศหมดไป ชาวบ้านหันมาประกอบสัมมาอาชีพสุจริต คือตั้งอยู่ในธรรมไม่

เบียดเบียนกัน ซึ่งข้อนี้เป็นแนวทางในคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาแล้วคือ ให้ละชั่ว ทำดี ประกอบสุจริตนั่นเอง” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร), 2559, หน้า 18)

การที่คนส่วนใหญ่สงสัยในคำว่า พุทธพาณิชย์ แต่ไม่ปรากฏคนที่ศึกษาต่อว่า คำนี้ใช้สำหรับกล่าวถึงการที่วัดแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองหรือสังคม และจากการตรวจสอบจึงพบว่า วัดเป็นสถานที่ขายของโดยไม่เก็บค่าเช่าของชาวบ้าน เป็นสถานที่บริจาคทานเพื่อนำเงินที่ได้ไปสร้างโรงพยาบาล ไปบริจาคช่วยเหลือชุมชนและสงเคราะห์ช่วยเหลือหน่วยงานต่างๆ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) เมื่อพุทธพาณิชย์คือการพิจารณาเรื่องประโยชน์ หากประโยชน์นั้นคืนกลับไปสู่สังคมเป็นเรื่องที่สังคมเข้าใจและยอมรับได้ ซึ่งการสรุปนี้เป็นแนวคิดที่ทำให้วัดสมานรัตนารามเป็นที่ยอมรับในแง่ของพุทธพาณิชย์เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและสังคม

2.3.1.2 การทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นสินค้า การเข้าใจว่าวัดเป็นพุทธพาณิชย์ในอีกแง่หนึ่งเป็นการกล่าวถึงการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นวัตถุ คือการที่พระพุทธรูปหรือเทวตาทูก่อถวายทอดมาเป็นพระพุทธรูปและเทวรูปได้ถูกแปรให้เป็นสินค้าแล้วนำสินค้าเหล่านั้นเพื่อหาประโยชน์ (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 216) การเปลี่ยนแปลงความเชื่อให้กลายเป็นวัตถุของวัดสมานรัตนารามได้ถูกมองในแง่ของเหมาะสมเนื่องจากสังคมกำลังพิจารณาว่าวัดนั้นเป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบูชาวัตถุใดๆ แต่กิจกรรมเรื่องการบูชาเป็นกิจของมนุษย์ (มลินทปัญหา, 2556, หน้า 234) การที่วัดสนับสนุนให้เกิดการบูชาดังกล่าวเป็นการสนับสนุนการบูชาของฆราวาสที่ต้องการความสำเร็จต้องอาศัยการบูชาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และเครื่องมือนี้นำไปสู่การสร้างสิ่งควรเคารพสักการะ สิ่งที่เป็นมงคล เพื่อให้บุคคลได้ทำการสักการะซึ่งวัดสมานรัตนารามก็ทำได้สำเร็จในวัตถุประสงคดังกล่าว (ธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์) แต่การที่วัดจะสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับเคารพบูชาก็ยังคงเป็นคำถามถึงความเหมาะสมว่าควรทำหรือไม่ ถ้าทำได้ควรทำได้มากน้อยแค่ไหน เพราะการทำวัตถุให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมีการพลิกแพลงพิสดารขึ้นตามลำดับ ไม่มีจำกัดเฉพาะวัตถุเท่านั้น ยังพัฒนานำเอาสิ่งต่างๆ มาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นไปได้ที่ในอนาคตจะมีคนนำเอาเศียรพระพุทธรูปมาใช้เป็นเครื่องประดับ (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 217)

วัดสมานรัตนารามมีข้อพิจารณาเรื่องดังกล่าวในแง่ของประโยชน์ของการสร้างเป็นสำคัญ กล่าวคือ การไม่สร้างสถูปหรือเจดีย์องค์ใหญ่ เพราะผู้คนไม่นิยม ไม่ค่อยดึงดูดใจ และดูแลรักษายาก แต่การสร้างเจดีย์พระธาตุอินแขวนจำลองมีเอกลักษณ์ว่าตั้งอยู่ได้อย่างไร มีจุดถ่ายรูปแบบสามารถมองลงมาได้จากภาพมุมสูง ส่วนภายในมีพระพุทธรูป ชื่อปาง “พระพุทธรคึก” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปถญฺญโร) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) ฉะนั้น การสร้างจึงเน้นที่ประโยชน์ในการสร้างขึ้น

จากสิ่งที่คนศรัทธาคือสร้างประโยชน์ให้คนสนใจเป็นหลัก โดยความเข้าใจดังกล่าวมาจากการศึกษาจากยุคสมัยเป็นสำคัญ อีกทั้งพิจารณาไปถึงอนาคตว่า สิ่งทีสร้างนั้นจะต้องไม่เป็นภาระของวัดที่จะต้องดูแล แต่ยังคงประโยชน์ให้กับการดูแลและสนับสนุนสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ ได้อีกด้วย

จากการพิจารณาทั้งในประเด็นความหมายของพุทธพาณิชย์และการทำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นสินค้าพบว่า วัดสมานรัตนารามพิจารณาว่า วัดไม่ใช่พุทธพาณิชย์ในความหมายที่สร้างประโยชน์ให้กับตนเอง แต่เป็นการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ขณะที่การทำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นสินค้าก็เป็น การสนับสนุนการบูชาของมนุษย์ทั่วไป ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

2.3.2 ปัญหาเรื่องความไม่ยั่งยืนของวัด ความไม่ยั่งยืนนั้นมาจากข้อพิจารณาว่า กิเลสเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นธรรมชาติที่แก้ไขได้ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ต้องฝึกฝนและพัฒนา แก้ไขปรับปรุงได้ เมื่อพัฒนามนุษย์ขึ้นไปก็เปลี่ยนจากกิเลสไปเป็นคุณธรรมและปัญญาได้ จริยธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่จำกัดฝืนใจ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561, หน้า 102) เมื่อวัดพัฒนาไปตามกิเลสที่อยู่ในใจมนุษย์ตลอดเวลา สุดท้ายแล้วจะมีอะไรช่วยพัฒนาบุคคลเหล่านั้นได้จริงบ้าง คือ เมื่อเดินเข้าวัดนั้นจะเน้นแต่เรื่องกราบไหว้อย่างเดียวเท่านั้น แต่วัดไม่มีการสนับสนุนด้านภูมิปัญญา เนื่องจากจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามความต้องการของสังคม ทำให้รูปแบบและอัตลักษณ์ไม่ปรากฏชัดเจน อีกทั้งวัดอาจมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่อีกหลายสิ่งนั้นล้วนสร้างมาจากศาสนาอื่นหรือวัฒนธรรม (จิราภรณ์ นิยมสาย, เจ้าหน้าที่ได้ฐานเจ้าแม่กวนอิม วัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์) การที่วัดยังคงสร้างสิ่งต่างๆ ตามความต้องการของคนนั้น แต่ขาดการพัฒนาในด้านอื่น โดยเฉพาะการพัฒนามนุษย์อย่างจริงจัง เนื่องจากวัดนั้นอยู่ในช่วงของการพัฒนาจึงเน้นในเรื่องของการสื่อสารและสร้างการรับรู้ของสังคม จึงเป็นภาระของเจ้าอาวาสที่อยู่ในช่วงวัยที่พร้อมทั้งร่างกายและสติปัญญาในแง่ของการสื่อสาร จนถึงช่วงหนึ่งของอายุหรือท่านมีอายุมากขึ้น ทุกอย่างสร้างเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว ก็อาจเปลี่ยนแปลงมาเน้นด้านการปฏิบัติต่อไป (ธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์) ข้อพิจารณาดังกล่าวนี้นี้ตรงกับสิ่งที่เจ้าอาวาสมองว่าตอนนี้ท่านมองไม่เห็นคนที่จะมาทำงานต่อจากท่าน การสร้างวัดจึงต้องสร้างให้เสร็จสมบูรณ์ที่สุด แล้วจึงค่อยสร้างระบบการบริหารขึ้นมาต่อจากท่าน เพราะท่านมองว่าตอนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วไม่ได้พิจารณาใครขึ้นมาเป็นศาสดาแทนพระองค์ ที่สุดก็เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสและบัญญัติไว้ จึงจะสามารถปกครองสงฆ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไปได้ ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างด้วยการเอื้อต่อประโยชน์พระพุทธศาสนาด้วย เพราะมีคนตั้งข้อสังเกตว่า เจ้าอาวาสไม่ได้สร้างที่วัดแห่งเดียว แต่ไปช่วยสร้างไปช่วยทำที่อื่นด้วย ซึ่งอาจเป็นปัญหามากขึ้น เพราะเงินกำลังและอาจจะต้องใช้ทรัพยากร

ของวัดเพื่อคนอื่นมากเกินไป แต่ท่านเจ้าอาวาสมองว่าการพัฒนาวัดนั้นต้องเอื้อกับพระพุทธศาสนาด้วย ถ้าวัดเราเจริญอย่างเดียว แต่พระพุทธศาสนาหรือวัดที่อื่นแย่ก็ไม่ใช่การพัฒนาจริงๆ (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม, สัมภาษณ์)

การพัฒนาวัดสมานรัตนารามจึงมุ่งสร้างในสมัยของเจ้าอาวาสแล้วจึงวางระบบการบริหารวัดให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่วัดควรเป็นวัดที่เอื้อประโยชน์กับการช่วยสนับสนุนพระพุทธศาสนาในแง่ของการช่วยสงเคราะห์หรือสนับสนุนทางสังคม แม้การจะพัฒนาบุคคลในแง่ของการปฏิบัติธรรมจะไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักของวัดสมานรัตนาราม แต่ก็ยังมีสถานที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติ เพราะหากใครไม่มีสถานที่ทำกิจกรรมก็มาใช้ที่กับทางวัดได้ตลอดเวลา การระบุวัดว่าเป็นวัดที่สนองความต้องการของชุมชนจึงเป็นการพิจารณาในแง่ของการส่งเสริมทั้งสถานที่ และสนับสนุนให้วัดอื่นที่มีการพัฒนาบุคคลอย่างจริงจังได้ดำเนินการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพหรือความถนัดของวัดเหล่านั้น

2.3.3 ปัญหาของรูปแบบวัดที่ไม่สอดคล้องกับจารีต วัดสมานรัตนารามเป็นวัดของธรรมยุติกนิกายที่ปฏิเสธความเชื่อเรื่องผี หรือการนับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน รวมทั้งคัดต่อพระท้องถิ่นซึ่งไม่เคร่งครัดในพระวินัย หลายแห่งที่พระธรรมยุติกนิกายได้หันมาปรับเปลี่ยนการปฏิบัติทั้งในด้านวินัยและธรรมสงฆ์ให้เป็นแบบส่วนกลาง ทำให้เห็นว่าแนวคิดความเชื่อในแบบพระท้องถิ่นนั้นถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ไม่นานก็กลายเป็นวัดอย่างเป็นทางการ มีสำนักเรียนเกิดขึ้น (พระไพศาล วิสาโล, 2559, หน้า 77) ซึ่งมีความเชื่อแตกต่างจากวัดของมหานิกายที่ถูกมองว่าสร้างและทำตามรูปแบบของท้องถิ่นได้ตามปกติ การที่สร้างวัดแบบนี้จึงไม่ได้เป็นการสร้างที่สนองความต้องการของพระแต่อย่างใด แต่เป็นการสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยปัญหาดังกล่าวนี้อาจจะกล่าวได้ว่าทางจังหวัดในฝ่ายธรรมยุตส่งพระผู้ใหญ่มาตรวจสอบ แต่พอมาดูแล้ว ท่านก็ไม่ได้ว่าอะไร เพราะท่านชี้แจงถึงการสร้างว่าเน้นประโยชน์ และได้ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในทุกที่ด้วยการนำเงินที่ได้ไปร่วมทำบุญ (ไพรัตน์ ปญญารโห, 2559: 96)

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าความเป็นวัดแบบดั้งเดิมของธรรมยุติกนิกายมุ่งเน้นไปที่การเป็นวัดป่าหรือวัดสายปฏิบัติที่เรียบง่าย เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนารามถือว่าวัดแบบดั้งเดิมเป็นวัดที่สร้างเพื่อให้พระได้อยู่อย่างสงบ ไม่วุ่นวายด้วยผู้คน แต่วัดในปัจจุบันนี้ไม่ควรมีแบบเดียว ควรมีวัดที่เข้ากับโลกของชุมชนหรือฆราวาสได้ด้วย และใช้ความวุ่นวายดังกล่าวเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติ ท่านไม่ได้แบ่งแยกวิถีพระและฆราวาสออกจากกัน ไม่ได้แบ่งแยกนิกาย แต่ท่านให้ความช่วยเหลือทุกคนไม่ได้แตกต่างกัน มองว่าทุกคนต้องอยู่ร่วมกัน (แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ประธานมูลนิธิโพธิ์วัฒนา, สัมภาษณ์) การเข้าใจนี้จะพบได้ว่าท่านสนับสนุนทั้งวัดธรรมยุติกนิกายและวัดมหานิกายในพื้นที่ใกล้เคียง

สนับสนุนการปฏิบัติธรรมที่นำไปปฏิบัติด้วยแม่ชี ทำให้บริบทของวัดสมานรัตนารามนั้นเป็นการผสมผสานเข้ากับสังคมในยุคสมัยปัจจุบันที่สุด รวมถึงการสื่อสารก็ต้องการให้คนสัมผัสถึงความเป็นศาสนา มากกว่าจะสัมผัสแค่ความเชื่อของพระพุทธศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น เป็นความยอมรับและไม่ปฏิเสธที่จะเข้าใจมนุษย์ และส่งเสริมให้มนุษย์ได้พัฒนาตัวเองร่วมกัน

2.3.4 ปัญหาการพัฒนาวัด เนื่องจากวัดทุกแห่งนั้นไม่สามารถหยุดพัฒนาได้ในแง่ของการสร้างวัดต่างๆ เพราะเป็นสิ่งที่เห็นได้โดยทั่วไป และเมื่อคนมาทำบุญย่อมต้องการเห็นสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นใหม่ ยิ่งเป็นวัดที่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับกระแสสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วัดจึงไม่สามารถหยุดนิ่งได้อาจเป็นปัญหาทั้งในแง่การสร้างสิ่งต่อๆ มา ในด้านการบริหารจัดการหรือการดูแลในยุคต่อๆ มา ข้อพิจารณาที่เจ้าอาวาสพิจารณาว่า ท่านสร้างทุกอย่างให้เป็นมรดก เป็นบารมีที่สืบทอดต่อไปในอนาคต ท่านมีหน้าที่ทำให้ดู ให้คนได้ศึกษาท่านในตอนมีชีวิต ได้บอกเล่าถึงปณิธานนี้ไว้ในหนังสือ หรือเอกสารเท่าที่จะสืบทอดต่อไปได้ แล้วให้คนได้ปฏิบัติตามเรียนรู้ที่จะทำความดี ที่สามารถทำได้ไม่จำกัด ไม่มีวันหมด จะมามีวิถีกดกันกันทำไม เมื่อผู้ใดทำดี ผู้นั้นควรได้รับสิ่งดี เราควรทำดีด้วยตัวของเรา ดีกว่าไปคอยอิงอาศัยขว้างหรือแย่งความดีของคนอื่นมามีใช้หรือ” (พระประชาธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห), 2559: 104) เจ้าอาวาสสนใจไปที่การสร้างวัดนั้นช่วยทำให้เกิดการพัฒนาองค์ประกอบหลายส่วนในการเข้ามามีส่วนร่วมทั้งวัด ชุมชน ประชาชนจากทั่วทุกพื้นที่ จึงไม่ใช่ปัญหาที่จะต้องมีการพิจารณาว่าควรจะเป็นอย่างไร トラบที่เราสร้างให้คนเห็นประโยชน์ที่จะตามมาได้ชัดเจนที่สุด การพัฒนาหรือสร้างนั้นก็ล้วนเป็นสิ่งที่ดีทั้งสิ้น แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า มีปัญหาจำนวนมากจากการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัด กล่าวคือ

1) การพัฒนาวัดไม่มีการจัดแบ่งให้ชัดเจน วัดควรพิจารณาให้การจัดแบ่งพื้นที่สำหรับปฏิบัติธรรมออกจากสถานที่ท่องเที่ยวภายในวัด และควรมีการพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งอาจจะพิจารณาได้จากการจัดสถานที่ยังไม่มีหลากหลาย สิ่งก่อสร้างกระจุกอยู่เพียงบางจุดทำให้สถานที่ไม่ถูกใช้ประโยชน์เท่าที่ควร ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการจัดสรรพื้นที่นั้นไม่ได้ถูกออกแบบมาตั้งแต่ต้น แต่ถูกจัดขึ้นมาภายหลัง ทำให้การจัดสรรต้องมีการขยายพื้นที่ออกไป (นายธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา, สัมภาษณ์)

2) การจัดการด้านสถานที่ยังไม่เหมาะสม เนื่องจากมีคนมาเที่ยววัดจำนวนมาก ทำให้พบว่าชุมชนรอบๆ วัดยังไม่เป็นระเบียบเท่าที่ควร จึงอยากให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เป็นระเบียบยิ่งขึ้น ในร้านค้าไม่ค่อยทำตามกฎกติกาที่มี ควรมีการบริหารจัดการให้ดียิ่งขึ้น เพราะมีการขายของซ้ำกันจำนวนมาก ควรมีการพูดคุยกันในเรื่องการจัดการสถานที่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (วิสูตร ศิริวัฒนา, พ่อค้า, สัมภาษณ์)

จากปัญหาดังกล่าววัดนั้น เป็นด้วยวัดไม่ได้มีทุนเดิมมาตั้งแต่เริ่มต้นทำให้การสร้างและพัฒนา นั้นเป็นไปตามกำลังทรัพย์ที่หาได้มาจากการก่อสร้างไปทีละขั้นตอน เมื่อทำสิ่งนี้ได้เงินมาก็นำไปสร้างสิ่ง ต่างๆ ต่อไป และเริ่มมีการขยายพื้นที่ออกไป เริ่มมีการขายร้านค้าออกไป ในช่วงแรกจึงไม่ได้เน้นการ บริหารจัดการมากนัก เน้นความสะดวกด้วยการอยากให้คนมาชมวัดไม่ลำบากด้วยอาหารการกินและได้ จั๊บจ่ายซื้อของ แต่ในอนาคตวัดจะได้มีการบริหารจัดการและทำให้สัดส่วนยิ่งขึ้น โดยจะเห็นได้จากการการ ค่อยๆ ขยายที่วัดออกมาให้ร้านค้าได้ออกมาตั้งด้านนอก มีสถานที่พักผ่อน และจัดการสถานที่ให้เป็นสัดส่วนยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยข้อพิจารณาในส่วนของขยายวัดและพัฒนาสถานที่ต่างๆ รวมถึงการแบบ ผังวัดให้แยกจากกันอย่างชัดเจนนั้นเป็นระบบการจัดการของวัดในเมืองที่มีการแบ่งเขตเป็นพุทธาวาส สังฆาวาสในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และมีสถานที่สาธารณะสำหรับบำเพ็ญบุญกุศลอีกส่วนหนึ่ง โดย การพัฒนาที่พุทธาวาสและสังฆาวาสนั้นเป็นไปตามลักษณะการจัดสรรวัดให้เป็นระเบียบ ในส่วนนี้อาจจะ ต้องพัฒนาในรูปแบบของวัดในเมือง แต่ในวัดต่างจังหวัดที่ยังอาศัยความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ในการดำเนินการจึงอาจจะไม่สามารถบริหารจัดการได้ตามรูปแบบที่ถูกกำหนดมา อย่างไรก็ตามการ พิจารณาในแง่ของความเป็นสังคมนั้น ไม่ได้วางแบบไว้ตามแบบวัดในเมืองทั้งหมด เพราะสถานที่ไม่อำนวย หรือพอมีสถานที่ขยายมากขึ้นก็อาจจะปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมต่อไป

3. สรุป

1. รูปแบบการบริหารภายในวัด		
1.1 รูปแบบของผู้นำมี บารมี	1.2 รูปแบบการบริหารตาม ทฤษฎีการบริหาร (POSDCoRB)	1.3 รูปแบบของการบริหารวัด ตามหลักพุทธธรรม
ก. บุคลิกด้านความเพียร สะท้อนลักษณะทางด้านการ เผยแผ่เชิงรุก การพัฒนาวัด ตลอดเวลา	1.2.1 การวางแผน (Planning) วางรูปแบบในการปฏิบัติหน้าที่ มี การกำหนดเป้าหมายคือประโยชน์ ของส่วนรวม	1.3.1 การบริหารตน เป็นการ พิจารณาบทบาทของเจ้าอาวาส บนฐานของการเข้าใจบริบท ทางด้านวินัย และสังคม ด้วยการ มีวินัย และหลักธรรม
ข. บุคลิกแบบมีความเมตตา และกตัญญู สะท้อนงานด้าน สาธารณูปการ	1.2.2 การจัดองค์กร (Organizing) มีการกำหนด หน้าที่แบบกว้างๆ โดยทุกอย่างจะ ถูกตัดสินใจผ่านเจ้าอาวาส	1.3.2 การบริหารหมู่คณะ มีหลัก ปฏิบัติที่เพื่อความสามัคคี, สัจจะ, ความเป็นกัลยาณมิตร และ ฉลาดในการจัดการ

ค. บุคลิกแบบมีปัญญา สะท้อนงานทางด้านการปกครอง คือ 1) เข้าใจความจำเป็น 2) เข้าใจชุมชน 3) เข้าใจความต้องการชุมชน	1.2.3 การบริหารงานบุคคล (Staffing) การสร้างวัดนั้นต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งคณะกรรมการวัด และคนภายนอก	1.3.3 การบริหารกิจกรรมของวัด สร้างที่พึ่ง (สละ) ผ่านกิจกรรม 2 แบบคือ 1) บริหารกาย คือมีกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 2) บริหารใจ มีการดำเนินการให้มีสถานที่ปฏิบัติธรรม
ง. บุคลิกเน้นการแก้ปัญหา เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนในแง่ของดำเนินกิจการและทำนุบำรุงกิจการให้คนมีการศึกษาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตามแนวทางด้านศึกษา สงเคราะห์, ด้านศาสนศึกษา	1.2.4 การอำนวยการ (Directing) แบ่งหน้าที่ระหว่างฆราวาสกับพระไว้ ฆราวาสจะเกี่ยวข้องกับด้านการจัดการร้านค้าและสถานที่ต่างๆ ภายในวัด ส่วนพระนั้นจะอยู่ในฝ่ายพิธีกรรม	1.3.4 การบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์ การดูแลรักษาครุภัณฑ์และลหุภัณฑ์ คือ 1) ต้องสร้างวัดให้ยิ่งใหญ่ การสร้างสิ่งต่างๆ ที่จะดึงให้คนมาวัดให้มากที่สุด และ 2) ต้องสร้างสถานที่ใช้ประโยชน์ได้
จ. บุคลิกแบบมีความเสียสละ สะท้อนการจัดสรรในด้านสาธารณสงเคราะห์ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกับชาวบ้านก็ช่วยแก้ปัญหา	1.2.5 การประสานงาน (Coordinating) การมีส่วนร่วมถือเป็นหน้าที่ของพระที่จะต้องช่วยให้ชาวบ้านรู้ประโยชน์ สร้างวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน	
	1.2.6 การรายงาน (Reporting) รายงานตรงต่อเจ้าอาวาส ส่วนการรายงานด้านการเงิน เจ้าอาวาสมีการทำเป็นเอกสาร และสร้างวัดให้เห็น	
	1.2.7 งบประมาณ (Budgeting) วัดในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการ	

	สนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างชัดเจน ทำให้วัดต้องหาผู้อุปถัมภ์จากประชาชนที่ศรัทธา		
2. รูปแบบความต้องการของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการบริหารวัด			
2.1 ความต้องการของปัจเจกบุคคล	2.2 ความต้องการของชุมชน	2.3 ปัญหาวัดที่สนองความต้องการของชุมชน	
		ปัญหา	การแก้ไขปัญหาของวัดสมานรัตนาราม
2.1.1 ความต้องการทางด้านรายได้ที่เพียงพอ การค้าขายทำให้เศรษฐกิจในระแวกนี้ดีขึ้น คุณภาพชีวิตของชุมชนก็ดีขึ้นมาก	2.2.1 ความต้องการทางด้านภูมิปัญญา วัดสมานรัตนารามได้มีพัฒนาวัดให้มีลักษณะการอนุรักษ์คือ วัดต้องมีการวัดศาสตร์ และ วัดอนุรักษ์สถาปัตยกรรม	1) ปัญหาพุทธพาณิชย์	1) ความหมายของคำว่า พุทธพาณิชย์ คำว่า พุทธพาณิชย์ นี้ใช้แสวงหาประโยชน์เพื่อตนเอง แต่วัดสมานรัตนารามไม่ใช่คำว่า พุทธพาณิชย์ เพราะไม่ได้แสวงหาประโยชน์ตนเอง แต่เพื่อประโยชน์คนอื่น 2) การทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นสินค้า สร้างสิ่งต่างๆ มีประโยชน์เป็นสำคัญ
2.1.2 ความต้องการสภาพแวดล้อมที่ถูกลักษณะและปลอดภัย	2.2.2 ด้านจิตใจ วัดให้ตอบสนองต่อศรัทธา และความรู้สึกที่ชุมชนมีต่อวัด คือ ก. วัดบ่มเพาะคำสอนทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องศรัทธา, ทาน, กตัญญู และ ข. วัดเป็น	2) ปัญหาเรื่องความไม่ยั่งยืนของวัด การพัฒนาวัดไปตามกิเลสของมนุษย์อาจจะทำให้วัดไม่ยั่งยืน	การพัฒนามนุษย์ด้วยกิเลสถือว่าเป็นธรรมชาติของการฝึกมนุษย์ โดยวัดสมานรัตนารามมุ่งสร้างสิ่งต่างๆ ตามความต้องการของมนุษย์ ด้วยวัตถุประสงค์คือเอื้อประโยชน์กับการช่วยสนับสนุนพระพุทธศาสนา

	ส่วนหนึ่งของชุมชน คือ สร้างความสามัคคี		ในแง่ของการช่วยสงเคราะห์ หรือสนับสนุนทางสังคม
2.1.3 ความต้องการ โอกาสในการพัฒนา ความรู้ ความสามารถ เป็น การเปิดพื้นที่ให้คน ภายในชุมชนได้มี โอกาสได้ค้าขายจน ทำให้วิถีชีวิตดีขึ้น	2.2.3 พัฒนาทางด้าน กายภาพ มี 4 ข้อ คือ ก. ภูมิภาคสมบัติ สะอาด ข. ฉายาทกสมบัติ ร่มรื่น ค. บุคคลสมบัติ มีบุคคล ที่คอยดูแล ง. คมนาคมสมบัติ มี การจัดสรรการเดินทาง ไปมาสะดวก	3) ปัญหาของ รูปแบบวัดที่ไม่ สอดคล้องกับจารีต วัดสมานรัตนาราม เป็นวัดของ ธรรมยุติกนิกายที่ ปฏิเสธความเชื่อ เรื่องผี หรือการนับ ถือพระพุทธศาสนา แบบชาวบ้าน	วัดในปัจจุบันนี้ไม่ควรมีแบบ เดียว ควรมีวัดที่เข้ากับโลก ของชุมชนหรือมรดกมาได้ ด้วย และใช้ความวุ่นวาย ดังกล่าวเป็นฐานในการฝึก ปฏิบัติ ท่านไม่ได้แบ่งแยก วิถีพระและฆราวาสออก จากกัน ไม่ได้แบ่งแยกนิกาย แต่ท่านให้ความช่วยเหลือ ทุกคนไม่ได้แตกต่างกัน มอง ว่าทุกคนต้องอยู่ร่วมกัน
2.1.4 ความต้องการ เจริญก้าวหน้าใน ชีวิต ความก้าวหน้า ดังกล่าวนั้นมาจาก ความรู้สึกที่เริ่มต้น จากภายในใจที่ เชื่อมั่นและศรัทธาต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์		4) ปัญหาการ พัฒนาวัด ทำให้ เกิดปัญหาคือ ก) การพัฒนาวัดไม่ มีการจัดแบ่งให้ ชัดเจน ข) การจัดการด้าน สถานที่ ยังไม่ เหมาะสม	วัดไม่ได้มีทุนเดิมมาแต่เดิม เมื่อเริ่มต้นทำให้การสร้าง และพัฒนาเป็นไปตาม กำลังทรัพย์ที่หาได้มา ในช่วงแรกไม่ได้เน้นการ บริหารจัดการมากนัก เน้น ความสะดวกด้วยการอยาก ให้คนมาชมวัดไม่ลำบาก ด้วยอาหารการกินและได้ จับจ่ายซื้อของ แต่ในอนาคตวัดจะได้มีการ บริหารจัดการและทำให้ สัดส่วนยิ่งขึ้น
2.1.5 ความต้องการ ในแง่ของการบริหาร			

จัดการที่เป็นธรรม คือความสามัคคี			
2.1.6 ความต้องการ สถานที่ สบและ ปลอดภัย			
2.1.7 ความต้องการ มีส่วนร่วมในสังคม			

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลงานวิจัยพบว่า วัดได้เริ่มต้นจากความจำเป็นตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยได้มีข้อกำหนดปรากฏอยู่ในพระวินัยถึงการปฏิบัติของเจ้าอาวาสผ่านการดูแลเสนาสนะเป็นหลัก ทำให้วัดในสมัยนั้นอยู่ในรูปของการรักษามากกว่าการพัฒนาจนกระทั่งในยุคสมัยหลังพุทธกาลได้มีการสร้างวัดอีกเป็นจำนวนมาก โดยแต่ละวัดนั้นได้ถูกพัฒนาให้เป็นไปตามระบบวินัยและจารีตเข้ากับบริบทของสังคม ทั้ง 2 แบบนั้นได้นำไปสู่การพัฒนาวัดที่แตกต่างกันไป ในแง่ที่วัดที่พัฒนาตามกรอบพระวินัยนั้นเป็นไปตามลักษณะการเน้นความต้องการของพระภิกษุที่ประสงค์ต่อความสงบจากความทุกข์และมุ่งหวังความสงบจากการศึกษาและปฏิบัติธรรม ขณะที่การสร้างวัดตามกรอบจารีตของสังคมได้พัฒนาไปสู่การเป็นวัดที่มีความหลากหลายของสิ่งก่อสร้างและวัตถุที่จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมการบูชาของบุคคลผู้มุ่งหวังความเจริญ อีกทั้งเป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยวัดในแบบที่ 2 นี้ทำให้เกิดรูปแบบการพัฒนาวัดที่ถูกมองจากฝ่ายพระวินัยถึงความถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งวัดสมานรัตนารามได้แสดงให้เห็นการสร้างวัดในแบบจารีตของสังคมนั้นเพื่อให้เห็นการสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาและสร้างประโยชน์ต่อสังคม จึงปรากฏผลให้เห็นด้วยการยกย่องเชิดชูรูปแบบวัดดังกล่าวในยุคสมัยนี้จากสังคมโลกในมิติที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และช่วยทำให้เกิดความสมดุลในการสื่อสารพระพุทธศาสนาให้คนได้เห็นความสำคัญในบริบทปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจ

1. รูปแบบการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

การพัฒนาวัดมีเป้าหมายในการจัดการที่แตกต่างกันไปในแง่ของบุคคล หากวัดนั้นต้องการสนับสนุนพระภิกษุหรือผู้เข้ามาบรรพชาและอุปสมบทเป็นหลักก็จะเน้นการพัฒนาเรื่องการศึกษาและการปฏิบัติธรรม แต่หากวัดนั้นต้องการสนับสนุนฆราวาสและชุมชนให้เกิดประโยชน์ทั้งในแง่การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันด้วยความสุขสงบสามัคคีก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาวัดให้เอื้อต่อรูปแบบความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของชุมชนเป็นหลัก ในด้านการพัฒนารูปแบบนั้นจะพบลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ

1.1 ลักษณะของเจ้าอาวาส

การพิจารณาเจ้าอาวาสในแง่ความเป็นผู้นำ ในสมัยพุทธกาลเจ้าอาวาสมีบุคลิกรักหาเสนาสนะ ทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์ในการบวช และเป็นอาจารย์ในการสอนหนังสือเหมาะสมสำหรับวัดแบบเดิมที่เน้นทางด้านปริยัติคือการเรียนศึกษาและวัดสายปฏิบัติคือเน้นการปฏิบัติธรรม แต่ในปัจจุบันบุคลิกนั้นยังไม่เพียงพอสำหรับความเป็นผู้นำในวัดที่ต้องการสนับสนุนส่งเสริมวัดปริยัติและปฏิบัติ รวมถึงวัดที่อยู่ร่วมกับชุมชนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยผู้นำดังกล่าวจะพบว่ามีลักษณะสัมพันธ์กับหลักการเป็นพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยผู้นำในคัมภีร์จะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมที่สามารถนำพาคนที่อยู่ร่วมกันให้รอดพ้นจากปัญหาได้ ซึ่งหลักการดังกล่าวจะพบว่าเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะสัมพันธ์กับพันธกิจ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้วยการเผยแผ่เชิงรุก ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ จากกรอบดังกล่าวเป็นการเน้นการพัฒนาวัดที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนเป็นการพัฒนาวัดให้เกิดการยอมรับได้ของสังคม เจ้าอาวาสจึงต้องมีลักษณะพิเศษเช่นเดียวกับบุคลิกของพระโพธิสัตว์อันเป็นบุคลิกของความเป็นผู้นำที่มีหลักปฏิบัติที่สังคมชื่นชม เช่น การให้ทาน ความเมตตา ความมีปัญญา ความกตัญญู โดยรูปลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างศรัทธาที่นำไปสู่การยอมรับในความเป็นผู้นำ เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนารามได้พัฒนาบุคลิกลักษณะนี้ให้สอดคล้องกับผู้นำในหลักทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกอย่างผู้มีบารมีที่มีทั้งเมตตาและปัญญาในการช่วยเหลือแก้ปัญหาชีวิตคนโดยทั่วไปโดยรอบ โดยรวมคือปัญหาทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นตามลำดับ ขณะที่ผู้หวังพึ่งพิงทางด้านจิตใจก็ได้รับความเมตตา อีกทั้งเจ้าอาวาสยังได้ปฏิบัติพันธกิจที่ทางหน่วยงานราชการได้วางไว้ โดยผลของการดำเนินการปรากฏเป็นเป้าหมายสำคัญของการสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดที่ต้องการส่งเสริมทั้งวัด ชุมชน และสังคมโดยรวมได้รับประโยชน์ร่วมกัน

เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนารามถือว่าวัดแบบดั้งเดิมเป็นวัดที่สร้างเพื่อให้พระได้อยู่อย่างสงบ ไม่วุ่นวายด้วยผู้คน แต่วัดในปัจจุบันนี้ไม่ควรมีแบบเดียว ควรมีวัดที่เข้ากับโลกของชุมชนหรือฆราวาสได้ด้วย และใช้ความวุ่นวายดังกล่าวเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติ ท่านไม่ได้แบ่งแยกวิถีพระและฆราวาสออกจากกัน ไม่ได้แบ่งแยกนิกาย แต่ท่านให้ความช่วยเหลือทุกคนไม่ได้แตกต่างกัน มองว่าทุกคนต้องอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งเจ้าอาวาสในลักษณะดังกล่าวมักจะถูกตั้งคำถามจากทางสังคมถึงความเหมาะสมของการปฏิบัติตามพระวินัย เช่น เรื่องเงิน การเน้นศรัทธามากกว่าเน้นปัญญา ข้อพิจารณาจึงเป็นการเข้าใจว่า เจ้าอาวาสไม่ใช่ไม่สนใจหลักการในคัมภีร์ แต่เป็นการนำหลักธรรมและวินัยมาใช้ในรูปแบบของพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (practical Buddhism) ที่พิจารณาไปถึงการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติได้ในชีวิตจริง จึง

ปรากฏกิจกรรมและสิ่งก่อสร้างที่สนับสนุนให้คนได้ใช้ประโยชน์จากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้จริง แม้การปฏิบัตินั้นจะเกิดคำถามตามมาว่าเหมาะสมหรือไม่ แต่เมื่อคำนึงถึงการปฏิบัติได้และเชื่อมโยงได้ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคม และประโยชน์ที่ตามมา จึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ แต่เมื่อมีการปฏิบัติตามหลักการนี้ การตรวจสอบก็เป็นสิ่งจำเป็น และเจ้าอาวาสที่ปฏิบัติแบบนี้จะต้องตอบคำถามเหล่านี้ได้ด้วยการชี้ให้เห็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือความต้องการของสังคมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง

1.2 รูปแบบการบริหาร

การบริหารวัดนั้นได้ถูกแบ่งไว้ตามรูปแบบของวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ คือวัดแบบเมืองหรือวัดแบบชุมชน ด้วยการเป็นวัดที่สร้างนั้นต้องถูกต้องตามลักษณะของความเป็นวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ ทั้งนี้เพราะหากต่างทำตามใจรัก บางทีก็ทำซ้ำหน้าประตูดังเป็นซ้ำจระ อีกทั้งคุหาข้อฟ้าใบระกา บางวัดมีหอไตร หอระฆัง พระอุโบสถวิหารการเปรียญทำเป็นข้อฟ้าใบระกาต้องสามารถแยกได้ว่าเป็นวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2549, หน้า 328) โดยจะพบรูปแบบการบริหารที่เป็นไปตามสภาพของวัดที่แตกต่างกัน

1.2.1 วัดสมานรัตนารามกับการบริหารแบบวัดเมืองและวัดบ้าน การบริหารงานวัดแบบเมือง เป็นรูปแบบการบริหารงานแบบวัดเมืองคือมีการบริหารจัดการเป็นรูปแบบขององค์กรที่เริ่มตั้งแต่มหาเถรสมาคมออกระเบียบในการกำกับดูแลวัดทั่วประเทศไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้สนองงานด้านการประกาศระเบียบมติดังๆ ที่สอดคล้องกับรูปแบบที่สะท้อนกับความเป็นสังคมเมือง โดยรายละเอียดของการบริหารวัดแบบเมืองจะมีรูปแบบการบริหารจัดการในรูปแบบของความเป็นองค์กร โดยพิจารณาจากมีรูปแบบการวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และงบประมาณ (Budgeting) อันเป็นการบริหารแบบองค์กร แต่รายละเอียดนั้นไม่ได้ตรงทั้งหมดเสียเลยทีเดียว กล่าวคือการบริหารจัดการองค์กรเป็นแบบที่กำหนดมาจากรูปแบบของวัดเมืองหรือวัดหลวง ข้อกำหนดต่างๆ เป็นไปตามระเบียบที่มีรายละเอียดตามกรอบที่เป็นมาตรฐานกลางซึ่งมาจากรูปแบบของการจัดองค์กรแบบราชการ แต่เนื่องจากวัดสมานรัตนารามยังมีความเป็นแบบวัดบ้านอยู่ จึงทำให้ลักษณะการบริหารวัดมีลักษณะผสมระหว่างความเป็นทางการกับกึ่งทางการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบการบริหารของคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่พยายามสร้างวัดให้มีรูปแบบของการบริหารจัดการที่ตรงตามอุดมการณ์ของการเป็นเมือง ความจำเป็นของความเป็นวัดแบบเมืองจึง

ออกแบบมาเฉพาะเพื่อให้เป็นสากล และอาจไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของวัดที่แตกต่างและหลากหลายไปตามแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะวัดที่กำลังพัฒนาหรือวัดที่ถูกทิ้งร้างตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม ไม่มีงบประมาณและกำลังคน จึงมีเป็นความจำเป็นที่วัดจะต้องหางบประมาณ และบุคลากรเองในการบูรณะวัดให้สามารถดำเนินการอย่างอื่นได้ โดยการจัดการวัดในรูปแบบของวัดเมืองนั้นมุ่งไปที่ระบบการศึกษาหรือปริยัติเป็นส่วนใหญ่จะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมก็ไม่มากนัก แต่พบว่าการบริหารดังกล่าวเป็นแนวทางที่ถูกวางไว้ให้เหมาะกับวัดที่ควรมีพระปริยัติเป็นรากฐานคือ คุณสมบัติของการตรัสรู้ขึ้นมาจากการศึกษาปริยัติ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2549, หน้า 291) หลักการนี้ส่งเสริมให้วัดสมานรัตนารามมีการบริหารการศึกษาควบคู่ไปการปฏิบัติ แต่กลับพบว่าวัดนั้นไม่ทำอะไรได้อย่างเต็มรูปแบบคือจะเน้นที่ปริยัติก็ไม่ชัดเจน หรือจะปฏิบัติไปเลยก็ไม่ชัดอีกเช่นกัน เพราะวัดสมานรัตนารามนั้นเป็นวัดที่อยู่ในสภาพทิ้งร้างจึงต้องการพัฒนาตัวเอง แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ จากภาครัฐ จึงจำเป็นต้องการสนับสนุนจากชาวบ้านเป็นหลัก วัดจึงมีลักษณะการบริหารที่แตกต่างจากวัดเมืองที่มีความเจริญและมีการอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการ แต่อย่างไรก็ตามการบริหารวัดสมานรัตนารามมีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจนทั้งในแง่การบริหาร จัดการ กำลังคน การสั่งการ งบประมาณต่างๆ เหล่านี้ก็สะท้อนให้เห็นความชัดเจนตามข้อกำหนดของทางราชการของความเป็นวัดที่สามารถตรวจสอบได้

เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงส่วนใหญ่แล้วจะพบว่าการบริหารแบบวัดสมานรัตนารามเป็นแบบบ้าน คืออาศัยวิถีชาวบ้านและวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก แม้จะมีการใช้หลักการบริหารตามหลักพุทธธรรม แต่ก็ไม่ชัดเจนเท่ากับการบริหารวัดแบบเมืองที่เน้นไปที่หลักพระธรรมวินัย กล่าวคือการบริหารวัดแบบบ้านจะเน้นไปที่การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส โดยประชาชนรอบวัดมีส่วนในการอุปถัมภ์ค้ำชูและร่วมรับผิดชอบกิจการของสงฆ์ อาทิ การให้อำนาจหรือการตั้งแตระดับจังหวัดลงมาถึงตำบลมีหน้าที่ทำนุบำรุงกิจการของสงฆ์ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ โดยการวางกรอบด้านการบริหารมุ่งเน้นที่การบริหารตน การบริหารหมู่คณะ และการบริหารกิจกรรมของวัด และการบริหารศาสนสมบัติ โดยกรอบการบริหารดังกล่าวเน้นไปประโยชน์ของชุมชนคือทั้งวัดและประชาชนต่างอยู่ร่วมกันหรือได้ประโยชน์ร่วมกันเป็นหลัก ไม่ใช่ได้เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ขณะที่เป้าหมายวัดแบบเมืองนั้นเน้นประโยชน์ของพระภิกษุเป็นหลัก จึงเน้นหนักไปที่หลักการทางด้านพระธรรมวินัย จึงเกิดข้อสงสัยตามมาว่าวัดสมานรัตนารามเป็นพุทธพาณิชย์ เป็นวัดแต่มีการเคารพบูชาสิ่งนอกศาสนา เป็นต้น ซึ่งวัดสมานรัตนารามมองไปที่ประโยชน์ของประชาชน ขณะการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ด้วยการเอื้อให้เกิดศรัทธาและน้อมนำเข้ามาสู่การเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการได้สงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดจึงเป็นสื่อในการสอน

และประโยชน์แก่ชุมชนที่จะเกิดขึ้นจากการมีวัดในทางพระพุทธศาสนา วัดสมานรัตนารามจึงมุ่งเน้นประโยชน์ของชุมชนตามรูปแบบการเป็นวัดแบบบ้านมากกว่าจะเน้นเป็นวัดแบบเมืองที่เน้นหลักพระธรรมวินัยและเป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุเพียงฝ่ายเดียว

1.2.2 รูปแบบความต้องการของชุมชน ความต้องการของชุมชนมาจากความต้องการแบบปัจเจกบุคคลมาจากความหลากหลายของวิถีชีวิตที่มากขึ้น ทำให้เกิดความหลากหลายของสิ่งก่อสร้างที่ต้องการสนองตอบการของปัจเจกบุคคล วัดสมานรัตนารามจึงมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับให้ผู้คนได้กราบไหว้ มีสวนย่อมสำหรับผู้สูงอายุนั่งพัก มีการเล่นสำหรับเด็กๆ เพราะการเข้าใจและยอมรับบุคคลให้มีตัวตนถือเป็นการสร้างวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันบนฐานของความหลากหลาย และความต้องการของชุมชนคือการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ขณะที่ความต้องการของชุมชนเป็นการนำพระพุทธศาสนาไปสู่การปฏิบัติของชุมชนที่แสดงออกทางด้านอัตลักษณ์และความเป็นหนึ่งเดียวกัน กล่าวคือวัดสามารถรวมกิจกรรมได้ทุกอย่างประกอบที่เอื้อให้เกิดรวมกันของผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกช่วงอายุ โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนเกินภายในวัดแห่งนี้ สร้างความไม่เก้อเขินและยอมรับความเป็นส่วนหนึ่งของวัดอย่างเป็นทางการหนึ่งเดียวกัน

1.2.3 กิจกรรมที่ตอบสนองวัดในชุมชน การเป็นวัดของชุมชนนั้นจะต้องสนองต่อการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมภูมิปัญญา เป็นสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น มีการรักษาประเพณีโบราณ ปิดทองฝังลูกนิมิต จัดงานประจำปี สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น แพทย์แผนไทย ละครวัฒนธรรมในแม่น้ำบางปะกง การค้าขายสินค้าท้องถิ่น และกิจกรรมส่งเสริมกายภาพ มีการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นที่นับถือของชาวไทยพุทธ และพระพิฆเนศองค์ใหญ่สุด เป็นที่นับถือของชาวไทยมาอย่างยาวนาน เจ้าแม่กวนอิมองค์ใหญ่ เป็นที่นับถือเป็นคนไทยเชื้อสายจีน อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่สนองความต้องการของชุมชน คือการท่องเที่ยว มีของให้มาชิม มาจับจ่ายใช้สอย ทั้งของหวาน ของคาว และเสื้อผ้า จ มีการรักษาความปลอดภัยด้านเวรยาม ด้านจุดคัดกรองโควิด ทุกร้านต้องมีเจลล้างมือให้ลูกค้า แม้ค้าต้องใส่หน้ากากอนามัย มีห้องพยาบาลที่มีพยาบาลมาประจำทุกวันหยุดราชการ มีหน่วยปฐมพยาบาล มีการตรวจสอบได้ เช่น มาตรวจกิโลกรัมของ มาตรวจราคาเสื้อผ้า อาหารว่าขายราคาตามมาตรฐานไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และสร้างโรงพยาบาลเพื่อช่วยเหลือสังคม อีกทั้งทุกคนในชุมชนได้มีอาชีพ มีรายได้ มีที่อยู่ สามารถเลี้ยงดูครอบครัว เข้ามาขายของในวัดได้ฟรี ไม่เก็บค่าที่แล้วแต่จะช่วยเหลือทำบุญ สุดท้ายมีกิจกรรมส่งเสริมจิตใจ มีสถานที่ปฏิบัติธรรมและเน้นมีการจัดอบรมปฏิบัติอยู่เป็นประจำ

1.2.4 การแก้ปัญหาชุมชน วัดต้องเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาชุมชนทั้งปัญหาเรื่องความยากจน ภัยธรรมชาติ ภัยจากสิ่งเสพติดด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบ โดยการพิจารณาปัญหาชุมชนนั้นเป็นการพิจารณาจากฐานของความกตัญญู เมตตา การเสียสละ

ปัญหาถือเป็นหลักปฏิบัติของผู้นำแบบพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันความเป็นพระภิกษุที่ถูกมองว่าไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาของฆราวาสอาจจะถูกนำมาพิจารณาในแง่ของความเป็นพระโพธิสัตว์มากกว่าจะพิจารณาในแง่ของความเป็นนักบวชโดยตรง ลักษณะที่สำคัญของวัดสมานรัตนารามคือการสร้างบริบททางสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการแก้ปัญหาของสังคมโดยรวม กล่าวคือ เมื่อสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้สังคมกลับมาสู่ความศรัทธาและความนอบน้อมอันเป็นการแก้ปัญหาของความก้าวร้าวและไม่มีสิ่งเป็นที่พึ่ง (สธนะ) เพราะมนุษย์จำเป็นต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจก่อน อีกทั้งยังจัดสรรพื้นที่วัดสำหรับการค้าขายอาหาร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นการแก้ปัญหาชุมชนให้มีอาชีพการค้าขายสินค้า อีกทั้งทำให้ปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ความยากจน ภัยธรรมชาติในชุมชน

รูปแบบวัดแบบบ้านเป็นการพิจารณาพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติซึ่งอาจจะแตกต่างจากข้อปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์รวมถึงการถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์บางอย่าง แต่ความเป็นวัดนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับคัมภีร์มากนักแต่เกี่ยวกับสังคมมากกว่า โดยสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบรากฐานของการวางแบบแผน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

- 2.1 การพัฒนาและออกแบบพุทธนวัตวิถีในวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในสังคมไทย
- 2.2 กระบวนการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านวัดในภูมิภาคของประเทศไทย
- 2.3 การเปรียบเทียบการบริหารวัดและองค์กรศาสนาอื่น รวมถึงภาคเอกชนที่มีการบริหารเชิงการกุศล

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถระ.(2560). **อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 2.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2560). **อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 3. พิมพ์ครั้งที่ 2.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2553). **อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค-มหา
วารวรรคคณณนา สารัตถ์ปกาสินี ภาค 3.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2539). **คู่มือการปฏิบัติงานด้านศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. (2561). **แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา (พ.ศ.
2561-2565) (ฉบับทบทวน).** ฉะเชิงเทรา: สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา.
- ชนิดา จิตตรุทธะ. (2560). **วัฒนธรรมองค์การ ปัจจัยสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐนรี ศรีทอง. (2552). **การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพมหานคร :
โอเดียนสโตร์.
- เดวิด คินส์ลีย์. (2551). **นิเวศวิทยากับศาสนา : จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม.**
กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.
- นิโกลาส แชรแอส. (2561). **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม.**พิมพ์ครั้งที่6.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2527). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย.

- มิลินทปัญหา. (2556). **มิลินทปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ธิดา สารยา. (2554). **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.
- ดำรงดศศักดิ์ มีสุนทร. (2556). ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน กรณีศึกษา วัดนามสมมติกับชุมชนนามสมมติ จังหวัดกาญจนบุรี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ปธาน สุวรรณมงคล. (2535). **การบริหารและการพัฒนาองค์กร**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- “ประกาศเรื่องความเป็นมาของพระสมุทระเจดีย์และการสถาปนาปฏิสังขรณ์สมัย ร.4 พ.ศ.2403”, หนังสือสมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นดินสอ, จ.ศ.1222, เลขที่82, หอสมุดแห่งชาติ.
- พระราชวรเมธีและคณะ.(2560). **แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ๒๕๖๐-๒๕๖๔: การนํานโยบายสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: เอกสารพิมพ์แจก.
- พระประชาธรรมาภ (ไพรัตน์ ปญญารโ). (2559). **แนวคิด คติธรรม 19 ปีแห่งวิถิธรรม**. ฉะเชิงเทรา: เพอร์เฟค ปริ้นติ้ง แอนด์ ออฟเซท.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). **สถานการณ์พระพุทธศาสนา : พลิกหายนะเป็นพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- _____. (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- _____. (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระไพศาล วิสาโล.(2559). **พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลมคิมทอง.
- พระมหาเกริกชัย เรือไธสง. (2557). **แนวทางการพัฒนาวัดตามมาตรฐานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในจังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหาดนัย อุปวฑฺฒโน (ศรีจันทร์). (2558). **รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุข : ศึกษากรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดปทุมธานี. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558) : 23-36.**
- พระมหาเสริมชัย ชยมงคล. (2539). **การบริหารวัด**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธภาวนา

วิชาธรรมกาย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2548.

พระยาสุรินทรฤทัย. (2561). **จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักรของพระภิกษุฟ้าเทียน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

พัสวีสริ เปรมกุลนันท์. (2560). **วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

พิทยา บวรวัฒนา. (2546). **การบริหารเชิงบูรณาการ**. นนทบุรี: สำนักงานข้าราชการพลเรือน.

พุทธทาสภิกขุ. (2529). **ฟ้าสาธระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน1)**. กรุงเทพมหานคร : สวนอศมมุนิธิ.

มัลลิกา ดันสอน. (2544). **การจัดการยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด.

ยูคิโอ ฮายาชิ. (2554). **พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค**. แปลและเรียบเรียงโดย พินิจ ลาภธนานนท์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม26**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์.

รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2559). **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัย และแนวทางสู่การพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัดสมานรัตนาราม. (2554). **วัดสมานรัตนาราม**. ฉะเชิงเทรา : หนังสือธรรมทาน.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2549). “การพระศษสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”.

พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. บรรณาธิการโดย วินัย พงศ์ศรีเพียร, วีรวัลย์ งามสันติกุล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). **ตอบเรื่อง พ.ร.บ.คณะสงฆ์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ผลิตัมม์.

_____. (2562). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 21. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2539). **คู่มือการถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการ สำหรับปี สืบสานวัฒนธรรมไทย 2538-2540 หลักสูตรการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปกรรมของวัด**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2560). **จากพุทธศาสนาแห่งรัฐสู่พุทธศาสนาที่เป็นอิสระจากรัฐ**. กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์.

- _____. (2561). **รัฐกับศาสนา : ศีลธรรม อำนาจ และอิสรภาพ**. กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์.
- สาคร สุขศรีวงศ์. (2560). **การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี.พี.ไซเบอร์พริ้นท์ จำกัด.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). **พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). **วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ. (2559). **พื้นวัด คินเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์.
- _____. (2560). **กลยุทธ์พื้นวัด คินธรรม นำเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์.
- _____. (2561). **รายงานการสังเคราะห์ผลการวิจัย โครงการวัดบันดาลใจ พื้นวัดบันดาลใจในวิกฤต จิตวิญญาณเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

ภาษาอังกฤษ

- Alan Aldridge. (2013). **Religion in the Contemporary World: A Sociological Introduction**. 3rd Edition. Cambridge: Polity Press.
- Devid J. Kalupahana. (1992). **A History of Buddhist Philosophy**. Hawai: University of Hawai Press.
- Donald K. Swearer and Somporn Promta. (2000). **The State of Buddhist Studies in The World 1972-1997**. Bangkok: Center for Buddhist Studies Chulalongkorn University.
- Luther Gulick. (1937). "Notes on the Theory of Organization". **Paper on the Science of Administration**. Edited by Luther Gulick, Lyndall Urwick. New York: Columbia University.
- J.G. Merquior. (1980). **Rousseau and Weber: Two Studies in the Theory of Legitimacy**. London: Routledge&Kegan Paul.
- Jonathan S. Watts and Yoshiharu Tomatsu. (2012). **BUDDHIST CARE for the DYING AND BEREAVED**. Boston: Wisdom Publications.
- Joshua Derman. (2012). **Max Weber in Politics and Social Thought**. New York: Cambridge

University Press.

Maslow, A. H. (1987). **Motivation and personality**. (3rd ed.). Delhi: Pearson Education.

Max Weber. (1968). **Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology**.

transl. and ed. by G. Roth and C. Wittich. New York: Bedminster Press.

_____. (2007). **The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism**.

translated and edited by Hans H. Gerth and Don Martindale. New Delhi:

Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.

Rhys Davids. (1997). **Buddhist India**. 5th reprint. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

Russell T. Gregg. (1975). **The Administrative Process: Administrative in Education**. New

York: Harper and Row.

Susan Pitchford. (2008). **Identity Tourism Imaging and Imagining the Nation**. United

Kingdom: Emerald Group Publishing.

Walpola Rahula. (1993). **History of Buddhism in Ceylon**. Sri Lanka: The Buddhist Cultural

Center.

สัมภาษณ์

1. ผู้บริหารวัด (เจ้าอาวาส, ไวยาวัจกร)

(1) พระประชากรธรรมนาถ (ไพรัตน์ ปญญารโห). เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม. สัมภาษณ์. 15 มีนาคม 2563.

(2) พระวัลลภ ชุตินฺธโร. รองเจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม. สัมภาษณ์. 15 มีนาคม 2563.

(3) พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเมธี). รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุวรรณภูมิพุทธชนันต์, สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2562.

(4) พระสุธีรัตนบัณฑิต. เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส. สัมภาษณ์. 26 กันยายน 2563.

(5) ธนวัฒน์ ชีระตระกูล. ไวยาวัจกรและประชาสัมพันธ์. สัมภาษณ์. 15 มีนาคม 2563.

(6) กฤษดา มหาวิริโยทัย. ประธานกรรมการวัด. สัมภาษณ์. 22 กรกฎาคม 2563.

(7) สำพัน พิมพ์โพธิ์ธร. เจ้าหน้าที่ดูแลร้านขายของภายในวัด. สัมภาษณ์. 9 สิงหาคม 2563.

(8) แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล. ประธานมูลนิธิโพธิ์พัฒนา. สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2562.

- (9) ธีรพงษ์ อินทร์พันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จ.ฉะเชิงเทรา.

สัมภาษณ์. 22 กรกฎาคม 2563.

- (10) ศุภพันธ์ มนูญธรรมพร. เจ้าหน้า่วัด. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.

2. เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/สมาชิกชุมชน

- (1) วิสูตร ศิริวัฒนา. พ่อค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (2) แจ่มจันทร์ เสวีวัลลภ. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (3) ดนัย ขวนประสิทธิ์. เจ้าหน้าที่ชุมชน. **สัมภาษณ์.** 15 มีนาคม 2563.
- (4) จำนงค์ คำศิริ. เจ้าหน้าที่วัดสมานรัตนาราม, **สัมภาษณ์.** 15 มีนาคม 2563.
- (5) จิราภรณ์ นิ่มสาย. เจ้าหน้าที่วัดสมานรัตนาราม, **สัมภาษณ์.** 15 มีนาคม 2563.
- (6) กาญจนา คัมภีร์ยาน. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (7) อรพรรณ บุญน่วม. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (8) นิตยา คงพิรุณ. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (9) วิภาวดี กิจธนภัทร. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (10) ศุภพันธ์ มนูญธรรมพร. เจ้าหน้าที่วัดสมานรัตนาราม. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (11) สุรัชกษา ธรรมมาธร. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (12) ดัชนี ทับทิม. แม่ค้า. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (13) วิภาวดี ฤกษ์อินพัทธ์. ชาวบ้านในชุมชน. **สัมภาษณ์.** 9 มีนาคม 2563.

3. นักท่องเที่ยว

- (1) ขวัญตา เต็มศิลป์. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 มีนาคม 2563.
- (2) ราเชนทร์. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 มีนาคม 2563.
- (3) วันเพ็ญ เลี่ยมมณี. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 มีนาคม 2563.
- (4) สุนีย์ จันทะคาม. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 มีนาคม 2563.
- (5) เจษฎา ธรรมสิทธิ์. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (6) เมธาวิ นุชนุ่ม. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.
- (7) กัมลั ศิริพงษ์. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (8) เสาวลักษณ์ เจ็งเจริญ. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (9) นัฐมล บุญเลี้ยง. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 9 สิงหาคม 2563.
- (10) พิษพิบูรณ์ จันดาบ้า. นักท่องเที่ยว. **สัมภาษณ์.** 22 กรกฎาคม 2563.

ภาคผนวก

1. บทความ

มโนทัศน์เรื่องวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนในสังคมไทย

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ)*

พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องวัดและวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนในสังคมไทยด้วยการศึกษาเอกสาร จากการศึกษาพบว่า วัดในพระพุทธศาสนาคือสถานที่พักของพระภิกษุ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นสถานที่พัฒนาจิตใจ วัดเกิดจากศรัทธาของฆราวาสที่เห็นความจำเป็นในการเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์จึงได้สร้างให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องมีความสงบ ขณะเดียวกันฆราวาสก็อุปถัมภ์ดูแลได้ง่าย ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นสถานที่จัดการเรียนการศึกษาของชุมชน ทำสังฆกรรม อีกทั้งประกอบกิจกรรมทางศาสนา และยังเป็นสถานที่สำหรับสนับสนุนการปกครองทางสังคม

วัดที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลที่หวังความเจริญทางวัตถุ มุ่งให้ชีวิตมีการกินดีอยู่ดี อีกทั้งการสร้างสิ่งต่างๆ ก็เพื่อตอบสนองต่อความต้องการเหล่านี้ ขณะที่วัดยังมุ่งเน้นการพัฒนาตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจให้มีที่พักผ่อน และพัฒนาจิตใจที่เน้นความสงบ เรียบง่าย แม้จะมีสิ่งก่อสร้างก็ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อหรือทำลายความเป็นธรรมชาติ ส่วนวัดที่ตอบสนองชุมชนนั้นต้องเป็นศูนย์กลางของการช่วยเหลือและมอบโอกาสให้คนได้รับโอกาสทั้งทางวัตถุและความรู้ในด้านต่างๆ อีกทั้งยังต้องพัฒนาควบคู่ไปกับความเจริญของสังคม คือหากสังคมมีปัญหา วัดก็ต้องเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดความสุขสงบของสังคม

คำสำคัญ: วัด, ความต้องการของชุมชน, สังคมไทย

* อาจารย์ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: kittimetee@gmail.com

** อาจารย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Email:
pornchai.sri@mcu.ac.th

A Concept of Temple that meets the Community's Demand in Thai Society

Phramaha Khwanchai Kittimeteer (Hemprapai)*

Phramaha Pornchai Sirivaro, Asst.Prof.Dr.**

Abstract

In this article, an attempt was purposely made to study the concept of temple and its satisfaction to the community's need in Thai society. This research employed the documentary study and in-depth interview. From the research, it was clearly found that the temple in Buddhism basically means the shelter of Buddhist monks where they can perform the religious ritual and ceremonial activities. Such a temple is constructed by the laity's faith whose understanding of the necessity of Buddhist monks' living life is encouraged and thereby providing the proper place which calmly suits their ways of life. At the same time, the sustenance offered to them could be conveniently made by general people. In the present, the temple has been developed to become the place whereby the community's education, Buddhist monks' formal act, religious activities and support of a social government are also provided.

In general, the temple that provides the individual satisfaction who is expecting to gain the material prosperity in terms of the great deal of a comfortable life is always designed to meet the mentioned requirement whereas there is some temple which is developing in order to provide the mental satisfaction where the relaxation and mental cultivation leading the calm and simplicity could be obtained despite of having certain construction but being without the opulent manner by which it leads to the destruction of the nature. As regards the temple satisfying the community's need, it must become the center of aid where the material gains and various kinds of knowledge could be given to those in need. In addition, such a temple should be actively developed side by side with the social progress; if a social problem is somehow caused, a temple must become the center whereby the complete solution to the problem can be given in order to set up the peaceful society respectively.

Keywords: Temple, the Community's Demand, Thai Society

1. บทนำ

ต่อปัญหาว่า “พระพุทธศาสนาควรมีบทบาทอย่างไรในสังคมไทย” ได้นำไปสู่การเสนอความเห็นอย่างแพร่หลาย ไม่ใช่แค่คำสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างที่เราเข้าใจ แต่มุ่งไปที่สถาบันทางศาสนาอย่างวัดที่ถูกกล่าวถึงในสังคมไทยว่ามีปรากฏการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนที่สุด ทำให้วัดที่มีบทบาทหน้าที่ในการทำให้ชีวิต

* Lecturer, Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya university Email: kittimeteer@gmail.com

** Lecturer, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. Email: pornchai.sri@mcu.ac.th

ของปัจเจกบุคคลและชุมชนมีสุขทั้งกาย จิตใจ สังคม วิญญาณจำเป็นพัฒนาตัวเองให้สามารถเชื่อมโยงกับสังคม (อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 29-30) วัดจึงมีบทบาทในฐานะที่เชื่อมโยงกับสังคม เริ่มตั้งแต่สมัย พุทธกาล เมื่อวัดแห่งแรกเกิดขึ้นจากคำริของพระเจ้าพิมพิสารว่า “พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมนสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืน สงัด เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการมัลลของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น” จึงถวาย อุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้า เป็นที่มาของการอนุญาตวัดหรืออาราม (วินัยปิฎก มหาวรรคเล่มที่ 4 ข้อ 59 หน้า 71-72)^๑ โดยวัดแห่งแรกนั้นได้สะท้อนให้เห็นความจำเป็นของที่อยู่อาศัยของพระภิกษุในทางศาสนาที่เหมาะสม คือร่มรื่นและมีความสงบ หลังจากนั้นจึงมีการสร้างวัดกันเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ต่างเสียสละทรัพย์เพื่อสร้างวิหารมีปรากฏให้เห็นหลายแห่งด้วยกัน เช่น เขตวันมหาวิหารที่ อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย และบุพพารามที่นางวิสาขาเป็นผู้สร้างถวาย สาเหตุสำคัญมาจากท่าทีของบุคคล ผู้สร้างวัด เพราะต้องการบุญและสวรรค์ (พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 294 หน้า 91) และคำสอนเรื่องการทำความดีที่ถุกยกย่องและมีผลที่มีมากกว่าทานประเภทอื่น ดังข้อความว่า “การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวาญญูผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นสกทาคามีผู้เดียว...บุคคลผู้เป็นอนาคามี...สกทาคามี...พระอรหันต์...พระปัจเจกพุทธเจ้า...พระพุทธเจ้า...ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญ พระพุทธเจ้าให้บริโภคการที่บุคคลสร้างวัดอุทิศถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาตเล่มที่ 23 ข้อ 20 หน้า 472-473) และข้อความว่า “การถวายวัดแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ” (วินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 315 หน้า 131) ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากแนวคิดนี้ วัดจึงกลายเป็นสถานที่สำหรับนักบวชที่จะได้พำนักและเป็นสถานที่ให้อุบาสกอุบาสิกาได้ทำบุญกับพระภิกษุ

การสร้างวัดในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้พัฒนาควบคู่ไปกับสังคมมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการสร้างวิหารถึง 84,000 หลังและมีการฉลองพระวิหารด้วยการให้ทุกคนสมาทานศีล 8 หลังจากถวายก็สอบถามพระภิกษุสงฆ์ถึงการบริจาทานของใครยิ่งใหญ่ที่สุด พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระตอบว่า “มหาบพิตร ในพระศาสนาของพระพุทธพล เมื่อตถาคตยังทรงพระชมมอยู่ มิได้มีใครๆ ที่ชื่อว่าถวายปัจจัยเหมือนมหาบพิตร มหาบพิตรเท่านั้นทรงบริจาคมากมาย” (วินัยปิฎก มหาวิภังค์ อรรถกถา เล่มที่ 1 หน้า 64-65) วัดจึงถูกสร้างและได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นสถานที่สำหรับให้อุบาสกอุบาสิกาฝึกฝนเรื่องศีล และยังมีปรากฏต่อมาอีกว่า วัดหรือศาสนสถานกลายเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางกายภาพของเมือง เพราะการเติบโตของเมืองนั้นบ่งชี้ให้เห็นความเข้มแข็งของอำนาจและความมั่งคั่ง เห็นได้จากการสร้างวัดขนาดใหญ่หลายแห่ง ทำให้วัดเป็นทั้ง

^๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

สถาบันทางศาสนาและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสำหรับคนพื้นถิ่นได้ประกอบอาชีพ เช่น การสร้างวัดต้องการจ้างคนหลากหลายอาชีพ ทำให้เกิดอาชีพสถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงาน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในวัดซึ่งเป็นพิธีกรรมประจำวันไม่น้อย จำต้องมีคนประกอบกิจกรรมเป็นพวกนักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว คนร้อยมาลัย และบริเวณที่ตั้งวัดมักจะเติบโตเป็นเมืองหรือนครขนาดใหญ่ ทำให้วัดกลายเป็นหลักประจำเมืองหรือเป็นหน้าตาของกษัตริย์หรือราชวงศ์ เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงทางเลี้ยงทางเศรษฐกิจให้คนหลากหลายอาชีพ (ธิดา สารยา, 2554, หน้า 360) ซึ่งวัดที่เกิดขึ้นภายใต้บทบาทเหล่านี้ปรากฏจากสังคมที่มีคตินิยมในการสร้างวัดซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังบางวัดถูกสร้างขึ้นเมื่อประชาชนอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็จะสร้างวัดขึ้นที่นั่นตามกำลังจิตศรัทธา แล้วจึงนิมนต์พระภิกษุไปจำพรรษาเพื่อบำเพ็ญศาสนกิจตามประเพณี

ในประเทศไทยได้มีการออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ขึ้นฉบับแรกเรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 และ พ.ศ.2505 ตามลำดับโดยให้คำอธิบายว่า วัดคือที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ โดยวัดนั้นเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำบุญ เป็นต้น เป็นศูนย์กลางในด้านการพัฒนาชุมชน พัฒนาจิตใจของชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอบรมกุลบุตรในท้องถิ่นให้ได้บวชเรียนและศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 หน้า 16540-16542) วัดจึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามเงื่อนไขของสังคมชุมชนเมืองมากกว่าจะรักษาประเพณีวัฒนธรรมเดิมไว้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 69)

แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่วัดก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อ และมีการพัฒนาที่ตอบสนองต่อชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนเป็นหลัก ดังวัดในชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งบอกเล่าถึงความเป็นมาของวัดและชุมชน เมื่อสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการกวาดต้อนครัวคนลาวจากแผ่นดินลาวเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนมากมีทั้งลาวพวนและลาวเวียงจากเมืองต่างๆ มาเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นชุมชนเมือง โดยชุมชนระดับหมู่บ้านจะมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีการกำหนดชื่อวัด เช่น วัดเมืองแมตสำหรับบ้านเมืองแมต วัดเตาเหล็กสำหรับวัดเตาเหล็ก ทั้งชื่อวัดและหมู่บ้านเป็นชื่อเดียวกันล้วนแต่เป็นชื่อที่มาจากถิ่นเดิมในเมืองลาวทั้งสิ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 74) ฉะนั้น วัดที่ถูกพัฒนาควบคู่กับชุมชนจึงเป็นฐานให้สังคมได้ยึดถือและดำเนินตามรูปแบบเหล่านั้น แต่ปัจจุบัน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาของวัดกลายเป็นหลัก การที่วัดจะสนองวัดจึงเกิดปัญหาตามมาว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของวัดหรือไม่ บทความนี้จึงเป็นการศึกษาถึงบริบทของวัดกับชุมชนผ่านความต้องการในสังคมไทย เพื่อเสนอให้เห็นรูปแบบและแนวทางในการพิจารณาวัดกับชุมชนมีสัมพันธ์กันอย่างไร

2. ลักษณะและบทบาทวัดทางสังคม

คำว่า “วัด” เป็นคำที่ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ตรงกับคำว่า วิหาร ที่แปลว่า ที่อยู่ และคำว่า อาราม แปลว่าสถานที่ที่ร่มเย็น ไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป โดยทั้ง 2 ความหมายนี้จะพบว่า ทั้งวิหารและอารามนั้นเป็นการระบุให้เห็นว่าวัดนั้นเป็นสถานที่พักเหมาะแก่การอาศัยของพระภิกษุ ขณะเดียวกันก็ไม่ใช้สถานที่ที่ไกลจาก

หมู่บ้านเพื่อสะดวกแก่การดูแลและบำรุงเลี้ยงพระภิกษุเหล่านั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้จัดแบ่งลักษณะและรูปแบบความเป็นวัดไว้ดังนี้

2.1 ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล

การกำเนิดวัดในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นไปตามความปรารถนาของชุมชนที่ประสงค์จะให้เป็นที่อยู่และอ้างถึงเป็นที่สะดวกในการบำรุงดูแลของเหล่าอุบาสก อุบาสิกา จึงเป็นที่มาของการปรากฏของสถานที่กลายเป็นวัดไว้ ดังนี้

1) **อาราม** เป็นสถานที่อยู่ เป็นสวนป่า ไม่มีสิ่งปลูกสร้างมากนัก ลักษณะวัดแบบอารามนั้น เน้นไปที่สภาพการเป็นอยู่แบบไม่วุ่นวาย เป็นสถานที่ใกล้ป่า คุรุณม สงบ เป็นไปตามลักษณะวิถีชีวิตช่วงแรกของบรรพชิตที่เน้นการอยู่แบบสันโดษ ไม่วุ่นวายด้วยผู้คน โดยต้องไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป ไม่ใกล้หมู่บ้านเกินไป การคมนาคมสะดวก ผู้อยากจะเข้าเฝ้าไปมาได้ง่าย กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงรบกวนน้อย ไม่มีเสียงอึกทึก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่พวกมนุษย์จะทำงานที่ลับได้ เป็นสถานที่เหมาะแก่การหลีกเร้น” (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 307 หน้า 118) อารามจึงไม่ต่างจากสถานที่ชายป่า ที่ชาวบ้านรู้กันว่ามีคนอาศัยอยู่เป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ นั้นแสดงให้เห็นว่าไม่มีใครที่จะถือสิทธิเป็นเจ้าของได้ แม้แต่พระภิกษุเอง จากข้อพิจารณาว่าวัดแบบอารามเป็นลักษณะสถานที่พักสำหรับพระภิกษุเท่านั้น เน้นสถานที่ใกล้เคียงกับป่า สงบและไม่ค่อยมีผู้คนเดินผ่าน สถานที่เหล่านี้มักจะไม่มีการปลูกสร้าง สำหรับพระภิกษุได้ถือสันโดษไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน ส่วนที่อาศัยก็จะเป็นถ้ำหรือเพิงไม้พอได้อยู่อาศัยได้เป็นครั้งคราว จึงไม่มีความถาวรของสิ่งก่อสร้างที่ชัดเจน

2) **วิหาร** เป็นสถานที่อยู่ โดยมีเสนาสนะหรือสิ่งปลูกสร้างปรากฏอยู่ในพื้นที่ ในพระไตรปิฎกเล่าถึงลักษณะของวิหารนั้นมาจากสถานที่หลายแบบตามที่พระพุทธเจ้าอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือน มุง แถบเดี่ยว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 294-295 หน้า 89-92) เมื่อพิจารณาจากลักษณะวิหารนี้เป็นที่อนุญาตให้เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุเท่านั้น แต่ยังไม่ปรากฏชัดเจนกว่ามีการทำสังฆกรรมในวิหารนั้นเท่าใดนัก เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อพระภิกษุมาสู่วิหารนั้นด้วยมุ่งหมายจะเป็นสถานที่พักอยู่อาศัยเท่านั้น จึงปรากฏวิหาร เรียกว่า มหาวิหาร 18 แห่งในกรุงราชคฤห์ประกอบด้วย 1) เวฬุวัน 2) ภูเขาคิชฌกูฏ 3) ปิณฑลคูหา 4) ถ้ำกาฬสิลา 5) ถ้ำสัตตบรรณ 6) เจ็อมเขาสัปโปสนทิ ปาสีตวัน 7) ขอกภูเขาคโคตรกะ 8) ขอกภูเขาดินทุกะ 9) อันธกวันทวิหาร 10) ตโปทาราม 11) ชีวกัมพวัน 12) มัททกัจฉิมฤคทายวัน 13) โคตมนิโครธ 14) ปิลินทคาม (อารามิกคาม) 15) ปาวาริกัมพวัน 16) คิชฌกาวาสาราม 17) อินทสาละคูหา 18) ทักขณาศิริมหาวิหาร (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณปาสาทิกา ภาค 1 หน้า 13) จากข้อพิจารณาว่า วิหารเป็นสถานที่พักหรือตามความหมายน่าจะตรงกับคำว่า กุฏิ ซึ่งเป็นเสนาสนะสำหรับอาศัยอยู่ของพระภิกษุ ดังข้อความว่า “ครั้งนั้น ภิกษุ 2 รูปอยู่บนกุฏิชั้นลอยในวิหารของสงฆ์ รูปหนึ่งอยู่ชั้นล่าง อีกรูปหนึ่งอยู่ชั้นบน” (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่มที่ 2 ข้อ 129 หน้า 306) วิหารจึงมีมากกว่า 1 แห่งใน 1 อารามและเรียกว่า วิหารใน

ลักษณะของที่พักหรือนับตามเสนาสนะที่อยู่ซึ่งสร้างเป็นที่พัก ส่วนที่พักของพระพุทธเจ้าเรียกว่า คันธกุฎี ก็เป็นวิหารแห่งหนึ่งตามลักษณะนี้เช่นกัน

3) อาวาส เป็นสถานที่มีกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุ รวมถึงมีสังฆกรรมและวินัยในการเป็นข้อปฏิบัติที่ชัดเจน อาวาสจึงเป็นความหมายของการอยู่ร่วมกันโดยมีลักษณะของหลักเกณฑ์และข้อปฏิบัติเสียเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ อาวาสมีเจ้าของดูแล เรียกว่า เจ้าอาวาส พิจารณาจากข้อความต่อไปนี้เป็น “ภิกษุผู้เป็นนวกกรรมได้อาวาสนั้นภายในพรรษา ในฤดูกาล จะหวงห้ามไว้ไม่ได้ ถ้าอาวาสนั้นทรุดโทรม พึงบอกแก่ใครๆ คือ จะเป็นเจ้าของอาวาสหรือเครือญาติของเจ้าของอาวาสนั้นว่า “อาวาสของพวกท่านทรุดโทรม โปรดซ่อมแซมอาวาสนี้” (อรรถกถาพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ข้อ 323 หน้า 438-439)

อาวาสจึงเป็นสถานที่อยู่ที่มีทั้งพระภิกษุและฆราวาสในฐานะผู้ถวายและดูแล เมื่อมีกิจที่ต้องกระทำเกี่ยวกับอาวาส เช่น อาวาสชำรุดเสียหาย พระภิกษุจำเป็นต้องมีการปรึกษาเจ้าของที่ฆราวาสหรือเครือญาติ นอกจากนั้นอาวาสยังมุ่งหมายถึงการเป็นสถานที่ที่มีการบริหารจัดการตามความเหมาะสมของพระภิกษุที่อยู่ในอาวาสเดียวกัน โดยอาจสังเกตได้จากการร่วมประชุมหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน โดยมีรูปแบบของการอยู่อาศัยในลักษณะเป็นหมู่เป็นคณะมากขึ้น ดังกรณีภิกษุหลายรูปเข้าจำพรรษาอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ปรึกษากันดังนี้ว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียง ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาอย่างผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” แล้วปรึกษากันต่อไปว่า “ถ้าพวกเราจะไม่ตกหายไม่ปราศรัยกันและกัน รูปใดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านก่อน รูปนั้นพึงปูลาสนะ จัดน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาตสำหรับใส่อาหารที่เหลือตั้งน้ำฉันน้ำใช้ รูปใดบิณฑบาตกลับจากหมู่บ้านทีหลัง ถ้ามีอาหารที่รูปก่อนฉันเหลือ ถ้าต้องการพึงฉัน ถ้าไม่ต้องการ พึงเททิ้งยังที่อื่นปราศจากของเขียวสด หรือเทลงน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ รูปนั้นพึงเก็บอาสนะ น้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาตสำหรับใส่อาหารที่เหลือ แล้วเก็บน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดห่อฉันรูปใดเห็นหมอน้ำฉัน หมอน้ำใช้ หม้อชำระล้างเปล่า รูปนั้นพึงตักใส่ ถ้าไม่สามารถพึงกวักมือเรียกเพื่อนมาช่วยยก ไม่พึงเอ่ยวาจาเพราะเหตุนี้เลย ด้วยอุบายอย่างนี้แล พวกเราจะพึงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาเป็นผาสุก และไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ 4 ข้อ 209 หน้า 331)

อาวาสถูกพิจารณาว่าเป็นสถานที่ถูกจัดแบ่งเป็นสัดส่วนมีการบริหารจัดการที่เป็นลักษณะภิกษุสงฆ์ทุกอย่างมีข้อพิจารณาที่ทำร่วมกัน ไม่ใช่เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง จากข้อพิจารณานี้ อาวาสจึงระบุถึงสถานที่ในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก จำเป็นต้องมีกฎระเบียบหรือวินัยในการอยู่ร่วมกัน จึงปรากฏลักษณะความผิดที่ถูกลงโทษผ่านระเบียบข้อปฏิบัติต่างๆ สำหรับพระภิกษุในการอยู่ร่วมและบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นรูปแบบการบริหารวัดในสมัยพุทธกาลอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้น วัดเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตอารามแก่พระภิกษุสงฆ์ ทำให้รูปแบบการเป็นอยู่ของพระภิกษุสอดคล้องกับข้อปฏิบัติที่พระภิกษุปฏิบัติต่อพระภิกษุ พระภิกษุปฏิบัติต่อเสนาสนะ และพระภิกษุปฏิบัติกับฆราวาส การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้สรุปว่าวัดมีบทบาทต่อไปนี้

ก. วัดเป็นสถานที่พักอาศัย เบื้องต้นของการมีวิหารในทางพระพุทธศาสนาจากการสร้างเพื่อการอยู่อาศัย จึงปรากฏข้อความว่าวิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยง (วินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 315 หน้า 131) จากการพิจารณาเริ่มต้นให้วิหารเป็นสถานที่พักอาศัยตรงกับเสนาสนะเป็นที่พักอาศัยหรือกุฏิ ซึ่งพระภิกษุพยายามจับจองวิหาร จับจองที่นอน เป็นที่มาของการบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษาภิกษุรูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ (พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อ 311 หน้า 125-126) ข้อปฏิบัติในวิหารเป็นที่พักอาศัยสำหรับพระภิกษุจึงเป็นข้อกำหนดที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันปัญหาในแง่ของเสนาสนะ ข้อกำหนดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทที่วัดในสมัยนั้น ความสำคัญของข้อปฏิบัติเหล่านี้คือการมองว่าวัดนั้นไม่ได้เป็นสมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง เพราะเมื่อมีข้อกำหนดเรื่องวิหารเป็นที่อยู่เฉพาะภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้ว แต่ไม่ได้มีการชี้ชัดว่าภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าของ แค่เป็นผู้พักเท่านั้น การไม่กำหนดเรื่องความเป็นเจ้าของนี้ทำให้ผู้มาอาศัยพิจารณาแค่เป็นสถานที่พักเพื่อปกป้องตัวเองจากสัตว์ร้ายหรือจากสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้น ต่อมาจึงมีการกำหนดให้มีภิกษุผู้ดูแลเสนาสนะ หรือเป็นเจ้าอาวาสเพื่อพิจารณาว่าด้วยอาวาสซึ่งเกี่ยวข้องกับพระภิกษุที่มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากและพิจารณาในส่วนของการขยายพื้นที่หรือซ่อมบำรุงเสนาสนะต่อมา

ข. วัดเป็นสถานที่ทำสังฆกรรม เมื่อมีพระภิกษุมายอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงเกิดมีการทำกิจกรรมร่วมกัน กล่าวคือ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ ว่า “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ 4 ข้อ 141 หน้า 217)

การอาศัยวิหารที่ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นที่สำหรับทำสังฆกรรมจึงเป็นไปตามพุทธบัญญัติ เพราะพระภิกษุต้องอยู่ร่วมกันในวิหารเดียวกัน จำเป็นต้องมีการประชุมและเลิกประชุมกันอยู่เสมอตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อ 136 หน้า 82) เมื่อการอยู่ร่วมกัน

จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการร่วมกันประชุม วิหารจึงได้ถูกสมมติให้เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้ร่วมประชุมกันทำสังกรรมในยุคสมัยพุทธกาล

ค. วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา โดยวัดเป็นสถานที่ถวายอาหาร และบำเพ็ญทานในเบื้องต้นเนื่องจากสถานที่ในการบิณฑบาตนั้นเพียงพอสำหรับพระภิกษุจำนวนไม่มาก กล่าวคือ ฆราวาสประสงค์จะถวายอาหารบิณฑบาตกับพระภิกษุจะนิมนต์ให้ฉันในเรือน แต่เมื่อมีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น การต้องถวายอาหารแก่ภิกษุจำนวนมากที่มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานจำเป็นต้องอาศัยสถานที่สำหรับเตรียม ซึ่งวัดนั้นจึงเกิดขึ้นจากการประสงค์จะถวายทานในลักษณะดังกล่าวนี้ เช่นที่หญิงงามเมืองชื่ออัมพาลีได้นำของเคี้ยวของฉันทอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้า เป็นประธานด้วยตนเอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้ามภิกษุตอาหาร แล้วละพระหัตถ์จากบาตร นางได้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ผู้นั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลว่า “พระพุทธรูปเจ้าข้าหม่อมฉันขอถวายสวนมะม่วงนี้แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ 5 ข้อ 289 หน้า 107)

ต่อมาสถานที่เหล่านี้เป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสถานที่ให้ฆราวาสที่ประสงค์จะสนทนาธรรมหรือเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมา ดังพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น พวกข้าราชการบริพารนั่งประชุมกันในราชบริพารภายในพระราชวัง ได้สนทนากัน ผู้ใหญ่บ้านชื่อนิรุทธะนั้นอยู่ในบริพารนั้นแล้วมีข้อสนทนาเรื่องการจับเงินและทองของพระภิกษุ พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า “ผู้ต้องการหญ้าฟางแสวงหาหญ้า ผู้ต้องการไม้ฟางแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียนฟางแสวงหาเกวียน ผู้ต้องการบุรุษฟางแสวงหาบุรุษ’แต่เราไม่กล่าวเลยว่า ‘ฟางยินดี ฟางแสวงหาทองและเงินโดยประการใดๆ’” (พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่มที่ 18 ข้อ 362 หน้า 515-516) ต่อข้อพิจารณาเหล่านี้กลายเป็นว่าวัดนั้นเป็นสถานที่สำหรับแสดงธรรมและข้อสงสัยของฆราวาส เป็นสถานที่พัฒนาตามรูปแบบของวัดบนรากฐานสังคม เป็นการเอื้อให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างวัดและบ้านจนมาจากรูปแบบวิถีชีวิตของพระภิกษุที่อาจมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนก็จะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องโดยพระพุทธรูปเจ้า ขณะที่วิถีชีวิตแบบฆราวาสที่ต้องการหลักธรรมสำหรับดับทุกข์ในการดำเนินชีวิตก็จะหาได้ในการเข้ามาสู่วัดเช่นกัน

สรุป ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาลจึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส ในแง่ของวัดแบบอารามและวิหารนั้นอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นทางการ แต่ในส่วนของอาวาสที่มีพระภิกษุมายู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการและการดูแลจึงมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน

2.2 ลักษณะของวัดในสมัยปัจจุบัน

การแบ่งประเภทของวัดตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นปรากฏมีในพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ตรขึ้นเป็นฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 5 กำหนดประเภทวัดไว้ 3 ประเภทคือ

ก. พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงโปรดให้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง

ข. อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่ไม่ได้เป็นพระอารามหลวง

ค. ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ต่อมาได้มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 และพ.ศ.2505 ตามมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้แบ่งวัดเป็น 2 ประเภท คือ ก. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ข. สำนักสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16541-16542) ซึ่งต่อมาได้มีการสำรวจวัดทั่วประเทศแล้วได้พบว่ามีรูปแบบมีความแตกต่างกันไปตามบริบท กล่าวคือ

ก. พระอารามหลวง ได้แก่วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ หรือพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งมาหรือแก่วัดเอง

ข. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ โดยได้รับอนุญาตให้สร้างและประกาศตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการ และช่วยกันทะนุบำรุงสืบต่อกันมาตามลำดับ เป็นวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

ค. วัดร้าง ได้แก่วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ทางราชการขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง แต่ยังมีสภาพเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16543-16545)

แต่การจัดแบ่งวัดดังกล่าวนี้เป็นไปตามสภาพของวัดเป็นหลัก ต่อมาภายหลังรัชกาลที่ 4 มีการแบ่งวัดเมืองและวัดบ้านอย่างชัดเจน คือ

1) วัดคามวาสี คือวัดของหมู่บ้านหรือวัดประจำหมู่บ้าน

2) วัดอรัญญวาสี คือ วัดป่าสำหรับพระวิปัสสนาธุระ เป็นวัดที่แยกตัวออกจากชุมชน แต่ในความเป็นจริงก็ยังมีความสัมพันธ์กับทางสังคมกับคนในชุมชน เพราะในฤดูเทศกาลก็ยังมีคนนำประชาชนมาประกอบพิธีกรรมที่วัดป่าด้วย ดังในศิลาจารึกสุโขทัยที่ระบุว่าคนพากันไปทำพิธีกรานกฐินที่วัดนอกเมือง

3) วัดนครวาสี คือ วัดของเมืองที่ส่วนใหญ่จะไม่มีพระอยู่เท่าใด อีกทั้งเป็นวัดที่มีการสร้างพระสกลุปะเจดีย์ พระวิหาร พระพุทธรูป และแหล่งศาสนสถานอื่นๆ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และรุ่งเรืองของเมือง วัดที่สำคัญคือ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีพระมหาสกลุปะที่บรรจุพระบรมธาตุไว้เป็นหลักของเมือง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 68-69)

จากประเภทวัดในปัจจุบันนั้นได้ถูกจัดแบ่งไปตามลักษณะที่สอดคล้องของแต่ละยุคสมัยตามลักษณะของการจัดแบ่งไปตามผู้ถวายอันถือว่าการสร้างวัดถวายวิหารแก่พระภิกษุผู้มาจากทิศทั้ง 4 นั้นเป็นบุญสูงสุด นำไปสู่การสร้างวัดตั้งแต่พระราชหรือพระราชวงศ์ชั้นสูงสร้างถวาย และวัดที่ชาวบ้านสร้าง ขณะเดียวกันวัดยังมีลักษณะที่อยู่ใกล้บ้านหรือใกล้บ้านนั้นถือเป็นลักษณะของวัดที่สังเกตได้ มีชื่อเรียกให้สอดคล้องว่า วัดบ้าน

หรือวัดเมือง และวัดป่า ลักษณะดังกล่าวยังสะท้อนถึงลักษณะการปฏิบัติตนของพระภิกษุที่แตกต่างกันกล่าวคือ การปฏิบัติตามหลักธรรมา 2 ประเภทที่ถูกอธิบายไว้ตามหลักอรรถกถา คือ 1. คันถธรรมาคือการเรียนศึกษาพระปริยัติ ผ่านการศึกษาพระไตรปิฎกไว้ เป็นเรื่องของพระบ้านหรือพระเมืองที่จะจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการ รักษาพระปริยัติไว้ไม่ให้เสื่อมหายไป โดยรูปแบบดังกล่าวปรากฏในการศึกษาบาลี และการศึกษาของนักธรรม 2. วิปัสสนาธรรมาคือการปฏิบัติตามหลักของกรรมฐาน 2 อย่างคือสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นเรื่องของ พระป่าที่มุ่งการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ แม้จะมีการแบ่งกันอย่างชัดเจนนี้ แต่ก็ไม่ได้แบ่งประเภทไว้อย่าง ชัดเจนนักเป็นแต่เพียงรูปแบบเท่านั้น การแยกวัดบ้านหรือวัดเมืองกับวัดป่านั้นเป็นไปเพื่อการปฏิบัติเท่านั้น ไม่ได้ ขยายไปสู่แนวความคิดการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างบ้านและวัดออกจากกัน

จากข้อมูลข้างต้น วัดที่อยู่ในสมัยหลังพุทธกาลจึงยังมีลักษณะเหมือนกับวัดในสมัยพุทธกาลคือเป็น สถานที่ที่พักอาศัยของพระภิกษุ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม และเป็นสถานที่ทำบุญ ในส่วนที่มีความเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นไปตามยุคสมัย โดยพิจารณาจากบทบาทที่สังคมมอบให้ทั้งในส่วนที่เกิดขึ้นจากความประสงค์ของผู้ถวายและ อีกส่วนมาจากความเห็นร่วมกันของสังคมที่เป็นไปตามยุคสมัย ดังนี้

ก. วัดเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจ การสร้างวัดหลังสมัยพุทธกาลเป็นสัญลักษณ์ซึ่งแสดงให้เห็นถึง สถานที่อันเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจ จะเห็นได้ว่าวัดที่สร้างในยุคสมัยพระเจ้าอโศกได้ถูกประกาศให้เป็นທີ່ให้ ประชาชนสมาทานองค์แห่งศีล 8 (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก ปาราชิกกัณฑ์ สมันตปาสาทิกา เล่ม 1, หน้า 64) และยังมีวัดอีกหลายแห่งในชุมชนก็กลายเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การ ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันประสูติของพระพุทธเจ้า ผู้ชนจัดขบวนพร้อมดนตรีและฉิ่งฉาบ พ้อคำ ต่างชาติก็ร่วมขบวนด้วย หรือการบำเพ็ญกุศลตามประเพณีในแต่ละท้องถิ่น และเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการ พัฒนาทางด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่สำหรับฝึกอบรมเยาวชนให้ได้บวชเรียนและ ศึกษาพระธรรมวินัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549, หน้า 16542) วัดจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหรือชุมชน เป็นสถานที่สำหรับอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และแหล่งเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาที่ดำเนินไปร่วมกับกิจกรรม ภายในชุมชน

อีกทั้งสิ่งก่อสร้างที่เห็นได้ควบคู่กับวัดเป็นรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมของพระสถูปเจดีย์อัน เป็นหลักฐานศิลปกรรมสำคัญที่บ่งบอกถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และศรัทธา ความเชื่อในพุทธศาสนาในแต่ละชนชาติ ในแต่ละยุคสมัย รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นที่ สัมพันธ์กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 59) จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า การ ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาที่ใดก็ตามจะต้องมีการสร้างศาสนสถานและการสถาปนาเจดีย์ขึ้นก่อน เพราะเจดีย์ คือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในสมัยพระเจ้าอโศกได้สร้างวิหาร 84,000 หลังและประดับด้วยพระเจดีย์ 84,000 องค์ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 63) ต่อมาแนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการสร้างวัดในประเทศศรีลังกา เมื่อพระมหินทเถระปรากฏในการ

อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเพื่ามาไว้เป็นที่พึ่ง เพราะแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วแต่พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ยังมีอยู่ เป็นที่มาของการสร้างเจดีย์ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 108-113) เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชาวพุทธอาศัยเป็นสถานที่สำหรับสวดมนต์ ฟังธรรม กลายเป็นโครงสร้างของวัดที่มีที่พึ่งทั้งพระพุทธรูปคือพระบรมสารีริกธาตุ พระธรรมคือหลักคำสอน และพระสงฆ์คือเหล่าพระภิกษุปรากฏเป็นที่พึ่งตามลักษณะของไตรรัตน์ที่เป็นพื้นฐานของชาวพุทธในยุคต่อๆ มาเช่นกัน

ข. วัดในฐานะสนับสนุนการปกครองบ้านเมือง การสร้างวิหาร 84,000 หลังพร้อมเจดีย์ 84,000 องค์ในเมือง 84,000 แห่งทั่วชมพูทวีป ถือเป็นการขยายอาณาจักรการปกครองของพระเจ้าอโศก เช่นเดียวกับในเกาะลังกาหรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบันโดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราชอุทยานมหาเมฆวันให้เป็นอารามของพระภิกษุสงฆ์ และวัดแห่งนั้นนั้นเป็นหลักในการประดิษฐานพระศาสนาในประเทศต่างๆ ดังปรากฏในประเทศศรีลังกา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ถวายพระราชอุทยานเมฆวันอันเป็นที่ไม่ไกล ไม่ใกล้จากเมืองหลวง ไปมาสะดวก หลังจากพระราชทานถวายแล้วได้หลั่งน้ำลงบนมือของพระเถระ แผ่นดินไหว นี่เป็นแผ่นดินไหวครั้งแรกในมหาวิหาร โดยพระเถระให้ได้เหตุผลว่า พระศาสนาของพระทศพลจักรดำรงมั่นในเกาะแห่งนี้ และสถานที่แห่งนี้จักเป็นที่ตั้งมหาวิหารแห่งแรกแผ่นดินไหวนั้นเป็นบุญนิมิตแห่งการประดิษฐานพระศาสนา (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณปาสาทิกา ภาค 1, หน้า 105) ต่อมาวิหารแห่งนี้คือมหาวิหารซึ่งเป็นชื่อวัดในพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ใน พ.ศ.196-426 มี 3 แห่ง คือ มหายาน ตั้งอยู่ที่เมืองอนูราชปุรี เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จิตตลบรรพต (จิตตภูฏ) ตั้งอยู่ที่โรชนชนบท เป็นสถานที่ปฏิบัติสมาธิภาวนา และอภัยคีรีวิหาร (อภัยตตรวิหาร, อภัยวิหาร, อภัยจลวิหาร, อุตตรวิหาร) ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองอนูราชปุรี สำนักมหาวิหารมีวรรณกรรมที่รู้จักแพร่หลาย (Walpola Rahula, 1993, p.305) ซึ่งสร้างระบบการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับชุมชน โดยมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยง ข้อปรากฏการณ์นี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่า วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งจากการสร้างศาสนสถานและการกลบนาที่ดินโดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดินถวายเป็นที่กลบนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็นพวกทาสหรือข้าพระเป็นเจ้านวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในชั่วลูกชั่วหลาน จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นต่อมม วัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชนเมืองในแต่ละชุมชนจะพบได้ว่า รูปแบบดังกล่าวนี้มีวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นอย่างแยกไม่ออก ดังจะพบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยลพบุรีลงมาว่า บริเวณทั้งหมดของชุมชนที่มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง มีโครงสร้างและแผนผังทางกายภาพที่ชัดเจน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 61)

ข้อพิจารณาวัดทั้งในส่วนที่เป็นศูนย์กลางของจิตใจนั้นได้ถูกพิจารณาควบคู่กับการเป็นที่พึ่งพึ่ง เพราะมนุษย์นั้นต้องการที่พึ่งพึ่งเมื่อยามมีทุกข์ วัดจึงกลายเป็นที่พึ่งของผู้ตกทุกข์ได้ยากที่ต้องการความช่วยเหลือ

กระทันหัน เช่นต้องการอาหาร ต้องการที่พัก ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่พึงของผู้แสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะบางคนก็ไม่ได้ลำบากด้วยข้าวของเครื่องใช้ แต่พยายามหาหนทางสงบให้กับชีวิตตนเอง ในส่วนของการปกครองนั้นปรากฏให้เห็นชัดเจนในยุคสมัยหลังพุทธกาล แม้ในสมัยพุทธกาลจะปรากฏให้เห็นบ้างแต่ไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากข้อมูลในสมัยพุทธกาลนั้นมีปรากฏแค่เพียงส่วนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเท่านั้นจึงเป็นมุมมองด้านเดียว แต่พอข้อมูลทางด้านอื่น เช่น ข้อมูลจากชุมชนหรือบ้านเมืองที่มีการบันทึกทำให้เห็นว่า วัดนั้นในลักษณะดังกล่าวชัดเจนขึ้น

3. วัดกับบทบาทการสนองความต้องการของสังคมไทย

สังคมไทยในปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย จากยุคเกษตรกรรม และยุคอุตสาหกรรมจนถึงยุคข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ในการพัฒนาดังกล่าวนี้นิเวศสังคมไทยนั้นยังคงเป็นนิเวศสังคมเกษตรกรรมเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังอยู่ในภาคเกษตรกรรมที่กำลังพัฒนาตัวเองเข้าสู่อุตสาหกรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550, หน้า 5) ทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง และการเติบโตใหญ่ของเศรษฐกิจแบบตลาด ได้ส่งผลอย่างมากต่อวัดต่างๆ ในเมืองไทยโดยเฉพาะในเขตเมือง ทำให้บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมเริ่มหายไป คงเหลือแต่บทบาททางธรรมที่คงเหลือเพียงเรื่องพิธีกรรม ทั้งหมดทำให้คนเริ่มห่างเหินต่อหลักธรรมไปเรื่อยๆ (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 9) เมื่อศึกษาจากทำที่ตั้งกล่าวทำให้บริบทสังคมไทยจึงมีท่าทีต่อวัดในฐานะเป็นสถานที่รองรับรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จนวัดนั้นได้ปรับเปลี่ยนลักษณะการบริหารจัดการให้เป็นไปตามรูปแบบตอบสนองความต้องการ 2 ลักษณะคือ ความต้องการของปัจเจกบุคคลกับความต้องการของชุมชน ดังนี้

3.1 วัดกับความต้องการของปัจเจกบุคคล ความต้องการที่อยู่ภายในใจของปัจเจกบุคคลในสังคมไทยมาจากความต้องการการกินดีอยู่ดี ในแง่นี้พระพุทธศาสนามองไว้ 2 ลักษณะ คือ

ก. ลักษณะต้องการทางกายภาพ มนุษย์นั้นล้วนต้องการสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ 5 อย่างคือ อายุ รูปร่างหน้าตา สุขภาพที่ดี สถานที่ดี (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 43 หน้า 67-68) ทั้งหมดนั้นสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการสิ่งภายนอกเป็นสำคัญ การที่มนุษย์รู้สึกสบายใจเพราะได้สิ่งที่ต้องการคือการมีความสุขและการได้อยู่สถานที่ที่ดี มนุษย์ล้วนคิดว่าเป็นเพราะเหตุภายนอก แต่ไม่ได้เข้าใจลึกซึ้งไปกว่า ความรู้สึกเช่นนั้นเป็นเรื่องทางใจ แต่นึกไปว่าเป็นเรื่องทางกาย โดยแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) อธิบายลักษณะดังกล่าวว่า คนชั้นกลางและชนชั้นล่างไม่ได้ถูกกำหนดมาให้เป็นฐานของการหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะมีน้อยมากที่คิดถึงพระนิพพาน เหนือกว่านั้น คนเหล่านี้ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะบรรลุถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลา และมองไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องใช้เวลาไปกับการอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่า (Max Weber, 2007, p. 236) ความต้องการของบุคคลทั่วไปจึงอยู่ในระดับคนชั้นกลางและชนชั้นล่างเป็นหลักที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่จะช่วยตอบสนองความมีชีวิตที่ดี ซึ่งปรากฏลักษณะวัดที่ปรากฏในอดีตนั้นได้

สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ดังในยุคราชวงศ์สุโขทัย (พ.ศ.863-1093) เรื่อยมา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าขาย โดยวัดนั้นเป็นทั้งสถาบันการศึกษา ที่พัก โรงพยาบาล ธนาคารหรือที่ทำธุรกิจการเงินซึ่งเป็นที่รวมของคนต่างอาชีพกัน เพราะคนสร้างวัดจำเป็นต้องการจ้างคนหลากหลายอาชีพ เช่น สถาปนิก ประติมากร ช่างฝีมือ ช่างก่ออิฐ และแรงงานอีกจำนวนมาก ทั้งวัดยังมีพิธีกรรมในแต่ละวันอีกไม่น้อย ซึ่งจำเป็นต้องมีคนมาร่วมกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น นักดนตรี นักฟ้อนรำ คนจัดดอกไม้ คนครัว คนร้อยมาลัย และอาชีพอื่นๆ ที่วัดจะดำเนินการว่าจ้าง ซึ่งปรากฏว่ามีจารึกบางหลักกล่าวถึงจำนวนเงินหรือรายการเงินเดือนที่วัดว่าจ้าง เงินเดือนนักบัญชี สถาปนิก คนงานคุมช่าง รวมถึงยามประจำการ ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจสำหรับคนพื้นถิ่น ฉะนั้น วัดจึงไม่ใช่เป็นเพียงสถาบันทางศาสนา แต่เป็นสถาบันทางโลกด้วย โดยเป็นคลังทรัพยากรหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งทุน ทำให้การค้าและองค์กรทางการค้า เช่น สมาคมพ่อค้า คือเมื่อมีคนเอาเงินหรือทองมามอบให้กับวัด ก็จะได้กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้บริหารจัดการ และมีการยืมเงินจากวัดเพื่อไปลงทุนต่อ โดยดอกเบี้ยที่ทางวัดจะได้จะถูกนำไปใช้เพื่อการบำรุงรักษาวัดหรือลงทุนในกิจการอื่นได้ต่อไป (ธิดาสารยา, 2554, หน้า 360-361) ในส่วนของสังคมไทย วัดได้พัฒนาจนกลายเป็นสถานที่สำคัญในการสร้างอาชีพ และสนองความต้องการในแง่ของความเป็นอยู่ของบุคคล วัดในสังคมไทยนั้นเป็นไปตามแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยยังเป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงความเจริญของพื้นที่ โดยวัดใดที่ใหญ่โต โอ่อ่าและสวยงามด้านศิลปวัฒนธรรม วัดนั้นก็คือสัญลักษณ์ของความมั่งมีศรีสุขของคนในชุมชนทุกผู้ทุกคน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 70) ดังจะพบว่า วัดนั้นได้พัฒนาปัจเจกบุคคลให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตปรากฏผ่านการปลูกฝังผ่านการศึกษาในโรงเรียนวัด และให้คนได้บวชเรียนภายในวัดก่อนจะออกไปประกอบอาชีพ อีกทั้งบุคคลที่ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจแล้วก็จะหันกลับมาสืบสานประเพณีในวัดด้วยการบวชหรือด้วยการเป็นผู้อุปถัมภ์กิจกรรมในพระพุทธศาสนาในวัดต่อไป (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549, หน้า 51) และอีกรูปแบบของการเป็นวัดในแบบวิหารและอาวาสได้ถูกปรับปรุงการสร้างให้ตอบสนองความต้องการต่อยุคสมัยดังกล่าวได้มากกว่าวัดในแบบอาราม เนื่องจากปัจเจกบุคคลที่มาจากวัดนั้นล้วนเป็นผู้ที่มีผลประโยชน์เกี่ยวกับการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัด โดยจะพบว่า การสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่ในวัดนั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับชุมชนในการเข้ามามีส่วนรวม เพราะแหล่งเงินในการสร้างไม่ได้มาจากชุมชน แต่มาจากนอกชุมชน เช่นกรณีการสร้างกวนอิมหน้าวิหารวัดท่ากระดาศ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549, หน้า 55) ความต้องการของปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นให้วัดพัฒนาไปในรูปแบบที่ตนต้องการจึงอาจจะแตกต่างจากวัดในสมัยพุทธกาล เป็นการเน้นให้เห็นวัตถุประสงค์ของการสิ่งต่างๆ ภายในวัดว่าต้องการอะไร ดังการขุดพบพระพิมพ์ จาริกลานเงินและแผ่นดินบุกในกรุพระมหาธาตุเจียรดอันเป็นที่บรรจุอยู่ร่วมกัน โดยจารึกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ด้วยผลบุญนี้ トラบเท่าที่ข้ายังท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อยภพใหญ่อันจะนับมิได้นั้น ขอให้ข้ามีปรีชา มีรูปงาม มีเสียงไพเราะ เติบใหญ่ในสรรพศาสตร์ รู้แนวความคิด เป็นผู้ทรงศีล มีสมบัติต่างๆ อันประเสริฐ เป็นผู้บริจาคทานหาประมาณมิได้ เป็นผู้ปลดปล่อยตนให้พ้นจากกิเลส เป็นผู้ยินดีในกุศลอัน

หาโทษมิได้ ขอเป็นพระพุทเจ้าในอนาคตกาลเทอญ...ด้วยกุศล ผลกุ ข้ำหล่อพระพุทพิมพ์ ถ้วนวันเกิด
ทำบูชาพระศรีรัตนตรัย ฟังพระสัตปกรณา ภิธรรม สรรพบริบูรณ์ กัลปนาอนินสงสันไปทั่วไตรภพส
สัตว์นิกร บิตรญาติสาธุชน ส่วนตนกูข้าขอไปเกิด เอากำเนิดในดุสิตคัลบพิตรพระไมตรี...” (ศรีศักร วัล
ลีโกดม, 2560, หน้า 102-103)

การเสนอให้วัดกลายเป็นสิ่งตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลที่ต้องการจะให้เกิดประโยชน์
แก่ตนเองและครอบครัวเพื่อให้วัดนั้นโยงเข้ากับความเป็นสมบัติที่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่การ
ยอมรับดังกล่าวนี้ทำให้วัดเป็นผลที่สนองต่อความต้องการใช้เป็นฐานของการเป็นแหล่งอำนาจของปัจเจกบุคคลที่
มีต่อชุมชนดังกล่าวเช่นกัน ขณะเดียวกันพระสงฆ์ยังได้ใช้วัดในฐานะเป็นนักพัฒนา นักสังคมสงเคราะห์ นักสิทธิ
มนุษยชน นักอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการสร้างการยอมรับบนฐานของการนำวัดนั้นมาเป็นฐานในการสร้างการยอมรับ
เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกัน รูปแบบการพัฒนาเป็นรูปแบบวัดบ้านหรือวัดเมืองที่
เน้นการพัฒนาสิ่งก่อสร้าง และเน้นการสร้างรายได้ มีการกินต้อยอยู่ดีเป็นหลักเน้น การให้เช่าที่วัดจัดงาน ให้เช่า
พื้นที่จอดรถ รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ก็มุ่งเน้นให้เกิดการตอบสนองความเชื่อทางไสยศาสตร์ เมื่อมีการสนองต่อ
ความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลมากขึ้น ความเป็นวัดก็กลายเป็นสถานที่ทำการค้าและประกอบกิจกรรมที่สนอง
ทางกายภาพอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นรูปแบบของวัดที่ห่างไกลจากความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนอีก
ต่อไป

ข. ลักษณะความต้องการทางด้านจิตใจ เป็นการตอบสนองกลุ่มปัจเจกบุคคลที่เปื้อนหน่ายในการ
ดำเนินชีวิตแบบโลกที่แสงสว่างมืด จะพบว่ามียุคที่เป็นอารามในการเป็นที่พักผ่อนจิตใจของบุคคลเหล่านั้น พุทธ
ทาสภิกขุได้กล่าวถึงการสร้างสวนโมกขพลาราม เพื่อชี้ชวนให้เห็นสถานที่แบบอารามในฐานะเป็นป่าที่เป็นกำลัง
แห่งความหลุดพ้นตามความหมายของชื่อ และส่งเสริมกิจกรรมให้เกิดความสะดวก แก่การที่จะทำจิตให้เกลี้ยง
จากกิเลส ความวุ่นวายและความยึดติด มีการสอนการทำจิตให้เกลี้ยง แล้วก็ช่วยให้ทำจิตให้เกลี้ยงได้ง่ายขึ้น โดย
ความประสงค์ที่แท้จริงนั้น ต้องการให้เป็นการกระทำที่มีผลจริงเกิดขึ้นมา ให้รู้สึกถึงจิตใจที่เกลี้ยง แม้จะไม่ถึงกับ
การเข้าใจหลักธรรมะ แต่หากบุคคลเข้ามาสู่สถานที่เช่นนี้ แล้วรู้สึกสบายใจ โดยเขาเองก็ไม่ว่าทำไมสบายใจ ก็
กลายเป็นการทำให้จิตใจเขารับรู้การเปลี่ยนแปลงของจิตใจที่ดีขึ้นได้เช่นกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2529, หน้า 72-
73) ลักษณะของวัดที่สนองความต้องการปัจเจกชนที่เข้ามาในอารามในลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นวัดป่าใน
ปัจจุบัน การสร้างสถานที่เป็นที่สบายหรือสัปปายะในทางพระพุทธศาสนาจึงถูกขยายต่อให้เห็นรูปแบบของการ
เป็นป่ามากกว่าการเป็นเมือง โดยเน้นไปที่ความเป็นธรรมชาติ แม้จะมีอาคารก่อสร้างก็ต้องให้กลมกลืนกับ
ธรรมชาติ ไม่ทำลายบรรยากาศ เรียบง่าย มักน้อยสันโดษแบบวัดป่า และมุ่งเน้นไปที่สิ่งนั้นต้องทำให้ใจสบาย
เป็นการเน้นงานสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา มีรูปแบบที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยและประหยัด เหมาะสม
เช่นเดียวกับการสร้างโบสถ์ที่วัดหนองป่าพงจะเห็นสร้างให้ก้าว ให้คนเห็นได้ทั่วไป ให้เย็นสบาย ไม่ร้อนอบอ้าว
(พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), 2557, หน้า 91) รูปแบบการสร้างวัดที่สนองความต้องการทางใจ ไม่ได้ไปไกล

จากความเป็นวัดในสมัยพุทธกาลมากนัก หรือเป็นการย้อนกลับไปสู่การสร้างป่าเป็นอารามตามความจำเป็นของการอยู่อาศัยของพระภิกษุและฆราวาสผู้ต้องการแสวงหาความสงบเป็นหลักซึ่งตรงกับรูปแบบความเป็นวัดในสมัยพุทธกาลมากกว่า การย้อนกลับไปสู่คำสอนดั้งเดิมจึงเป็นการปฏิเสธการพัฒนาวัดสู่การเป็นวัดเมือง และไม่ได้ตอบสนองความต้องการหรือเน้นการเป็นอยู่ที่ดีตามแบบที่ความเป็นเมืองต้องการ แต่เน้นไปที่วิถีชีวิตที่ถูกต้องและเป็นไปตามหลักปฏิบัติทางศาสนามากกว่า การเป็นวัดแบบนี้จึงไม่ได้ปรับตามรูปแบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่เน้นความปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นการเป็นอยู่ที่ตรงตามข้อปฏิบัติในคัมภีร์ศาสนา แม้หากจะมีการปรับปรุงก็เอื้อต่อการเป็นพื้นที่เหมาะสมแก่การพัฒนาจิตใจเป็นหลัก

3.2 ความต้องการของชุมชน เป็นความต้องการที่ทำให้สังคมยั่งยืน โดยเน้นไปที่ความสงบภายในสังคมเป็นหลักสำคัญ ดังข้อความปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มี ความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกัน ทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีจะพึงทำ” (พระสุตตันตปิฎก ทิชนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อ 134 หน้า 79) การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมจึงเป็นเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

ก. ความต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลาง เป็นการสร้างให้สังคมเป็นองค์กรเดียวกัน โดยผสมผสานกันระหว่างฆราวาสและพระภิกษุสงฆ์เข้าเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน รวมถึงนักปราชญ์ราชครูก็รวมอยู่ด้วย ดังปรากฏให้เห็นผ่านวัดหลวงมากมายที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์ และขุนนางข้าราชการรวมทั้งวัดตามท้องถิ่นที่ทางรัฐอุปถัมภ์ด้วย เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกระหว่างศาสนากับการปกครอง โดยในการสร้างวัดแต่ละวัดจะมีการแจกจ่ายทรัพย์สินเงินทองและความมั่นคงออกไปเพื่อประโยชน์และการยอมรับของส่วนรวม ทำให้เกิดการสะสมความมั่งคั่งเพื่อตัวเองในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลน้อยลง ผลที่ตามมาย่อมทำให้ระดับชีวิตของทุกฝ่ายเป็นที่ยอมรับได้ เนื่องจากการสร้างวัดทำให้เกิดการยอมรับนับถือของคนมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างการยอมรับนับถือทางสังคมซึ่งสะท้อนผ่านการสร้างวัดไว้เป็นวัดประจำตระกูลอีกด้วย การสร้างวัดจึงได้กลายเป็นการสร้างองค์กรทางวัฒนธรรมและชุมชนให้วัดเป็นองค์กรทางชุมชนในการพัฒนางานในด้านต่างๆ ด้วยการแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติและความมั่งคั่งไปสู่ผู้ไม่มีหรือผู้ด้อยโอกาส ไม่ว่าจะเป็นคนที่มาทำกินในที่ดินวัด หรือคนที่ยากไร้ ได้อาศัยอาหาร และวัดถูจากการบริจาคของคนมีเงินพร้อมได้บริจาคให้แก่วัด เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดในลักษณะของระบบอุปถัมภ์ระหว่างชนชั้นปกครองและคนที่ถูกปกครอง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 102-104) วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยโดยเชื่อมโยงกันระหว่างบริบทของคนเมืองกับคนชนบทเข้าเป็นกลุ่มเดียวกันทั้งในแง่ของการเกื้อกูลกัน และการพึ่งพาอาศัยพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดการให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ดังจะพบรูปแบบการจัดการวัดให้มีความเอื้อต่อการเป็นศูนย์รวมเพื่อกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น เช่น วัดพระธาตุพนมวรวิหาร จ.นครพนม ที่มีประชาชนมีสักการะองค์พระธาตุจำนวนมาก จึงได้มีการจัดระเบียบพื้นที่ร้านค้าให้เป็นระเบียบ มีการสร้างพื้นที่สีเขียวรอบๆ องค์พระธาตุ และเพิ่มพื้นที่โดยรอบให้เกิดความสงบ ใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมได้ (อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 49) ความ

ต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางนั้นได้ถูกปรับปรุงจากการเป็นองค์กรที่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชนเป็นหลัก จึงเป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์และเอื้อต่อประชาชนที่มีส่วนร่วมกับวัดทั้งในแง่ของผู้ประกอบอาชีพภายในวัดและผู้มากราบไหว้หรือการแสวงหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา แม้ลักษณะวัดดังกล่าวจะสะท้อนผ่านลักษณะวัดแบบวิหารที่มีสิ่งก่อสร้างที่เอื้อแบบวัดบ้านหรือวัดเมืองเป็นหลัก

ข. ความต้องการรวมชุมชนที่แตกต่างเข้าด้วยกัน เป็นการพิจารณาจากข้อเสนอเรื่องพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (practical Buddhism) ที่พิจารณาไปถึงการปฏิบัติศาสนาในรูปแบบที่หลากหลายโดยผันแปรและแตกต่างไปตามชุมชนต่างๆ โดยข้อเสนอนี้พิจารณาไปที่การที่ชุมชนนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยยูคิโอะ ฮายาชิได้อธิบายถึงลักษณะการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมบนฐานของการสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่อง “กรรม” ที่แสดงให้เห็นถึงผลจากการทำดีและทำชั่ว เป็นคำอธิบายถึงสถานะความเป็นอยู่ของบุคคลมาจากกระทำในอดีต ซึ่งทำให้ทุกคนยอมรับต่อสิ่งที่ทำได้ และลดความขัดแย้งในแง่ของความต้องการบางอย่างที่เกินเลยกว่าสิ่งที่ตนเองทำได้ ข้อพิจารณาเรื่องกรรมนี้ได้สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนที่มีพระภิกษุสงฆ์ โดยไม่มีความขัดแย้งกันมาจากการที่ผู้มีศรัทธาในศาสนาถวายทานแก่พระสงฆ์ ขณะที่พระสงฆ์ตอบแทนด้วยการให้ศีลให้พรตอบแทนและช่วยจัดเตรียมเรื่องการทำบุญให้แก่ผู้บริจาค การทำบุญเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินทางวัตถุระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องประโยชน์ต่างตอบแทนที่เอื้อประโยชน์ต่อกันในลักษณะการให้และรับ ซึ่งเป็นหลักฐานที่เด่นชัดในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (ยูคิโอะ ฮายาชิ, 2554, หน้า 16) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพิจารณาการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนในระดับเล็กที่สุดของสังคมมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและกลุ่มเครือญาติที่เกิดมามีสายเลือดเดียวกัน เหนือระดับครอบครัวและกลุ่มเครือญาติก็คือชุมชนที่มีพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยชุมชนที่มีความหลากหลายของครอบครัวและเครือญาติที่โยกย้ายมารวมตัวกันจะมีการสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ทุกคนได้มาร่วมกันในกิจกรรมต่างๆ ทางวัฒนธรรม

“การปฏิบัติศาสนกิจมิได้จำกัดวงอยู่แต่พวกสยามด้วยกันเอง แต่ยังได้คลุมนับถึงชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศสยามด้วย โดยเฉพาะพวกชาวจีนนั้นไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดมาก่อนก็ดี จะสาบานตนเป็นพุทธมามกะเดินทางเข้ามาในกรุงสยาม แต่งงานกับชาวสยาม ทำบุญสุนทานให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ไปวัดเป็นประจำ และเลิกลัทธิปฏิบัติของตนแต่เดิม แม้แต่ผู้นับถือศาสนาอิสลามให้หันมาใช้วิธีปฏิบัติที่ชาวสยามปฏิบัติอยู่ พวกเหล่านั้นมักแต่งงานกับชาวสยาม กราบไหว้พระภิกษุสงฆ์เมื่อเดินทางผ่าน และเอาเงินไปมอบให้แก่ขุนนางผู้ใหญ่และรัฐบาลเพื่อนำไปทำบุญสร้างวัด” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, หน้า 101)

วัดจึงได้กลายเป็นสถานที่สำหรับรองรับในการจัดกิจกรรมของชุมชน เช่น วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จ.นนทบุรี มีการปรับรูปแบบและพื้นที่และการเผยแพร่ธรรมตามพุทธวิธีอย่างทันสมัย เช่น ลานหินโค้ง โดยในทุก

งานพิธีกรรมทางศาสนาจะมีการแสดงธรรมเสมอ ปัจจุบันมีคนเข้ามาวัดเป็นจำนวนมากทำให้ต้องปรับปรุงพื้นที่ลานหินโค้งให้ใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับคนที่มากขึ้น (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2559, หน้า 50)

ข้อพิจารณาทั้ง 2 นี้สะท้อนให้เห็นว่าวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้จะมีลักษณะพัฒนาควบคู่ไปกับการจัดการแก้ปัญหาชุมชน ไม่ได้มุ่งพัฒนาวัดที่เน้นประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเท่านั้น เพราะเวลานี้ชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศมีราว 70% ที่เป็นชนบท และชนบทตอนนี้กำลังทรุดมาจากเรื่องบริโภคนิยม ปัญหาคือทำอะไรจะป้องกันไม่ให้ความเสื่อมแบบเมืองเข้าไปสู่ชนบท และทำอะไรจะฟื้นฟูชีวิตที่มีอยู่ในชนบทให้มีชีวิตและมีการกลับมาอีกครั้ง โดยสิ่งที่ถูกเสนอเป็นทางแก้ปัญหาคือ การเอาวัดที่เป็นทุนเดิมของชุมชนมาจัดให้ถูกต้องให้เป็นศูนย์รวมและเป็นแหล่งธรรมแหล่งปัญญาของชุมชนนั้น โดยโยงให้วัดช่วยแก้ปัญหาและช่วยพัฒนาชนบท แต่ด้วยวัดจำนวนมากไม่มีบทบาทต่อชุมชน คนจำนวนมากโดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นจึงมองไม่เห็นความหมายของวัด ถ้าวัดไม่มีบทบาทต่อชุมชน หรือไม่ทำบทบาทที่ควรจะทำแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดความหมาย หรือไม่ทำบทบาทที่ควรจะทำแล้ว ก็เป็นอันหมดความหมาย อันเป็นภาวะที่ชุมชนแตกสลาย เมื่อชุมชนแตกสลาย สังคมก็แตกสลาย และประเทศชาติก็จะแตกสลายเช่นกัน จึงต้องให้พระในชนบทต้องทำให้ชีวิตสัมพันธ์กับประชาชนมากขึ้น ต้องพึ่งพากับประชาชน จึงจะตอบสนองความต้องการของประชาชน เมื่อตอบสนองด้วยบทบาทที่ถูกต้องไม่ได้ ก็เกิดบทบาทที่ไม่ดีขึ้นมาได้ โดยต้องให้พระมีการศึกษาที่ดีและถูกต้อง มีความรู้ธรรมวินัยที่จะสอนประชาชน นำประชาชนในทางที่ถูกต้องถูกทาง เมื่อพระทำบทบาทที่ถูกต้อง ก็ยึดชุมชนอยู่ ยึดพ่อแม่ยึดบ้าน พ่อแม่ก็ส่งต่อไปยังโรงเรียน โรงเรียนก็ร่วมมือกับวัด ในการที่จะเอื้อธรรม เอื้อศีลธรรม เอื้อความดีความงาม เอื้อการศึกษาการเรียนรู้อะไรต่างๆ แก่ประชาชนในชุมชนนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, หน้า 10-12)

ปัจจุบัน วัดจึงได้จัดสรรสำหรับเป็นพื้นที่สำหรับแก้ปัญหาชุมชนทั้งในแง่ของความเป็นอยู่และทางด้านจิตใจ โดยจะพบว่าวัดที่สนองต่อความต้องการดังกล่าวนี้แม้จะมีการปรับปรุงไปอย่างไรก็ตาม แต่สิ่งที่วัดสะท้อนให้เห็นคือความสอดคล้องกันระหว่างความเป็นไปของสังคมที่เน้นวัตถุและความเป็นพระพุทธรูปศาสนาที่เน้นจิตใจผ่านการพัฒนาปัญญาคือความรู้ให้ตรงต่อความเป็นจริงและความถูกต้องทางศีลธรรมมากที่สุด เพราะวัดที่เป็นศูนย์กลางการแก้ปัญหาของสังคมที่พิจารณาจากการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้มีปัญญา เริ่มต้นตั้งแต่เจ้าอาวาสจนถึงพระภิกษุสงฆ์แล้วจึงขยายต่อไปยังเยาวชนและชุมชนในทุกระดับชั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและดำเนินชีวิตได้ตามความเหมาะสม สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและมีความสุขในสังคม แม้ว่าการพัฒนาวัดในแนวทางนี้จะมีปรากฏในสังคมไทยแต่ก็ยังมีไม่มากนักและไม่เพียงพอต่อความต้องการของสังคมไทย

4. สรุป

วัดเป็นคำที่ใช้เรียกอาราม วิหารหรืออาวาสในพระพุทธศาสนาโดยมีลักษณะเป็นสถานที่พักของพระภิกษุ เป็นที่ประกอบสังฆกรรม รวมทั้งใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับฆราวาสจึงกลายเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ ตลอดทั้งในสมัยต่อมายังได้เป็นศูนย์กลางการปกครองของชุมชนที่ถูกพัฒนากลายเป็นวัดเมืองและวัดป่า โดยวัดเมืองหรือวัดบ้านเป็นวัดที่สนองความต้องการของชุมชนในแง่ของการแก้ปัญหาทั้งในแง่ของการเป็นอยู่และในแง่ของการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ขณะที่วัดป่าได้ตอบสนองแง่ของหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่เน้นจิตใจเป็นหลัก แม้จะมีการก่อสร้างวัดถูกเป็นความจำเป็นและต้องไม่ทำลายธรรมชาติ แต่วัดที่พัฒนาควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาทางสังคมนั้นได้พัฒนารูปแบบของการผสมผสานการอยู่ร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาสผสมผสานระหว่างวัตถุกับจิตใจด้วยการพัฒนาปัญญาอันมาจากหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันทางวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทย

บรรณานุกรม

หนังสือทั่วไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *ต้องฟื้นฟูวัด ให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง*. นครปฐม:

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.

_____. (2556). *สถานการณ์พระพุทธศาสนา : พลิกหายนะเป็นพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). (2557). *มรดกธรรมเล่ม 1 อุปลมนี*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เผย

แผ่มรดกธรรม.

พุทธทาสภิกขุ. (2529). *ฟ้าสางระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน1)*. กรุงเทพมหานคร : สวนอศุสมมูลนิธิ.

ธิดา สารยา. (2554). *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 26*. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์.
ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเลี้ก-
ประไพ วิริยะพันธุ์.

อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ. (2559). *พื้นวัด คื่นเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์.

หนังสือบทความ

สมโชติ อ๋องสกุล. (2549). *การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชียงใหม่*. ในจักรวาลวิทยา. บรรณาธิการโดย ธเนศ
วงศ์ยานนาวา. กรุงเทพมหานคร: มติชน: 38-76.

หนังสือแปล

ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2554). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*. แปลและเรียบ
เรียงโดย พินิจ ลาภธนานนท์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Books

Max weber. (2007). **The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism.**

translated and edited by Hans H. Gerth and Don Martindale. New Delhi: Munshiram
Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.

Walpola Rahula. (1993). **History of Buddhism in Ceylon**. Sri Lanka: The Buddhist Cultural
Center.

2. ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสถาบัน ชุดที่ 2
สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารจามจุรี 1 ชั้น 1 ห้อง 114 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330
โทรศัพท์ : 0 2218 3210-11 E-mail: curec2.ch1@chula.ac.th

COA No. 070/2562

ใบรับรองโครงการวิจัย

โครงการวิจัยที่ 071/62 วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม

ผู้วิจัยหลัก พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เทพประสิทธิ์)

หน่วยงาน ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิจารณาจริยธรรมการวิจัยโดยยึดหลัก ของ Declaration of Helsinki, the Belmont report, CIOMS guidelines และ The international conference on harmonization – Good clinical practice (ICH-GCP) อนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวได้

ลงนาม วิฑูรย์ นิลธำมส
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ)
ประธานคณะกรรมการ

ลงนาม ประวิทย์ ราษฎร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หนึ่งทัย แรงผลสัมฤทธิ์)
กรรมการและเลขานุการ

รูปแบบการพิจารณาบททวน: แบบลดขั้นตอน

วันที่รับรอง: 15 ตุลาคม 2562

เอกสารที่คณะกรรมการรับรอง

1. ข้อเสนอโครงการวิจัย
2. ประวัติและผลงานของผู้วิจัย
3. เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
4. หนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย
5. แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

วันหมดอายุ: 14 ตุลาคม 2563

เลขที่โครงการ: 071/62
วันที่รับรอง: 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ: 14 ต.ค. 2563

เงื่อนไข

1. ผู้วิจัยรับทราบว่าเป็นการวิจัยจริยธรรม หากดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัยก่อนได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย
2. หากใบรับรองโครงการวิจัยหมดอายุ การดำเนินการวิจัยต้องยุติ เมื่อต้องการต่ออายุต้องขออนุมัติใหม่ล่วงหน้าไม่ต่ำกว่า 1 เดือน พร้อมส่งรายงานความก้าวหน้าการวิจัย
3. ต้องดำเนินการวิจัยตามที่ระบุไว้ในโครงการวิจัยอย่างเคร่งครัด
4. ใช้เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ใบยินยอมของกลุ่มตัวอย่างหรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และเอกสารเชิญเข้าร่วมวิจัย (ถ้ามี) เฉพาะที่ประทับตราคณะกรรมการเท่านั้น
5. หากเกิดเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ร้ายแรงในสถานที่เก็บข้อมูลที่ขออนุมัติจากคณะกรรมการ ต้องรายงานคณะกรรมการภายใน 5 วันทำการ
6. หากมีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินการวิจัย ให้ส่งคณะกรรมการพิจารณารับรองก่อนดำเนินการ
7. โครงการวิจัยไม่เกิน 1 ปี ส่งแบบรายงานสิ้นสุดโครงการวิจัย (AF 03-13) และบทคัดย่อผลการวิจัยภายใน 30 วัน เมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น สำหรับโครงการวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ให้ส่งบทคัดย่อผลการวิจัย ภายใน 30 วัน เมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักฐานในการปิดโครงการ
8. โครงการวิจัยที่ได้รับการอนุมัติโครงการโดยการพิจารณาบททวนแบบยกเว้น (Exemption review) ปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อ 1, 6 และ 7 เท่านั้น

AF 04-07

เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 1 ผู้บริหารวัด)

ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....

ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เทพประไพ).....ตำแหน่ง.....อาจารย์.....

สถานที่ติดต่อผู้วิจัย (ที่ทำงาน) ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

(ที่บ้าน) ..266 ถ.จักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร 10100.....

โทรศัพท์ (ที่ทำงาน)ต่อ โทรศัพท์

โทรศัพท์มือถือ ...0878296423.... อีเมลkittimetee@gmail.com.....

1. ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมในการวิจัย ก่อนที่ท่านจะตัดสินใจเข้าร่วมในการวิจัย มีความจำเป็นที่ท่านควรทำความเข้าใจว่างานวิจัยนี้ทำเพราะต้องการนำเสนอการพัฒนาวัดที่ทรุดโทรมให้เป็นที่ต้องการของชุมชน และเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภายในวัด และความต้องการของชุมชน ขอให้ท่านกรุณาใช้เวลาในการอ่านข้อมูลต่อไปนี้อย่างละเอียดรอบคอบ ท่านสามารถสอบถามได้ หากถ้อยความใดไม่ชัดเจนหรือขอข้อมูลเพิ่มเติมได้

2. โครงการวิจัยนี้เกี่ยวกับวัดที่กลายเป็นที่สนใจในสังคมไทยคือวัดสมานรัตนาราม มีประชาชนหลังไหลมาขึ้นชมเป็นจำนวนมากจากสิ่งก่อสร้างที่ดึงดูดความสนใจ และยังมีพัฒนากิจกรรมต่างๆ ภายใต้วัดอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมวัฒนธรรมและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน จากรูปแบบและการบริหารงานของวัดจึงทำให้เกิดงานวิจัยนี้ เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และเพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาวัดด้วยวิธีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้รูปแบบการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และได้นำไปใช้พัฒนาวัดให้มีลักษณะเฉพาะในการพัฒนาด้านจิต สติปัญญา อารมณ์และสังคมต่อไป

3. ท่านได้รับเชิญให้เข้าร่วมการวิจัยนี้เนื่องจากเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัด โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งสิ้น 18 รูป/คน มีระยะเวลาที่จะทำวิจัยทั้งสิ้น 1 ปี จากเดือนตุลาคม 2562 ถึงเดือนกันยายน 2563

4. หากท่านตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะขอสัมภาษณ์ท่าน และขอให้ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ข้อมูลการบริหารวัด และข้อเสนอรูปแบบของวัดที่ชุมชนต้องการ โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ ประมาณ 60 นาที ซึ่งมีคำถามทั้งหมด 14 ข้อ

5. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยในระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือ คณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้ ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว

เลขที่โครงการ	๐๗-๑/๖๒
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

AF 04- 07

6. ท่านอาจารย์ก็อด หรืออาจารย์ก็อดไม่สบายใจอยู่บ้างกับบางคำถาม ท่านมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามเหล่านั้นได้ รวมถึงท่านมีสิทธิ์ถอนตัวออกจากโครงการนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า และการไม่เข้าร่วมวิจัยหรือถอนตัวออกจากโครงการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบต่อนานแต่อย่างใด

7. ข้อมูลส่วนตัวของท่านจะถูกเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยเป็นภาพรวม ผู้ที่มีสิทธิ์เข้าถึงข้อมูลของท่านจะมีเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ คือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนเท่านั้น

8. การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ และจะไม่ได้รับของที่ระลึกหรือของขวัญเป็นการตอบแทนความร่วมมือและการสละเวลาของท่าน

9. หากท่านมีข้อสงสัยใดๆ โปรดสอบถามเพิ่มเติม โดยติดต่อกับผู้วิจัยได้ตลอดเวลา และหากผู้วิจัยมีข้อมูลเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์หรือโทษเกี่ยวกับการวิจัย ผู้วิจัยจะแจ้งให้ท่านทราบอย่างรวดเร็วเพื่อให้กลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยพิจารณาว่ายังสมัครใจจะมีส่วนร่วมในงานวิจัยต่อไปหรือไม่

10. “หากท่านไม่ได้รับการปฏิบัติตามข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ท่านสามารถร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ห้อง 114 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล curec2.ch1@chula.ac.th”

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

AF 05-07

หนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 1 ผู้บริหารวัด)

สถานที่
วันที่ เดือน พ.ศ.

เลขที่/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย.....

ข้าพเจ้า ซึ่งได้ลงนามท้ายหนังสือนี้ ขอแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย
ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....
ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ).....
ที่อยู่ติดต่อภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบล
ลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170.....
โทรศัพท์087-829-6423.....

ข้าพเจ้า ได้รับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาและวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย รายละเอียดขั้นตอนต่างๆ ที่
จะต้องปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติ ความเสี่ยง/อันตราย และประโยชน์ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่องนี้ โดยได้อ่าน
รายละเอียดในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยโดยตลอด และได้รับคำอธิบายจากผู้วิจัย จนเข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว

ข้าพเจ้าจึงสมัครใจเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ ตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยข้าพเจ้า
ยินยอมให้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลการบริหารวัด และข้อเสนอรูปแบบของวัดที่ชุมชนต้องการ โดยใช้เวลาในการ
สัมภาษณ์ ประมาณ 60 นาที ซึ่งมีคำถามทั้งหมด 14 ข้อ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง
ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี
โดยในระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการ
พิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้
ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว
และจะทำลายข้อมูลทั้งด้วยการลบไฟล์ข้อมูลทั้งหมดทันที

ข้าพเจ้ามีสิทธิ์ถอนตัวออกจากการวิจัยเมื่อใดก็ได้ตามความประสงค์ โดยไม่ต้องแจ้งเหตุผล ซึ่งการถอนตัวออก
จากการวิจัยจะไม่มีผลกระทบทางลบใดๆ ต่อข้าพเจ้าทั้งสิ้นต่อการเรียน การทำงาน การประเมินผลงาน

ข้าพเจ้าได้รับคำรับรองและคำยืนยันว่า ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามข้าพเจ้าตามเอกสารข้อมูลที่เป็นคำชี้แจง ผู้เข้าร่วม
การวิจัย และข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า ผู้วิจัยจะเก็บรักษาเป็นความลับ โดยจะนำเสนอผลการวิจัยเป็นภาพรวม
เท่านั้น ไม่มีข้อมูลใดในการรายงานที่จะนำไปสู่การระบุตัวข้าพเจ้า ยกเว้นในกรณีที่ข้าพเจ้ายินยอมด้วยความเต็มใจ

หากข้าพเจ้าไม่ได้รับการปฏิบัติตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ข้าพเจ้าสามารถ
ร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และ

เลขที่โครงการ 071/62
วันที่รับรอง 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ 14 ต.ค. 2563

ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ชั้น 1 ห้อง 114 แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล curec2.ch1@chula.ac.th

ข้าพเจ้าได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน นอกจากนี้ข้าพเจ้าได้รับสำเนาเอกสารข้อมูลซึ่งเป็นคำชี้แจง
ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และสำเนาหนังสือยินยอมไว้แล้ว

ลงชื่อ

(.....)

ผู้วิจัยหลัก

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ลงชื่อ

(.....)

พยาน

เลขที่โครงการ.....	071/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ค. 2563

AF 04-07

เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 2 เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/สมาชิกชุมชน)

ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....

ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (หม่อมประไพ).....ตำแหน่ง.....อาจารย์.....

สถานที่ติดต่อผู้วิจัย (ที่ทำงาน) ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170 (ที่บ้าน) ..266 ถ.จักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร 10100.....

โทรศัพท์ (ที่ทำงาน) ต่อ โทรศัพท์
โทรศัพท์มือถือ ...0878296423... อีเมลkittimethee@gmail.com.....

1. ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมในการวิจัย ก่อนที่ท่านจะตัดสินใจเข้าร่วมในการวิจัย มีความจำเป็นที่ท่านควรทำความเข้าใจว่างานวิจัยนี้ทำเพราะต้องการนำเสนอการพัฒนาวัดที่ทรุดโทรมให้เป็นที่ต้องการของชุมชน และเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภายในวัด และความต้องการของชุมชน ขอให้ท่านกรุณาใช้เวลาในการอ่านข้อมูลต่อไปนี้อย่างละเอียดรอบคอบ ท่านสามารถสอบถามได้ หากถ้อยความใดไม่ชัดเจนหรือขอข้อมูลเพิ่มเติมได้

2. โครงการวิจัยนี้เกี่ยวกับวัดที่กลายเป็นที่สนใจในสังคมไทยคือวัดสมานรัตนาราม มีประชาชนหลังไหลมาขึ้นชมเป็นจำนวนมากจากสิ่งก่อสร้างที่ดึงดูดความสนใจ และยังมีการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ภายในวัดอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมวัฒนธรรมและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน จากรูปแบบและการบริหารงานของวัดจึงทำให้เกิดงานวิจัยนี้ เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และเพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาวัดด้วยวิธีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้รูปแบบการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และได้นำไปใช้พัฒนาวัดให้มีลักษณะเฉพาะในการพัฒนาด้านจิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคมต่อไป

3. ท่านได้รับเชิญให้เข้าร่วมการวิจัยนี้เนื่องจากเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมของวัด โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งสิ้น 18 รูป/คน ระยะเวลาที่จะทำวิจัยทั้งสิ้น 1 ปี จากเดือนตุลาคม 2562 ถึงเดือนกันยายน 2563

4. หากท่านตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะขอสัมภาษณ์ท่าน และขอให้ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป และข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนวัดและกิจกรรมของวัด โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 60 นาที ซึ่งมีคำถามทั้งหมด 9 ข้อ

5. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยในระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือ คณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้ ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว

เลขที่โครงการ	074/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

AF 04- 07

6. ท่านอาจรู้สึกอึดอัด หรืออาจรู้สึกไม่สบายใจอยู่บ้างกับบางคำถาม ท่านมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามเหล่านั้นได้ รวมถึงท่านมีสิทธิ์ถอนตัวออกจากโครงการนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า และการไม่เข้าร่วมวิจัยหรือถอนตัวออกจากโครงการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบต่อนานแต่อย่างใด

7. ข้อมูลส่วนตัวของท่านจะถูกเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยเป็นภาพรวม ผู้ที่มีสิทธิ์เข้าถึงข้อมูลของท่านจะมีเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ คือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนเท่านั้น

8. การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ และจะไม่ได้รับของที่ระลึกหรือของขวัญเป็นการตอบแทนความร่วมมือและการสละเวลาของท่าน

9. หากท่านมีข้อสงสัยใดๆ โปรดสอบถามเพิ่มเติม โดยติดต่อกับผู้วิจัยได้ตลอดเวลา และหากผู้วิจัยมีข้อมูลเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์หรือโทษเกี่ยวกับการวิจัย ผู้วิจัยจะแจ้งให้ท่านทราบอย่างรวดเร็วเพื่อให้กลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยพิจารณาว่ายังสมควรจะมีส่วนร่วมในงานวิจัยต่อไปหรือไม่

10. “หากท่านไม่ได้รับการปฏิบัติตามข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ท่านสามารถร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ห้อง 114 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล curec2.ch1@chula.ac.th”

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

AF 05-07

หนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 2 เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/สมาชิกชุมชน)

สถานที่
วันที่ เดือน พ.ศ.

เลขที่/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย.....

ข้าพเจ้า ซึ่งได้ลงนามท้ายหนังสือนี้ ขอแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย
ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....
ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ).....
ที่อยู่ติดต่อภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบล
ลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170.....
โทรศัพท์087-829-6423.....

ข้าพเจ้า ได้รับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาและวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย รายละเอียดขั้นตอนต่างๆที่
จะต้องปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติ ความเสี่ยง/อันตราย และประโยชน์ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่องนี้ โดยได้อ่าน
รายละเอียดในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยโดยตลอด และได้รับคำอธิบายจากผู้วิจัย จนเข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว

ข้าพเจ้าจึงสมัครใจเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ ตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยข้าพเจ้า
ยินยอมให้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป และข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนวัดและกิจกรรมของวัด โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์
ประมาณ 60 นาที ซึ่งมีคำถามทั้งหมด 9 ข้อ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ
และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยใน
ระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณา
จริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้ ในกรณี
ดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว และจะ
ทำลายข้อมูลทั้งด้วยการลบไฟล์ข้อมูลทั้งหมดทันที

ข้าพเจ้ามีสิทธิ์ถอนตัวออกจากการวิจัยเมื่อใดก็ได้ตามความประสงค์ โดยไม่ต้องแจ้งเหตุผล ซึ่งการถอนตัวออก
จากการวิจัยจะไม่มีผลกระทบทางลบใดๆ ต่อข้าพเจ้าทั้งสิ้นต่อการเรียน การทำงาน การประเมินผลงาน

ข้าพเจ้าได้รับคำรับรองและคำยืนยันว่า ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามข้าพเจ้าตามเอกสารข้อมูลที่เป็นคำชี้แจง ผู้เข้าร่วม
การวิจัย และข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า ผู้วิจัยจะเก็บรักษาเป็นความลับ โดยจะนำเสนอผลการวิจัยเป็นภาพรวม
เท่านั้น ไม่มีข้อมูลใดในการรายงานที่จะนำไปสู่การระบุตัวข้าพเจ้า ยกเว้นในกรณีที่ข้าพเจ้ายินยอมด้วยความเต็มใจ

หากข้าพเจ้าไม่ได้รับการปฏิบัติตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ข้าพเจ้าสามารถ
ร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และ

เลขที่โครงการ 071/62
วันที่รับรอง 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ 14 ต.ค. 2563

ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ชั้น 1 ห้อง 114 แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล rec2.ch1@chula.ac.th

ข้าพเจ้าได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน นอกจากนี้ข้าพเจ้าได้รับสำเนาเอกสารข้อมูลซึ่งเป็นคำชี้แจง
ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และสำเนาหนังสือยินยอมไว้แล้ว

ลงชื่อ

(.....)

ผู้วิจัยหลัก

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ลงชื่อ

(.....)

พยาน

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

AF 04-07

เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 3 นักท่องเที่ยว)

ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....

ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (หม่อมประไพ).....ตำแหน่ง.....อาจารย์.....

สถานที่ติดต่อผู้วิจัย (ที่ทำงาน) ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

(ที่บ้าน) ..266 ถ.จักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร 10100.....

โทรศัพท์ (ที่ทำงาน)ต่อ โทรศัพท์

โทรศัพท์มือถือ ...0878296423.... อีเมล ...kittimete@gmail.com.....

1. ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมในการวิจัย ก่อนที่ท่านจะตัดสินใจเข้าร่วมในการวิจัย มีความจำเป็นที่ท่านควรทำความเข้าใจว่างานวิจัยนี้ทำเพราะต้องการนำเสนอการพัฒนาวัดที่ทรุดโทรมให้เป็นที่ต้องการของชุมชน และเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภายในวัด และความต้องการของชุมชน ขอให้ท่านกรุณาใช้เวลาในการอ่านข้อมูลต่อไปนี้อย่างละเอียดรอบคอบ ท่านสามารถสอบถามได้ หากถ้อยความใดไม่ชัดเจนหรือขอข้อมูลเพิ่มเติมได้

2. โครงการวิจัยนี้เกี่ยวกับวัดที่กลายเป็นที่สนใจในสังคมไทยคือวัดสมานรัตนาราม มีประชาชนหลังไหลมาขึ้นชมเป็นจำนวนมากจากสิ่งก่อสร้างที่ดึงดูดความสนใจ และยังมีพัฒนากิจกรรมต่างๆ ภายใต้วัดอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมวัฒนธรรมและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน จากรูปแบบและการบริหารงานของวัดจึงทำให้เกิดงานวิจัยนี้ เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และเพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาวัดด้วยวิธีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดและประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้รูปแบบการพัฒนาวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และได้นำไปใช้พัฒนาวัดให้มีลักษณะเฉพาะในการพัฒนาด้านจิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคมต่อไป

3. ท่านได้รับเชิญให้เข้าร่วมการวิจัยนี้เนื่องจากเป็นผู้สนใจในกิจกรรมของวัด โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งสิ้น 18 รูป/คนระยะเวลาที่จะทำวิจัยทั้งสิ้น 1 ปี จากเดือนตุลาคม 2562 ถึงเดือนกันยายน 2563

4. หากท่านตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะขอสัมภาษณ์ท่าน และขอให้ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป และข้อเสนอวัดที่ชุมชนต้องการ โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ ประมาณ 60 นาที ซึ่งมีคำถามทั้งหมด 10 ข้อ

5. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยในระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือ คณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้ ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว

เลขที่โครงการ.....	071/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ก. 2563

AF 04- 07

6. ท่านอาจรู้สึกอึดอัด หรืออาจรู้สึกไม่สบายใจอยู่บ้างกับบางคำถาม ท่านมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามเหล่านั้นได้ รวมถึงท่านมีสิทธิ์ถอนตัวออกจากโครงการนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า และการไม่เข้าร่วมวิจัยหรือถอนตัวออกจากโครงการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด

7. ข้อมูลส่วนตัวของท่านจะถูกเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยเป็นภาพรวม ผู้ที่มีสิทธิ์เข้าถึงข้อมูลของท่านจะมีเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ คือคณะกรรมการศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนเท่านั้น

8. การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ และจะไม่ได้รับของที่ระลึกหรือของขวัญเป็นการตอบแทนความร่วมมือและการสละเวลาของท่าน

9. หากท่านมีข้อสงสัยใดๆ โปรดสอบถามเพิ่มเติม โดยติดต่อกับผู้วิจัยได้ตลอดเวลา และหากผู้วิจัยมีข้อมูลเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์หรือโทษเกี่ยวกับการวิจัย ผู้วิจัยจะแจ้งให้ท่านทราบอย่างรวดเร็วเพื่อให้กลุ่มตัวอย่าง/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยพิจารณาว่ายังสมัครใจจะมีส่วนร่วมในงานวิจัยต่อไปหรือไม่

10. “หากท่านไม่ได้รับการปฏิบัติตามข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ท่านสามารถร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ห้อง 114 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล curec2.ch1@chula.ac.th”

เลขที่โครงการ.....	071/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ค. 2563

AF 05-07

หนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย
(ชุดที่ 3 นักท่องเที่ยว)

สถานที่
วันที่ เดือน พ.ศ.

เลขที่/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย.....

ข้าพเจ้า ซึ่งได้ลงนามทำหนังสือนี้ ขอแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย
ชื่อโครงการวิจัยวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม.....
ชื่อผู้วิจัยหลักพระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ).....
ที่อยู่ติดต่อภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 79 หมู่ 1 ตำบล
ลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170.....
โทรศัพท์087-829-6423.....

ข้าพเจ้า ได้รับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาและวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย รายละเอียดขั้นตอนต่างๆที่
จะต้องปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติ ความเสี่ยง/อันตราย และประโยชน์ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่องนี้ โดยได้อ่าน
รายละเอียดในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยโดยตลอด และได้รับคำอธิบายจากผู้วิจัย จนเข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว

ข้าพเจ้าจึงสมัครใจเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ ตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยข้าพเจ้า
ยินยอมให้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป และข้อเสนอแนะที่ชุมชนต้องการ โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ ประมาณ 60 นาที ซึ่งมี
คำถามทั้งหมด 10 ข้อ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจะดำเนินการทำลาย
ข้อมูลตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยเป็นเวลา 2 ปี โดยในระหว่างนี้อาจมีผู้ให้ทุนวิจัยคือ
คณะกรรมการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่ม
สหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์เข้ามาตรวจสอบได้ ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้
ผู้เข้าร่วมโครงการทราบเมื่อมีการขอตรวจสอบข้อมูลโดยองค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าว และจะทำลายข้อมูลทั้งด้วยการลบ
ไฟล์ข้อมูลทั้งหมดทันที

ข้าพเจ้ามีสิทธิ์ถอนตัวออกจากการวิจัยเมื่อใดก็ได้ตามความประสงค์ โดยไม่ต้องแจ้งเหตุผล ซึ่งการถอนตัวออก
จากการวิจัยจะไม่มีผลกระทบทางลบใดๆ ต่อข้าพเจ้าทั้งสิ้นต่อการเรียน การทำงาน การประเมินผลงาน

ข้าพเจ้าได้รับคำรับรองและคำยืนยันว่า ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามข้าพเจ้าตามเอกสารข้อมูลที่เป็นคำชี้แจง ผู้เข้าร่วม
การวิจัย และข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า ผู้วิจัยจะเก็บรักษาเป็นความลับ โดยจะนำเสนอผลการวิจัยเป็นภาพรวม
เท่านั้น ไม่มีข้อมูลใดในการรายงานที่จะนำไปสู่การระบุตัวข้าพเจ้า ยกเว้นในกรณีที่ข้าพเจ้ายินยอมด้วยความเต็มใจ

หากข้าพเจ้าไม่ได้รับการปฏิบัติตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ข้าพเจ้าสามารถ
ร้องเรียนได้ที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และ

เลขที่โครงการ..... 071/62
วันที่รับรอง..... 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ..... 14 ต.ค. 2563

ศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารจามจุรี 1 ชั้น 1 ห้อง 114 แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0 2218 3210-11 อีเมล curec2.ch1@chula.ac.th

ข้าพเจ้าได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน นอกจากนี้ข้าพเจ้าได้รับสำเนาเอกสารข้อมูลซึ่งเป็นคำชี้แจง
ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และสำเนาหนังสือยินยอมไว้แล้ว

ลงชื่อ

(.....)

ผู้วิจัยหลัก

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ลงชื่อ

(.....)

พยาน

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15.ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14.ต.ค. 2563

2. เอกสารสัมภาษณ์

1

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับ
วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม
ชุดที่ 1 ผู้บริหารวัด

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

1. ผู้บริหารวัด(เจ้าอาวาส)
2. ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารวัด (ไวยาวัจกร)

คำชี้แจง

1. การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ข้อมูลเพื่อประกอบการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น
3. ผู้ให้สัมภาษณ์จะได้รับแบบสัมภาษณ์เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด
4. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ตอน ดังนี้
หมวด1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (2 ข้อ)
หมวด2 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารวัด (5 ข้อ)
หมวด3 ข้อเสนอเกี่ยวกับวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน (7 ข้อ)

หมวด1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์
ชื่อ-นามสกุล.....(ปกปิด) อายุ.....ปี
เพศ การศึกษา.....สาขา.....
ภูมิลำเนา.....
2. สถานะในองค์กร
ตำแหน่งในองค์กร.....
สังกัดองค์กร.....

เลขที่โครงการ 071/62
วันที่รับรอง 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ 14 ต.ค. 2563

หมวด 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานการบริหารวัด

หมายเหตุหมวด 2

คำถามสัมภาษณ์นี้เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารวัดในสังคมไทย ปัญหาและแนวทางที่ควรปฏิบัติเพื่อความต้องการของสังคม

คำถามมีทั้งหมด 5 ข้อ ดังนี้

1. ท่านมีรูปแบบการบริหารวัดที่เชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชนอย่างไร และการสร้างให้วัดกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชุมชนอย่างไร รวมถึงรูปแบบการสื่อสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับวัดให้สังคมเห็นคุณค่าของวัดเป็นไปในรูปแบบใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. ในกระบวนการบริหารวัด ได้มีการบริหารคน และบริหารงานอย่างไร มีการแบ่งภาระหน้าที่ของคนและงานให้สอดคล้องกับงานทางด้านการปกครอง การศึกษาของพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การช่วยเหลือสังคม ด้านใดบ้าง และมีแนวทางปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เลขที่โครงการ	041/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

This image shows a single sheet of white paper with horizontal dotted lines, similar to standard notebook paper. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

เลขที่โครงการ..... 071/62
วันที่รับรอง..... 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ..... 14 ต.ค. 2563

[illegible]

หมายเหตุหมวด 3

1. การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยทำให้เกิดการพัฒนาไปตามลำดับ การที่วิทย์จะสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในปัจจุบันได้ควรมีลักษณะอย่างไร เป็นไปตามรูปแบบดั้งเดิมในสมัยพุทธกาล หรือควรปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน

เลขที่โครงการ... 031

เลขที่โครงการ..... 071/62
วันที่รับรอง..... 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ..... 14 ต.ค. 2563

2. การพัฒนาวัดให้มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่นวัดภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉยงเหนือมันแตกต่างกันในเรื่องสิ่งก่อสร้างและวัฒนธรรม บ่งบอกให้เห็นว่า วัดนั้นอยู่คู่กับวัฒนธรรมชุมชน เมื่อวัดถูกสร้างมาให้แตกต่างและหลากหลายตามแต่ละพื้นที่ ในวัดจึงควรมีการรักษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไว้อย่างไรบ้าง และมีการพัฒนาให้เกิดการยอมรับในสังคมได้อย่างไร

3. การพัฒนาวัดนั้นควรมีในด้านใดบ้างจึงจะทำให้สังคมไทยยอมรับ และการที่คนไทยยอมรับยอมเกิดการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาเท่าที่ผ่านมานั้นท่านมองถึงความจำเป็นของวัดที่ควรมีตามความเหมาะสม หรือเป็นไปความต้องการของชุมชน

เลขที่โครงการ.....	0-71/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ค. 2563

4. ท่านมีกิจกรรมใดบ้างภายในวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และมีวิธีการอย่างไรจึงทำให้เป็นที่รู้จักและยอมรับของชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. วัดที่ตอบสนองความต้องการของสังคมที่เห็นในปัจจุบัน ควรมีรูปแบบอย่างไร โดยจำแนกเป็นองค์ประกอบทางด้านกายภาพ เช่น สถานที่ร่มรื่น สะอาด ด้านจิตใจ เช่น ส่งเสริมการทำบุญ, ปฏิบัติธรรม, ความเสียสละ และด้านภูมิปัญญา เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม, อนุรักษ์ภูมิปัญญา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนในอนาคต ควรมีรูปแบบอย่างไร โดยจำแนกเป็นองค์ประกอบด้านกายภาพ เช่น สถานที่ร่มรื่น สะอาด ด้านจิตใจ เช่น ส่งเสริมการทำบุญ, ปฏิบัติธรรม, ความเสียสละ และด้านภูมิปัญญา เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม, อนุรักษ์ภูมิปัญญา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

7. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขออนุโมทนาและขอบคุณที่ท่านกรุณาให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อ
การวิจัย

ผู้ขอสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับ
วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม
ชุดที่ 2 เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/สมาชิกชุมชน

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

- 1.เจ้าหน้าที่ภาครัฐผู้เกี่ยวข้องวัด
- 2.สมาชิกชุมชนรอบวัด

คำชี้แจง

1. การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ข้อมูลเพื่อประกอบการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น
3. ผู้ให้สัมภาษณ์จะได้รับแบบสัมภาษณ์เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด
4. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ตอน ดังนี้

หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (2 ข้อ)

หมวด 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนวัดและกิจกรรมของวัด (7 ข้อ)

หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....(ปกปิด) อายุ.....ปี

เพศ การศึกษา.....สาขา.....

ภูมิลำเนา.....

2. สถานะในองค์กร

ตำแหน่งในองค์กร

สังกัดองค์กร

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

หมวด 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนวัดและกิจกรรมวัด

หมายเหตุหมวด 2

คำถามสัมภาษณ์นี้เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการสนับสนุนกิจกรรมของวัด

คำถามมีทั้งหมด 7 ข้อ ดังนี้

1. องค์กรและชุมชนมีนโยบายเกี่ยวข้องกับวัดอย่างไร และการดำเนินตามนโยบายนั้นทำให้วัดพัฒนาไปในรูปแบบใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. วัดกับบ้านนั้นถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทย เป็นสถานที่ที่ประชาชนช่วยกันสร้างด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้ใช้เป็นสถานที่ศึกษาปฏิบัติธรรมของเหล่าพุทธศาสนิกชน เมื่อวัดถูกมองว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ การพยายามจะรักษาประโยชน์ของวัดไว้ ท่านมองว่าควรสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมวัดในรูปแบบใดได้บ้าง และการสนับสนุนนั้นควรให้พระภิกษุจัดการในเรื่องใด และฆราวาสช่วยดำเนินการในเรื่องใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เลขที่โครงการ 071/62

วันที่รับรอง 15 ต.ค. 2562

วันหมดอายุ 14 ต.ค. 2563

3. วัดนั้นเกี่ยวข้องกับบุคคล โดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารและพัฒนาวัดให้เกิดประโยชน์แก่เหล่าพุทธศาสนิกชนโดยทั่วกัน เจ้าอาวาสจึงถือเป็นผู้นำที่ถูกตั้งขึ้นโดยคณะสงฆ์มีมติเห็นชอบให้ดำรงตำแหน่งตามกฎหมายของมหาเถรสมาคม และอีกด้านหนึ่งเจ้าอาวาสจะต้องมีคุณสมบัติที่ชาวบ้านศรัทธาเลื่อมใส ท่านมองว่า เจ้าอาวาสควรมีลักษณะผู้นำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการสนับสนุนของชุมชน เช่นการมีแนวคิดพัฒนาวัดอยู่อย่างต่อเนื่อง

4. หน่วยงานรัฐและชุมชนเกี่ยวข้องกับวัดในฐานะที่ช่วยอุปถัมภ์ให้เกิดสิ่งดีงามขึ้นในสังคม และวัดถือว่าเป็นสิ่งดีงามที่ตกทอดมาหลายชั่วอายุคน การสนับสนุนให้วัดได้พัฒนาต่อไปพร้อมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ท่านมองว่าวัดควรพัฒนาไปในแบบของวัดไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคมโดยคงรูปแบบของความเป็นวัดในสมัยดั้งเดิมไว้ หรือควรพัฒนาร่วมกันไปกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงนี้อยู่ตลอดเวลา วัดในความคิดของท่านควรมีรูปแบบอย่างไร และหากจะสนับสนุนให้เกิดวัดดังกล่าวนี้ควรพัฒนาโดยมุ่งเน้นด้านใดบ้าง เช่น สนับสนุนการสร้างถาวรวัตถุ สนับสนุนการศึกษา สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สนับสนุนการทำสาธารณสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน

เลขที่โครงการ.....	031/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ค. 2563

[illegible][illegible]

เลขที่โครงการ..... 071/62
วันที่รับรอง..... 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ..... 14 ต.ค. 2563

7. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขออนุโมทนาและขอบคุณที่ท่านกรุณาให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อ
การวิจัย

ผู้ขอสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

แบบสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับ
วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน : กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม
(ชุดที่ 3 นักท่องเที่ยว)

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

1. นักท่องเที่ยว

คำชี้แจง

1. การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ข้อมูลเพื่อประกอบการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น
3. ผู้ให้สัมภาษณ์จะได้รับแบบสัมภาษณ์เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด
4. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 2 ตอน ดังนี้
หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (4 ข้อ)
หมวด 2 ข้อเสนอเกี่ยวกับวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน (6 ข้อ)

หมวด 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-นามสกุล(ปกปิด) อายุปี
2. อาชีพ.....เพศ.....
3. ภูมิลำเนา (ก่อนเดินทางมาเที่ยว).....
4. การเดินทางมา ณ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้เดินทางมา(ให้✓ใน ☐ ที่ตรงกับความจริง)
☐ ครั้งแรก ☐ ครั้งที่สอง
☐ ครั้งที่สาม ☐ มากกว่า ๓ ครั้ง

เลขที่โครงการ.....	071/62
วันที่รับรอง.....	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ.....	14 ต.ค. 2563

หมวด 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับวัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

หมายเหตุหมวด 2

จุดประสงค์หลักของคำถามคือต้องการทราบแนวคิดและข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมเพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาวัดที่สนองตอบความต้องการของชุมชน
คำถามมีทั้งหมด 6 ข้อ ดังนี้

1. วัดมีอยู่มากมายในประเทศไทยและต่างประเทศ การที่เราเลือกที่จะสนับสนุนวัดหรือเดินทางมาชมวัดที่อยู่ห่างไกลออกไป เพราะมีความเชื่อในเรื่องใด เช่น เชื่อว่าวัดนั้นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหมาะแก่การมาเคารพบูชา หรือมีประวัติศาสตร์ที่น่าประทับใจ หรือศรัทธาในพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น
2. ท่านลองบอกความรู้สึกที่ได้เดินทางมาชมวัดทั้งในด้านกายภาพ เช่น สถานที่ที่ร่มรื่น สะอาด ด้านจิตใจเช่น ส่งเสริมการทำบุญ, ปฏิบัติธรรม และด้านภูมิปัญญา เช่น เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม, อนุรักษ์ภูมิปัญญา

เลขที่โครงการ	071/62
วันที่รับรอง	15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ	14 ต.ค. 2563

[illegible]

(The page contains faint horizontal dotted lines for writing.)

เลขที่โครงการ..... 071/62
วันที่รับรอง..... 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ..... 14 ต.ค. 2563

5. หากให้ท่าน แสดงคะแนนความพึงพอใจวัด 5 ระดับ จาก 1 ถึง 5 โดยที่ค่า 1 มีค่าน้อยที่สุด และค่า 5 มีค่ามากที่สุด ท่านจะให้ค่าคะแนนความพึงพอใจระดับใด(ให้✓ใน ☐ ที่ตรงกับความจริง)

 1

2

 3 4 5

6. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

[illegible]

ขออนุโมทนาและขอบคุณที่ท่านกรุณาให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อ
การวิจัย

ผู้ขอสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

เลขที่โครงการ 071/62
วันที่รับรอง 15 ต.ค. 2562
วันหมดอายุ 14 ต.ก. 2563

3. เอกสารขอสัมภาษณ์

ที่ อว 64.2.51/080

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารบรมราชกุมารี ชั้น 13
เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

2 มีนาคม 2563

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลงานวิจัย

นมัสการ พระประชาธรรมาถ (ไพรัตน์ ปญญารโธ)
เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม

ตามที่ พระมหาขวัณชัย กิตติเมธี (เหมประไพ) ภาควิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยหลัก ได้รับเงินสนับสนุนทุนโครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช ปีงบประมาณ 2563 (ครั้งที่ 1) โครงการวิจัย เรื่อง “วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม” ระยะเวลาดำเนินโครงการ 1 ปี นั้น เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าว มีการจัดเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และตอบแบบสอบถาม เพื่อนำมารวบรวมประเมินผลในการทำงานวิจัย

เพื่อให้ได้งานวิจัยที่มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง ครบถ้วน ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยหลักของโครงการวิจัยดังกล่าวข้างต้น

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ด้วย

กราบนมัสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกรโรหิต)
ผู้อำนวยการ ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ อว 64.2.51/ ๐๘1

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารบรมราชกุมารี ชั้น 13
เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

2 มีนาคม 2563

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน ท่านผู้ให้ข้อมูลงานวิจัย

ตามที่ พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ) ภาควิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยหลัก ได้รับเงินสนับสนุนทุนโครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช ปีงบประมาณ 2563 (ครั้งที่ 1) โครงการวิจัย เรื่อง “วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม” ระยะเวลาดำเนินโครงการ 1 ปี นั้น เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าว มีการจัดเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถามสำหรับบุคคลที่ทำงานให้วัด หรือบุคคลที่อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดและบุคคลที่มาทำบุญที่วัดด้วย เพื่อนำมารวบรวมประเมินผลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

เพื่อให้ได้งานวิจัยที่มีความสมบูรณ์ถูกต้อง ครบถ้วน ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยหลักของโครงการวิจัยดังกล่าวข้างต้น

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกูโรหิต)

ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ อว 64.2.51/ 078

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารบรมราชกุมารี ชั้น 13
เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

2 มีนาคม 2563

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลงานวิจัย

นมัสการ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิย์ อากาศโร), รศ.ดร.
เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม

ตามที่ พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ) ภาควิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยหลัก ได้รับเงินสนับสนุนทุนโครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช ปีงบประมาณ 2563 (ครั้งที่ 1) โครงการวิจัย เรื่อง “วัดที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน: กรณีศึกษาวัดสมานรัตนาราม” ระยะเวลาดำเนินโครงการ 1 ปี นั้น เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าวมีการจัดเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และตอบแบบสอบถาม เพื่อนำมารวบรวมประเมินผลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

เพื่อให้ได้งานวิจัยที่มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง ครบถ้วน ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยหลักของโครงการวิจัยดังกล่าวข้างต้น

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ด้วย

กราบนมัสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทุม อังกูโรหิต)

ผู้อำนวยการ ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. รูปภาพการสัมภาษณ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อหัวหน้าโครงการ

(ภาษาไทย) พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ)

(ภาษาอังกฤษ) Phramaha Khwanchai Kittimethi (Hemprapai)

ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ 087-829-6423

ที่อยู่ปัจจุบัน 266 ถ.จักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร 10100 โทรศัพท์ 087-829-6423

ประวัติการศึกษา

มหาวิทยาลัย	ปริญญา	สาขาวิชา	ปีที่ได้รับ พ.ศ.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต	ปรัชญา	2557
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต	ปรัชญา	2548
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	พุทธศาสตรบัณฑิต	ปรัชญา	2542
แม่กองบาลีสนามหลวง	เปรียญธรรม 9 ประโยค	บาลี	2550

ผลงานวิจัยที่พิมพ์เผยแพร่

1. พ.ศ. 2558 งานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยก่อให้เกิดการเบี่ยงเบนทางเพศตามคัมภีร์” พระพุทธศาสนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
2. พ.ศ. 2559 งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาบริโภคนิยมของวัยรุ่นจังหวัดอุบลราชธานี”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
3. พ.ศ. 2561 งานวิจัยเรื่อง “พุทธจริยธรรมกับแนวทางการแก้ปัญหาการอุ้มบุญในสังคมไทย”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
4. พ.ศ. 2562 งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โครงการวิจัยอื่นๆ ที่กำลังดำเนินการ ไม่มี

งานประจำในช่วงเวลาที่จะทำการวิจัยโดยประมาณ

งานสอน ภาคที่ 1 -ระดับปริญญาตรี 12 ชั่วโมง

ภาคที่ 2 – ระดับปริญญาโท-เอก 12 ชั่วโมง

งานบริหาร ไม่มี

ชื่อผู้ร่วมโครงการ

(ภาษาไทย) พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี) ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
(ภาษาอังกฤษ) PhramahaPornchai Sirivaro (Sripakdee)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโทรศัพท์ 088-858-8245

ที่อยู่ปัจจุบันวัดเสถียรรัตนาราม ตำบลศิระชะทอง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม รหัสไปรษณีย์ 73120 โทรศัพท์ 088-858-8245

ประวัติการศึกษา

มหาวิทยาลัย	ปริญญา	สาขาวิชา	ปีที่ได้รับ พ.ศ.
University of Pune, India	ปริญญาเอก	ปรัชญา	2554
University of Delhi, India	M. Phil.	ปรัชญา	2548
มหาวิทยาลัยมหิดล	อักษรศาสตรมหาบัณฑิต	จริยศาสตร์ศึกษา	2544
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	พุทธศาสตรบัณฑิต	ภาษาอังกฤษ	2539
แม่กองบาลีสนามหลวง	เปรียญธรรม 7 ประโยค	บาลี	2537

ผลงานวิจัยที่พิมพ์เผยแพร่

1. พ.ศ. 2558 งานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยก่อให้เกิดการเบี่ยงเบนทางเพศตามคัมภีร์” พระพุทธศาสนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
2. พ.ศ. 2558 งานวิจัยเรื่อง “พุทธจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ประเภทอันตวิยาหรือกรณีธรรม?”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
3. พ.ศ. 2561 งานวิจัยเรื่อง “พุทธจริยธรรมกับแนวทางการแก้ปัญหาการอุ้มบุญในสังคมไทย”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
4. พ.ศ. 2562 งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โครงการวิจัยอื่นๆที่กำลังดำเนินการ ไม่มี

งานประจำในช่วงเวลาที่จะทำการวิจัยโดยประมาณ

งานสอน ภาคที่ 1 -ระดับปริญญาตรี	12 ชั่วโมง
ภาคที่ 2 – ระดับปริญญาโท-เอก	12 ชั่วโมง
งานบริหาร ไม่มี	